

МАРТТИ ЛАРНИ

**ЗЎРАКИ МУТТАҲАМ
ЁҶИ
ТЎРТИНЧИ УМУРТҶА**

РОМАН

Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 1977

Русчадан
САМИ АБДУҚАҲҲОР
таржимаси
И к к и н ч и н а ш р и

Ларни Мартти.

Зўраки муттаҳам ёки тўртинчи умуртқа. Роман. (Русчадан С. Абдуқаҳҳор тарж. 2-нашр.). Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. ©.

336 б.

Фин ёзувчиси ва журналисти Мартти Ларнининг „Зўраки муттаҳам ёки тўртинчи умуртқа“ романи 1957 йилда босилиб чиқди ва ҳозирга қадар Финляндияда бир неча бор нашр этилди.

Романдаги воқеалар муаллиф урушдан кейин бориб кўрган Америка Қўшма Штатларида содир бўлади. Бироқ, Ларни америкача воқеликни ҳар томонлама ба- тафсил ёритиб беришга интилмайдди. „Зўраки муттаҳам ёки тўртинчи умуртқа“ — америкача „ҳаёт кечирिश“нинг баъзи томонларини ўткир сатира тигига олади; ёзувчи асосан муболага ва карикатурага мурожаат қилиб, ҳозирги, бизнинг кун- лардаги Америка ахлоқини тасвирлайди.

Мартти Ларнининг ўзига хос ўткир тилда ёзилган китобининг таржима этили- ши совет китобхонига ҳозирги замон адабиётининг ўлмас асарларидан бири билан танишиш имкоини беради.

Ларни Мартти. Четвертый позвонок или мошеник поневоле.
И(фин)

Л $\frac{70304-36}{352(06)-77}$ 98-77

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти,
1977 й. (тарж.)

Дўстим! Дўстим!
Бизни ишонарли тасвирлашга уринма!
Яхшиси, муболага қилиб гапиравер!

Джером К. Джером

БИРИНЧИ БОБ

Қиссамиз қаҳрамони Иеремия Суомалайненнинг¹ қандай қилиб олам фуқаросига айлангани

Қаҳрамонимизнинг ота-онаси ўз фарзандларига ном қўйишдан олдин яхшилаб ўйлаб кўришлари керак эди. Унга Иеремия Йоуханайнен деган ном беришди. Бу ҳодиса маца бундай юз берган эди: ёш ота ўғлига ном қўйиш арафасида улфатлари билан катта ўтириш қилди. Эртасига эрталаб ношуд эр хотинидан бемаъни, бир чақага қиммат одамсан деган мазмунда бир этак аччиқ гапларни жим туриб эшитишга мажбур бўлди. Шу сабабдан ҳам тийрақ кўз болани чўқинтириш ва ном қўйиш учун олиб келишганда ота-она бир-бировларидан гамгин юз ўгириб, четга қарашарди. Бир йил муқаддам бошланган турмуш осмонида биринчи қора булутлар кўланка ташлаган эди. Бунга ёлғиз руҳонийгина сизди. Бола яхши ҳамки ҳаётнинг ҳали бу томонларидан беҳабар, унинг билгани фақат йўргак билан онасининг қўллари эди. Чўқинтириш маросимини бошлаган руҳоний ота-онадан болага қандай ном қўйишларини сўраганда онанинг лаблари шундай қисилдики, уни исканжадан фарқ қилиб бўлмасди. Бу ишга аралашгиси келмай турган ота истар-истамас минғирлаб қўйди:

— Борди-ю, унгаям отасининг номини бериб қўя қолсак нима қилади? Яъни Иеремия Йоуханайнен деб... Нафснамр гапни айтганда, иккинчи отни тушириб қолдирса ҳам бўлади.

¹ Суомалайнен — фин (Suomi — Финляндия). (Таржимон изоҳи.)

Шундай қилиб бошқа таклиф бўлмаганидан ком-мерсант Иеремия Йоуханайнен Суомалайненнинг тўн-ғич ўғли отасининг номи билан аталди. Бу воқеа «Ви-пури шаҳрида, худои таолонинг 1908 йил, сентябрнинг тўртинчи кунда» юз берди.

Орадан етти йил ўтгач, Виипуридаги оддий бола-ларни ўтакетган шумтакаларга айлантриб берувчи энг йирик корхона — шаҳар халқ мактаби ўз рўйхатига Йере Суомалайнен деб унинг номини тиркаб қўйди.

Бола шу ном деб кўп изтироб чекди; унинг ўқимиш-ли одам бўлиб етишишида ҳам эҳтимол шу нарса са-бабчи бўлгандир. У педагог бўлиш ниятида универси-тетга кирди. Кирди-ю, унинг жазосини тортди — таҳсилни тамомлаши билан уни тўрт йил муддатга нақ Лапландияга ўқигувчилик қилгани юборишди.

У ўртамиёна одам бўлганлигидан шунчаки бир оддий инсонлигига дарров иқрор бўла қолди... Ҳолбу-ки, ўзини жайдарн одамлигини тан олувчи кишилар камдан-кам топилади. Йере ўқишни давом эттиравер-ди. Орадан тўрт йил ўтиб, у уч дипломнинг эгаси бўл-ди. Бу вақт ичида қабариқ шишали кўзойнак таққани, ҳассача тутиб бир амаллаб инглизча гапиришиши унинг асосий белгилари бўлиб қолганди. У отаси синиб, бор-йўғидан ажралганига қадар турли тиллар ва адабиёт билан шуғулланишда давом этди.

Бу пайтда, Йере одамнинг сочлари тўкилиб, тиш-лари тушиб, хом хаёл суриш йўқола бошлаган ёшга етиб қолганди. Аммо у ёшликка мансуб ана шу хусу-сиятларни йўқотмай, журналистлик қила бошлади. Онаси вафот этиб, дадаси «паноҳ берувчи» уйга ту-шиб қолди. Йере эса уйланишни ҳамон хаёлига ҳам келтирмасди; у юраги муҳаббат дардида ўртаниб сев-ган қизининг нозик қўлини сўраб, дадасига мурожаат қилганда нозик қўл ўрнига қиз отасининг тепкисига дуч келган йигитларни кўп кўрган эди.

Йере Суомалайнен «Кундалик янгиликлар» газета-сининг чет эл бўлимида ишларди. Гарчанд у урушни ёқтирмовчи, умрини илм-фан эгаллаш йўлига бахш этган бўлса-да, икки урушда қатнашишига тўғри кел-ди. Барча виждонли олим одамлардай у ҳарбий бурчи-ни аввал батальон ошхонасида, кейин рота мнрсаси лавозимида ўтади ва бўшаб кетишга бир ҳафта қол-ганда капрал ҳарбий унвони олишга муяссар бўлди.

Уруш тугагач, «Кундалик янгиликлар» уни Лондонга ўзининг махсус мухбири қилиб юборди. Орадан бир йил ўтмай, уни Лондондан чақириб олишди. Чунки ана шу вақт ичида у ўзининг танишларига ёзган мактубларидан бўлак ҳеч нарса ёзиб юбормади. Йерени аввалига биров билмаган, кейинчалик жаҳонга машҳур бўлиб кетган ёзувчилар каби журналистлар оламида узоқ вақт ҳеч ким билмади, у қалам билан ўзини танитолмади, лекин кейинроқ уни «кашф этишди». Ёлгон ёзиб қанча пул ишлаш мумкин бўлса, ҳақиқатни ёзиб ҳам шунча пул ишлаш мумкин, деб тахмин қилиб юрган қандайдир бир ҳуқуқ профессори Йере Суомалайненни ўзининг «Ҳақиқат сўзи» газетасига бош муҳаррир қилиб олди. Шу кундан бошлаб унинг эътиқоди, яккаю ягона мақсади фақат чин ҳақиқатни ёзиш бўлиб қолди. «Ҳақиқат сўзи» бутун борлиғи билан фош қилишга киришиб кетиб, цензурадан кўп туртки еди. Йере яккаш фош этиш билан, цензуранинг чеклашига қарши кураш билан шуғулланар, газетанинг эгаси — ношир нуқул жарима тўларди. Уларнинг ҳар иккаласини кўп одам ёмон кўрар ва айни вақтда улардан ҳайиқишар ҳам эди.

Одамлар ҳақиқатга ғоят қизиқиб қарашлари сабабли «Ҳақиқат сўзи»нинг шуҳрати тез орада кенг ёйилиб кетди. Газета ўзига Шопенгауэрнинг: «Ҳақиқат — дуч келган ҳар кимнинг, ҳатто, уни билишни истамаган одамнинг бўйнига осилиб оладиган фоҳиша эмас» деган ҳикматини, шунингдек, ҳуқуқ профессори Колуновнинг ўзи ўйлаб топган: «Агар ҳақиқат бўлмаса мен бўридай увлашга тайёрман» сўзларини девиз қилиб олган эди.

Йере Суомалайненнинг номи шуҳрат топиб кетди. Шаҳар судида магистр Суомалайненни «дунёдаги ўтакетган ёлгончи» сифатида дарҳол озодликдан маҳрум қилиш керак деган фикрга келишларига қарамай, аллақандай куусамолик бир воиз уни «дунёдаги энг ҳақиқатгўй матбаачи» деб атади.

«Ҳақиқат сўзи» аксари Финляндия ва баъзан бошқа мамлакатларни дам ёқласа, дам қоралаб чиқарди. Газета Адлондаги балда елкасини ярим белигача очиб юрувчи хонимлардан ҳам баттар яланғоч фикр айтиш даражасига бориб қолганди. Редакция ана шу ҳозирги замон хонимлари билан бу борада мусобақа қилмаслиги кераклиги, акс ҳолда судга тушиши муқаррар эка-

нини унутиб қўярди. Йере Суомалайненнинг ҳақиқат-гўйлиги секин-асга ўзининг бўйинни бўғиб келаётган сиртмоққа айланиб борарди: уни ватанпарвар эмаслик-да ва хавфли хом хаёлликда айблаб, овозини ўчири-шини, яхсиси ватанидан чиқиб кетишини шама қилл-шарди.

Аммо Йеренинг ҳали айтадиган гапи кўп эди. Унда айтиб улгурилмаган фикрлар — меҳнаткаш деҳқон ом-боридаги дондан ва ялқов уйидаги ахлатдан кўра ҳам кўпроқ эди.

У тинимсиз, ҳормай-толмай гапирарди. Уни катая-нок қамоқхонасига ташлаб, дам олишга мажбур этма-гунларича гапираверди. Йере саккиз ой жим ётди. Шун-дан кейин у гражданилик ҳуқуқидан фойдаланиб, «ётган жойи»дан чиққанда иккинчи марта уни «кашф этишди».

Бу сафар уни Финляндияда меҳмон бўлиб турган америкалик фин «кашф этди». Йере у билан тасоди-фан «Алко» ресторанида, бир столда ўтириб танишиб қолди. У жанобнинг исми — Исаак Риверс, ҳунари — массажчилик, унвони — «врач-физиотерапевт» эди. Кў-ринишдан хушчақчақ бу одамнинг энг яхши кўрган иши — пивоўрлик эди. У сочини ҳамиша тараб, мой-лашни унутмагани каби томоғини пиво билан ҳўллаб туришни ҳам унутмасди. Бу одам билан танишув учин-чи кружкадан кейин юз берди. Улар танишган заҳоти-лари бир-бировларини «сансираб» гапира бошладилар.

— Мистер Суомалайнен, сен яшашинг керак бўлган мамлакатда яшамаётибсан,— деди физиотерапевт Йе-ренинг таржинман ҳоли билан наридан-бери танишиб чиққач,— сенинг истеъдодинг билан мен жаҳондаги барча оламшумул нарсалар мужассамлашган Амери-кага аллақачонлароқ кўчиб кетган бўлардим.

— Нимани кўзда тутяпсан, мен унча тушунолмай турибман,— жавоб қилди Йере.— Ахир, касб-корим оддий чет тиллар ўқитувчиси-ю, журналист. Назарим-да, Америкада менинг у касбимга ҳам, бу касбимга ҳам муҳтожлик бўлмаса керак.

— О, турган гап, бундайлар ачиб ётибди. Бу сўзинг тўғри. Аммо боя айтдим-ку, Америка жаҳонда ҳамма нарсада биринчи ўринда. Билишимча, сен дунёдаги биринчи ҳақиқатгўй одам экансан, демак, сени Сэм амаки қучоғини кенг очиб қарши олса ажаб эмас!

Йере бир нафас хаёл суриб қолди. Кейин ўйчанлик билан:

— Мен бутун қалбим ва жисмим билан фин фарзандиман,— деди.— Буни, ҳатто, менинг отимдан ҳам пайқаш мумкин. Мен ўз ватанимни ташлаб кетолмайман.

Мистер Риверс такаббурлик билан жилмайди.

— Одам қаердаки ҳақиқатни очиқ айта олса, ўша ер унинг ватани. Сен яқин орада бутун олам фуқароси бўлиб кетишинг мумкин, бироқ отингни... Джерри Финн деб ўзгартиришинг керак! Ҳа, айтгандай, сен инглиз тилини биласанми?

— Инглизларнинг ўзлари қандай билса шундай биламан, америкалик финлардан кўра яхшироқ гапираман,— мағрур жавоб қайтарди Йере. Бу пайтда у ичкиликдан қони хийла қизиб, кайфи ошган одамларга ўхшаб тилидан мақтаниш тушмайдиган бўлиб қолганди.

— Ундай бўлса о' кэй! Жуда соз!— хитоб қилди мистер Риверс. Бундан қирқ икки йил муқаддам, бола пайтида у бу ерларда батраклик қилган ва қадрдон қишлоғи Илмойлада уни Ййсакки Йокинен деб аташарди.

— Шундай тасодиф юз бердики, — деб ёзган бўларди ёзувчимиз Хенрикки Юутилайнен,— бармоғини хўллаб тақдир ўзининг янги саҳифасини очди. Мистер Исаак Риверс билан журналист Йере Суомалайнен энг яқин дўст бўлиб кетишди. Йере чиндан ҳам бутун олам фуқаросига айланишга аҳд қилди, мистер Риверс эса кафилликни ўз зиммасига олди.

Эртасига улар Америка Қўшма Штатларининг элчихонасига боришди. Мистер Риверс элчига қандай юмуш билан келганларини баён этди, Йере бўлса унинг гапини таржима қилиб турди. Шундан кейин у дадил қадам ташлаб, бутун керакли қоғозларни жамлади-да, элчихонага ариза топширди. Йере профессор Колунсвга муҳожирлик рухсатномасини олган заҳоти газета муҳаррирлиги лавозимидан истеъфо беражагини айтиб, огоҳлантириб қўйди.

Семиздан келган, ўн бир чет эл университетининг фахрий фан доктори, митти ва югурдак кўзлари ўйнаб турувчи ҳуқуқ профессори Йерега бошдан-оёқ нигоҳ ташлаб чиқди-да, ҳайрат билан сўради:

— Нега бундай қиляпсиз?

— Иқлимни ўзгартиришим, керак экан,— жавоб берди Йере.

— Ёлгон! Сиз дунёдаги ёлгончиларнинг энг ёлгончисисиз! Ҳатто, рост гапираётганингизда ҳам ёлгон ишлатасиз.

— Гап бирор нарса орқали ном чиқаришда,— камтарлик билан сўз қўшди Йере.

— Сиз ҳамиша нимадандир нолийсиз,— сўзида давом этди фахрий фан доктори,— сизга жаннат иқлими, жаҳаннамнинг сара жамоатчилиги бўлса. Бусиз кўнглингиз жойига тушмайди. Хўш, шундай қилиб, иқлимни ўзгартириш керак, денг?

— Худди шундай. Лекин менинг кўнглимга, айниқса, қамоқхона иқлими унча ўтиришмади.

— Олий мақсадлар-чи? Сиз бундан бир йил муқаддам бутун ҳаётимни ҳақиқатга, фақат ҳақиқатга бағишлайман, деб ваъда берган эдингиз. Эмиль Золя: «Ҳақиқат узоқ йўлга равона бўлди...» деган экан.

— Мен ҳам йўлга равона бўлмоқчиман,— унинг сўзини бўлди Йере.

Ҳақиқатгўй юрист танк сингари Йере сари бостириб келаркан, унинг кўзларидан кўзини узмай гапни илиб кетишига сира имкон бермади.

— Жаноб магистр,— киноя билан сўзида давом этди у.— Французларда бир мақол бор: «Бошдаги қасмоқдан қутулишнинг энг яхши йўли бошнинг ўзини кесиб ташлаш». Сизга маслаҳатим шуки, ҳақиқатдан юз ўгириш, ундан воз кечишнинг энг тўғри йўли ҳам муҳожирлик руҳсатномасини кутиб ўтирмай шу топдаёқ «Ҳақиқат сўзи» редакциясини ташлаб чиқиб кетингиз.

Йеренинг ҳаётида бу ўн олтинчи марта кавушининг тўғрилаб қўйилиши эди. Йере дарҳол мистер Риверс билан учрашгани «Хельсинки» меҳмонхонасига югурди. Лекин у ерда Риверснинг ўзи тугул сояси ҳам йўқ эди. Фақат меҳмонлар рўйхати дафтарида: «АҚШга қайтиб кетди» деган қисқагина ёзув қолганди. Йере яна эркин фикр ва шахсий ташаббус рамзи бўлиб қолди. Газетадаги ҳақиқатгўйлик фаолияти туфайли у аввалги касби — ўқитувчиликка қайтиши учун ҳеч қандай асос қолмаган эди. Шу туфайли у икки йил бир синфда қолиб ўқиётган қовоқбош ландовурларга ва чет элга кетаётган савдогарларга хусусий йўл билан дарс бера бош-

лади: ҳар иккала тоифанинг ҳам тил билиши деярли бир савияда эди. Баъзиларининг икки-уч инглиз сўзини чала-ярим талаффуз этиши учун бармоқ билан жағларини ушлаб туришга тўғри келарди. Бошқалари бўлса инглиз тилини яхши ўрганиб олсам керак, деган умидда чўнтагида дарслик олиб юрарди. Йере тирикчилик важдан уларни бу йўлдан қайтармасди.

Орадан ярим йилча вақт ўтгач, Йере мистер Риверсдан қуйидаги мазмунда хат олди:

Бруклин январнинг олтинчи куни 1952
Мр Джерри Финн

Сенга бу катта оламдан Нью-Йоркдан салом наҳот келишга ҳозирлик кўриб бўлган бўлсанг бизнесни кенгайтириш керак эди сенинг ёрдамингга муҳтожман элчихонага Хельсинкига хат ёзиб жўнатишингни тезлаштиришларни илтимос қилдим ишлар ол райт икковимизга ҳам пул топишнинг тўла сеансини амалга ошириш имкони бор мўлжалимча кейинроқ бориб гаплашганимиздек катта Саксессга эга бўласан шундай қилиб қачон келишингни ёз.

*Сенга салом билан
Мр Исаак Риверс Doctor
881—41 ст. Бруклин Н. Й.*

Йере doctor Риверсга навбат кутиб ётганини маълум қилиб, жавоб ёзиб юборди. Шу дамдан бошлаб у ғамгин бўлиб хаёл дарёсига шўнғиб кетди. Шопенгауэрни ўқий бошлади. Йере doctor Риверсга бир талай ҳақиқат сўзларини ёзиб хумордан чиқиши мумкин эди. Лекин аллақачоноқ олтмиш тўрт ёшни уриб қўйган одамга унда беихтиёр ҳурмат ҳисси уйғониб, бу фикрдан қайтди. Очигини айтганда, шундан кейин у узоқ сақланган вино билан коньякларнигина ҳурмат қиладиган одамлар эҳтиросига тушуна бошлади.

Қиссамиз оқимини сусайтирмаслик учун баъзи бир муҳим тафсилотларни тушириб қолдирамиз. Психологик ҳолатларни четлаб, январь ойидан тўғри июнга ўтамиз. Иван куни яқинлашиб қолганда Йере Суомалайнен ўзининг қурол кучи билан Америка Қўшма Штатлари ҳукуматини ағдармоқчи эмаслиги, ўз шаънига бирон сиёсий доғ туширмагани, олам фуқароси бўлишдек олижаноб истак унинг қалбида жўш ураётгани,

ҳар иккала оёғи билан ерда мустаҳкам тургани, қўлларини кўкка чўзиб, худога илтижо қилаётгани тўғрисида муқаддас қасам ичди.

Узоқ ва ҳар томонлама қилинган сўроқдан сўнг амалдорлар унинг ҳарбий билетини, бармоқлари изини, ўпкасини, юрагини, сийдигини, қон босимини, оиларчи аҳволини синчиклаб текшириб чиқишди. Йере Суомалайненинг васийликка ҳеч ким олмагани, қонунсиз туғилган болалари йўқлиги, алимент тўламаслигини, шунингдек, насл-насабида жиннию арақхўр, кўп хотинлик, олти бармоқлик, ўғирлик қилган ёки қоронғидан кўрқиш касали бўлган ҳеч кими йўқлигини аниқлашди.

Эҳтимол, китобхон биратўла Йере Суомалайненинг ташқи белгиларини ҳам билиб қўя қолишни истар: бўйи — олти фут ва икки дюйм, вазни — бир юз уч америка қадоғи; ирқи — оқ танли; кўзининг ранги электр ёруғида кўкиш — кул ранг, кундуз кунлари — кўк кўз; сочининг туси — қўнғир, мойлаб тараганида олмахонга ўхшаб сарғиш тусда кўринади, юзи — чувак, бурни — қирра, тиши — ўзиники. Яна бошқа белгилари шуки, соқол қўймаган, тирноқларининг ранги бирмунча оқиш, тиззалари ва билакларини юнг босган; фин, швед ва инглиз тилларида гаплашади; кўзойнак тақадди: шабкўр; табиати бирмунча ювош, тортинчоқ, тажовузкорликни билмайди, баъзан ғалати қилиқлар ҳам қилади; жумладан, ади-бади айтишиб ўтирмай, бармоқлари изини бериб, бир дюжина суратини топширди. Нечанчи размер ботинка кийишини айтди; мутлақо қаршилик кўрсатмай чечакка, тошма тифга қарши эмлатди; берган барча маълумотлари тўғри эканига ўз виждони ва номусини ўртага қўйиб қасам ичди.

Шундай қилиб, Йере Суомалайнен бутун олам фуқаросига айланди. Финляндиядан жўнаб кетишдан анча илгари номини Джерри Финн деб ўзгартириб олди. Бу ҳақда «Расмий хабарлар» ва «Кундалик янгиликлар» газеталарида шундай вазиятларда бериладиган махсус эълонлар босилиб чиқди. Шундай қилиб, китобхонга энди жаноб Йеремия Суомалайнен деган номни унуттишга тўғри келади. Бизнинг ҳам унинг олижаноб авлодига ҳеч қандай қўшимчамиз йўқ. Чунки, биз яхши биламизки, ҳар бир авлоднинг катта бир қисми тупроқ остида ётгани ҳолда мистер Джерри Финн ҳаёт юрибди.

Джерри Финнинг хиропратикка ассистент бўлгани ва болғача сотиб олгани

Умрида биринчи мартаба океанни кесиб ўтаётган одамнинг эсида ҳамма нарсадан кўра кўпроқ қоладиган нарса, кеманинг Нью-Йорк гаванига келиб тўхташ дақиқаси бўлади. Модомики, бу ҳақда бизга қадар ҳам олтмиш мингдан ортиқ хотиралар китоби ёзилган ва шунча миқдорда турист бюроларининг реклама проспектлари эълон этилган экан, биз бу ҳақда ёзиб ўтирмай мистер Джерри Финнинг тўрт соат давомида қатъий ва ҳар томонлама қилинган сўроқ ҳамда тинтувга бардош бериб, ахйри кемадан соҳилга тушган фурсатини баён этиш билан чекланамиз. Майда расмиятдан келиб чиқадиган барча қондаларга у имкони борича соддадиллик билан қарашга тиришди, чунки бундай ҳолларда маъмурларнинг маълум даражада шубҳа билан қарашлари табиий жонз эканини унинг ўзи яхши биларди. Аввалига уни хуфия равишда қимматбаҳо тош ва наркотик моллар олиб кетаётган ашаддий контрабандист эмасмикан, деб гумон қилдилар: кейин сиёсий муҳожир, жосус, шарму ҳаёсиз адабиётлар тарқатувчи, атомчи-физик, бутун дунё бўйлаб қидирилаётган машҳур қотил деб шубҳа остига олдилар. Охир оқибатда у ҳам кўплар қатори бахт излаб юрган содда — дил одамлардан бири эканини, жаннатга тушмаса ҳам, ҳар қалай черков кенгашига қатнашиши мумкинлигига амин бўлншиди.

Уларни шубҳага солган нарса унинг фамилияси бўлди; Қўшма Штатлар махфий полицияси рўяхатида икки мингдан ортиқ Финн фамилияли эркаклар бор эди. Борди-ю, Иере ўзининг асл фамилиясини қолдирганда ҳам, барибир, уни қувиб чиқарган бўлардилар. Чунки муҳожир амалдорларнинг фикрларига қараганда, финларнинг ўзларидан бўлак ҳеч кимнинг бунақа фамилияни талаффуз этишга тили келишмасди.

Ҳар қалай, Джерри тергов хонасида ички кийимда у ёқдан-бу ёққа юрганда ҳам, таможня амалдорлари ва полиция ходимлари тафтиш қилиб, дастлабки сўроқ олиб борганларида ҳам, деразадан одамни ҳайратга

солувчи Нью-Йоркнинг осмонўпар бинолари жамолларини кўз-кўз қилиб, виқор билан боққанда ҳам ўзини йўқотиб қўймай, ғоят енгил сизди. Терговчиларнинг ҳам кайфлари чоғ эди. Чамаси, уларнинг кайфини чоғ қилган нарса ички кийимда юрган одамнинг, яъни қиссамиз қаҳрамонининг ўтириб меҳнат қилувчилар тоифасига мансуб эканини билдириб, иштонининг белидан пасти хийла сийқаланиб кетгани бўлса керак.

Амалдорлар майда-чуйда расмиятларини тамомлагач, Джеррининг Америка тупроғига илк бор қадам қўйиши билан қизғин табриклар, янги муваффақиятлар тиладилар ва уни соҳилда кутаётган Исаак Риверс қўлига шахсан топширдилар.

Мистер Риверс туғма оптимист эди: у одамларнинг ҳар қандай бахтсиз, қора кунда ҳам уларнинг яхши томонини кўра олиш қобилиятига эга эди.

— Тағинам бахти кулган одам экансан, осон қутулдинг. Кўплар Эллис — Айленд оролига тушиб, у ерда ўз тақдирларини ҳал бўлишини кутиб ётадилар. Хўш, юкларинг қани?

— Ўзим билан.— Хотиржам жилмайиб жавоб берди Джерри унча катта бўлмаган портфелини силкитиб.

— Бор бисотинг шуми?

— Шу.

— Э, полициянинг шубҳаланганича бор экан. Одатда кўчиб келувчилар ўзлари билан бир дунё йўқ ердаги ашқол-дашқолларини ортиб келишади. Турган гап, улар қимматли хотиралар, албатта...

— Менинг хотираларим юрагимда,— деди Джерри ошнаси орқасидан қолиб кетмаслик учун одамлар деворини ёриб ўтиб бораркан.

— Бугун биз шаҳар айланмаймиз, тўғри Бруклинга кетаверамиз,— деди Исаак Риверс тирсакларини роса ишга солиб порт майдонидан чиқиб автомобиль тўхтайдиган жойга етиб олишганда.

Улардай мадори қуриб, ҳолдан тойган Джерри машинага сирғалиб кирди-ю, ўзининг бўлажак ҳамкасабаси ёнига, биринчи ўриндиққа ўтирди. Орадан бир минут ўтмай, улар Нью-Йоркнинг энг серқатнов, гавжум жойига етиб бордилар. Манхэттен — Нью-Йоркнинг ишчан қисми бўлса, Бруклин — унинг ётоқхонаси. Улар улкан шаҳарнинг тўрт миллион одами кечасию кундузи шовқин-сурон аралаш ухлайдиган ана шу аза-

мат ётоқхона томон йўл олишди. Асли ўзи фин бўлган доктор Риверс мана, ўттиз йилдирки, шу ерда хусусий практика билан шуғулланиб келади.

Джеррининг ҳадеганда умидсизликка туша бериш касали бор эди. Дарҳақиқат, неча маротаба у икки қийин, мушкул йўлдан ҳар иккаласини ҳам танлаб олиб, муродига етолмаган, унга қолганда тешиккулчадан фақат тешиги-ю, ёнғоқдан атиги қуруқ пўчоғи тегарди. Мана шу топда у устоз кўрмай мулла бўлган доктор ёнида хиропрактика ҳақида унинг лекциясини эшитиб кетар экан, Джерри тобора умидсизликнинг мудҳиш ботқоғига ботиб борарди. Ахир, хиропрактика деган нарсада алифни таёқ деёлмайдиган одам кутилмаганда «доктор»га шерик ва ассистент бўлиб ўтирибди!

Уларнинг бахти кулиб Бруклин томонга эсон-омон ўтиб олишди. Мана, Қирқ биринчи кўчага ҳам яқин қолди. Аммо шу дам бирдан кўча ҳаракати тўхтади. Автомобилларнинг бир-биридан ўтиб гудок бериши шу заҳоти қулоқни қоматга келтирувчи айюҳанносга айланди. Борган сари авжга чиқаётган бу ҳайқириққа ҳуштак билан қичқириқлар қўшилди. Джерри ваҳима билан ўртоғига қаради:

— Нима, бирон фалокат юз бердимми?

Мистер Риверс бош чайқади:

— Йўқ, унчалик эмасдир. Бас бойлашиб айтаманки, бу биз йўл беришимиз керак бўлган биронта тантанали юришга ўхшайди. Ке, унгача чекиб олайлик.

У Джеррига сигарета бериб, кейин сўзида оҳиста давом этди:

— Буларга кўника билиш керак. Бу ер сенга Кўҳна дунё эмас.

Яқинлашиб келаётган шовқин ва олағовур ичида фанфар билан барабанларнинг овози эшитилди. Ана, тантанали намоишнинг олдинги сафи кўринди. Ҳаммадан олдинда эликка яқин чўмиладиган костюмли чиройли қизлар отряди тантанали марш остида қадам ташлаб келарди. Улар дам-бадам узун мис трубаларни чалиб қўяр ва марш оҳангига монанд гўзал бўксаларини силкитиб борардилар. Мистер Риверс маънодор йўталиб олди-да:

— Аёллар мана шу тақлид кийинишганда, айниқса, эркаклар билан чивинларга ёқади,— деди.— Мен бу

намойишни порт ишчиларининг иш ташлаши билан боғлиқ бўлса керак, деб ўйлайман.

Кўчада намойишчиларнинг биринчи плакатлари пайдо бўлганда мистер Риверс ўз шубҳаси ноўрин эканини изоҳлашга ошиқди:

— Назаримда, мен хато қилганга ўхшайман. Бу бор-йўғи оддий реклама шов-шуви экан.

Джерри худди черковда ўтиргандай букчайиб, автомобиль ойнасидан ярим яланғоч гўзалларни ва улар баланд кўтариб бораётган плакатларни кўришга уринарди. Мистер Риверс кулиб юборди.

— Бутун машмашанинг сабаби мана энди аён бўлди. Бу оддий сион музыкаси, итоатли гуноҳкорлар кўтарган даҳмаза, гапимга тушуняпсанми, бу икки ҳафтадан бери ҳамма ёққа жар солаётган янги диний оқим.

— Демак, черков рекламаси экан-да?— ҳайрон бўлди Джерри.

— Ҳа, шунга ўхшаган гап. Умуман, бўлмағур, қарашга ам арзимайдиган нарса.

Лекин Джерри қараб тўймасди. Биққасемизлигидан яланғоч орқасида биронта умуртқа суяги кўринмаётган сочларни оч сариқ гўзал қиз бир плакатни боши узра баланд кўтариб турарди. Плакатга қуйндаги маънодор сўзлар ёзилган эди:

Бугун Хагар — скверга миллионлаб кишилар тўпланади. Бу ерда машҳур пастор Гин Петерсен янги христианлик тўғрисида ваъз айтади. Сен ҳам кел! Бизнинг биродарлик сафимизга кир ва унга ўз васиятингни қолдир!

Бошқа бир плакатда бундан ҳам ўткирроқ сўзлар ёзилган эди:

Бизнинг биродарлигимиз абадий ҳузур-ҳаловат бағишлайди.

Мистер Риверс чўнтагидан жажжигина аррачасини олиб, тирноқларини текислай бошлади. Джерри бўлса шу куннинг чақирқиқларини ўқишда давом этди:

Пастор Петерсеннинг янгроқ панд-насиҳатларини эшитгани шошилинг! У ўн бир боланинг отаси. Уз вазифасини муваффақиятли бажариб, яқинда Африкадан қайтиб келди.— Бутун оламга машҳур кино юлдузи Лилиан Тутти бизнинг биродарлигимиз сафига кирди. Сен ҳам кир! Биз янги христианлик учун курашаётир-

миз. Бизга ғайридинларнинг пўписа-дўқлари писанд эмас...

Джерри кўзларини уқалаб, бошини чайқади. Назарида қачонлардир у ана шунга ўхшаган нарсаларни тушида кўрган эди. Гапиришга оғиз жуфтлади-ю, аммо гапиролмади. Мистер Риверс илжайиб қўйди.

— Буларнинг барига кўника билиш керак...

Ярим яланғоч гўзаллар намоёйиши ҳамон давом этарди. Секин-аста Джеррининг миясида қизиқ бир кашфиёт туғилди: гўзалларнинг бари худди бир томчи сувдай бир-бирларига ўхшар эди. Мистер Риверс бундай бир хиллик умум стандарт билан аниқланиши, ҳеч ким ундан чекина олмаслиги хусусида донолик билан тусунтириб берди.

Тинимсиз оқиб бораётган намоёйишнинг кети кўринмасди. Тез орада уларга иккинчи оркестр етиб олди-да, жадал суратда Шопеннинг аллақандай ғамгин мелодиясини чала бошлади. Оркестр орқасидан тевараги қора сатин билан ўраб қўйилган юк машинаси келарди. Унга ғоят улкан таврот ортилган эди. Машинанинг бортларига кумуш суви югуртирилган ҳарфлар билан қўйидаги сўзлар ёзилган эди:

Биз ҳозир тавротнинг янги таржимасини ярим баҳосига сотаётганимизни иблис билиб қолса, роса ғазабланади.

Джерри кўзларини юмди. Унинг хотирасига онаси-нинг: «Жуда кўп одамлар худога ишонади, аммо худонинг ўзи ишонадиган одамлар жуда кам топилади» деган сўзлари келди.

Афтидан, маросим тугай деб қолганга ўхшайди, чунки уларни кузатиб келаётган оломоннинг чапак ва ҳуштаклари қаттиқроқ эшитила бошлади. Намоёйишчилар этагида худди битта одамдай бир хил оч сариқ сочли ўнта қиз саф тортиб келмоқда эди. Уларнинг қўлидаги плакатда қўйидаги сўзлар ёзилган эди:

Ушбу реклама намоёйишини қўйидаги фирма ҳамда компаниялар ташкил қилди ва маблағ билан таъминлади...

Шундан кейин узундан-узоқ номлар рўйхати, фирмалар номи ва белгилари кўрсатилиб, охири чиройли якунловчи жумла билан тугалланган эди:

Фақат янги христианликни қўллаб-қувватлаётган фирмалардангина ўзингизга керак молларни сотиб олингиз!

Сал кам икки чақиримга чўзилиб кетган намоиш туфайли тўхтаб қолган автомобиллар колоннаси яна йўлга тушди ва секин-аста юриши тезлашди. Мистер Риверс тўққизинчи маротаба:

— Бунга кўника билиш керак,— деб қўйди.— Бу сенга Кўҳна дунё эмас. А? Ия, нега нафасинг чиқмайди?

— Ҳа, мутлақо тўғри гап... Лекин бунинг акси... Мен анави самовий ярмарка тўғрисида ўйлаб қолдим...— Джерри шу сўзларни зўрға айта олди.

— У ёққа кўп одамлар бориш иштиёқида шошилад-ию, аммо пачава жойи шуки, у ёқдан ҳеч ким қайтиб келмайди,— деди мистер Риверс.— Бу тўғрида гапиришнинг ҳам фойдаси йўқ.

— Ҳар қалай, ғалати-да...— хўрсиниб олди Джерри.

— Бунинг ҳеч қандай ғалати жойи йўқ. Сен шуни яхши билиб қўйки, христиан ҳам одам, у ўз қалбида нафрат ҳисси сезмаган ҳамма одамни севади.

Ниҳоят, мистер Риверс ўзининг муддатга бўлиб тўлаш шарти билан сотиб олган «Понтиак» машинасини беш қаватли уй ёнида тўхтатди-да:

— Мана етиб келдик. Бизнинг Бруклин шу,— деди.

Мистер Риверснинг квартираси иккинчи қаватда экан. Эшикка қоқилган кичик темир тахтакачга: «Доктор Исаак Риверс, хиропрактик. Қабул кунлари — ҳар куни»,— деб ёзиб қўйилганди. Унинг ёнига: «Бугун қабул йўқ» деган қоғозча қистирилган. Мистер Риверс қоғозчани суғуриб олиб, мистер Финнга қаради:

— Сени келишинг муносабати билан бугун ўйнаб оладиган бўлдим,— деди.— Бир неча доллардан қуруқ қолдим, ҳай, майли, ҳечқиси йўқ: энди икжовлашиб, умум куч билан уни қайтариш чорасини кўрамиз.

Джерри қалбида у деб бутун бир кунидан, фақатгина кунидан эмас, ҳатто доллардан воз кечган одамга чуқур ҳурмат ҳисси уйғонди. Джерри пул оддий кунда

ҳам, байрамда ҳам тинмай ишлашени, процент ва миқдорининг ортишини яхши биларди. Одамлар пулни ишлаб топишмайди, уни «ясашади».

Мистер Риверсинг уйи мистер Финн учун сира кутилмаган антиқа совға бўлди. Яхшилаб жиҳозланган, беш хонадан иборат бу уй жуда кенг ва ғоят саранжом-саришта эди. Ошхона кичик лабораторияга ўхшарди. Қабулхона чинакам врачларнинг қабулхоналаридан фарқ қилмасди.

Мистер Риверс унга ўз ётоқхонасида яшашни таклиф этди. У бундай пайтларда айтиладиган одатдаги расмий шартни эслатишни ҳам унутмади:

— То ўзингни тутиб олиб, уй-жойли бўлгунигча шу ерда яшаб турасан.

Келажакни ҳам белгилаб берган ана шу амалий таклифдан сўнг ҳамкасабалар бежиримгина холлда ўтириб, катта кружкада пиво ича бошлашди. Шу орада биргалашиб ишлаш, ўзаро ёрдам, бир-бирларини қўллаб-қувватлаш тўғрисида ҳам келишиб олишди. Олам фуқароси Джерри Финнинг эндиги вазифаси унинг илгариги фаолиятларидан осмон билан ерча фарқ қиларди. Джерри авваллари ҳозирги замон романларидаги сийқаси чиқиб кетган: «У шу бугундан бошлаб ўз ҳаётини қайта қуришга киришди» деган жумлаларга ишончсизлик билан қарарди. Мана энди ўзи ҳам ҳаётини бутунлай янгидан бошлаши керак. Қаранг-а, қандай ажойиб башорат қилувчилар экан бу ёзувчилар!

Эркакларнинг келажаги бўлса, улар яхши одам ҳисобланади, аёлларнинг эса, бунинг аксича, ўтмишлари бўлсагина дуруст аёл саналади. Аммо Джерри ўзининг на ўтмиши, на келажаги бор, деб хавотир оларди. Унинг ўтмиши дастлабки сўроқда бармоқларидан из олишгандаёқ тугаган эди, келажаги бўлса, мана хиропрактикага келиб тақалапти. Мистер Риверс унга янгича яшаш қондасини белгилаб берди. Шу бугундан бошлаб ошхона юмуши ва овқат пишириш, хоналарни супуриш-сидириш, қабулхонани ҳамиша саришта тутиш, айниқса, биргалашиб қилинаётган шерикчилик ишини кенг тарғиб-ташвиқ қилиш Джерри Финн зиммасига юкланди.

— Мен сенга ҳар ҳафтада ўттиз доллардан тўлайман — бу сенинг маошинг. Иннайкейин, сен олиб келган ҳар бир беморинг учун яна бир доллардан қўшим-

ча ҳақ бераман.— Ярим соатча давом этган панд-насиҳатига яқун ясади мистер Риверс. Бу гап давомида Джерри ўзини скамейка билан деворга қисиб қўйилган одамдай ҳис этди. У хўжаликдаги ҳар қандай юмушга рози бўлди, аммо мистер Риверс тарғиб-ташвиқ масаласида офиз очганида бечора Джеррининг кўзига бутун дунё қоронғи бўлиб кетди.

— Мен, ҳалиги, бу тарғиб-ташвиқ ишига бутунлай ярамайман,— умидсизлик билан минғирлади у кўйлаги ёқасини ечиб ташларкан.

Мистер Риверс учун бу сира кутилмаган гап бўлди.

— Бунга ярамайман, деганинг нимаси? Ахир бизнинг бизнес фақат шунга асосланиб кенгайиши керак-ку! Сенинг асосий ишинг бемор топиб келиш бўлади, меники эса уларни доволаш. Ҳамма гап мана шунда! Йўл-йўлакай мен сенга ҳунар ўргатаман. Икки йилга қолмай доктор бўлиб чиқасан.

— Доктор бўлиб?

— Ҳа! Ҳозирги замон доктори бўлиб чиқасан — физиотерапевт.

Джерри қўли беҳос яхши кўрган йигити қўлига тегиб кетган қиздай кўзини юмди. Аммо мистер Риверс ўзини йўқотмади. У холодильникдан яна икки шиша пиво олди, шўр мағиз чайнар экан, ўн бешинчи маротаба такрорлади:

— Бунга кўника билиш керак. Бу ер сенга Кўҳна дунё эмас.

Джерри бош чайқади.

— Қандай қилиб мен хиропрактикани тарғиб ва ташвиқ этаман?

— Қандай хоҳласанг, шундай! Ахир, у, Кўҳна дунёда ҳеч балога ўрганмаганмидинг?

— Ўрганганмиз, лекин ана шу хиропрактикани ўтмаган эдик-да.

— Албатта ўтмагансизлар. У ёқда ҳамма соҳалар бўйича орқада қолингани беш қўлдай равшан-ку. Энг қизиғи, аҳволлари шу-ю, қандай қилиб бир неча пачағи чиққан автомобиль қура олишди экан.

Джерри бу гапдан хафа бўлмоқчи эди, лекин ўзининг олам фуқаросига айлангани, миллий ғурур унга ярашмаслигини эслаб дераза ёнига келди. Деразадан Бруклин манзараси кўзга яққол ташланиб турарди. Автомобиллар чумолидай изма-из ўтиб борар, йўлка-

ларда одам демаган гиж-гиж. Ҳамма қаёққадир оши-қарди. Одамлар вақтнинг ҳар бир дақиқасини пулга чақиб, фурсатни ганимат биларди. Лекин шунга қарамай кўпчилик одамда пулдан кўра вақт мўлроқ эди.

— Агар хоҳласанг, соф ҳавода сайр қилишинг мумкин,— таклиф этди мистер Риверс бир минутча жим ўтиришганларидан кейин,— фақат уйдан узоқлашиб кетма, адашиб қоласан.

Мистер Риверс, ёшларга ножўя ишлари туфайли ўрناق бўлолмай зўр иштиёқ билан эзгу маслаҳатлар берувчи кекса бўйдоқларга ўхшаб, Джеррига оталарча насиҳат оҳангида гапирди.

Джерри мистер Риверснинг таклифини маъқуллаб, айланиб келгани отланди. Хиропрактик уни остонагача кузатиб чиқар экан, ҳамон панд-насиҳатини қўймасди:

— Бир соатдан кейин қоронғи тушади. Мана шундан эҳтиёт бўлиш керак. Бу ер сенга одам оёғи етмаган пастқам, хилват жой эмас. Ҳамма вақт, ҳамиша нимадир содир бўлиб туради. Мен ҳеч қачон қуролсиз юрмайман.

— Қуролсиз?— ҳайрат билан қайта сўради Джерри.

— Албатта! Менинг чўнтагимда доимо тўлпонча юради. Ҳар эҳтимолга қарши, талончилар босиб қолиши мумкин. Сен ҳам қурол топиб олсанг ёмон бўлмасди.

Джерри ўзининг устунлигини пайқаб, мийигида кулди-да:

— Ҳозирча бу мамлакатда менинг душманларим йўқ,— деди.

— Душманларинг йўқ, тўғри, лекин пулнинг пайида юрганлар йўқ эмас. Яхшиси, олдиндан қурол топиб олганинг маъқул.

Джерри шеригига ўзининг чўнтагида атиги уч доллару яна бир неча майда чақадан бўлак ҳеч вақоси йўқлигини айтиб, дадил қадам ташлаб, одамлар бир-бирини қувиб ўтишга ошиқаётган кўчага чиқиб кетди.

Дим август куни. Кеч кира бошлаб, ҳавони нафасни қайтарувчи асфальт ҳиди босиб кетган. Одамлар ўз болаларининг тарбияси билан шуғулланмоқ учун шоша-пиша уйларига қайтар эдилар. Джерри витрина олдида тўхтамоқчи эди, шу заҳоти ўнг ва чап биқинига туртки тушди. Нью-Йорк ётоқхонаси ўлардай тор ва гавжум эди.

У пиртаволида ҳабашлар сўзлашиб ўтирган сокин бир жин кўчага бурилди. Улар терисининг қоралиги кеча қоронғилиги билан қўшилишиб кетганди. Санқи итлар бирон егулик топиш ҳаракатида сочилиб ётган қоз ахлатларни титишар, навбатма-навбат кичик дўконча ёнига чопиб келиб, гоҳ чап, гоҳ ўнг орқа оёқларини кўтарар эдилар. Дўкончада мева ва газеталар, атир ва откриткалар сотиларди. Джерри ўзининг хотираси яхшилигига, адашиб қолмай қайтиб келишига ишониб йўлини давом эттирди. Аллақандай тағдарвоза ёнида ўтирган икки ёшлар чамасидаги бир бола аччиқ кўз ёши тўкиб йиғларди. Джерри энгашиб, унга бир цент пул берди. Бола пулнинг чақа эканини кўриб, нафрат билан тош йўлга улоқтириб ташлади-да, аввалгидан бешбаттар бўкириб йиғлашга тушди.

Джерри бутун вужуди билан сезгир, нозик табиат одам бўлганидан, қушларни ва болаларни яхши кўрарди. Дарҳақиқат, каптарлар тинчлик рамзи бўлса, болалар ота-оналарига солиқларни камайтирувчи восита вазифасини бажарадилар. Джерри боланинг елкаларини силаб, ундан нега йиғлаётганини сўради. Бола дилидагини очиб соладиган очиқ кўнгил экан, бир дам йиғисидан тўхтаб:

— Дадам мени алдади,— деди,— у муттаҳам, аблаҳ!

— Йўқ, қўзичоғим, отанг ҳақида бундай дейишинг нотўғри.

— Рост айтяпман, у мени алдади...— қайсарлик билан деди бола.

— Хўш, у сенга нима қилди?— суриштира бошлади Джерри.

— Менга ҳаво шари олиб берди, уни дунёдаги энг каттаси, деди.

— Сен бундан хурсанд эмасмисан?

— Йўқ, Томмининг шари меникидан катта экан.

Джерри унинг сўзини маъқуллаб жилмайди-да, нарига ўтиб кетди. Бола ерга чалқанча ётиб олиб, боягидан кўра яна ҳам қаттиқроқ бўкириб йиғлай бошлади. Унинг ўпкаси дунёдаги энг улкан, энг қудратли ўпкага ўхшарди.

Аллақандай йўлакдан чиққан бир одам Джеррининг йўлини тўсиб сигарета сўради. Джерри чўнтагига қўл солди-ю, беихтиёр мистер Риверснинг аввало ўзингга қу-

рол сотиб ол. Бу ерда ҳар куни, албатта, нимадир содир бўлиб туради, деган сўзларини эслади. У қуролни севмас, нима учундир ундан қўрқарди. Джерри, ҳатто, ҳарбий хизматни ҳам қўлига қурол ушламай ўташга муваффақ бўлган эди. Нима қилгандаям, у ахир, прогресс гоят имиллаб одимлаган Кўҳна дунёда содир бўлган эди-да...

Қоронғи тушиб, Джерри орқасига қайтди. У уйлардан анча наридан ўтишга, бунинг учун пиртаволнинг энг четидан юришга тиришарди. Сал юргач, унинг эътиборини кичкинагина ўйинчоқ магазинининг витринаси тортди. Омадининг келгани мана шу-да! Витринадаги ҳар турли майда-чуйдалар орасида тузуккина бир болғача ётарди. Джерри дарҳол этикдўз Йоонас Сухоненни эслади, уни Куопио шаҳри чеккасида этикдўзлик устахонаси бўларди. Кичик, бўйи атиги бир ярим метр келадиган, нимжон Йоонас Сухонен ҳамиша ўзининг ҳимоя қуроли сифатида кўкрак чўнтагида болғача олиб юрарди. Джерри магазинга кириб, болғачанинг нархини сўради. Сотувчи ўйинчоқни диққат билан кўриб чиқиб, ҳурмат ва илтифот билан деди:

— Болғачанинг баҳоси ўн беш цент. Аммо янги мижоз орттириш ниятида сизга уни ўн центга сотаман.

— Ураб беринг.

Кекса, озғин, юзлари буришган дўкондорнинг ўз ишининг устаси фаранг экани яққол сезилиб турарди. У одатдан ташқари сергап бўлса-да, айни вақтда ақл бовар қилмас даражада хушмуомала, гап қайтаришни мутлақо билмайдиган ўта сертакаллуф одам эди. Унинг башараси узоқ вақт офтоб юзини кўрмаган, сўлиб қолган олхўрини эслатарди.

— Бу болакай учун тенги йўқ, аъло даражадаги ўйинчоқ,— деди у қувончли ва шодийёна овозда болғачани қоғозга ўраб узатар экан.— Кўп ажойиб ўйинчоқ-да бу, фақат болалар деразани синдириб қўйишмаса бас. Ё бўлмасам, бир-бировларини уриб, бошларини ёриб ўтиришмаса бўлгани! Сизнинг болаларингиз кўпми?

— Йўқ. Унча кўп эмас,— жавоб қилди Джерри нима учундир шолғомдай қизариб.

— Иккитами ё ундан кўпроқми?

— Очиғини айтсам, биронта ҳам йўқ.

— Жуда соз! Мен тушуниб турибман. Сизнинг оилангиз янги меҳмон кутяпти... Олдиндан ўйинчоқ сотиб

олиш — бу жуда оқилона иш! Эҳ, айтинг-айтинг, ишқилиб ўғил туғилсин-да! Қиз бўлса ҳам зиён қилмайди. Барибир ўғилга ҳам, қизга ҳам баббаравар ғамхўрлик қилиш керак. Болалар ёш пайтида ота-онанинг бошини оғритишади, катта бўлганда юрак ўйноғи қилишади. Пўқ, менда шахсан ҳеч қандай эътироз ёки шикоят йўқ! Менинг икки ўғил ва бир қизим бор...

— Мана, олинг,— унинг сўзини бўлди Джерри дўкондорга ўн цент узатар экан.

— Раҳмат, ташаккур, жаноб. Сиз ўта маданий тилда гапирар экансиз. Чамаси, бирон ерда ўқиган бўлсангиз керак?

— Ҳа, бир ҳисобга қараганда шундоқ.

— Балки университетда ўқигандирсиз, жаноб.

— Ҳа, бир неча йил университетда ўқиганман.

— Ўқитувчи бўлсангиз керак, шундайми, жаноб?

— Ҳа, жаноб, сиз адашмадингиз.

— Мана кўрдингизми, жаноб,— зўр кўтаринкилик билан сўзида давом этди чол.— Мен одамлар билан шунчалик кўп мулоқотда бўламанки, уларнинг қўл ҳаракати, гаплашиш услубига қараб, касб-корларини сира адашмай айтиб бера оламан. Сизнинг қўл ҳаракатингиз ва гапириш одатингизга қараганда ўқитувчи бўлишингиз керак. Шундай эмасми? Менинг ўғилларим ҳам университетда ўқийди. Фрэнк учинчи курсга ўтди. Эдвин иккинчи курсда ўқимоқда. Фрэнкнинг иши йирик, ўқишни қойил қияпти. Икки марта сурати газеталарда чиқди. Болакайнинг келажаги порлоқ, тушуняписизми, азизим, қайд қиламан: унинг келажаги порлоқ.

— Ким бўлиб чиқади ўқишни тугатганда?

— Ким бўлиб дейсизми? Мен буни билмайман, аммо ҳозирданоқ футбол командасининг капитани. Эҳ, жаноб, билсангиз эди, бу ота-она учун қандай қувонч! Турган гап, Эдвиннинг ҳам дурустгина имкониятлари бор. У баскетболга қизиқади.

— Демак, улар бирон илмга ўқишмаётган экан-да?

— Нималар деяписиз, жаноб? Мен ҳозиргина сизга уларнинг университетда ўқиётганларини айтдим-ку.

— Наҳотки, бирон ҳунар ўрганишни кўзда тутмай ўқишаётган бўлеа?

Бундай саволдан ўйинчоқлар сөтувчи дўкондор ҳайратга тушди. У Джеррининг гоҳ қўлига, гоҳ юзига тикилар экан, нега шу маҳалгача бу лақма одамнинг боши-

дан сочлари тўкилиб кетмаганига ақли етмагандай кўринди. Сотувчи ўн цент чақани ғаладонга ташлаб, Джерри ёнига яқинроқ келди.

— Афандим,— деди у овозига мумкин қадар маънодор оҳанг беришга тиришиб,— хўш, айтинг-чи, ёш йигитда бундан ҳам ортиқ порлоқ келажак бўлиши мумкинми? Агар менинг болаларим зўр муваффақият билан футбол ўйнай олмаса, у тақдирда бирон имтиҳон топшириш ҳамиша уларнинг қўлидан келади. Эдвин врач бўлиш учун имтиҳон топшироқчи.

— Бу жуда узоқ йўл,— ўз фикрини билдирди Джерри.

— Ҳа, афтидан шундай бўлса керак. Эдвин ҳам бунга икки йилча сарф қилиш керак, деб тахмин этаётган эди.

— Балки, у йигирма йил демоқчи бўлгандир?

— Йўқ, йўқ. Туғилган синглимнинг ўғли бир йил ичида врачлик имтиҳонларини тўла топширди. Ҳа, айтгандай, менинг исмим — Кроникопелос. Мен Грецияда туғилганман. Сизнинг фамилиянгиз-чи?

— Финн. Мистер Кроникопелос, сиз билан танишганимдан бениҳоя хурсандман.

— Хўш, демак, сиз Финн. Мен бу ердаги, Бруклиндаги бир неча финнларни танийман. Жумладан, Альберт Финн, ҳа, айтгандай, у сизга худди бир томчи сувдай ўхшайди. Ҳозир у Синг-Синг қамоқхонасида. Сизнинг қариндошингиз эмасми у, жаноб?

— Йўқ, жаноб...

— Иннайкейин мен яна бир Иван Финн деган кишини танийман. Чиройли йигит ўзи. Бундан бир неча йилча олдин одам ўғирлаб қўлга тушган эди. Балки, буниси сизнинг қариндошингиздир?

— Йўқ, жаноб...

— Яна Джерри Финни дегани ҳам бор. Уям сизга жуда ўхшайди. Лекин у сиздан хийла баланд бўй. Утган ҳафта бечоранинг омади келмади: банкни урмоқчи бўлб турганида қўлга тушиб қолди. Балки ўша сизнинг қариндошингиздир?

— Ҳа... Албатта...

Джерри юзлари шолғомдай қизариб кетганини ўзиням сизди. У ўйинчоқ болғачани чўнтагига соларкан, сўзларни бузиб гапда давом этди:

— Мистер Кроникопелос, сиз билан танишганимдан

бениҳоя хурсандман. Эҳтимол, биз яна учрашиб қолар-миз. Мен Джерри Финн бўламан.

Ўйинчоқлар сотувчи бир ирғиб тушиб, ҳамсухбатидан ўзини орқага ташлади, чўқиниб олди, қўлларини кенг ёзиб, бутун гавдаси билан кассасини тўсди. Унинг боятдан бери равон ва жадал оқаётган сўзлари бир-бирига урилиб баттар жадаллашиб кетди. Фикр-ўйлари отўйиндай гир айланиб, уйига кеч қайтган эрини койиб фиғони фалакка чиққан хотиннинг хом хаёллари сингари чувалиб кетди.

Джерри тезроқ кўчага чиқиб олишга шошилди. Кўчада икки радио карнайи ўрнатилган, хилма-хил ёрқин бўёқлар билан бўялган реклама автомобили дунёдаги энг яхши тиш пастасини мақташ билан банд эди.

Джерри Қирқ биринчи кўчага етиб олганда, ўзини деярли уйда деб ҳис қилди. Бу ёқда манзара ҳам ўзгарди. Кўзни қамаштирувчи реклама чироқлари ақл бовар қилмас даражада гўзал ва жозибали ёнгин тасаввурини берарди. Қизғиш товланиб турган августнинг қора осмони худди дўзахнинг орқа деворига ўхшаб тагсиз кўча устида осилиб турарди. Нью-Йорк ётоқхонаси ўз қора чироқларини ёққан, одамлар ётгани ҳозирлик кўрарди.

Джерри соатига қаради. Вақт чорак кам етти эди. У қадамини секинлатиб, витриналарни томоша қила бошлади. Шу палла кутилмаганда аллақандай олағовур, оломоннинг гулдуриси қулоғига чалинди; йўловчилар тўхташди. Унлаб полиция автомашиналари реклама намойишига йўл очиб келмоқда эди. Орадан бир минут ўтмай, атиргуллар билан безатилган очиқ машина кўринди. Унда атрофини тўрт манекен қизлар ўраган, оқ смокинг кийган ёш йигит тик турар ва оломонни табриклар эди. Халойиқ беҳад завқланар, жинни полкага рақс тушишни яхши кўргани каби у ҳар қандай томошани севарди. Аммо олам фуқароси Джерри Финн бунини кўриб ҳайратда қолди. У нима ҳодиса бўлаётганига сира тушуниб етмасди. Аллақандай даванги бир одам унинг чап оёғи панжасини қаттиқ босиб олгандагина, Джерри ундан сўрашга журъат қилди:

— Кечирасиз, бу ерда нима бўлаётганини айтолмай-сизми?

Даванги одам Джерри оёғи устидан оёғини олиб, унга бефарқ назар солиб чиқди. Реклама машинаси анча яқинлашиб қолганди. Оломоннинг завқли қийқириқла-

ридан қулоқ қоматга келай дерди. Джерри ёнида турган кексагина бир жанобдан юз бераётган ҳодиса тафсилотини билмоқчи бўлди. Аммо у жаноб қуруққина қилиб:

— Нима бало, ўзингиз кўрмаяпсизми?— деди.

Овозлари дўриллаб қолган икки ўспирин гапга аралашди. Улар олам фуқаросига маънодор кўз ташлаб, ўзларини тутиб туролмай пиқир-пиқирлаб кулиб юборишди. Улардан бири:

— Бас бойлашиб айтаманки, бу йигит ҳозиргина Тенас ёки Алабамадан келган, у Нью-Йоркда нима бўлаётганига тушунолмаётган гаранг,— деди.

Иккинчиси унинг фикрини тасдиқлади:

— Ҳа, у бирон пастқам бурчакдан, тупканинг тагидан келганга ўхшайди. Ахир, Билли Бэнксни танимагандан кейин!..

Джерри чиндан ҳам ўзини дунёнинг аллақайси худо беҳабар бурчагида туғилгандай сизди. Шу ўспиринларга маданий тилда икки оғиз бир нима деб қўймоқчи бўлиб, энди оғиз жуфтлаган эди, бояги жаноб мурожаат қилиб қолди:

— Чамаси, сиз ноқулай бир жойда туриб қолганга ўхшайсиз. Наҳотки, сиз бутун Бруклиннинг фахри ва қувончи бўлган бизнинг азамат Биллини кўрмаётган бўлсангиз?

— Марҳамат қилиб, менинг беҳабар эканимни кечиринг,— итоаткорона илтимос қилди Джерри.— Афсуски, мен чиндан ҳам Билли Бэнксни ва унинг нега бундай шуҳрат қозонганини билмайман.

Жаноб юзига бировни маърифатга ошна қилиш имкониятига эришган одамда бўлатиган роҳатбахш табасум ёйилди. У бепарво сигарета тутатди-да, ҳамсуҳбати онгидан нодонлик чангини қоқишга киришди:

— Билли Бэнкс бруклинлик йигит. У яқинда жаҳон рекорди қўйди: Билли икки ҳафта мобайнида оёғи билан эмас, икки қўлида Бостондан Нью-Йоркка юриб келди. Бу ҳар қимнинг ҳам қўлидан кела бермайди. Бунинг учун роса чиниқиш керак. Билли худди ана шундай тобланган йигитлардан. Мана, энди у бойиб кетди. Бугун унга яна юз мингга мўмай санаб беришди!

— Нима учун, ахир?— Соддадиллик билан таажжуб ичида сўради Джерри.

— Шунинг учунки, у энди бутун жаҳонга маълум ва

машҳур бўлган «Пеп-Пеп» исмалоғининг рекламачиси бўлади. Энди унинг олдида келажакнинг барча эшикларини ланг очиб. Радио билан телевидение уни талашиб ётибди, Голливуд кинофильмга қатнашишини сўраб орқасидан ялиниб юрибди.

Оломон сийраклашиб, унинг катта бир қисми Бруклин қаҳрамони, шон-шуҳрат ва бойликка йўл очган Билли Бэнкс орқасидан кетди. Джерри нотаниш жанобга қаноатланарли изоҳ олганидан миннатдорчилик билдирди.

— Ташаккур сизга, жаноб,— илтифот билан деди у.— Агар рухсат этсангиз, яна битта саволим бор.

— Марҳамат.

— Чамаси, Билли Бэнкс касал ёки инвалидми?

— Нега энди?

— Унинг оёғи фалаж ёки шунга ўхшаган бирон касали бордирки...

— Йўқ, билишимча, унинг ҳеч қандай касали йўқ. Соппа-соғ. Ўзингиз ҳозиргина уни машинада турганини, бизларни табриклаганини кўрдингиз-ку!

— Мутлақо тўғри,— қандайдир паришонхаёллик билан унинг сўзига қўшилди Джерри.— Аммо мен ҳали ҳам бир нарсага тушунмаяпман: одамнинг иккала оёғи соппа-соғ бўлса, қўлда юришга нима ҳожат?

Маърифат нурини тарқатувчи сигаретасини бир томонга иргитиб, жаҳл билан Джеррига қаради. Шундан кейин, орқасига бурилиб кетаркан, ўзига-ўзи деди:

— Нодон! Қандай қилиб пул яшаш кераклигини тушунмайди-я...

Джерри ниҳоят «Доктор Исаак Риверс, хиропрактик» деган бежирим ёзувли эшик тагига келганда ўзини ғоят кичик, арзимаган одам эканини бутун вужуди билан ҳис этди.

УЧИНЧИ БОБ

Джерри Финнинг хиропрактика билан танишгани, ўзининг машҳур нутқини сўзлагани

Орадан икки кун ўтиб, доктор Риверс билан олам фуқароси Джерри Финн ўзларининг шинамгина ошхоналарида понушта қилиб ўтиришарди. Ҳурматли хиропрактик шеригига қараб:

— Шу вақтгача ишимиз ёмон бўлмади,— деб сўз бошлади.— Лекин энди бизнесни кенгайтиришга киришмоқ зарур. Ҳозир менинг атиги элликка яқин доимий касалларим бор. Улар ҳам бармоқ орасидан сирғалиб туншаётган қум каби бирин-кетин қўлдан чиқиб кетяпти. Унга яқинини ажал тортиб, бир оёғи ерда, бир оёғи гўрда турибди. Қолганлари, афтидан, тузалиб кетадиган кўринади.

Джерри гапни бўлмаслик учун, ҳеч нима демади. Мистер Риверс сўзида давом этди:

— Агар биз яна янги юзта беморга эга бўлсак, ҳар ҳафтада даромадимиз икки юз долларга кўпаяди. Билишимча, сен шу бугунданоқ ўзингнинг асосий ишинг билан шуғуллана бошлашинг керак. Хўш, бу ҳақда сен нима дейсан?

— Қандай иш билан?

— Касал топиб келиш-да.

Ботинка ичига тушиб қолиб, чиқиб кетолмаган нўхат сингари Джерри оғзидаги овқати томоғига келиб тикилди. Умидсизлик тўлқини бирданига иштаҳани ҳам, ҳаёт қувончларини ҳам ювиб кетди. Назарида ботинкаси оёғини қисиб, ёқаси ҳам тор келиб қолгандай бўлди. Бошқа одамлар ҳеч бўлмаганда ўзларининг юраксизликларига иқрор бўладилар.

Аммо Джерри лом-мим демади. Бироқ мистер Риверс келажакка умид билан қарайдиган, ўта оптимист, суяк-суягигача шу руҳ билан суғорилган одам эди. У оғзига салат солар экан, ўз далилларини асослашга киришди.

— Бир ҳафтада икки юз доллар қўшимча даромад олиш — бу ҳазил гап эмас. Шундай қилиб, биз аввалдан келишиб қўйганимиздек сен топиб келган ҳар бир беморнинг учун бир доллардан ҳақ оласан. Бугун биз Лэйк авеню билан Хагар-скверда реклама митинги уюштирамиз. Сен нутқ сўзлаб, мурожаат қиласан.

— Мен?

— Худди сен.

— Нима мавзуда?

— Турган гап, хиропрактика ҳақида гапирасан, аммо аслини олганда гапинг менинг тўғримда бўлади.

— Ахир, мен сен тўғрингда ҳали ҳеч балони билмайман-ку?

— Гап шунда, билмаганинг яхши-да. Нотиқ ўзи гапи-

раётган нарсасини қанчалик кам билса, одамлар уни шунчалик зўр иштиёқ билан эшитадилар.

Мистер Риверс салфетка билан лаб-лунжини артди-да, қўли билан силлиқ мойлаб таралган сочини силаб қўйди. Бир кружка пиво ичиб, қорни роса қаппайганини сезгач, сигарета тутатди. Кейин ҳарсиллаб-гурсиллаб ўр-нидан турди.

— Шундай қилиб, бугун кеч соат еттида,— деди у қатъий.

Мистер Риверс қорнини шапатилаганича ўз хонасига кириб кетди. Янги ассистент ғамгин қиёфада ошхонага йўл олди. Ифлос идиш-товоқларни ўзи ювадиган машинага тиқиб, Джерри холодильникдан бир шиша виски олди-да, аҳволи руҳиясини кўтариш учун бир рюмка ичди. Худди шу лаҳза эшик қўнғироғи чалинди.

— Эшикни оч!— ўз хонасидан туриб қичқирди мистер Риверс.

Джерри яна бир рюмкани отиб, эшикка югурди.

— Бемор келди!— орадан бир минутча ўтгач, хабар қилди у.

— Кабинетга бошлаб кир,— деди хиропрактик ва ўр-нидан туриб, эснаганича оппоқ доктор халатини кия бошлади.

Доктор Риверс қабулига бу беморнинг биринчи келиши эди. Джерри қизариб кетган кўзларида маъюс қўрқинч ўти ёниб турган дармонсиз, нимжон чолга қаради.

— Кўйлагингизни ечинг!— буюрди хиропрактик беморга. Шундан кейин Джеррига қараб:

— Сен касаллик варақасини тўлдир,— деди.

Джерри карточкага касалнинг шахсига оид маълумотларни ёзиб чиқиб, қабулхонада юз бераётган манзарани кузата бошлади.

— Хўш, нима шикоятингиз бор?— сўради доктор, чол устки кийимларини белигача ечиб, қоқланган балиқни эслатувчи гавдасини кўрсатиб яланғоч бўлгач:

— Оёғимнинг мазаси йўқ. Санчиб оғрийди. Зўрға юраман,— деди.

— Кўрамиз,— деди хиропрактик чолни стол устига ётқизар экан.

Беморнинг касали кўз очиб юмгунча аниқланди. Мистер Риверс ўзининг чангакдай қийшиқ бармоқлари билан беморнинг орқа суякларига уриб чиқаётиб, ассистентига касалнинг манбаи қаердалигини кўрсатди.

— Пастдан санаганда бешинчи умуртқа жоғидан силжибди. Унг томонда — бемаза кемирчак, ана шу асабга таҳдид қилиб турибди. Иссиқ тутиш ва электро-массаж қилиш керак. Қани, бир оз уқалаб, чигалини ёзайлик-чи!

Мистер Риверс массажчига хос бақувват бармоқлари билан касалнинг умуртқаларини уқалай кетди. Чол ҳадеб оғриқдан қичқирар, бир амаллаб столдан сирғалиб тушиб, қочиш йўлини изларди. Аммо мўъжизакор шифокор ўз ўлжасини қўйиб юбормасди. Ҳар сафар у турай деганда яна ётқизиб олиб, «Бир оз уқалаб, чигал ёзиш» да давом этарди.

— Вой, оғрияпти... оғриб кетди!— инграб ёлворарди бемор,— қўйворинг, жон доктор, қўйворинг мени!..

Аммо доктор қўйиб юбормасди. У ҳар қандай одам танасининг сиҳат-саломатлиги, руҳининг тетиклиги умуртқалар ҳолатига боғлиқ эканини яхши биларди. Шу туфайли шафқатсизлик билан бармоқларини беморнинг ҳар бир умуртқа суяги орасидаги бўшлиққа санчар, бу ёвуз қийноқни мамнун илжайиб давом эттирар эди. У беморнинг гарданидан думғазасигача, кейин бунинг аксини қилиб, думғазадан гарданигача барча умуртқа суякларини санаб чиқди. Сўнгра арфа чалаётгандай, бош бармоғи билан бутун умуртқаларни босиб ўтди. Шу иш билан банд экан, айни маҳалда ҳужайралар ҳақида, асаблар ҳолати, моддалар алмашилиши ва кемирчакли қотишмалар тўғрисида ажойиб-ғаройиб фикрлар айтди. Беморнинг оҳиста инграши расмана дод-войга айланганда доктор уни юпатишга киришди:

— Очигини айтсам, сизнинг шу маҳалгача тирик юрганингизнинг ўзи бир мўъжиза. Бутун умуртқаларингиз ўз шаклини йўқотган ва улар нақ бир дюйм чапга силжиган! Иннайкейин, ҳар бир умуртқа остида кемирчак пайдо бўлган. Жумладан, мана, манави ерда. Мана бетда ҳам!

У бўйин умуртқаларидан бирига бармоқ ниқтаб кўрсатди. Кейин худди ксилофон чалаётгандай чолнинг умуртқаларини бирма-бир босиб чиқди.

— Бўлди... Бас қилинг...— инграб дерди бемор.— Мажолим қолмади... ўлар бўлсам, ўлиб бўлдим...

— Рост-да! Ҳеч бўлмаганда манави умуртқа остида тўпланиб қолган кемирчак дўмбоқни бир кўринг! Вой, жиё чалгур-эй! Нақ шолғомдай келади-я! Манави-чи?—

у чаққон, тўқувчи қизнинг пилтакаш нинасидан ҳам жадал ҳаракат қиларди. Бармоқлари бир жойда турмас, янги-янги изланиш билан пастдан юқорига ва юқоридан пастга чопарди. Бемор оғриқдан ўзини қўйгани жой тополмас, раҳм-шафқат сўраб тинмай ёлворарди:

— Сизга ўн доллар тўлаганим бўлсин, фақат мени шу қийноқдан халос қилинг!

— Менинг қабул баҳом қатъий— икки доллар, ундан ортиқ ҳам эмас, кам ҳам,— деди эҳтироссиз тюлендек бепарволик билан доктор.

Бахтсиз, жафокаш бемор доктор қўлидан чиқиб кетиш учун бутун куч-қувватини йиғиб яна бир уриниб кўрди, аммо мистер Риверс ўлжасини маккорлик билан қўлидан сирғалиб чиқиши мумкинлигини олдиндан билганидан бемор ўз ҳаракатини ҳали бошламай туриб, доктор ёввойи мустангга минган пойгачи чавандоздай унинг устига миғиб олди. Джерри бундай мудҳиш томошани кўришга ортиқ тоқат қилолмай, касалга орқасини ўгириб олди. Орадан бир минутча вақт ўтгач хонага жимлик чўкди. Доктор бемор устидан тушиб, пешанасидаги терларини артарди. Кейин у беморнинг жонсиз танасини азоб-уқубат тўшагидан кўтариб, каравотга олиб бориб ётқизди-да, Джеррига мутлақо хотиржам оҳангда:

— Чолга бир қўлтум виски бер,— деди.

Орадан икки минут чамаси вақт ўтгач бемор ўзига келди. У бир кўтаришда стакандаги вискини бўшатди. Каравотдан туриб, шошилиб кийина бошлади.

— Икки доллар. Индинга яна келасиз,— деди доктор унга.

Бемор мистер Риверс қўлига икки доллар тутқазар экан, минглаб жиной ишлар тасвирланган романларда ёзилганидай, унга заҳарханда назарда қараб қўйди. Мистер Риверс беморга пиджагини кийишга ёрдамлашмоқчи бўлувди, чол қатъий рад этди ва тўнғиллаб:

— Шу кўрсатган ёрдамингиз ҳам етар,— деди.

— Дарров кетяпсизми?— орқасидан чиқди серғайрат доктор ва йўлкадаги стол устида ётган бир неча рекламалардан олди. Уларга докторнинг ёшлик йилларида тушган сурати ва хиропрактиканинг шифобахш кучи тўғрисидаги чуқур ва сермаъно, ҳикматли гаплари битилган эди.

— Эҳтимол, сиз манавиларни дўстларингиз орасида тарқатишни истарсиз, дўстларингиз ҳам бу ерга келиб

ёрдам ва шифо олиши мумкин,— деди хушнуд оҳангда доктор ва беморга ўзининг бир даста босма асарлари тўпламини — рекламаларни узатди.

Бемор ғоят чиройли қилиб босилган текстларга, ҳатто, қайрилиб ҳам қарамай, рекламаларни дастаси билан полга иргитди-да:

— Уялсангиз бўларди!— деди хитоб қилиб.

Шундан кейин у шошилиб, ўзини эшикка урди, хайрмаъзурни насия қилиб, кўздан ғойиб бўлди.

— Мана шундайлар ҳам учрайди,— деди мистер Риверс содир бўлаётган бутун воқеаларни индамай, бепарво кузатиб ўтирган ассистентига гап уқтирар экан.— Баъзилар биринчи даволашдаги ана шу текширишни кўриб капалаклари учиб кетади. Лекин кейин барибир яна келишади.

У жумласини тугатмай, кўча эшигининг қўнғироғи сабрсизлик билан жиринглади.

— Эшикни оч,— деди мистер Риверс,— беморни кабинетга бошлаб кир.

Эшик тагида ҳозир чиқиб кетган бемор турганини кўриб, Джерри кўзларига ишонмай, орқасига тисарилди. Бемор шахдам қадам ташлаб қабулхона томон юрди.

— Мен қўлтиқтаёғимни унутиб қолдирибман,— деди у мулойимлик билан.

— Кечирасиз, мен ҳам сезмабман,— дея жавоб қилди доктор.— Мана у, марҳамат! Менга қаранг, айтган гапим эсингизда бўлсин-а, индинга яна келасиз.

Бемор ҳеч нима демади. У фақат эшикка етганда, гўё озгина хижолат тортаётгандай ийманибгина сўради:

— Соат нечада?

— Соат иккида, жаноб...

— Раҳмат, доктор.

Мистер Риверс полда сочилиб ётган рекламаларни йиғиштириб олиб, унга узатди:

— Манавиларни ҳам унутманг.

Бемор уларни олиб, чўнтагига соларкан:

— Шу бугуноқ бутун таниш-билишларимга бўлашиб бераман,— деди.— Ҳа, шундай! Шифоталаб одамлар жуда кўп... Яна бир бор ташаккур сизга, жаноб доктор!

Бетоблик қийнаб силласини қуритган, ўлардай озгин, фақат якшанба кунларигина жон кирадиган бу нимжон одам қабулхонада қўлтиқтаёғини унутиб қолдирганди.

У худо борлигини ҳам узунқулоқ гаплардан эшитгану, лекин шунга қарамай ўзини ҳозиргача тирик кўргани учун худога минг қатла шукур қиларди. Чол чиқиб кетгач, мистер Риверс билан олам фуқароси Джерри Финн бир қултумдан виски ичишиб, шу бугунги програмани тузишга киришдилар. Бизнесни кенгайтириш, хиро-трактика мўъжизаларини халққа етказиш керак эди. Бу олижаноб табибликнинг мухлиси ва давомчиси қилиб, бир вақтлари Кўҳна дунё оламдаги ягона ҳақиқатгўй деб атаган мистер Джерри Финн танланди; мана, энди у табибга бемор етказиб беришга ҳозирлик кўрмоқда.

Хагар-сквер — Бруклиннинг «одам энг гавжум қисми бўлиб, бу ерда озод мамлакатнинг озод граждалари ўз фикрларини сўз эркинлиги ҳуқуқларидан фойдаланиб бемалол баён эта оладилар. Бу ерда ҳар ким ўз гапини маъқуллаб, ўзганинг гапини чиппакка чиқариши мумкин. Эркин фикр баён қилиш шу даражага юриб етганки, ҳатто паркда асли жойи фақат Гарлэм бўлган ҳарбаш ашулачиси Мариан Андерсонга қўшиқ айтишга рухсат беришган.

Кун одамга хуш ёқадиган даражада илиқ бўлиб, мөроженое билан кока-кола сотиш учун бениҳоя қулай эди. Шунингдек, бутун жаҳонга маълум ва машҳур бўлган ҳамда жонга тегувчи терлашга қарши дорини кенг кўламда тарғиб этган «Транспирант» ширкати ҳам катта фаолият кўрсатди. Уларнинг шиори: «Ўз яқинларингизни қўланса тер ҳиди билан азоблаб нима қиласизлар? «Айседора»нинг атиги бир неча томчиси сизни бу ёқимсиз терлашдан бутунлай халос этади!»

Соат миллари еттига яқинлашиб борарди. Оқ смокинг кийиб олган Джерри Финн доктор Риверс билан паркиннг ёнбош хиёбонида сайр қилиб юраркан, ўзини ҳақиқий эркак каби тутишга тиришарди. Унинг бутун вужудини аллақандай оғир ва номаълум бир вазият қоплаб олганидан у ўзини баттар йўқотиб қўйганди. Аммо доктор Риверс, биз авваллари ҳам қайд қилиб ўтганимиздек, ҳамма нарсага оптимист кўзи билан қарарди. Шу сабабдан унга ҳар қандай вазият олдиндан равшан, ҳеч бир жумбоқли масала бўлмасди. У шу топда одамлар оқими тўлдираётган Лэйк-авенюга умид кўзи билан қарар, унинг ҳаётида юз бериши керак бўлган ва у саккиз юз доллар тўлаб ташкил қилаётган буюк парвоз содир бўлиши керак эди. Ана шу парвозни уюштиришни

жаҳонга машҳур «Стерлинг ва унинг ўғли» реклама фирмасига топширган эди.

Соат бир минути кам еттида биринчи фанфар садолари эшитилди. Аллақайси бир дарвозадан радиоавтомобиль чиқиб келди. Унинг карнайларидан ҳаммага таниқли шўх куй тараларди. Куй орасида дам-бадам қисқача ахборот такрорланарди: «Қасаллик енгилди!— Одам ҳаёти узайтирилди! Бу реклама эмас, аниқ факт! Бу мутлақо тўғри маълумот! Жаҳонга донг таратган профессор Джерри Финн нутқ сўзлайди...»

Джеррининг аъзойи баданини титроқ босди. Опоқ смокингининг қўлтиғи ости муздек тердан қорайиб қолди, кўзойнагини туман пардаси қоплаб, хиралашиб кетди. Аммо доктор Риверс шанба куни жон кирган дангасадай жонланиб кетганди. У бармоқларини қирсиллатиб, Джеррининг биқинига оҳиста туртиб қўяркан, завқ билан гап маъқулларди:

— Джерри, дўстим! Қара, анави ёққа қара! Йўқ, улар мендан саккиз юз долларни ҳар қалай, бекорга шилиб олишмабди!

Джеррининг кўзи маст одам олдида фақат чайқалиб турган туманни кўргандай, тумандан бошқа ҳеч нимани илғамасди.

Оҳиста юриб келаётган радиоавтомобиль теваарак-атрофга мақтов атрини соча-соча паркнинг марказий хиёбонига бурилди. Машина орқасидан қўлларига катта плакатлар кўтариб олган тўққизта ярим яланғоч гўзал қизлар келишарди. Уларнинг бари худди бир томчи сувдай Мэрилин Монрога ўхшардилар. Дунёнинг гадои топмас бир чеккасида яшаб, катта бўлган Джерри Финн, мана шу Мэрилин Монро дунёдаги хотин зотининг энг характерли типни эканини, қарийб икки ойдан бери шу тип хотинлар гўзаллигининг андозаси этиб гасдиқланганини мутлақо билмасди. Мэрилин Монро — аёллар учун намуна, андоза, норма эди.

Радиоавтомобиль паркнинг марказига етганда тўхтади. Барча Мэрилинлар худди соқчи фаришталардай тевааракка саф чекдилар. Улар чиндан ҳам фаришталарга жуда ўхшардилар: уларнинг жозибали гавдаларига бу дунёнинг либослари кийдирилиб, қийнаб ўтирилмаганди.

Бир неча минут ичида бутун Хагар-сквер одамлар билан лиқ тўлди.

Оломон орқасидан бир қадам қолмай мороженое ва

кока-кола сотувчилар, ҳар хил хайр-эҳсон жамиятларининг вакиллари — садақа йиғувчилар, ниҳоят, дунёдаги устаси фаранг олғир кисавурлар изма-из келарди. Миллий гимн садолари янгради. Шундан кейин диктор жимлик сақлаб, қулоқ солишни илтимос қилди.

— Ҳозир гап миллионлаб долларни сақлаб қолиш устида боряпти.

Мистер доллар ҳақида гап борган жойда ҳамма мустасносиз қулоққа айланади. Бу ерда ҳам дарҳол жимлик чўкди, диктор ҳеч қандай монесиз сўзида давом этди:

— Америка халқи ўтган йил мобайнида касалхона билан докторларга қатнагани учун саккиз миллиард доллар маблағ сарфлади. Ўзингиз бир ўйлаб қаранг-а, бу киши бошига неча доллардан тушади! Агар профессор Джерри Финнинг оқилона маслаҳатларига қулоқ солинса, бу рақамни бир неча баробар камайтириш мумкин бўлади. Биз бугун халойиққа жаҳонга маълум ва машҳур бўлган профессор Джерри Финни тақдим этиш шарафига муяссар бўлганимиз билан беҳад фахрланамиз. Қани, марҳамат қилинг, мистер Финн!

Профессор Финн шалпайган қадам билан минбарга чиқди. Мэрилинлар фахрий қоровул каби унинг атрофини қуршаб олишди. Худди шу лаҳзанинг ўзида радиоавтомобилдан уч марта тантанали фанфар садолари янгради. Оломон қизғин қарсак чалиб, минбарга ва уни ўраб турган ҳозирги замоннинг тўққиз назокатли сарвқад малаклари ёнига яқинроқ сурилиб келди. Бу ҳол одамнинг юзига қарамайдиган нудистлар клубини эслатарди.

Жаҳондаги энг буюк ҳақиқатгўй, олам фуқароси Джерри Финн ўз нутқини бундай деб бошлади:

— Қимматли граждандар! Маълумки, ҳар бир одамда умуртқа ёки орқа суяк бўлади. Улар турли хил. Баъзи одамларнинг умуртқалари худди алифдай тўғри, бошқа бирларида қийшайган бўлади. Умуман олганда, мутлақо умуртқасиз одамлар ҳам йўқ эмас. Жумладан, бундай шахслар тоифасига кўпгина давлат арбоблари, конгресс аъзолари ва баъзи бир эркаклар киради. Мазкур одамларга одатда ҳаётда кўпгина мушкулотларни бошдан кечиришга тўғри келади, чунки умуртқасиз одамни ҳеч ким ҳурмат қилмайди...

Гулдурос, маъқуллаган овозлар Джеррининг сўзини бўлиб қўйди. Оломон қисиб қўйган, қувонч ва шодликдан юраги ёрилиб кетай деган доктор Риверс пешанаси-

даги йирик тер доналарини артди. Проекторлар ўзларининг ўткир нурлари билан осмонни қиличдек кесди, Джерри чўнтагидан нутқи ёзилган қоғозни олиб, сўзида давом қилди:

— Касалнинг қандай бало эканини ўзинглар яхши биласизлар. Ҳар бир мактаб боласи кўзойнак тақади, ясама тиш қўяди, меъда касалига гирифтор бўлади, тамаки йўталига чалинади. Катталар ҳам бундан мустасно эмас, уларнинг ҳар бирида агар текшириб кўрилса, бирон оғир касал топилади. Хўш, буларнинг бари нимадан? Бунга сабаб шуки, одамлар ўзларининг орқа суюклари билан қизиқмайдилар. Бутун оламга донг таратган америка врачлари, доктор Пальмер биринчи марта хиропрактиклар мактабини ташкил қилганида ҳамма ундаи кулган эди. Ҳозир ҳеч ким кулмайди. Чунки умуртқаларнинг нотўғри ҳолати асаб тармоқларини қисиб қўйиши ва бунинг орқасида одамда минглаб касалнинг пайдо бўлиши исботлаб берилди. Шундай қилиб, умуртқаларни ўз жойига қўймоқ зарур — ҳеч шубҳа йўқки, улар албатта ўз жойига қўйилади, табиий ҳолатига келтирилади! Бунинг учун сиз вақтни қўлдан бой бермай хиропрактикка мурожаат қилишингиз керак. Бруклин фахрланса арзийдиган, ўзининг беқиёс даволари билан чўлоқларни оёққа турғизган, майиб-мажруҳларни рақсга тушира олган дунёдаги энг яхши хиропрактик, машҳур доктор Исаак Риверс шу ерда яшайди!

Мана шу сўзлар айтилган фурсатда мэрилинлардан бири халойиққа қўлидаги плакатини баландроқ кўтариб кўрсатди. Унга атиги биргина сўз: «Чапак чалинглар», деб ёзилган эди. Оломон гулдурос чапак чалиб юборди. Радиоавтомобилдан яна фанфар садолари янгради. Шундан сўнг профессор Финн сўзида давом этди:

— Мана, ўзинглар ҳам кўряпсизлар, менинг ёнимда дунёдаги энг гўзалларнинг гўзали тўққиз фаришта турибди...

Унинг сўзи яна оғзида қолди. Оломон орасида турган аёллар ҳуштак чалиб, олаговур кўтаришди. Уларга жавобан эркаклар овозлари борича «ура» деб бақирди.

Автомобилдаги диктор оломонни тинчланишга чақирди. Мистер Финн гапини қолган жойидан олди:

— Мана шу гўзалларнинг халойиққа яхши кўриниб турган пастдан санаганда тўртинчи умуртқаларигача бир қаранглари-а, (шу пайт мэрилинларнинг бари бирдан

орқаларига ўгирилди) улар худди нафис санъат асарига ўхшайдилар. Сиз уларнинг умуртқаларидан биронта нуқсон топа олмайсиз. Ўз вақтида доктор Исаак Риверсга мурожаат қилган ҳар бир киши ана шундай бенуқсон ва жозибали қоматга эга бўлиши мумкин. Эсда тутинглар: доктор Исаак Риверс! Қирқ биринчи кўча, саккиз юз саксон биринчи уй! Кейинчалик юз берадиган қабул вақтидаги ур-тўполонда майиб бўлиб қолмаслик учун олдиндан доктор қабулига ёзилиб қўйинглар! Исаак Риверс сизни ҳар қандай касалдан халос этади. Кексалар ўз ёшлигига қайтади, дафн этиш бюроси ишсиз қолади. Яхшилар, эсда тутинглар: Исаак Риверс! Хиро-практика бутун жаҳонни қойил қилади. Бир вақтлар келиб жамики черковлар Исаак Риверс ҳаққига дуо ўқийди. Шунини эсда тутингки, биз умуртқаларимиз туфайлигина ҳаётимиз. Қани, келинлар, бутун оламга дунёдаги энг яхши умуртқалар фақат бизда, бизнинг Америка-мизда эканини кўрсатиб қўяйлик...

Джерри нутқини тамомлаши билан радиоавтомобилдан узлуксиз лентадай хитоб янгради: «Исаак Риверс, Исаак Риверс, Исаак Риверс, Исаак Риверс...»

Саккиз юз долларга тушган бу томошанинг охири муносиб натижа билан тугади: барча мэрилилар худди бир одамдай халқ орасига кенг ёйилган «Жонгинам, елканг қалбимни ўртар» ашуласини бошлаб юборишди.

Доктор Риверс минбарга чиқар экан, бир вақтлари ўз ватанида ўргангани аллақандай қўшиқни хиргойи қилиб борарди:

Америкада шундай
Кнопка боссанг бас —
Барча ишлар юришар,
Бари битар, рост.
Америкалик қирол
Шод яшар шундоқ.
Апельсин еб, кнопка
Босади қувноқ...

Джерри Финн, ҳатто ўз соатига ўзи ишонмай қолди. У зиғирча тасаввурга эга бўлмаган нарсаси тўғрисида бутун бошли нутқ сўзлади. Джерри эски ватанида одамлар баъзида шундай қилишларини эслаб, ўзини юпатди. Унинг хотирасига халқ хўжалиги бўйича ўзини мутахас-

сис деб билиб, ҳатто докторлик диссертацияси ёқлаган бир таниши келди. У диссертациясига манба қилиб телефон китоби билан бир неча эски халқ қўшиқларини олган эди. Чамаси, у ҳам ўз касби кори хусусида дурустгина ўйламаган кўринади.

ТҮРТИНЧИ БОБ

Джеррининг хиропрактика билан шуғуллана бошлагани ва ўз болғачасини биринчи марта ишга солгани

Реклама чиндан ҳам ажойиб мўъжизали кучга эга, у одам ўзи илгари бор-йўқлигини хаёлига ҳам келтирмаган нарсани кейинчалик унинг ҳаётий заруратига айлантириб қўяди.

Мана, ҳозир ҳам шундай бўлди: минглаб бруклинликлар эртаю кеч ўзларининг умуртқалари тўғрисида ўйлайдиган бўлиб қолдилар. Хотинлар Мэрилин сингари бенуқсон қоматга эришишга, сира тортинмай тўртинчи умуртқагача ечиниб, яланғоч юрса бўладиган даражага етишишга ҳаракат қила бошладилар. Қисқаси, умуртқа жамоат фикрини уйғотиб, ҳамма ёқни тўс-тўполон қилиб юборди. Тўғри, баъзи ҳаёсиз одамлар, жамоат фикри бу қандайдир бирон шахснинг фикри, эпидемия ана шундан бошланади, деб исбот қилишга уринадилар. Аммо ҳамма вақт теварак-атрофидаги одамларда ишончсизлик туғдириш, барча нарсадан унинг қадр-қиммати ни эмас, фақат баҳосини қанча туришини суриштирувчи сурбетлар ҳақида гапириб ўтиришдан нима ҳожат. Қимбилади дейсиз, балки улар илк муҳаббат билан уйланиб, шу аҳволга тушиб қолишгандир!.. Яхшиси, келинг, кутилмаганда шов-шув учун мавзу, аъло даражадаги даромад учун манба бўлиб қолган мистер Риверснинг докторлик тажрибаси ҳақида гапирайлик.

Ҳали тонг отмай туриб, доктор Исаак Риверснинг қабулхонаси олдида узундан-узоқ навбат пайдо бўла бошлади. Соат тўққиз яримга етганда навбатнинг кети нақ чорак миляга чўзилиб кетиб, полиция маъмурлари беморларга тартиб номерлари улашиб чиқишга мажбур бўлди. Соат ўн бирга бориб доктор Риверс беморлардан олиндиғача қабул ҳақини уч долларга оширди. Шундан кейин ҳам навбат бўшашмади — ундан фақат икки ки-

ши чиқиб кетди. Чиқиб кетганларнинг бири ўлардай хасис бўлиб, бермоқчи бўлиб турган икки долларни ҳам савдолашишни кўнглига тугиб келганди. Иккинчи бемор иқтисодчи профессор бўлиб, бундан атиги бир неча кун бурун инфляциянинг ҳалокатли роли ҳақида китоб нашр эттирган эди.

Қабулнинг биринчи соатлари хийла саросимали ўтди. Аммо кейинчалик доктор Риверс ва унинг ёрдамчиси профессор Финн ишлаб чиқаришда ўзини яхши оқлаган, оширилган талабни бекаму кўст қондириш имконини берувчи серияли-узлуксиз ишлаш усулини эслаб қолишди. Кенг хонада шу заҳоти иккинчи кабинет барпо этилиб, бу ерда беморларни профессор Финн қабул қила бошлади. Беморларнинг жинси масаласи — ким эркакларни, ким аёлларни қабул қилиши чек ташлаш йўли билан ажрим қилинди. Тақдир Джерри Финнга бемор аёлларни қабул қилишни раво кўрди.

У бир йўла тўрт беморни қабул қилар экан, ўз меҳнатини қўйидаги тарзда тақсимлаб олди: биринчи беморнинг умуртқасини кўриб бўлгунича иккинчи бемор тоғ қуёши нурини қабул қилиб туради, учинчи бемор кийингаётганида, тўртинчиси ечинади. Бу самарали усул жуда қўл келиб, профессор бир соатда саккизтадан бемор кўришга улгурарди. Шундай қилиб унинг даромади бир соатда йигирма тўрт долларга етди. Аммо доктор Риверс ҳамон ундан норози эди. Джерри пул майдаламоқ учун унинг кабинетига кирганида, доктор Риверснинг ўзи бир соатда ўнтадан бемор қабул қилаётганини айтди. Тушдан кейин бу жадал суръат яна ҳам оширилиб, доктор ҳар соатда ўн иккитадан одам кўра бошлади. Бундай жадал суръатга у қўйидаги усулни қўллаб эришмоқда эди: икки беморни бир йўла столга ётқизиб, ҳар иккаласининг умуртқаларини бир маҳалда текширишга киришади. Бу янги усулнинг яна бир нозик ҳамда устун гомони шу эдики, ҳар иккала бемор ҳам даволаниш пайтида бир-биридан уялиб бақириб-чақирмас, дод-вой қилмас, тишини тишига қўйиб, ҳамма қийноққа чидаб берарди.

Қоқ туш маҳалида улар саккиз минутли танаффус эълон қилиб, овқатланиб олишди. Бу орада беморлар ҳам бирон нима тамалди қилиб олишлари мумкин эди.

Танаффусдан кейин зўр бериб ишлаш, сафарбарлик яна ҳам янги суръат билан давом эттирилди. Соат олти-

га бориб докторлар қабул қилган беморларнинг сони уч юзтадан ошиб кетди. Соат саккизда қабулни тўхтатишди. Кейинги уч кун давомида беморлар ёғилиб келишда давом этди. Шундан сўнг оқим секин-аста сийраклаша бошлади. Биринчи ҳафта ичидаёқ доктор Риверс реклама учун сарф қилган харажатларини тўла қоплаб, банка қўйган жамғармаси яна бир минг долларга кўпайди. Профессор Финниг жами бўлиб саккиз юз доллар теги. Бундай моддий база қаҳрамонизнинг дунёқарашини сезиларли даражада ўзгартиб юборди. Шу маҳалгача унинг энг яқин самимий дўсти, севган нарсаси ўзининг ич кўйлаги эди. Энди бўлса ўзидаги илиқ самимият ва завқли ҳис-туйғуларнинг бари ана шу пулга ўтганини сезиб қолди. Тўғри, шундай дамлар ҳам бўлардики, у пулнинг ўзига бундай яқинлигини тан олмасди. Лекин бу кўнгилчанлик билан айтилган гапни ҳар замонда бир эшитишга тўғри келарди. Шундай қилиб у ўзи ҳам кутмагани ҳолда умуртқалар доктори — аллақандай зўраки муттаҳам, фирибгар бўлиб қолди. Бўлиб қолди-ю, ўз тақдирига қарши борини истамади. «Қасал кўрган» биринчи кунларда ёмон ухлади. У туни билан каравотда ётар, ухлашга уринар, нуқул совлуқлар санаб чиқар эди. Чунки, кун бўйи сигир билан қўйларни кўравериб меъдасига тегиб кетарди.

Кунларнинг бирида унинг қабулига ёши нечадалиги номаълум бўлган бир хоним келди. Унинг оғзида ҳам, бармоқларида ҳам тилла ярқирарди. Джерри ундан ечининини илтимос қилганида, хоним бошқа беморларга иккиланган назарда қараб олиб, оҳиста деди:

— Мен доктор билан танҳо гаплашмоқчи эдим.

Орадан ярим соат ўтиб, хоним ўзи истаган имкониятга эришди. Хонимнинг докторга тикилган назарида ҳайрат, чуқур ҳурмат, айни вақтда қўрқинч ҳисларни омихта бўлиб, таърифга сиғмайдиган ифода касб этганди. Оламдаги барча врачлар кунда беморларнинг ана шундай назарларига дуч келадилар. Улар кўзига эса докторлар аллақандай сеҳргар одам бўлиб кўринади. Джерри янги карточка олиб тўлдира бошлади.

— Исмингиз?

— Агнес Лоусон... Эл-о-у-эс-о-эн,— жавоб берди хоним.

— Турмушга чиққанмисиз?

— Ҳа, албатта.

— Ёшингиз?

— Менинг ёшимми... Нима, буни ёзиш жуда зарурми?..

Китобхонга аввалдан маълумки, Джерри Финн — сипо ва мулоийм одам. У ҳозир ҳам ана шу нозик масалага чап бериб, айна муддаога ўтди:

— Хўш, қаерингиз оғрийди, хоним?

— Очигини айтганда... мен соппа-соғман.— У гапини анча узоқдан бошлади.— Мен ўзимни яхши сезаман. Ассан, сиз билан эримнинг соғлиғи хусусида маслаҳатлашиб олгани ҳузурингизга келган эдим.

— Нега эрингизнинг ўзи врачга мурожаат қилмайди? Ёки у юролмайдами, ўзи келиб учрашиш имконига эга эмасми?

— О, у юради, келиб учрашиши ҳам мумкин, аммо... Рухсат этсангиз мен чексам?

— Марҳамат, марҳамат, хоним.

Джерри хонимга чекиш учун олов тутар экан, айна вақтда унга яна бир синчиклаб кўз солди. У ғалати бир ҳис билан унинг юзига, ёрқин оқ-сарик сочларига қаради. Олдида эллик ёшлар чамасидаги Мэрилин Монро ўтирарди. Афтидан Лоусон хоним юрагида катта бир сирни сақлаб юрган бўлса керак. Джерри зўр қизиқиш билан унинг сўзини тинглашга шайланди.

— Бизнинг турмуш қурганимизга уч ой бўлди,— оҳиста сўз бошлади аёл.— Аниқроқ қилиб айтсам, уч ярим ойга қадам қўйди. Назаримда, ҳамма нарса жойида-ю, лекин эрим менга нисбатан хийла совуқ... Турган гап, у жуда хушмуомала, сертакаллуф ва жонкуяр, аммо айна вақтда худди бегона одамдай ўзини ёт сезади. У шу маҳалгача бирон марта менга яқин келгани йўқ. Сиз, доктор, менинг нима ҳақда гапираётганимга тушуниб турибсиз, шундай эмасми?

— Ҳа, албатта. Давом этаверинг.

— Мен унинг бундайлиги сабабига тушунолмай ҳайронман. Эрим фақат елкамга қоқади-ю, шу билан чекланади. Бунга, ахир, чидаб бўладими! Сиз гапимга тушуниб турибсиз-а, доктор?

— Ҳа, албата. Тортинмай очиқ гапираверинг.

— Шу билан бешинчи марта эрга тегишим. Эркак кишининг бундай совуқлиги менга жуда ғалати туюлади. Ахир, бу хотинларни ҳақорат қилиш, таҳқирлаш-ку! Ёш қизчалар билан ана шундай муносабатда бўлиш

мумкин, аммо аёллар билан эмас-да. Доктор, сиздан эримни яхшилаб текшириб кўришингизни илтимос қилардим. Мен эркакларнинг бундай совуққонлиги умуртқаларга боғлиқ бўлади, деб эшитган эдим...

Джерри аёлнинг бўялавериб қароқчилар ниқобига ўхшаган, ифодасиз юзига қаради. Унинг кўзи олдида тўйи куниёқ қаноти куйган капалакдай адоий тамом бўлган бечора хотин намоён бўлди. Унинг бешинчи никоҳи чиндан ҳам кишини ҳаяжонга соладиган драма эдики, унинг қаҳрамони биринчи парда бошланмай турибоқ ўзини-ўзи ўлдирган. Джерри қабулида ўтирган хонимда яхши тасаввур қолдириш учун чаккаларини ишқалар, хонада у ёқдан бу ёққа ўйчан ҳолда юрар эди.

— Кечирасиз, Лоусон хоним,— деди у оҳиста,— мен ёшингизни билишим керак. Биз докторларга ҳамма нарсани очиқ-ойдин гапириб бериш мумкинлигини ўзингиз ҳам яхши биласиз.

— Ноябрь ойида саксон икки ёшга тўлганман.

— Йўғ-э, наҳотки!— хитоб қилди Джерри.— Кўришингиздан ҳеч ким бунча ёшда деб ўйламайди.

Хоним мамнун жилмайди, кўзлари атрофи тиришди. У сочларини кўтариб, қулоғи орқасидаги чандиқларни кўрсатди ва:

— Икки марта операция қилиб, юз теримни торттирганман,— деди.— Ҳа, айтмоқчи, ҳар иккала операцияни ҳам Европада қилдирганман. Бундан ташқари мен бир неча гормон инъекцияси олганман.

— Ҳар қалай сиздай аёлни учратмагандим,— деди Джерри ҳайратда.— Хушомад деб ўйламанг-ку, мен сизни боятдан бери ўзимдан анча ёш деб ўтирган эдим. Ҳозирги эрингизнинг ёши нечада, саксонлардан ошганми?

— Йў-ўқ... унчалик эмас... Бирмунча ёшроқ...

— Ёшроқ, неча ёшда бўлмаса? Уялмай гапираверинг, Лоусон хоним. Мен докторман, бор гапни очиқ айттавершингиз мумкин.

Лоусон хоним бир неча дақиқа жим турди-да, сўнгра дона-дона қилиб:

— Ҳозирги эрим яқинда йигирма олтига тўлди,— деди.

— Йигирма олтига?!

— Ҳа. Эркак зоти шу ёшиданоқ ҳафсаласиз бўлса, демак, унинг бирор ерида касали бўлиши керак. Мен умрим бино бўлиб бунақасини учратмаганман. Тўғри, қа-

риндош-уруғларим Чарльзни, «Сенга фақат пулинг учун уйланган», деб ишонтиришмоқчи бўлишади, аслида ҳасад қилганларидан шундай дейишади. Ўзим ҳам биринчи марта турмушга чиққанимда эримнинг қариндош-уруғлари менинг тўғримда худди шундай дейишган эди. У вақтда мен энди ўн етти ёшда, эрим эса аллақачон етмишни уриб қўйган эди. Лекин шунга қарамай турмушимиз ёмон эмас эди. Ҳозир-чи?!

Лоусон хоним бирдан йиғлаб юборди. Дарвоқе, унинг кўзлари ҳали зарур бўлиб қолган пайтда оби дийда қилишга қодир эди. Джерри унинг эри билан гаплашишга ваъда бераркан, агар эрининг ҳафсаласизлиги умуртқаларининг хасталиги туфайли бўлса, ҳеч шубҳасиз, уни тузатиб юбориш мумкин, деб қатъий ишонтирди.

— Доктор, сизга қанча тўлашим керак?— сўради Лоусон хоним титроқ овозда.

— Икки доллар,— жавоб берди Джерри ҳеч ўйлаб турмай.

— Икки доллар?— такрорлади у.— Қимматли доктор, ўтинаман, менинг устимдан кулмасангиз. Ҳозирча, ҳеч бўлмаса, манавини олиб туриш.

У Джеррига юз долларли қоғоз пул узатди-да, сўзида давом этди:

— Агар Чарльзнинг совуқ муносабати ўзгариб, менга чин эркакдек қарай бошласа, доктор, сиз нима демоқчи бўлаётганимга тушуниб турибсиз-а, унда мен сизга истганингизча ҳақ тўлашга тайёрман. Борди-ю, Чарльзни тузатиб бўлмаса, унда мен ажралишни талаб қиламан. Бу ҳақда ўз адвокатим билан аллақачоноқ маслаҳатлашиб кўрганман. У, ажралиш учун зарур бўлган барча асослар бор, деб мени ишонтирди. Аммо, доктор, сиз, балки ўзингизнинг турли тадбир-чораларингиз билан уни тузатарсиз. Акс ҳолда, қариндош-уруғларим никоҳимиздан кўп ўтмаёқ ажралиш пайига тушиб қолганимни эшитишса мени енгилтакка чиқариб қўйишади.

— Хиропрактикада қандай имкониятлар бор бўлса, барини ишга соламан,— жавоб берди Джерри.— Бунинг учун аввало эрингиз билан суҳбатлашсам дегандим.

— Балки, сиз уни ҳозир қабул қиларсиз? Эрим мени машинада кутиб ўтирибди.

Профессор Джерри Финнинг юзи девордай оқариб кетди. Аммо у ўзининг қўрқиб кетганини сездиришни хоҳламасди.

— Қабул қиламан, — деди у дудуқланиб, — мен тай-
ёрман...

Хоним кабинетдан чиқиб кетди. Джерри католик чер-
ковининг астар-аврасини ағдариб ташлаган Лютерга
ўхшаб кўкраги устида қўлларини қовуштириб олди.
Сўнгра ҳамкасабаси мистер Риверс билан маслаҳатлаш-
гани унинг кабинетига отилди. Аммо доктор олдида уч
бемор даволанаётган бўлиб, тўртинчиси чиқиб кетишга
тайёрланса, бешинчиси ечинмоқда эди. Шу сабабдан
доктор Джеррининг сўзини эшитиб маслаҳат беришга
вақти йўқ эди. У ўйлаб ҳам ўтирмай:

— Менимча, унга баданини ишқалашимизнинг нафи
тегмаса керак. Майли, ҳар қалай бир уриниб кўр-чи! —
деди.

Мистер Лоусон Джерридан анча новча, делкалари
кенг, девкелбат одам бўлганлигидан унга бўйи стиб
умуртқа суяқларини ушлаб кўриш осон эмасди.

— Менда қандай ишинг бор? — сўради у профессор
Финндан оғзидаги сигаретани лаби билан у ёқдан-бу
ёққа сурар экан. Айни вақтда у шляпасини ҳам маъноли
қилиб кўзигача бостириб кийиб олганди.

Джерри Лоусон хонимга қаради-да:

— Хоним, эрингиз билан якка қолиб гаплашсам дев-
дим. Агар малол келмаса, бир минутча кутув хонасида
ўтириб турсангиз, — деди.

Мўъжизаларга ишонувчи хоним кўнгли тўқ бўлиб ка-
бинетдан чиқди. Джерри мистер Чарльз Лоусон билан
ёлғиз қолди. Вазият ғоят кескинлашиб борарди. Чарльз
Лоусон ташқи кўринишидан кино экранларида ва кўп-
лаб жинорий ишлар тасвирланган романларда таъриф
этилган тоифадаги ўлардай дағал, тутган ерини кесади-
ган бадфеъл одам эди. Эгнида ажойиб костюм, оёғида
қимматбаҳо ботинка, бошида шляпа. Кийинишда сахий
бўлса-да, сўзга камбағал, билиб олгани уч-тўртта маза-
бемаза сўзлардангина иборат эди.

— Менда нима ишинг бор эди, тўнка?

Джерри беихтиёр чўнтагини пайпаслаб, болғачанинг
ёнида эканига ишонч ҳосил қилди.

— Мистер Лоусон, — деди у ясама такаллуф билан, —
сиз мен билан бундай оҳангда гаплашишни бас қилар-
сиз, деб ўйлайман.

— Менинг гап оҳангимнинг ёмон ери йўқ. Узинг-ку

минғир-минғир қилаётган. Хўп, бўпти, қани айтадиган номаъқул гапингни айт, нима демоқчисан?

— Хотинингиз менга ташвишланаётганини айтди ва...

— Менинг хотиним-а?— шартта унинг сўзини бўлди мистер Лоусон.— Аҳа-а-а, демак, сен ана шу ялмоғиз кампирнинг ташвишини қилаётган экансан-да! Хўш, нима керак экан унга? Сенга ҳам менинг исрофгарчилигим, пулни шамолга совуришимдан нолидими? Жин чалгур, ўзи бўлса шафтолиқоқидек қуриб-қақшаб кетганидан маишат ҳам кор қилмай қўйган!

Мистер Лоусон қўлларини чўнтагига солиб, сигаретани туфлаб ташлади-да, уни оёғи билан эзиб ўчирди. Джерри вазиятнинг тобора кескинлашиб бораётганини сезар, аммо боя олган юз доллари уни дадилроқ гапиришга мажбур этарди.

— Иш хийла жиддий, мистер Лоусон, сиз хотинингизни менсимасмишсиз, эрлик бурчингизни адо этмас эмишсиз.

Мистер Лоусон кўкрагини керганича Джерри устига таҳдид қилиб кела бошлади.

— Менга қара, ҳой табиб! Сен нега ҳаром тумшунингни менинг оилавий ҳаётимга суқяпсан? Мен сени Америкага Кўҳна дунёдан яқинда келганингни шу ерда эшитиб қолдим. Нима бало, бизни қандай яшашга ўргатмоқчимсан?

— Агар бунга зарурат туғилса, нима, бу иш ҳам қўлимдан келади,— жавоб қилди Джерри.

— Йўқ, хато қиласан, бизга европалик ўқитувчилар керак эмас. Ҳар қанча иш бўлса, сизларсиз ўзимиз уддалаймиз. Қани айт-чи, нима керак сенга бу ерда?

Джерри лабларини қон чиқар даражада тишлади, аммо юз доллар уни яна гапда давом этишга мажбур қилди.

— Ҳурматли мистер Лоусон, мен сизни асло ранжитмоқчи эмас эдим. Аммо хотинингиз ёрдам сўраб мурожаат қилгани учун бу гапларни сизга айтишни бурчим деб билдим.

— Менинг хотиним-а?! У мўмиё уч ойдан бери мени даволатгани докторма-доктор югуриб юрибди. Билмайдик, аввало ўзининг ақлини пешлатиб олиши керак.

— Хўп, нега бўлмаса эрлик бурчингизни адо этмай-сиз?

Мистер Лоусон қўлларини чўнтагидан олиб, ўзининг

чақалоқнинг калласидай келадиган муштини Джеррининг тумшуғи олдида ўйнатди:

— Овозингни ўчир! Саксон икки ёшли ялмоғизга ўзинг уйланган бўлганингда бутунлай бошқа ваъз-насихат ўқирдинг!

— Мистер Лоусон, сиздан ўтиниб сўрайман, бу ерда ҳақоратли гапларни бас қилинг!

— Ҳой табиб, йўқол бу ердан! Европангга туёгингни шиқиллатиб қол!

Джерри ғазабдан ўзини ортиқ тутиб туролмай қўллари кенг ёзиб, эшикни кўрсатди ва тўсатдан қичқирди:

— Йўқолинг! Мен бундай муттаҳамлар билан гаплашиб ўрганган эмасман! Ҳозироқ жўнанг бу ердан!

Мистер Лоусон шляпасини баттарроқ бостириб, тишлари орасидан ғижиниб деди:

— Дунёда туғма кўр одамлар бўлади, лекин шундайлар ҳам борки, кўзларини асрай олмай кўр бўлиб қолишади.

Гўё жумласининг охирига нуқта қўйгандай у забардаст мушти билан Джеррининг нақ қаншарига туширди. Бечора ношуд хиропрактик гардани билан столга чунон бориб урилдики, кўзларидан байрам кунисидаги мушаклардай минг хил ўт чақнаб кетди. Аммо мияси ғоят тез ишларди. Джерри дарҳол чўнтагидан кичкина ўйинчоқ болғачасини олиб, кутилмаганда рақибига ташланди-да, унинг тиззаларига ура кетди. Мистер Лоусоннинг рефлекслари яхши ишлаганидан шу заҳоти оёқлари майишиб, ағдарилиб тушди-ю, ўрнидан туролмай қолди.

Мистер Риверс ёрдамчиси хонасидаги тапир-тупурни эшитиб, у томон югурди. Беморнинг тиз чўкиб қолганини кўриб минғирлаганча койина бошлади:

— Эркакларни фақат мен қабул қиламан, деб келишиб олган эдик-ку, ахир!

У шундай деб мистер Лоусонни икки қўлтиғи остидан ушлаб, ўз кабинетига олиб чиқиб кетди. Йўл-йўлакай одатдаги тасалли ва панд-насихатини айтиб борарди:

— Тиззанинг дармонсизланиши ва оёқнинг фалаж бўлиши умуртқалар туфайли юз беради. Сиз бу ерга анча олдинроқ келишингиз керак эди. Ҳа, аллақачон келишингиз керак эди...

Орадан сал ўтиб, Джерри доктор Риверснинг кабинетига мўралади. Унинг кўз олдида ажойиб манзара на-

моён бўлди: ярим белигача ечинтирилган мистер Лоусон полда ҳушсиз ётар, доктор Риверс унинг устига миниб олиб, ёш эрнинг умуртқаларини метиндай бақувват бармоқлари билан эзиб кўрмоқда эди.

Джерри оҳиста ваннахонага кириб, ғурра бўлган қаншарига латта ҳўллаб босаркан, бундан кейин ҳеч қачон эру хотин орасига тушмасликка, улар жанжалига аралашмасликка муқаддас онт ичди.

Ҳар қалай, узоқ давом этмаган бу шаҳвоний комедия аралаш фожиа унга нақд юз доллар келтирганидан Джерри мамнун бўлди ва уни мистер Риверс билан бўладиган ҳисоб-китобга қўшмади.

Аёллар муҳаббатнинг маънисига етишса, эркаклар унинг қадрига етишади.

БЕШИНЧИ БОБ

Джерри Финнинг оламга машҳур доктор Альберт Хинсейга агент тушгани ва йўлдан озиб, алдангани

Орадан икки кун ўтиб, Нью-Йоркнинг энг кенг тарқалувчи бульвар газетасида, Лоусон хонимнинг бешинчи эридан ажралиши ҳақидаги хабар босилиб чиқди. «Бойликда тенги йўқ нефть қироличаси,— деб ёзарди газета,— бу сафар янги турмуш ўртоғи билан атиги бир юз ўн тўрт кунгина яшади. Лоусон хоним эрини самимий муносабатда бўлмаганликда, эрлик бурчини адо этмаганликда айблади. Мистер Чарльз Лоусон илгарилари ҳам товламачилик қилгани, хотинлар номусига тажовуз этгани учун бир неча марта суд жавобгарлигига тортилган ва жазо муддатини тамомлаб келган эди. Шуни ҳам қайд қилиш керакки, машҳур нефть қироличаси 82 ёшга кирди. Унинг ҳозирги эри 26 ёшда».

Хабарнинг якунловчи қисми сифатида қуйидаги сўзлар қора ҳарфлар билан алоҳида ажратиб босилган эди: «Қадимий ноёб буюм шундай нарсаки, унинг истеъмол қиймати тушган сари баҳоси ошиб бораверади».

Джерри бу хабарни овозини чиқариб ўқиди, аммо мистер Риверс бундан одам қизиқадиган ҳеч қандай гап топмади. У фақат мийигида кулиб қўйди-да:

— Мен ҳаммиша айтаман-ку, никоҳни бекор қилиб, ажралишнинг энг яхши чораси — мутлақо уйланмаслик,— деди.

— Эҳтимол, мистер Лоусон хотирангда бордир?— суради Джерри.

— Йўқ.

— Ҳалиги, менинг қаншаримга тушириб кетган безори-да.

— Э, ҳалиги бир чақа ҳам тўламай жўнаб қолган мутгаҳамми? Мен тагин текшириб кўраман, деб унга ўн минутдан ортиқ вақт сарф қилиб юрганимни айтмайсанми?

Доктор Риверс Джерри қўлидан газетани олиб, хабарли ўқиб чиқди-да, фикрини ўзи тўқиган ҳикматли гап билан якунлади:

— Эру хотинлик — икки кишининг ўйини, бунда ҳар икки томон ҳам ютқазади.

Бугунги иш куни нақд икки юз доллар фойда билан якунланди. Охирги беморнинг чиқиб кетганига мана ярим соатдан ошди. Докторлар мистер Риверс кабинетда беморларнинг касаллик карточкаларини тартибга солиб ўтиришарди. Исаак Риверс профессорлик даражасига кўтарилган, хиропрактикнинг ёрдамчиси бўлиб қолган бизнинг қаҳрамонимиз Джерри учун икки ҳафта бурун қандай сирли жумбоқ бўлиб кўринган бўлса, ҳозир ҳам шундай жумбоқлигича қолган эди. Бу оддий массажчи докторлик тўнини кийиб, беш панжасини оғзига тикиб, одамлар умуртқаларидан доллар соғиб олмоқда эди. Баъзи пайтда Риверс у жойдан бу жойга кўчиб юриб ёзиш-чизишни ўрганиб олган, ўз ёшини мутлақо унутиб қўйган америкалик ярим дайди, ярим қашшоқ фин — абадий навқирон йигитга ўхшарди. Баъзида эса, ўзининг сирини фош этувчи нимаики хислати бўлса барини яшириб, ҳеч кимга қўшилмай якка-ёлғиз кун кўраётган киши тасаввурини берарди. У бирон марта бўлсин, ўз ҳаёти ва қариндош-уруғларни тўғрисида гапирмаган ва бунга майл ҳам билдирмаган эди. Бу ўринда у ўз авлод-аждоди билан фахрланишни эп кўрмовчи хачирга ўхшаб кетарди.

Шундай минутлар ҳам бўлардики, Джерри устозининг бениҳоя ғайрат-шижоатига, меҳнатчанлигига, қалбида умидсизликдан заррача асар йўқлигига, шу туфайли ҳар қандай булутли кунда ҳам унга қуёш ҳамиша кулиб боққан ҳаётига қойил қоларди. Шундай фурсатлар ҳам учрардики, касбдошининг калтабинлиги, идрок доирасининг торлиги Джеррининг гашини келтирарди.

Баъзан америкача бир мақол атай Исаак Риверс шаънига тўқилганга ўшарди: «Фермер қанчалик лақма бўлса, у етиштирган картошка шунчалик йирик бўлади». У шундай одамлар тоифасига кирар эдики, соддалик билан ўртамиёналик орасидаги тор йўлдан бемалол ўйнаб-кулиб ўтиб кета олади ва ойнага қараб, ўзидан ҳамиша тўла қаноат ҳосил қилади.

Мистер Риверс аллақандай қўшиқни хиргойи қиларди. У ўзидан ва ўзининг барча муваффақиятларидан мамнун эди. Бир ҳафта ичида беш юз тўқсон янги бемор кўрчлди! У энди Нью-Йоркнинг энг расм бўлган, ҳар қандай беморнинг нима касал эканини касалига қараб эмас, киссасига қараб айтиб берадиган врачлар билан бемалол беллашиш даражасига бориб қолганди.

Эшик қўнғироғи чалиниб врачларнинг қилиб турган ишлари бўлиниб қолди. Мистер Риверс соатига қаради.

— Чорак кам тўққиз. Бундай бемаҳалда ким ўзини қабулхонага уряпти экан?

— Очайми эшикни?— сўради Джерри.

— Қани, чиқиб қара-чи.

Джерри эшикни қия очиб қаради. Аммо келган одам эшикни ланг очиб юбориб, жадал ичкарига кирди.

— Доктор Риверс сиз бўласизми?— сўради кириб келган паст бўйли, қизариб кетган кўзлари бежо ўйнаб турган бегона киши.

— Йўқ, менинг номим Финн.

— Жуда соз. Мен доктор Попкин, бутун жаҳонга донг таратган, машҳур доктор Хинсейнинг ходими бўлман. Балки, сиз мени танирсиз?

— Исмингиз ёдимда,— жавоб берди Джерри, ўзи бу номни биринчи мартаба эшитиб турган бўлса ҳам.

Доктор Риверс ўз кабинетидан кўз ташлаб, меҳмон қўлтиғидаги портфелни кўрди-ю, бегона одам нима мақсадда келганини фаҳмлагандай, деди:

— Менга суғуртанинг ҳожати йўқ...

— Суғурта дейсизми?— сўради бегона одам.

— Ҳа, худди шундай. Мен аллақачон ўз ҳаётимни, автомобилим, соғлиғим, жамғармам, ҳатто келажакда қиладиган саёҳатимгача суғурта қилдириб қўйганман.

— О, жуда соз, ғоят гўзал иш! — завқ билан хитоб қилди бегона одам ва ярғоқ бошидан шляпасини олди.— Менам шундай қилишим керак. Менинг исмим — доктор

Роберт Попкин. Турган гап, сиз мени танисангиз керак, а?

— Йўқ, танимайман,— деди бош чайқаб мистер Риверс.— Мен Исаак Риверс бўламан.

Доктор Попкин ўзининг юмшоқ, кичик қўлини узатди. Врач-гинекологнинг нозик, ингичка бармоқлари массажчининг баҳайбат чангалида йўқолиб кетди ва аянчли кирсиллади.

Улар, ичкари хонага киришди, доктор Попкин одатча синчков назар билан уйнинг деворларига осиб ташланган умуртқаларнинг турли ҳолати ва шакллари тасвирланган жадвалларга кўз солиб чиқди. Доктор Попкиннинг сўзлашга келганда суюги йўқ эди. У сўзлар томоғимда занглаб қолмасин, деб қўрқарди.

— Мен сизнинг олдингизга қизиқ бир таклиф билан келдим,— сира тутилмай гап бошлади у ва айни вақтда фақат устара билангина тараб, оройиш берса бўладиган бошини чаққон силаб қўйди.— Фавқулодда қизиқ бир таклиф билан келдим, ҳурматли жаноблар! Сизларнинг беморларингиз орасида хотин-қизлар ҳаддан ташқари кўп, шундай эмасми? Улар орасида ҳамма ёшдаги аёллар бор.

Мистер Риверс Джеррига жиддий назар ташлаб, ўзича кўнглидан ўтказди: «Агар сен, азизим, мен билан Джеррини табиблик қилаётганимиз учун ушлаб олгани келган бўлсанг хато қиласан: менда хиропрактика билан шуғулланиш ва ёрдамчим учун қонуний рухсатнома бор».

Меҳмон жавоб кутарди.

— Жаноблар, мен сизларнинг профессионал сирларингни билиб олиш ниятида эмасман,— деди у хавотирланишмасин деган ниятда шоша-пиша.— Аммо биласизми, касбдошлар, гап мана бундоғ: мен доктор Альберт Хинсейнинг ходимиман. Иннайкейин...

— Унинг ўзи ким?— Попкиннинг гапини бўлди мистер Риверс.

— Наҳотки, сизлар доктор Хинсейни танимайсизлар? Мен унинг исмини ҳарфма-ҳарф айтаман: Х — хачир, И — илмоқ, Н — нарвон, С — саъва, Е — елим, Й — йўғон — Хинсей, Альберт Хинсей. У бултур кенг ёйилиб кетган ва йилнинг энг ноёб китоби деб шуҳрат қозонган «Эрсираган хотин» асарининг автори. Ҳозир у...

— Мен китоб олмайман!— қатъий хитоб қилди мистер Риверс.

— Албатта, сиз сотиб олмайсиз, қимматли доктор. Ҳозир гап китоб сотиб олиш устида эмас, балки ҳамкорлик қилиш тўғрисида боряпти.

— Мен ҳеч қандай ҳамкорликни истамайман,— яна ҳам жиддийроқ оҳангда эътироз билдирди мистер Риверс.

Аммо доктор Попкин бундан қилча ҳам хижолат тортмай, гапида давом этди:

— Жаноблар, рухсат этинглар, мен асл мақсадни тушунтириб берай. Гап бундоқ, менинг дўстим Альберт Хинсей ҳозир янги асар ёзаяпти, унинг дастлабки рекламаси эртаданоқ бошланади. Китоб «Муҳаббат мактаби ёки ҳозирги замон аёлларининг уйда ва уйдан ташқаридаги жинсий хулқи, энг янги илмий усулда тўпланган фикрлар асосида» деб аталади.

Мистер Риверс чўқиниб олди. Бу масала Джерри Финнда маълум даражада қизиқиш уйғотди:

— Китобнинг мавзуи кишида қизиқиш уйғотади,— деб кўйди.

— Йўқ, азизим, баландроқ олинг, у революция қилади,— жавоб берди доктор Попкин.— Кенг жамоатчиликни ҳамиша уч нарса: пул, муҳаббат ва жиноят қизиқтириб келади. Қимки муҳаббатни илмий усулда асослаб беролмаса, у пул ва жиноятлар тўғрисида ёзади. Доктор Хинсей учун кенг кўламдаги, том маъноси билан муҳаббат деб аталган соҳа унинг асосий мутахассислиги ҳисобланади. Бир голланд врачлари ана шу масалага қўл урган эди, аммо у таъриф ва тавсиф этган идеал никоҳ бизнинг сенсация асосига қурилган ҳаётимиз оқимига жавоб бера олмайди. Доктор Хинсей гениал усул қўллаб, ўзининг янги асарини илмий асосга қурилган анкеталар тўлдириш йўли билан барпо этмоқчи. Қам деганда ўн минглаб аёлларнинг жинсий ҳаётига оид фикрлар тўпланади, ўрганилади. Шу иш билан шуғулланувчи барча агентлар қаергаки хотинлар йиғилса, ўша ерга бориб, уларнинг фикрларини тўплайдилар. Доктор Хинсейнинг илмий асосда тасдиқлаб беришича, хотинлар ўзларининг нозик ички сирларини кўпинча попга, врачга ва ўйнашларига ишониб айтишлари мумкин экан. Биз ана шу касбдаги кишилардан ҳозир тўрт юздан ортиқ агент ёлладик. Улар махсус анкеталар тўлдиришни

бошлаб юборганлар. Энди тасаввурнинг янада тўлароқ бўлиши учун бизга хиропрактик ҳам керак.

Доктор Попкин савол назарида умуртқа бобининг устаси фарангларига қаради ва:

— Сизлар медицина фанига хизмат кўрсатишни истайсизларми?— деди.

— Сиз, аниқроғи доктор Хинсейга демоқчи бўлсангиз керак,— гап қистирди мистер Риверс.

— Мутлақо тўғри. Аслини олганда буларнинг ҳар иккаласи ҳам бир гап. Мен сизларни кундан-кунга хотин-қизларни кўпроқ қабул қилаётганингизни яхши биламан. Сизлар осонгина ўз беморларингизга бизни қизиқтирган қалтис саволларни бериш имконига эгасизлар.

— Жумладан қандай?— қизиқиб сўради Джерри.

Доктор Попкин портфелини очиб, ундан бир даста анкета варақалари олди.

— Мана улар, бунга сиз осонгина тушуниб оласиз. Жумладан, дейлик, бемор, бу ердаги саволлардан биронтасига жавоб беришни истамаса, сиз шу хонага «Жавоб қайтара олмади» ёки «Билмайди» деб ёзиб қўясиз. Беморларнинг номларини ёзиб ўтириш шарт эмас, фақат ёши ва оилавий аҳволи тўлароқ қайд этилса бас. Ҳар бир тўлатилган анкета учун сиз асар ёзиб тугатилганидан ва ярим миллион нусхада босиб чиқарилганидан кейин уч доллардан ҳақ оласиз. Доктор Хинсейнинг тахминича, католик черкови ўз мазҳабидаги кишиларга бу китобни сотиб олишни ва ўқишни тақиқлаб қўйса керак, ана шу сабабдан ҳам икки ҳафтага қолмай китобнинг тиражи кам деганда бир миллион нусхага етса ажаб эмас. Ҳўш, асл мақсад мана шу, жаноблар, энди сизларнинг фикрингизни эшитсам.

Мистер Риверс елка қисди.

— Менда ҳеч қандай фикр йўқ, чунки, ҳозир мен фақат эркакларни қабул қиляпман. Хотинлар масаласида мистер Финн билан гаплашасиз.

Доктор Попкин Джеррига мурожаат қилди:

— Ҳа, айтгандай-а! Ахир Хагар-скверда ажойиб нутқ сўзлаб, ҳаммани қойил қилган сиз эдингиз-да! Мен ўшанда шахсан эшитолмадим. Аммо меннинг доимий мижозим, кўп йиллардан бери менда даволаниб келаётган Лоусон хоним сизнинг тўғрингизда гапириб берди. Сиз Европадан яқинда келдингизми?

— Ҳа.

— Сиз у ерда врачлик тажрибаси орттирган бўлсангиз керак?

Джерри ўзининг газетачилик соҳасидаги муваффақиятсизликларини эслаб, сал бўйин товлаб:

— Шунчаки,— деб қўйди.

— Ҳа, албата. Ахир Европада ҳеч қандай озодлик бўлмаганидан кейин у ерда яхшилик анқонинг уруғи-да! Ҳар бир мамлакатда врач ишининг қандай бўлиши кераклигини давлат белгилаб беради. Бу ерда ундай эмас: аксинча, давлатнинг нима иш қилиши кераклигини врачлар белгилаб беради. Хўп, майли, ўз ишимизга қайтайлик. Демак, сиз анкета тўлдирувчи агентимиз бўлишга розисиз? Шунини яхши билиб қўйингки, бу нарса жуда узоқни кўзлаб қилиняпти — бундай илмий-текшириш ишлари бутун жаҳонда ижтимоий ривожланишга ёрдам беради.

Джерри бирон маслаҳат олиш ниятида мистер Риверсга қараган эди, кекса хиропрактик фақат тўнғиллабгина қўйди:

— Ўзинг ҳал қил, сенинг ишинг.

Бир оз ўйлаб олгач, Джерри Финн фанга ва бутун жаҳонда ижтимоий ривожланишга ёрдам беришга аҳд қилди.

Эртаси эрталаб соат саккизда унинг қабулига ёши нечадалиги номаълум бўлган бир аёл кириб келди. Ўзини икки ҳафтадан бери қийнаётган бел оғриғидан шикоят қилди. Хоним кийимларини ечар экан, Джерри столга келиб ўтириб, анкетага қараб сўроқ бошлади:

— Даволашни бошлашдан олдин сиздан бир неча саволларга жавоб беришингизни илтимос қилардим. Биринчидан, ёшингиз нечада?

— Мен бу саволга жавоб бермайман,— деди хоним қатъий рад этиб.

— Ҳеч бўлмаса... тахминан айтинг?

— Қирқдан кам.

— Эрга текканингизга кўп бўлдимми?

— Бир ойдан ошди.

— Бу биринчи никоҳингизми?

— Йўқ, бешинчиси.

— Биринчи марта турмушга чиққанингизда неча ёшда эдингиз?

— Адашмасам, энди ўн олтига кирувдим.

— Ўшанда сиз ҳали қизмидингиз?

Хоним ечинишдан тўхтаб:

— Мен бу саволга жавоб бермайман,— деди.

Джерри анкетанинг шу хонасига «Билмайман» деб ёзиб қўйди-да, савол беришда давом этди:

— Сиз биринчи маротаба эркак киши билан қандай вазиятда алоқада бўлгансиз: а) эҳтирос билан, зўр ҳаяжон ичидами; б) раҳмингиз келганиданми; в) бола кўриш ниятидами?

Хоним ҳеч қандай жавоб қилмай, шошилиб кийина бошлади. Джерри анкетанинг шу хонасига «Жавоб бера олмади» деб ёзиб қўйди-да, яна сўроқни давом эттирди:

— Никоҳдан сўнг эрингизга хиёнат қилганмисиз: а) бир мартами; б) ҳар замондами; в) доимоми?

Ҳеч қандай жавоб бўлмади. Джерри анкетадан кўз узиб қаради-ю, беихтиёр ўзини орқага ташлади: бемор аёл социология фанининг беғараз хизматкори ёнига узатилган қўл масофаси баравар яқин келиб:

— Аблаҳ!— деб қичқирди,— мана Европадан қандай маразларни олиб келишган экан! Бечора, бахтсиз Европадан!

Унга эътироз билдириш фойдасиз эди, аёл бутун газабини юқоридаги жумла билан тўкиб солиб, орқасига бурилди-да, ўзининг бел оғриғи билан кўздан ғойиб бўлди.

Санъат йўли машаққатли йўл дейишарди, фан йўли эса ундан ҳам баттар чиқди: тушга қадар Джерри ҳаммаси бўлиб атиги учта анкетани тўлдиришга муваффақ бўлди, булар ҳам чала-ярим эди. Лекин у ўн бир бемордан мангу ажради. Бруклин аёллари ижтимоий ривожланиш йўлида олиб борилаётган илмий-текшириш ишларига аллақандай ғалати муносабатда ёндашар эдилар: баъзилари, чамаси, юксак хулқ-атворли бўлсалар керакки, ҳатто отга ҳам шим кийдиришга тайёр, бошқа бирлари доктор Хинсей қип-қизил лақма, лекин у ўздан кўра баттарроқ лақмаларни топиб, улар устидан кулмоқчи, деб ҳисоблар эдилар.

Одамларни ажрата билишда, психологик идрок борасида ҳамиша ўртамиёна ҳисобланган Джерри Финн, Хинсей анкеталарини тўлдириш учун энг муҳим нарса — ўта чаққон, кўзбойлоқчидай эпчил, безбет, сездирмай —

хамирдан қил суғургандай сир оладиган орсиэ, шилқим бўлиш керак эканини билмасди. У тутган сўроқ йўли қалби соф ва ифбатли аёлни бузуқ қилиб кўрсатиши ва бунинг аксича, беҳаё, ахлоқсизни ноёб аёлга айлантириб қўйиши мумкинлигини тушуниб етмасди. Джеррининг муваффақиятсизликка учраганига асосий сабаб, унинг ҳақиқатгўйликка садоқати эди. Джерри аёл кишининг қуролга ўхшашини, қурол билан эса ўйнашиб бўлмаслигини унутиб қўйганди.

Мистер Риверс ҳазилакам ташвишга тушиб қолмади. Унинг баъзи доимий мижозлари «Европалик профессор» уларнинг иззат-нафсиларини оёқ ости қилиб, мисли кўрилмаган даражада ҳақорат этганидан, аёлларнинг мусаффо номус-орини ижтимоий илмий-текширишлар ботқоғига тортувчи номуносиб хатти-ҳаракатидан шикоят қилишди. Устига-устак бир неча аноним телефон кўнғироқларига зўр-базўр бардош берди. Ана шу номаълум телефон қоққанлар, унинг ҳурматли касби шаънига америка тилидаги мавжуд энг куракда турмайдиган сўзларни айтиб, ўзини қора ерга қориб ташлашди. Мистер Риверс буларнинг барига чидагач, касбдоши билан жиддий гаплашиб олишга қарор қилди.

— Сен беморларни ҳақорат этишни дарҳол бас қил,— деди у қатъият билан Джеррига.

— Мен ҳеч кимни ҳақорат қилаётганим йўқ. Фақат бир неча саволлар бердим, холос,— жавоб қилди Джерри худди жасур солдат Швейкка ўхшаб анойилик билан.

— Шу бугундан бошлаб даволашга алоқаси бўлмаган ҳар қандай бемаза саволлар беришни бутунлай таъқиқлайман. Доктор Хинсей шўримизга шўрва тўкмоқчи, тушунсанг-чи шуни?! Барча аёллар биздан безиб, кетиб қолишяпти. Мен ахир реклама учун саккиз юз доллар сарфлаган бир пайтда шундай қилиб ўтирсанг-а! Доктор Попкинга анкета тўлдиришни тўхтатдим, деб хабар бер.

Джерри индамади. Бундай юзик масалага, ҳатто яқин бориш керак эмаслигини энди унинг ўзи ҳам яхши тушуниб олган эди. Джерри хатосига иқрор бўлди:

— Хотинлар — чиндан ҳам сира тушуниб бўлмайдиган халқ... Мен буни ўз тажрибамдан билдим...

— Ҳа, тажриба — дунёдаги энг яхши ўқитувчи. Шу-

нинг учун ҳам унга кам ҳақ тўлашади,— деди мистер Риверс.— Хотин зоти билан умуман жуда эҳтиёт бўлиб гаплашиш керак. Ахир бир хотин бошқа хотин қандай яшаётганини жуда билгиси келади, аммо уларнинг биронтаси ҳам ўзининг фош бўлишини асло хоҳламайди, бутун сир-асрорини махфий тутишга тиришади.

Мистер Риверс яна гапида давом этарди-ю, лекин қабулхонасида ўтирган беморларни кутдириб қўя олмасди.

— Хўш, демак, менимча, масала равшандир?— деди у ва жадал юриб кабинетига чиқиб кетди. У ерда докторни яланғоч бўлиб ечиниб ўтирган уч бемор кутарди.

Джеррининг ўзи ёлғиз қолди. Жим ўтиравериш тез орада жонига тегиб, хиропрактика бўйича қўлланмани варақлай бошлади. Эрталабки радио хабарига кўра, ҳозирги замон жинсий ҳаётнинг Сократи деб ном олган, миси чиққан сийқа асарларнинг америкалик автори бўлмиш Альберт Хинсейни Джерри аллақачоноқ унутиб улгурган эди.

Куннинг иккинчи ярми хийла осойишталикда ўтди. Соат бирдан то олтигача ҳаммаси бўлиб ўн тўққизта бемор келди. Улардан иккитаси биринчи марта даволанмоқда эди. Касаллари ҳам унча оғир эмас эди, бегона одамнинг ёрдамисиз ўзлари мустақил юра оладиган, қабул ҳақини шу заҳоти нақд тўлайдиган беморлар эди. Профессор Финн энди янги тактика қўллади: у жуда кам, аммо соз гапирарди. Бошқача қилиб айтганда, ҳозиргина қўлланмадан ўқиб олган ўғит-насихатларни оқизмай--томизмай беморлар эътиборига ҳавола қиларди.

«...Емон кемирчак тугунлари одатда думгаза ён-теварагида пайдо бўлади. Ҳар кунги, одатдаги ҳаётда одамнинг орқа суюги олдинга жуда осон эгилиб қолади. Уни орқага қайтариб, ўзининг асл ҳолига келтириш керак. Оғир вазиятларда шакли бузилган умуртқаларнинг шу участкаларини ультра юксак частотали ток билан нурлантиришнинг нафи — фойдаси катта».

Ўзининг қисқа муддатли врачлик фаолияти даврида профессор Финн шуни яхши фаҳмлаб олдики, хотинларнинг энг кўп оғриқ сезадиган жойи белининг пастида — хушрўй мускуллар иккита жозибали кулиб турган ёқимтой чуқурча ҳосил қилган бўксаларида бўлар экан. Уму-

ман, бел оғриғи ҳаддан ташқари оғир юкни кўтаришдан пайдо бўлади. Миллионлаб аёллар учун ўз эрларининг қандай оғир юклиги ҳаммага аён экан, у тақдирда аёлларимизнинг тез-тез бел оғриғи бўлиб туришларидан сираям ажабланмаслик керак.

Джерри учун хиропрактика мутлақо янги уфқлар очиб берди: у юзлаб турли хил орқа суяклар мавжудлигини билди. Гарчанд, аллақандай илмий ҳисоботга қараганда, Америкада Мэрилин Монро типига аёллар бир миллион тўққиз юз минг киши бўлса-да уларнинг ҳаммаси хиропрактик учун мутлақо бир-бирига ўхшамаган типлар ҳисобланади. Ҳар бир аёлнинг орқа суяги фақат унинг ўзига хос, шу шахсга мансуб шакл ва чизиққа эгаки, у жиной қидирув полицияси одатда оладиган, бир-бирига сира ўхшамаган бармоқ изларини эслтади.

Қабулни тугатган профессор Финн эндигина докторлик халатини еча бошлаган эди, шу палла хонага ёшгина бир жувон кириб келди. Эҳтиёткорлик билан қилинган тахминига қараганда, унинг ёши йигирма икки билан қирқлар орасида эди. Бу кўк кўз, қўнғир сочли жувоннинг бўйи 5 футу 8 дюйм келарди. У яхши кийинган, айниқса, зўр маҳорат билан пардоз қилган эди.

— Мен, назаримда, озгина кечикиб қолдим, шекилли. Доктор қабул қиляптими ҳали?— сўради у жилмайиб папироси кулини торшернинг қалпоғи устига чертиб, тўкар экан.

— Ҳа, кечикдингиз, албатта,— жавоб берди профессор Финн, аммо ўзи столга ўтириб, янги карточка олди.— Исмингиз?

— Джоан Лоуфорд...

Джерри жувоннинг номини ёзиб бўлиб, унга қаради.

— Сиз мени қаёқдандир танийдиганга ўхшаб турибсиз, шундай эмасми, доктор?

— Балки... Шундай бўлса керак.

— Бунга сабаб шуки, мен худди қуйиб қўйгандай, Джоан Кроуфордга жуда-жуда ўхшайман. Бунга ўзим ҳам биламан. Фарқимиз фақат Кроуфорд хоним мендан сал катталар. У киши Сан-Антониода, Техасда, бир минг тўққиз юз саккизинчи йилда туғилганлар. Мен ҳам асли техасликман, Джоан Кроуфорд менга қариндош бўлади, фақат жуда узоқ қариндош. Шунинг учун ҳам ҳар икка-

ламизнинг ташқи кўринишимизда кўп ўхшашлик бор. Шуниям айтиб қўяй, Кроуфорд хонимнинг оғизлари сал каттароқ, иннайкейин, оёқлари ҳам меникига нисбатан анча дуркун...

Профессор Финн йўталиб, қовоғини солиб олди. У касаллик тарихига тикилар экан:

— Лоуфорд хоним, ёшингизнинг нечада эканини билишим мумкинми?— деди.

— Албатта, мумкин. Мен ҳали ўттизга ҳам кирганим йўқ.

— Турмушга чиққанмисиз?

— Ҳозирча йўқ. Менинг иккинчи эрим бундан ярим йил муқаддам қазо қилди. О-оҳ, бу қандайин даҳшат эди! Аммо, худога минг қатла шукурки, унинг ҳаёти тузуккина страхование қилинган эди.

— Сизнинг қаерингиз оғрийди?

— Меними? Ҳеч қаерим. А, ҳа-я, албатта... Менинг тез-тез бошим қаттиқ оғриб туради. Кейинги вақтларда ухламасам туrolмайдиган бўлиб қолдим. Мана, бугун ҳам кечаси тузуккина ухламаганимдан кун бўйи аспириин ичиб юрибман. Акам менга сен жуда кўп чекасан, дейди. Бу ахир, менимча, бошга ҳеч қандай таъсир қилмаса керак. Мен чекканимдаям тутунни ичимга тортмай чекаман, шундай бўлсаям, мана...

— Белингизда санчиқ сезасизми?— унинг сўзини бўлди Джерри.

— Баъзи-баъзида.

Джерри ўрнидан турди.

— Марҳамат қилиб, белингизгача ечининг, кейин манави столга келиб қорнингиз билан ётинг.

Лоуфорд хоним ҳайратдан ҳанг-манг бўлиб қолди.

— Нима? Менинг ечинишим керакми?

— Мен белингизни кўришим керак, фақат ярим белингизгача ечинсангиз бас.

— Лекин, доктор... мен ечина олмайман... менда ҳалиги йўқ... Йўғ-е... устимда фақат мана шу танамга ёпишиб турган кўйлак билан пайпоқ ушлайдиган белбоқ бор, холос.

Профессор Финнинг юзи оловдай ёниб кетди. Биринчи марта у ўзининг ана шу қисқа муддатли врачлик даврида кўраётган одами оддий бемор эмас, гўзал чеҳрали, бу чиройи ақлининг ҳам ўрнини аъло даражада боса оладиган ёш жувон эканини пайқаб қолди. Тўғри, унинг

иродасиз эканидан далолат берувчи ияги бир озгина кичик эди, лекин юз-кўзи чиндан ҳам Джоан Кроуфорд чеҳрасини яққол эслатиб турарди. Джерри бир дақиқа хиропрактикани унутиб, эркакларнинг гўзал жононларнинг келишган оёқларидан завқланишлари, уларнинг момиқ бўйинларидан ўпишлари маъносига фақат шу топда етгандай бўлди.

— Лоуфорд хоним,— сал дудуқланиб деди у,— агар малол келмаса манави столга ётсангиз, мен диагноз қўйишим керак.

— Диагноз? Бу нима дегани?— қизиқиб сўради жувон.

— Қасал турини аниқлаш.

— Менда ҳеч қандай касал йўқ. Доим камтар ва одобли ҳаёт кечираман...

— О, албатта, Лоуфорд хоним! Аммо сизнинг умуртқаларингизга, афтидан, бирон зиён-заҳмат етган, яъни шикаст еган ери бордирки, шу сабабдан бошингиз огриётган бўлса керак.

Лоуфорд хоним кинофильмлардан ўрганган назарда профессор Финнга тйкилди-да, оҳиста сўради:

— Доктор, сиз мени нима қилмоқчисиз?

— Орқа суягингизни кўрмоқчиман.

— Менга тегмасликка сўз берасизми?

Джерри Финн ёшлигидан эшик тагида ўтириб ўрганган уятчан одам эмасми, дарҳол тил-жағдан қолди. У ўз кўнглида, яхши ҳамки хотин-қизлар касалликлари бўйича врачнинг ёрдамчиси эмаслигидан тақдирга қайта-қайта ташаккур айтди. Аста-секин унга ирода кучи қайтиб, тунд овозда деди:

— Лоуфорд хоним, ўзингиз яхши биласизки, хиропрактика одамнинг умуртқасини ўрганишга асосий диққат-эътиборини сафарбар этади. Шундай экан, агарда сиз хиропрактикадан бирон кўмак кутаётган бўлсангиз, ўзингизни кўрсатишингиз керак. Марҳамат қилиб, столга ётинг.

— Мен хиропрактикани доимо нима учундир бошқа бир нарса деб хаёл қилиб юрардим,— деди унга жавобан Лоуфорд хоним.— Мен албатта, орқа суягимни кўрадиган бўлсангиз ҳеч қандай қаршилигим йўқ, лекин... мен ўлардай қитикдан қўрқаман...

Профессор Финнинг қўллари беихтиёр мушт бўлиб тугилди. У ўзини тутиб туролмай:

— Лоуфорд хоним! Сиз мени масхарабозга айлан-тирмоқчимисиз?— деб хитоб қилди.

Шундан кейин у стол ёнига келиб ўтираркан, сигарета тутатди-да, қуруққина қилиб:

— Қабул тугади,— деди.

Лоуфорд хоним сумкасидан сигарета олиб, хотир-жамлик билан Джерри ёнига келди:

— Чекиб олишга рухсат этинг, доктор? Раҳмат.

У қўлини Джеррининг елкасига қўйиб, узра сўраган оҳангда сўз бошлади:

— Сиз менинг гапимга нотўғри тушундингиз. Рост айтяпман: чиндан ҳам мен қитиқдан қўрқаман. Ундан ташқари, озгина уятчанман. Ҳатто, ўзимдан ўзим уялиб кетаман. Бир неча марта шу деб азоб тортганман.

Профессор Финнинг қалбида аллақандай дилафгор-лик ҳукм сурарди. У жувоннинг қўлини ўз елкасидан олиб қўйди-да, туссиз-таъсирсиз овозда:

— Лоуфорд хоним, нимани кутяпсиз?— деди.

— Ҳеч нимани. Ҳа-я, албатта. Менда бир таклиф бор. Доктор, уйимга ўзингиз кела олмайсизми? У ерда мен ўзимни анча эркин сезардим. Уйим жуда яқин: бу ердан шимол томонга юрилса, икки кўча нари, ҳолос.

— Йўқ,— қатъий рад этди Джерри,— биз беморлар-ни уйига қатнаб даволамаймиз.

— Яхши. Бўлмаса, мен сизга қанча пул тўлашим керак?

— Ҳеч қанча. Кета беришингиз мумкин.

Жувон папирос қолдиғини кулдонга ташлаб, елкаси-ни қисарқан, ғалати йўсинда ҳазиломиз хайрлашди:

— Кечирсинлар, европалик докторни безовта қил-дим.

Джерри индамади. У кўзларини бемордан узмай тикилиб турган бўлса-да, жувон унга нигоҳ ташламай, Джерри кўрмаган алланимани кўраётганга ўхшади. Кутилмаганда унинг кўнглига бир фикр келиб қолди. У ўрнидан ирғиб туриб, ҳозиргина чиқиб кетган жувон орқасидан югурди. Зинапояда етиб олиб:

— Лоуфорд хоним, сизнинг уйингизга қачон бори-шим мумкин!— деб сўради.

— Эртага кечқурун. Соат тўққизда.

Лоуфорд хоним сумкасидан визит карточкасини олиб узатди.

— Мана менинг адресим. Сиз билан танишганимдан

бениҳоя хурсандман, жаноб доктор. Аминманки, сиз ҳам мендан хафа эмассиз. Мана, кўрдингизми доктор, биз санъат аҳллари бирмунча бошқаларга ўхшамаган халқ-миз.

Лоуфорд хоним чиқиб кетди. Чуқур ўйга ботган Джерри кабинетга қайтиб келганида, уни оғзи қулоғида мистер Риверс кутарди.

— Бугун кечки овқат пиширмайдиган бўлдинг,— деди кўнгилчанлик билан у,— биз «Саратога» ресторанига борамиз. Бугун менинг туғилган куним экани хотирамга тушиб қолди: эрталаб роса олтмиш беш ёшга кирибман.

Джерри ўз касбдошини, кекса жисмида гўдак қалби жўш ураётган ҳамкасабасини чин юракдан қизгин табриклади.

Орадан бир неча минут ўтиб, улар кўчага чиқишди. Манхэттеннинг осмонўпар баланд бинолари тепасига миниб олган тўлин ойни кўриб, завқ билан томоша қилишди.

— Бу қандай мўъжиза-а! Ҳозир, ахир, ойнинг тўлишган вақти эмас-ку?— ҳайрон бўлиб деди мистер Риверс.

— Бу мамлакатда ҳамма нарсанинг бўлиши мумкин,— деди профессор Финн енгил киноя билан. Чунки бугунги сўнгги бемор унинг қалб осойишталигини бузиб кетган эди.

Иккала доктор энди машинага ўтиришганда бирдан Манхэттен тепасидаги бояги тўлин ой портлаб, ҳавода ранг-баранг ҳарфлардан: «Қоло-Нол тиш пастасидан фойдаланинг...» деган сўзлар ҳосил этиб, ерга сочилиб туша бошлади.

— Қачон қарама, фақат рекламани кўрасан,— хўрсиниб деди ҳорғин овозда Джерри.

— Бунинг нимаси ёмон?— сўз қотди мистер Риверс машинасини юргизар экан.— Агар ана шу реклама бўлмаганда, кейинги бир ҳафта ичида уч юз доллар нақд фойда олмаган бўлардинг.

Джерри баҳслашиб ўтирмади. Фақат унинг кўнглидан: нима сабабдан ана шу тиш пастасини ишлаб чиқариб, яна реклама қилишади, ахир ҳар бир одамнинг тиши деярли ясама-ку, тун бўйи у тишлар сув солинган стаканда турса, бундан нима наф?— деган арзимаган гап ўтди.

Атиги бир неча минут муқаддам Лоуфорд хонимнинг

чиройли қилиб бўялган лабларига қараб, уни кузатар экан, Джерри тасодифан жувоннинг ярқиллаб турган чиройли тишларини пайқаб қолганди. Бундай тишларни машҳур «Арнольд Д. Эттвуд ва К°» пластмасс фирмаси кўплаб ишлаб чиқарарди.

Мистер Риверс машинасини «Саратога» ресторани олдида тўхтатиб, завқ билан:

— Бугун харажатни мен тўлайман,— деди.

ОЛТИНЧИ БОБ

Джерри Финнинг иккинчи маротаба болғачасини ишга солгани, лекин шунга қарамай ўз озодлиги ва мустақиллигини йўқотгани

— Бугун кечқурун Хагар-скверда катта митинг бўлади,— деди мистер Риверс ўз ассистентига, эртасига улар кечки овқатни еб бўлиб чекиб ўтиришганларида.— Сен у ёққа боришни хоҳламайсанми?

Джерри ҳорғин қиёфада жавоб берди:

— Йўқ... Бошқа жойга боришим керак.

— Бошқа жойга боришим керак?

— Ҳа, таклиф қилинганман. Бир танишимни бориб кўришим керак.

Мистер Риверс таажжубланди:

— Ахир, бу ерда сени ҳеч қандай танишинг йўқ-ку!

Ўз раҳбари олдида ишончини йўқотмаслик учун Джерри бўш вақтларида касал кўришлигини айтмади. Шу сабабдан кўнглига тасодифан биринчи келган гапни айтиб, ёлғонни шундай дўндирдики, ҳатто уялишга ҳам улгуролмай қолди.

— Қариндошларимдан бири Америкага турист бўлиб келибди, шунини бориб кўрмоқчиман.

— Ундай бўлса, мен ҳам бирга бора қолай?— деди доктор Риверс ўта соддалигига бориб.

— Овора бўлиб нима қиласан... Бошқа, вақтинг бўлган пайтда борарсан.

Джерри мистер Риверсни чалғитмоқчи бўлди:

— Бугун Хагар-скверда ким нутқ сўзларкан?

Мистер Риверс кечқурун чиққан газетани олиб, эълонлар саҳифасини кўздан кечира бошлади.

— Митингга асосий нотиқ Роберт Попкиннинг хотини — Попкин хоним экан.

— Роберт Попкин,— такрорлади Джерри доктор Хинсейнинг «Хотинларнинг уйда ва уйдан ташқаридаги жинсий ҳаёти тўғрисида» фикр тўплаш учун анкета тўлдиришга агент ёллаб юрган қув ва тилёғлама ходимни эслар экан.— Бу Роберт Попкин ўша мени доктор Хинсей ишига тортган ходим бўлмасин тағин?

— Йўқ,— жавоб қилди мистер Риверс,— унинг хотини бу.

Джерри доктор тепасига келиб, мистер Риверс елкаси оша митинг ҳақидаги эълонни ўқиб чиқди. Кам деганда беш юз долларга тушган бу эълон қуйидаги хушxabарни маълум қиларди:

Америка аёллари! Сизнинг номус-орингиз бир пул бўлай деб турибди. Утган йили ўзининг ахлоқсиз ва ҳақоратдан иборат бўлган «Эрсираган хотин» асарини бостирган ёзувчи Альберт Хинсей, ҳозир иккинчи шармандали китоби, шу кеча-кундузда кенг кўламда реклама қилинаётган «Муҳаббат мактаби»ни босиб чиқаришга тайёргарлик кўрмоқда. Агар бутун омма кўзи олдида хотинлар ички дунёси ана шундай шармандали тарзда тасвирланса, уларнинг ор-номуси нима бўлади?

Америкада 15 миллиондан ортиқ аъзоси бўлган 14 мингта хотин-қизлар жамияти бор. Бу жамиятларнинг ҳаммаси катта ғайрат-шижоат билан доктор Хинсейнинг асари биронта ҳам бегуноҳ китобхон қўлига тушиб қолмаслиги учун зўр фаолият кўрсатиб ишга киришмоқлари зарур. Хотинларни эркаклар зулмидан қутқариш иттифоқининг Бруклин бўлими (ХЭЗҚИ) бугун кечқурун соат 8 да Хагар-скверда норозилик митинги уюштиради. Митингда ХЭЗҚИнинг раисаси, қирқ саккизта ҳар турли хотин-қизлар уюшмаларининг аъзоси, 1928 йилдаги гўзал-соҳибжамоллар қироличаси ва тўрт маротаба Бруклин хоним унвонига сазовор бўлган Роберт Попкин хоним нутқ сўзлайди.

Барча аёлларнинг иштирок этиши мажбурий.

ХЭЗҚИнинг Бруклин маҳаллий бўлими.

Лючия Чэдвик — фахрий раис.

Лола Макдауэлл — котиба ва хазиначи.

— Оламни аёллар бошқаришяпти,— деди газетани бир томонга улоқтириб мистер Риверс.— Худога минг

бор шукурки, сен анкета тўлдиришни ўз вақтида тўхтатдинг. Акс ҳолда, биз олдин барча аёл, кейин бутун эркак беморларимиздан ажраган бўлардик.

— Митингни сен радио орқали эшита қолсанг бўлмайдими?— сўради профессор Финн.

— Бу гапинг жудаям тўғри,— мистер Риверс жонлашиб кетди.— Ҳа, рости билан кўпчилик тўпланган ва вазият кескин йиғилишга иштирок этиш хатарли.

Орадан олти минут ўтгач, мистер Риверс радиони буради, керакли станцияни топиб, диванга келиб ўтирди. Ғазабли овоз эфирни титратмоқда эди:

...Эшиттиришлар Бруклин, Манхэттен ва Бронкс студиялари орқали олиб борилаётир. Бизнинг микрофонларимиз Хагар-сквер марказига ўрнатилган. Бу ерга, митингга юз мингга яқин аёллар, бир неча ўнлаб эркаклар, шунингдек, полициянинг талай кучи тўпланган. Митингни ХЭЗҚИнинг Бруклин бўлими номидан Элен Батлер хоним очади. Қани, марҳамат, Батлер хоним.

— Ташаккур сизга Мистер Кэн. Ҳурматли тингловчилар! Аёлларсиз бизнинг Америкамиз нима қила олади? Американи Америка қилган биз бўламиз. Мана эндиликда бизни ахлоқсизликнинг энг жирканч ботқоғига тортмоқдалар. Доктор Альберт Хинсей ўзининг бемаза «Эрсираган хотин» деган китоби билан биз хотинлар жинсига асримизда энг оғир ҳақорат тошини отди. Ҳозир доктор Хинсей аввалгидан ҳам багтарроқ шарм-ҳаёсиз янги асарини босмага тайёрламоқда. Доктор Пэпкин менга бир неча анкеталар билан танишиш имконини берди. Танишдим. У ижтимоий ривожланишнинг юксалишига кўмаклашаман, дейди. Аслида жаҳондаги барча оналарни, хотинларни, опаларни, сингилларни, қизларни ҳақорат қилмоқда. Йўқ, у фанга ҳеч қандай кўмак бермайди, фақат олам кўзи олдида ахлоқсизлигимизни фош қилади ва бизнинг никоҳдан олдин, ҳамда ундан кейинги гуноҳларимизни очиб беради. ХЭЗҚИ пулга сотиб олса бўладиган энг яхши одамларимиз иш кўраётган Конгрессдан бу масала билан жиддий шуғулланишни талаб қилади. Шу билан митингни очик деб эълон этишга рухсат берасизлар. Митингга Хотинлар Миллий уюшмаси Марказий Комитетининг раисаси Алва Риттер хоним илтифот кўрсатиб, ҳомийлик қилишга рози бўлдилар. Раҳмаг, сизга, аёллар!

— Раҳмат, Батлер хоним!

Қимматли радио эшитувчилар! Сиз «Блитц»ни татиб кўрдингизми? Сизга маълумки, «Блитц» дунёдаги энг яхши солод¹дан тайёрланади. «Блитц» жаҳондаги энг яхши пиво. У чанқовни босади-ю, одамни семиртирмайди. Қимматли вақтингизнинг бир дақиқасини ҳам «Блитц»сиз ўтказманг!

Хагар-сквердан олиб бораётган эшиттиришимиз давом этади. Ҳозир ҳаво жуда дим, қилт этган шамол сезилмайди. Термометр сояда фаренгейт бўйича 80 градусни кўрсатмоқда.

Эй! Эгей! Эхе-хе-хей!! Дунёдаги энг машҳур нав «Филипп Моррис» сигаретасини чекишни тавсия этадилар, у томоқни қичитмайди, ундан ўпка раки пайдо бўлмайди! «Филипп Моррис!» «Филипп Моррис!» «Филипп Моррис!» Эй! Эгей! Эхе-хе-хе-хей!..

Ҳурматли тингловчилар! Бруклин, Манхэттен ва Бронкс станциялари бўйича УДФС гапирмоқда. Сўз Роберт Попкин хонимга.

— Қимматли тингловчилар! Қимматли аёллар! Биз ҳазил-мутойибага тушунамиз, аммо порнографияга — шарм-ҳаёсизликка чидай олмаймиз. Ҳар бир эркак хотинлар ҳақида доктор Хинсейдан кўра кўпроқ билади, аммо улар билганларини ичларида сақлайдилар, бу ҳақда оғиз очмайдилар, чет элга сотиш мумкин бўлган минг тонналаб қоғозни ана шундай бемаъни китобларни босиб чиқаришга сарф қилмайдилар. Мана, мен бутун оламга хотинларнинг жинсий хулқи тўғрисида доктор Хинсейнинг юзлаб агентларидан кўра кўпроқ ва қизиқроқ ҳодисаларни гапириб беришим мумкин эди. Аммо, ахлоқ нуқтаи назаридан мен бундай қилмайман, овозим борича қичқириб: «Мана, мени кўриб қўйинглар, мен бошимдан оёғимгача ва оёғимдан бошимгача мана бундайман!» деб ҳамманинг диққатини ўзимга тортмайман. Агар доктор Хинсейнинг янги китоби босилиб чиқиб, уни-почта тарқата бошласа, биз хотинлар, ана шу китобга қарши бойкот эълон қиламиз. Унинг биронта нусхасини сотиб олмаймиз — ҳатто ўқиб чиққан танишбилишларимиздан сўрамаймиз! Доктор Хинсейнинг адабий ижоди бутун миллатимиз учун катта хавф туг-

¹ Солод — ёрма, буғдой ва ҳоказо, пиво, вино саноатида ишлатилади (тарж.).

дирмоқда. У ҳар иккала жинс ўртасида мисли кўрилмаган қонли тўқнашув юз беришига сабаб бўлиши мумкин. Шундай бўлган тақдирда хотинларни эркаклар зулмидан қутқариш Иттифоқи ўзининг нимага қодир эканини кўрсатиб қўяди. Мана ҳозир, менинг нутқимдан кейин, бизнинг Иттифоқимиз фойдасига хайр-эҳсон тўплаш бошланади. Уни тўпловчилар — октябрь ойида ўтказиладиган Бутунамерика гўзаллик конкурсининг номзодларидир. Сиз уларнинг кийимларидан, бўксаларидаги энсиз повязка ва ҳақиқий қоплон терисидан тикилган сийнабандларидан таниб олишингиз мумкин...

— Қимматли тингловчилар! Сиз ўзингизни ҳорғин ҳис қиляпсизми? Бир стакан «Буггенхейм» пивосидан ичинг, шу заҳоти ҳордиғингиз чиқади. У сизни тетик ва бардам қилади, ундан семирмайсиз!

Баҳоси туширилган тайёр кийимлар бозори чаққон. «Диггелс ва ака-укалари» фирмаси ўзининг бутун запасини сотиб битирмоқда. Нархлар ҳаддан ташқари пасайтирилган. Бундай арзон-гаровга сотишга ўзимизниям кўзимиз қиймайди, лекин иложимиз йўқ, молларимизнинг бекор тахланиб ётишини ёмон кўрамыз. Ёдингизда тутинг: «Диггелс ва ака-укалари»...

— ...садақа тўпловчи қизалоқлар ёнингизга келганда қуримсоқлик қилмай яхши ҳиммат кўрсатинглар, ишқилиб, эҳсонинглар бир доллардан кам бўлмасин. Келажакда маблағ бизга янада кўпроқ керак бўлади. Чунки, олдимизда биз хотинларнинг бутун ҳокимиятни ўз қўлимизга тўла оладиган соат яқинлашиб келмоқда. Медицина ҳозир шу қадар ҳамма нарсага қодир бўлиб кетганки, эркакларга бўлган эҳтиёж секин-аста йўқолиб бормоқда, яқин орада улар бутунлай кераксиз бўлиб қоладилар. Қўғирчоқ билан китобни ташлаб, эркаклар тўғрисида ўйлай бошлаган мактаб ёшидаги қизларни кўриб, мен астойдил, чин қалбимдан ачинаман. Гарчанд улар ўзларидан катта дугоналарининг эрга теккач, ранглари ўчиб, озиб-тўзишларини, сочлари паҳмоқ бўлиб, ўзлари шалвираб қолишларини, ясама тишлари эса сувли стаканда нақ эртаси пешингача туришини яхши билганлари ҳолда барибир эрга тегиш орзусидан қайтмайдилар. Баъзи ёш қизлар кичик балиқ ёки қисқичбақага қўл теккизгани кўрқадилару, аммо бемаза бир майшатпараст махлуқ сал имо қилса борми, ўйламайнетмай ўзларини унинг бўйнига отишларидан гоят аф-

сусланаман. Афсуски, шундай хотинлар ҳам борки, улар маъқул бир сийнабанд танлаш учун икки кунларини сарф қиладилар, аммо эр танлашга келганда бир минут ҳам кўплик қилади, деб ўйладилар. Тўғри, ҳозирги урушдан кейинги даврда сийнабанд танлашга нисбатан эр танлаш хийла чекланиб қолган. Шу билан бирга уларнинг баланд мартабали таъсири ҳам шу даража камайган.

Мен таассуф билан қайд этаманки, хотинларимиз ўзларига кўйлақлик сотиб олаётганларида материалнинг сифати ва чидамлилиги тўғрисида аниқ маълумот олишга тиришадилар, лекин эр танлашда, ҳатто ўзларини туққан оналаридан ҳам маслаҳат сўраб ўтирмайдилар. Барибир, биз яхши биламизки, эркаклар фақат қоронғида ўз феъл-атворларини кўрсатишади. Дунёда миллионлаб эркаклар фақат хотинлар ёлғизликни ёмон кўришлари натижасидагина эр бўлиб келмоқдалар. Бизнинг ўн тўрт минг хотин-қизлар уюшмаларимиз ана шу бемаъниликни таг-томири билан юлиб ташлаш учун курашмоқда. Бундан кейин хотин-қизларимиз жамоат фаолиятига кенг жалб этилиши керакки, улар ёлғизлик балосидан қутулиб, эркакларнинг уйланиш учун қилган бутун хатти-ҳаракати зое кетиши лозим.

Кейинги йилларда жинслар ўртасидаги зиддият тобора кескин тус олиб борапти. Агар доктор Хинсейга ўхшаган одамлар ҳеч қандай жазо тортмай бизни ҳақорат қила берса, икки орадаги қарама-қаршилик яна ҳам кучаяди. Тўғри, фоҳишалар — хотинлар, лекин хотинларнинг ҳаммаси ҳам, ҳатто Париждаги хотинларнинг ҳаммаси ҳам фоҳиша эмас — бу кўриниб турган ҳақиқат!

Хотинлар келин бўлиб унаштирилганларида катта имтиёзларга эга бўладилару никоҳдан кейин ҳаммасидан маҳрум бўлиб қоладилар. Чунки, эр ҳам автомобилга ўхшаган бир гап: уни кўз қорачиғингдай асраманг, алмаштиришга тўғри келади. Агарда хотинларнинг ҳаммаси етарли даражада оқила бўлганларида, улар фақат унаштирилганча қолар, кейинроқ никоҳдан ўтиш ҳақида барча таклифларни қатъиян рад этган бўлар эдилар.

Хотинларимиз эрларини санамга айлантириб, уларга сажда қилишларига, хизматларини беминнат ўташларига миллионлаб мисол келтириш мумкин: шунингдек,

миллионлаб мисоллар берки, баъзи хотинлар эрларини бошлаб қўлга олганларидан улар лақма ва беозор бузоққа айланиб қоладилар ва бундай эрларга энди насут, на мева шарбати даркор бўлади...

— Қимматли тингловчилар! Яқингача ҳам гўзаллик табиатнинг энг олий инъоми, у жуда кам одамлар маҳрига берилади, деб ҳисоблар эдилар. Ҳозир эса ҳар бир хотин-қиз гўзаллик совуни — «Диамант»дан фойдаланиб, бениҳоя хушрўй ва чиройли бўла олиши мумкин. «Диамант» фусункор аёллар жозибасининг асло ўлмас сиридир. Доимо хотирангизда тутинг: дунёдаги энг яхши гўзаллик совуни «Диамант»дир. «Ди-а-мант!»

— ...Ҳурматли аёллар! Ҳозирги замоннинг психологияси хотинларни жуда кўп турларга ажратади. Шундай аёллар борки, улар полвондай бақувват, бошқа бири тарвуздай хўппасемиз, яна бир тоифаси фақат пардозга зўр беради, баъзи хотинлар меҳр-шафқатли ва ёвуз-ғаразгўй, қайноқ эҳтиросли ва муздек совуқ, камсухан ва вайсақи-эзма, оқила-доно ва сергайрат, тажанг ва сержаҳл бўладилар. Аммо уларнинг ҳаммаси бир нарсанда — ўзларига иззат-ҳурмат талаб қилишида яқдил, яқфикрлар. Доктор Хинсей бўлса барча хотинлардан уларнинг номус-орини тортиб олмоқчи. Ундай бўлса биз болаларимиз кўзига қандай қараймиз? Иннайкейин, бирор эркакка завқ билан назар ташлашга ҳаққимиз борми? Йўқ, асло йўқ! Биз эркакларга сира муҳтож эмаслигимизни кўрсатиб қўйишимиз керак. Бир умрга озод бўла олган хотин бахтиёрдир. Эркакларни лақиллатиб кета олган хотин эса ундан ҳам бахтлироқ! Ҳурматли аёллар! Менинг гапимга ишона беринг: ўзига эр ўрнига итни дўст қилиб олган хотин дунёда бахтлиларнинг бахтлисидир. Ҳеч бўлмаса спаньель зотидан боқиш керак. Қора бўлса ҳам, малла бўлса ҳам майли.

Агар хотин киши ит танласа, бу унинг биринчи муҳаббати бўлиши мумкин. Борди-ю, уни яхшилаб парвариш қилса, ўз вақтида ит солиғини тўлаб турса, тўрт оёқли қадрдонини виставкага олиб борса ва ниҳоят, «Лайф» журналида итининг суратини чиқартирса, бу унинг сўнги муҳаббати бўлади. Ҳеч қачон, барибир, бир кун эмас, бир кун қочиб кетадиган эркакка бунчалик ишонч билан қараш керак эмас. Эрлар бегона аёллар атрофида гирдикапалак бўладилару ўз хотин-

ларини ит бўлиб қопадилар. Яхши тарбия кўрган ит эса бунинг худди аксини қилади. Митти спаньель ҳамиша тўрт оёқда юради, эр бўлса — фақат мажлислардан чарчаб қайтган пайтларида шундай вазиятга тушади. Лекин у ўзини жимгина стол остига кириб кетадиган яхши ит сингари тутмайди, йўқ, аввал у пол қийшиқ, стол турмаяпти, деб уни ағдариб ташлайди, кейин хотинини ит деб ҳақорат қилади. Ҳақиқий итга суяк теққанда жимгина ўз жойига кириб кетади: аммо эр олдига овқат қўйилганда ёш боладек инжиқлик қилади! Қариган ит суяк ғажий олмайди. Эр бўлса қаригани сари хотинини кемира бошлайди. Итнинг эгаси ити ўлиб қолганида ўзига осонгина янги ит топиб олади. У ит қиз бола қўлини қандай яласа кампир қўлини ҳам шундай меҳрибонлик билан ялай беради. Хотин бечора эридан қутулганида, эри уни шу даража жонига тегиб, ўлар ҳолатга солган бўладики, у жувонда янги эр топиш учун зиғирча ҳам мажол қолмайди. Бирга яшаб топган барча жамғармалар эса кўмиш маросимига ва қазо қилганнинг табиатига ўхшаш оғир қабр тоши қўйишга сарф этилади...

Хурматли тингловчилар, қимматли хотинлар! Биз сиз билан Роберт Попкин хоним нутқининг биринчи қисмини эшитдик. Оломон шод-хуррам. Маъқуллаган овозлар ва қарсақларни сизлар ҳам эшитаётибсизларми? Ҳа, шундай, қимматли тингловчилар, мигинг зўр муваффақият билан ўтмоқда. Аммо «Сани Брук» вискиси ичилмаган йиғинни йиғин деб бўлмайди. «Сани Брук» — кишини тетик ва бардам қилади, қалбда яхши фикрлар уйғотади. «Сани Брук» — энг кенг тарқалган, энг севиб ичиладиган, жаҳонда талабгори энг кўп виски ҳисобланади. Бу — мамлакатимиз ҳақли равишда фахрланса арзийдиган вискилар қироли. Вискиларнинг аъло навини қидириб, овора бўлиб юрманглар. «Сани Брук» — сизнинг вискингиз, у фақат сизга атаб, махсус сиз учун чиқарилган!..

Шундай қилиб, қимматли тингловчилар, биз яна Роберт Попкин хонимга сўз берамиз. Қани, марҳамат Попкин хо...

Соат чорак кам тўққиз бўлиб қолгани учун Джерри радиони ўчирди. Мистёр Риверс аллақачон ухлаб қол-

ган ва тушида истеҳзоли жилмаярди. Бу ясама кулги умуман тушга ишонмаслик оқибати эмас, балки докторнинг ясама тиш қўйгани натижасида пайдо бўлган эди. У ҳавас келар даражада қаттиқ ухларди.

Джерри пиджагини кийиб, кўкрак чўнтагига грелкани солди, кейин электромассаж аппаратини олиб, оҳиста кабинетдан чиқди. Олазарак, товушсиз қадам ташларкан, ним қоронғи подъезд томон кетди. Бу ерда аллақандай йигит ва ўқувчи қиз сўзсиз муҳаббат ихҳор қилиш билан банд эдилар. Озод таълим системасининг тарбияланувчилари атрофдагилардан заррача ҳам уялмай ўзларининг жўшқин ёшлик муҳаббатлари ўтида қовурилар эдилар. Джерри узоқ давом этаётган бўсанинг ҳали-бери тугашига кўзи етмай уларни четлаб ўтди. Эшик тагида кўчадан кириб келаётган одамга урилиб кетди. У киши ҳамиша чарм портфелини қўлтигидан қўймайдиган доктор Попкин эди.

— Омадни қаранг!— хурсанд бўлиб кетди митти,— мен сизни излаб келаётган эдим.

Джерри жуда зарур бир иш билан кетаётганини айтмоқчи бўлувди, аммо медицинанинг истеъдодли арбоби ўқдай отилиб чиқаётган ўзининг сўзларидан бўлак ҳеч гапни эшитмади.

— Профессор Финн, нима учун сиз анкета гўлдиришни тўхтатиб қўйдингиз? Бизга кўрсатган ҳар қандай қимматли ёрдамингиз сизни Америка фуқароси этиб қабул қилинишингизни осонлаштиради-ку, наҳот буни ўзингиз билмасангиз?

— Буни мен яхши биламан, аммо беморлар бошқа фикрда. Анкеталарингиз менга халақит беряпти. Умуман, хотин-қизларнинг важоҳати ёмон, яхшиси, уларнинг иззат-нафсига тегмаслик керак.

— Важоҳати ёмон? Сиз нима тўғрида гапиряпсиз?

— Мең ҳозиргина Хагар-сквердан олиб берилган эшиттиришни тингладим. У ерга юз минг хотин йиғилиб катта норозилик митинги ўтказишяпти ва...

— Юз минг!— гапни бўлди ҳайрат билан доктор Попкин.— Бу биз кутгандан ҳам ортиқ-ку! Дўстим, ахир бу нур устига аъло нур-ку! Афсуски, мен митингга етиб боролмадим... Демак, сиз юз мингдан ортиқ дейсизми?!

— Ҳа, важоҳатлари ҳам ҳаддан ташқари ёмон,— такрорлади Джерри.— Мен сизнинг бунчалик хурсанд бўлишингиз боисига тушунолмаяман, доктор, бунинг

устига сизнинг... кечирасиз доктор, ахир сизнинг турмуш ўртоғингиз...

— Нутқ сўзлади,— доктор Попкин иккиланаётган Джеррининг мушкулини осон қилди.— Минг афсус, мен нутқни эшитишга улгурмадим. Шўрли баъзида нутқ сўзлаш олдидан ўзини жуда йўқотиб қўяди. Ҳа, айтгандай, қалай, унинг овози сизга ёқдими?

— Овози ёқимли экан... лекин нутқи жуда кескин ва қораловчи.

— Нутқни танқид қила кўрманг: уни мен ёзиб берганман...

— Сиз?..

— Ҳа, мен. Мен ҳамиша хотинимнинг нутқларини ёзиб бераман. Бунинг эвазига у ҳам баъзи масалаларда менга ёрдам беради.

Джерри бош чайқади:

— Ҳеч нарсага тушунолмай қолдим. Назаримда, бутун митинг доктор Хинсей ва унинг янги китобига қарши норозилик баён этиб ташкил қилинган-ку.

— Мутлақо тўғри. Гап шу ерда қолсину буларнинг бари доктор Хинсей пулига ва унинг шахсий ташаббуси билан уюштирилди.

— Наҳотки шундай бўлса?

Доктор Попкин Джеррининг елкасига қоқди ва:

— Сиз яқингинада жонга теккан ўша эски ҳовли — Европадан келганингиз учун булар сизнинг кўнглингизга унча ўтиришмаяпти. Биласизми, қимматли профессор, бизда ҳамма нарсани реклама бажаради. Ҳар қандай тадбир-чора қўллаб кўрилади. Агар буюм ҳақида сира гапирилмаса уни ҳеч ким харид қилмайди. Нима гапирилганининг аҳамияти йўқ, ишқилиб, бирон нима дейилса бас. Индамай ўтилса бошланган ҳар қандай зўр иш, яхши ташаббус барибир барбод берилиши мумкин. Митингга бу қадар кўп одам йиғилганига мен чин қалбимдан хурсандман. Агар радио орқали юз минг дейилган бўлса, демак, паркка кам деганда эллик минг одам келган бўлади. Бу — доктор Хинсейнинг янги китобига яна йигирма минг обуначи деган сўз.

Джеррининг руҳи тушиб кетди. Қандай анойи одамлар бу ёзувчилар — ўз асарларини ўзлари реклама қилишни билмасалар! Қаранг, китобни ҳар ким ёза берар экану, аммо уни пуллашга келганда ишнинг кўзини биладиган олғир одам керак бўларкан. Иссак Риверс:

«Бунга кўника билиш керак. Бу ер сенга Кўҳна дунё эмас» деб жуда тўғри айтган экан.

Джерри шошилиб қолди.

— Кечирасиз, доктор, менинг кетишим керак.

Доктор Попкин унинг қўлини маҳкам ушлади:

— Демак, сиз анкета тўлдиришни яна давом эттирасиз-а? Узим ҳам шундай қиласиз деб ўйловдим! Бир вақт келиб янги-янги уфқлар очаётган медицинамиз тарихи ёзилганда доктор Хинсейнинг номи билан сизнинг исмингиз ҳам солномада бир қаторда туради!

Джерри бир амаллаб доктордан қутулди-ю, тротуар бўйлаб югурганича кетди. Бироқ доктор Попкин унга етиб олди. Джерри қадамини яна жадаллатди, охири чопишга тушди. У хавотир билан ёнига кўз қирини ташлаб, ўзи билан ёнма-ён баб-баравар чопиб кетаётган митти докторни кўрди, у ҳам бир қадам ортда қолмай чопиб борарди.

— Демак, сиз анкета тўлдиришни давом эттирасиз,— ҳарсиллаганча қичқирди хотинлар жинсий хулқи ҳақидаги илминг жонкуяри,— мен сизни жуда юқори баҳолайман, мистер Финн. Сиз — тенги йўқ шахс, ноёб истеъдодсиз...

Джерри қадамини яна ҳам тезлатиб, йўл устида бир неча йўловчиларга ўрилиб, биқинига туртиб ўтди ва кутилмаганда аллақандай каттакон уйнинг қоп-қоронғи ҳовлисига бурилди. Бу ерда из қувиб келаётган таъқибчисини ахлат яшиклари билан автомобиль синиқлари уюми орасида роса айлангирди. Кейин яна кўчага отилиб чиқиб, адрес ёзилган карточкага кўз солди-да, тез мўлжал олиб, ўзини кўча эшигига урди. Иккинчи қаватда у «Джоан Лоуфорд» деган ёзувли кичик тахтача осилган эшикни осонгина топиб олди.

Джеррининг юраги қаттиқ урарди, оёқлари ўлардай чарчаган одам оёғидай мажолсиз эди. У бутун йўлни пойгачи отдай чопиб келганига қарамай, беш минут кечиккан эди. Эшикдаги қўнғироқ тугмасини босишдан олдин галстугини тузатиб, грелка билан электромассаж дўппайиб турган чўнтаklarини пайпаслаб кўрди — ҳаммаси жойида. Шимининг орқа чўнтагига қўл юборди — болғача ҳам ўрнида. Очигини айтганда, бу ҳаракатларнинг бари унинг руҳий ҳолатини билдирувчи белгилар эди.

Аммо бундай асабийлашмаса ҳам бўларкан: Джоан Лоуфорднинг ўзи чўмилганда кийиладиган энг янги костюмда, гўзал ва ёқимли жилмайиб унга пешвоз чиқди.

— Доктор, мени кутиб қолманг деб, кийиниб турибман,— деди Лоуфорд хоним зўр самимият билан.

Джерри, беморни кийинган эмас, ечинган деб ўйловди, аммо ўзининг вазифаси ғоят жиддий эканини эслаб, аёл баданига қарамасликка тиришди. У грелка ва электромассаж аппаратларини олиб, уй бекасидан электр штепселининг қаердалигини сўради. Кейин беморни кўриш учун кушетка бор-йўқлиги билан қизиқди. Пиджагини ечиб ташлаб, кўйлаги енгларини шимариб олди.

— Бошласак бўлади,— деди Джерри расмий овозда.

— Доктор, аввал бирон қадаҳ вино ичиб олишни истамайсизми?— нозланиб сўради ундан Лоуфорд хоним.

— Раҳмат, илтифотингиз учун ташаккур.

Тўртинчи қадаҳдан кейин Лоуфорд хоним:

— Ичаётганимиз ранг-баранг бўлсин учун энди виски олиб келсам-а?— деб таклиф қилди.

Джерри «йўқ» дегандай бош чайқади ва соатига қараб қўйди. Чорак кам ўн эди. Вақтинг кетди — нақдинг кетди, деган гап бор, бу сафар унинг бирдан-бир оладиган ҳақи шу ерда ўтказган вақти бўладиганга ўхшайди. Джерри винони маза қилиб ичаркан, хонага чаққон кўз солиб чиқди. Лоуфорд хонимнинг уйи дид билан жиҳозланган эди.

— Уйингизда хоналар нечта?

— Бешта.

— Бундай шинам беш хонали уйда битта ўзингиз турасизми?

— Ҳа. Ҳозирча. Баъзи пайтларда акам меҳмон бўлиб келади. Қани, виски олиб келайми?

— Йўқ, раҳмат.

Джерри нимага рози бўлиб, нимадан бош тортиши кераклигини ғира-шира фаҳмларди. Ниҳоят, у:

— Марҳамат қилиб кушеткага ётинг, мен орқа суякларингизни кўрай,— деди сиполик билан.

Лоуфорд хоним бу илтимосни дарҳол бажо этди, аммо унинг сўзини бутунлай англаб етмадими, ҳар қалай, профессор Финн яна ҳам мулоқимлик, ийманиш билан:

— Лоуфорд хоним, марҳамат қилиб қорнингиз билан ётинг,— деди.

Бемор хўрсиниб хиропрактикка орқасини ўгириб ётди. Джерри дардга чалинган умуртқани излай кетди. Унинг синчков бармоқлари эпчил ҳаракат қила бошлади. Орадан бир минутча ўтгач, у дориламон хитоб қилди:

— Пастдан тўртинчи умуртқа! Шу жойда кичик тугунча пайдо бўпти. Сиз, қачонлардир бирон оғир иш қилиб, белингиз оғриб қолганмиди?

— Эсимда йўқ...

— Эҳтимол, у бундан кўп йиллар олдин содир бўлгандир. Мана, ўша кемирчак асабни эзиб турганидан оғриқ оёққа ва бошга тарқалмоқда.

Худди шу дақиқада бемор орқасига ўгирилиб, сира кутилмаганда:

— Доктор, сиз уйланганмисиз?— деб сўраб қолди.

— Йўқ... бўйдоқман,— жавоб берди Джерри бир нафас хаёл суриб. Унинг хотирасига Исаак Риверснинг қўлбола ҳикматли гапи келди: «Ҳамма эркаклар ҳам бирдай нодон эмас — баъзилари кекса бўйдоқлигича қолади. Кекса бўйдоқ эса хотинларни уйланган эркаклардан кўра яхшироқ билади, агар буни у билмаганда кекса бўйдоқ бўлиб юрмас эди. Энг муҳими, у ўзини тутишда меъёрни ҳам эсдан чиқармайди».

— Демак, уйланган эмассиз?— қувонч билан такрор сўради Лоуфорд хоним.

— Ҳа, албатта... лекин, бунинг сизни тўртинчи умуртқангизга нима дахли бор?

— Билмайман. Хўш, энди мен нима қилишим керак?

Маълумки, кекса бўйдоқ хотини бўлмагани учун хотиндан шикоят қилмайди, болалари ҳам йўқки, уларнинг шўхликлари тўғрисида гапириб берса. Шўнинг учун у ўз иши ҳақида сўзлайди. Джерри хиропрактика тўғрисида сўзлади. Хона ўртасига чиқиб, беморга ўғитнасиҳат бера бошлади:

— Бир кунда уч маҳал мана бундай қиласиз. Биринчидан: аввало дастлабки вазиятда турасиз — мана мундай. Кейин қўлингизни белингизга тираб (бош бармоқ орқа томонингизда бўлсин), сўнгра елкангизни баланд кўтариб, мана бундай қилиб бор кучингиз билан белингизни қисасиз. Иннайкейин, оёғингизни елкангиз баробарида очиб қўлингизни икки ёнга ёзасиз. Шундан кейин қўлингизни дам-бадам орқага ва олдинга зарб

билан ташлаб, айни вақтда гавдангизни эгиб, мана бундай ҳаракат қиласиз...

Бу амалий машғулотдан Джеррининг пешанасида маржон тер пайдо бўлди, юзи билан бўйинлари шолғомдай қизариб кетди.

— Дардга асосий сабаб шу тўртинчи умуртқа эканига ўзингиз аниқ ишонасизми?— сўради Лоуфорд хоним сал ишонқирамай.

— Агар мен хато қилаётган бўлсам, кўрганим учун мутлақо ҳақ олмайман.

Беморнинг иккиланаётгани Джеррини талвасага солиб қўйиб унинг бармоқлари яна гўзал хотиннинг жозибали елкаси бўйлаб тўртинчи умуртқани излаб кетди. У бармоғининг учини умуртқа орқасидаги чуқурчага энди ботирмоқчи бўлган ҳам эдики, бемор аёл кутилмаганда дод солиб одамларни ёрдамга чақира бошлади. Ўзини йўқотиб қўйган Джерри дарҳол қўлини тортиб олди, аъзойи баданига титроқ кирди. Беморнинг дод-войи тобора авжга чиқиб, у сочларини ёйиб ташлади. Сўнгги моддада тикилган энсиз сийнабандини йиритиб, полга улоқтирди. Худди шу лаҳзада Джерри қулоғига эшик калитининг айлангани эшитилди. Эшик ланг очилиб хонага... Чарльз Лоусон отилиб кирди! Бу ўша — яқингинада Джерри тўқнашиб қолган Чарльз Лоусоннинг худди ўзгинаси эди. Лоуфорд хоним инграшдан тўхтаб, йиғидан қизариб кетган кўзларини ишқалар эди. Эшикда томошаталаб қўни-қўшнилар ва фаррош пайдо бўлди. Чарльз жабрланувчи аёлга ташланиб, жаҳл билан сўради:

— Бу газанда сенга нима қилди?

— Айтмайман, айтолмайман...— ғамгин ингради у.

— Айтмасанг ҳам ҳаммаси равшан,— деди маъноли қилиб Чарльз.

У Джеррига нохуш назар ташлаб, кейин эшик томон ўгирилди ва шу ерда турган халойиққа, тўғрироғи, фаррошга мурожаат қилди:

— Гап нимадалигини кўряпсизлар-а? Додлаган қичқириқни ҳам эшитдинглар. Манави мараз синглимнинг номусига тегмоқчи бўлганида у ўзини ҳимоя қилиб дод солди, ёрдамга чақирди. Мана энди жинойий иш қўзғалса шу кўрганларингизни судда гапириб берасизлар.

Унлаб жуфт кўз бу ғайри табиий томошанинг нима билан тугашини қизиқиш билан кўрарди-ю, лекин

Чарльз ҳаммани чиқариб юбориб, эшикни ёпиб олди. Халойиқ юз берган воқеани зинада туриб муҳокома қила бошлади. Шундан кейин Чарльз Джерри ёнига келиб, уни сўрсққа тутди.

— Сен нега менинг синглимга ёпишдинг?

— Бу ерда қандайдир англашилмовчилик юз берди,— ўзини ҳимоя қилишга тиришди Джерри.— Мен тушунолмамай қолдим.

— Мен ҳаммасига тушуниб турибман. Сен унинг номусига тажовуз қилмоқчи бўлгансан.

— Ёлгон!— хитоб қилди Джерри ва халатини кияётган Лоуфорд хонимга ёрдам сўраган қиёфада тикилди,— Лоуфорд хоним, аслида иш қандай бўлганини ахангизга ўзингиз тушунтириб беринг.

— Мен бирон нима дейишни хоҳламайман,— жавоб берди оҳиста энтикиб у.

— Мана кўрдингми!— қувонч билан деди Чарльз,— агар сен негр бўлганингда борми, хомтама бўлма, шак-шубҳасиз электр стулда ўлиб кетардинг. Ҳозир бўлса қамоқхона билан қутуласан. Гувоҳлар бор.

Джерри ўзини қўлга олишга ҳаракат қилиб кўрди.

— Мен хирспрактикман, буни ўзингиз ҳам яхши биласиз. Лоуфорд хоним ўзининг бел оғриғини кўрсатиш учун мени уйига таклиф этди. Лоуфорд хоним, мен ростини айтяпман-а, шундайми?

— Мен ҳеч нима дейишни истамайман,— қуруққина такрорлади жувон.

Чарльз Джеррига ғолибона назар ташлади.

— Ҳой табиб, қўй бу бўлмагур ёлғонингни, барибир ҳеч иш чиқмайди. Сен синглимни бадном қилдинг. Бунинг учун пул тўлашинг керак.

— Пул тўлашим керак?

— Ҳа. Ёки пулдан чўзасан ёки унга уйланасан.

Джерри бу машмаша сабабчиси бўлган аёл оёғи остига йиқилиб, ёлвсра бошлади:

— Лоуфорд хоним, бундай тамагирликка сиз нима дейсиз?

— Сиз буни тамагирлик деб ҳисобласангиз, унда мен жим ўтиришимга тўғри келади.

Чарльз шилпасини кўзигача бостириб кийди. Джерри унинг мақсадига тушунган бўлса ҳам лекин кечикканди.

— Чарли! Ҳудаям қаттиқ урма! Юзига эҳтиёт бўл!— қичқирди жувон.

Джерри қоп-қора қонга бўялган лабларини артаркан, Чарльз оёғи остига ағдарилиб тушди. Худди шу фурсатда у ўзининг енгил қуроли борлигини эслади. Чарльз ҳали ғалаба нашъасини суриб улгурмай, Джерри болғаси билан унинг тиззаларига ура кетди. Чарльзнинг чўнтагига тикқан қўллари шу ондаёқ қамчидай икки ёнига жонсиз шалвираб тушди. Бу орада Джерри болғачаси билан унинг тирсагига ҳам уриб улгурган эди. У эҳтиёти шарт Чарльзнинг иккинчи тирсагига ҳам бир тушириб, душманини бутунлай сафдан чиқарди. Шундан кейин Джерри полда чўзилиб ётган рақибининг қўлтиғи остидан кўтариб, ташқарига, зинага олиб чиқиб ташлади. Хонага қайтиб кириб жувондан бу қилгилк боисини тушуантириб беришини талаб этди:

— Лоуфорд хоним, бу инсофдан эмас, муттаҳамлик. Мен бу ишни полиция ажрим қилиб беришини талаб қиламан. Мен билан бундай ҳазиллар кетмайди.

Аёл Джеррига ҳайрат ва илтижо назарида тикилиб:

— Тинчланинг, хотиржам бўлинг, профессор,— деди.— Чарли ўзи шундай жаҳли тез, тажанг одам. У фақат мени ҳимоя қилмоқчи эди-да.

— У дўқ билан қўрқитиб, мени товламоқчи эди!— қичқирди Джерри.

— Йўқ, йўқ. Сира ҳам! Ахир мана ўзингиз ҳам кўриб турибсиз-ку, қандай қалтис аҳволда қолдим мен. Уйда истиқомат қилувчилар энди менинг устимда ғийбат қилиб, миш-миш тарқатишади. Одамларнинг табиати шунақа. Ҳозир ахлоқли бўлиш модага айланган.

— Одамларнинг гап-сўзи мени қизиқтирмайди.

— Мени қизиқтиради. Ахир, гап бу ерда хотин кишининг номуси устида кетяпти. Менинг номусим устида! Сиз тушуняпсизми бунга?

— Йўқ.

Лоуфорд хоним рўмолчасини олиб, Джеррининг иягидаги қон изларини артди. Ҳар ҳолда унинг феъли кенг, табиати юмшоқ кўринади. Сонлари бўлса ундан ҳам юмшоқ эди. У Джеррининг кўзларига тик қараб, оҳиста сўради:

— Наҳотки, менга уйланишни таклиф этишса — бу тамагирлик бўлса?

Шу кезде Джерри, ўз совчиларига ҳазил-мутойиба билан:— Ҳа, бу сира кутилмаган иш бўлди-да!— деб жавоб берувчи ёш қизга ўхшарди. Маълум бўлдики,

хотин кишининг қалбига унинг орқа суяги орқали қўл солиш керак экан.

Аммо Джерри бир иш қилса, аввал пухта ўйлаб, кейин ундан қайтмайдиган одамлардан эди. У совуққонгина сўради :

— Лоуфорд хоним, нега сиз мени масхарабозга айлантирмоқчисиз?

— «Лоуфорд хоним, Лоуфорд хоним!»— жаҳл билан деди аёл.— Мени «Лоуфорд хоним» деб чақирсанг жоним чиқиб кетади. Мен сен учун Джоанман. Ўзингнинг исминг нима?

Джерри ҳали бирон нима деб улгурмай, эшик яна ланг очилди-да, хонага бир оз оқсаб, полициячиларни бошлаб, Чарльз кирди.

— Хўш, бу ерда нима бўляпти?— суриштиришди ҳукумат вакиллари.

Джоан чурқ этмай ўзини четга олиб, Джеррига жавоб қилиш имконини берди.

— Қонунга хилоф ҳеч нима юз бераётгани йўқ,— деди хотиржамлик билан Джерри.

— Ҳеч нима? Биласизми, бундай ишлар учун Қўшма Штатлар тупроғидан қувиб чиқаришларини? Аввалига сиз хотинларга ёпишсангиз, кейин эркакларни тутиб урсангиз!

— Бу ёлғон гап,— боягидай хотиржам жавоб берди Джерри.

— Чамаси, у ҳамма нарсани рад этадиганга ўхшайди,— гап қистирди Чарльз,— у аллақачон қутулушимиз керак бўлган европалик дайдилардан. Тасқара келгиндилардан...

— Фақат мен гапираман!— қатъият билан унинг сўзини бўлди полициячи ва Джеррига мурожаат қилди:— Қани, қуролингизни кўрсатинг!

— Менда ҳеч қандай қурол йўқ,— деди соддалик билан Джерри.

— Сизда аллақандай зарбдор қурол бор экан,— сўзида қаттиқ туриб такрорлади полициячи.— Аллақандай таёқми ёки болғами?

Джерри чўнтагидан болғачасини олди.

— Бу менинг иш асбобим.

— Нима, сиз дурадгормисиз ё слесарми?

— Мен хиропрактикман.

— У қанақа ҳунар?

— Врачман, бел оғриғини даволайман.

Полициячи Джеррининг қўлидан болғачани олиб, мулойим жилмайди, у ёқ-бу ёғини айлантриб кўрди. Унинг ўғли худди ана шундай болғача билан яқинда шахсий автомашинанинг қанотини пачақлаб ташлаган эди.

— Бу болғачани нима қиласиз?— сўради полициячи Джеррига синовчан назар ташлаб.

— Қасалларнинг рефлексини текшираман.

— Нимасини текширасиз?

— Рефлексларини.

— Бу нима ўзи... у одамнинг қаерида бўлади?

— У одамнинг ҳамма ёғида, бутун гавдасида бўлади. Хиропрактиклар уни кўпроқ одамнинг тиззасидан осон топиб олишади.

— Бўлмағур сафсатангизни қўйинг. Мана, менда ҳеч қандай сиз айтган ўша... лиф... лих-рекслар йўқ.

— Рефлекс ҳар бир одамда бўлади. Сизда ҳам бор.

Полициячи Джеррига болғачани қайта узатаркан:

— Қани, кўрсат-чи?— деди.

Джерри полициячининг тиззаларини болғалади. Қаттиқ қўл ва талабчан тартиб-қоида назоратчиси шу онда ағдарилиб тушиб, эмаклаб қолди. У ўрнидан турмоқчи бўлиб интилган эди, яна полга ағдарилди.

— Аблаҳ!— полициячи қичқириб, қуроли қинига қўл чўзди, аммо Джерри шу заҳоти унинг икки тирсагига болға билан зарба берди. Кейин бирдан орқасига ўгирилиб, ҳар эҳтимолга қарши ўзига яқин турган Чарльзнинг қўл ва оёқларига болғача билан уриб, яна ишдан чиқарди. Шундан сўнг ҳар иккаласининг шалпайиб ётган танасини эшикка олиб чиқиб қўйди-да, зудлик билан хонага қайтиб кириб, пиджаги, грелка ва электромассаж аппаратини олди. Рақибларнинг қўл-оёқлари яна ўз ҳолатига қайтгунича Джерри бу ердан жуфтакни ростлаб улгуриши керак эди. Аммо унинг қочишига Джоан халақит берди. У Джерри бўйнига ўзини отиб, ҳаяжон билан қичқирди:

— О, Джерри, жуда боппадинг! Қойилман сенга, мени бутунлай ром этдинг! Мана, сени чинакам эркак деса бўлади...

У тишга ёпишган сақичдай Джеррига ёпишиб олди; унинг иссиқ бағрида шу топда картошка пишириб олса

бўларди. Джоан вақтни тежаб уни биринчи кўришдаёқ севиб қолганди.

— Қани юр, мен сени яшириб қўяй...— эҳтиросли шивирлади у.

Сўнгра, китобхонлар кўп марта кинофильмларнинг охирида кўрган оддийгина бўса кекса бўйдоқларни моҳирлик билан жиловлаб олишда ажойиб бир восита бўлиб хизмат қилгани яна бир бор намойиш қилинди.

Джерри қўлтиғига ўзининг грелка билан электро-массаж аппаратини қисиб, ана шу ажойиб бемор уйдан кўчага чиқиб олганида, соат миллари эртанги куннинг бир неча минутини кўрсатиб турарди. У ҳали ўз мустақиллигини йўқотгани йўқ, аммо мустақиллигининг чекланишига у энди рози эди.

Орадан икки кун ўтиб, Джоан Лоуфорд хоним билан хиропрактик Джерри Финн қўшни штатга жўнаб кетишди. Бу ерда уларнинг расмий никоҳлари муборақбод қилинди. Мана шундан кейин Джерри хотинларнинг кечқурундан кўра эрталаб бошқачароқ кўринишларини билиб олди...

ЕТТИНЧИ БОБ

Джоан Финн ўзининг ғамгин қиссасини гапириб бергани ва эрига ҳаётини қимматроқ страхование этишни маслаҳат қилгани

— Ёш йигитлар тез ва ўйламай-нетмай, бемулоҳаза иш тутадилар,— деди мистер Риверс ҳамкасабасининг уйланганини эшитиб. Джерри илиқ табрик сўзлари эшитаман, деб ўйлаган эди. Мистер Риверс давом этиб, бундай деди:

— Ишончим комилки, хотининг ишингга халақит бермас. Акс ҳолда, биз ҳамкорлик қила олмаймиз. Турган гап, аввало, мен сени табрикларим, бирон нима совға қилишим керак эди. Лекин, яхшиси, мен совға-саломни сен ажрашган пайтингда қиламан.

Джеррининг юзи маъюсланди. Бундан бир неча минут илгари у ўзининг хизматдош ўртоғига ана шу муҳим янгиликни айтгани келган эди, ҳамкасабаси бўлса уни худди аччиқ дори ютгандай кутиб олди.

— Хўш, сен энди албатта хотининг уйига кўчиб кетсанг керак?— сўради мистер Риверс.

— Ҳа. Шу бугун кўчиб ўтаман.

— Афсус. Бир ой бирга яшаганимиз менга жуда маъқул тушувди.

— Ҳамма яхшиликларинг учун ташаккур,— деди кўнгли юмшаб, эриб кетган Джерри.— Мен ўзимнинг орқа-олдимни йиғиштириб олганимдан кейин сени бирор кун меҳмонга чақираман.

Джерри буюмларини йиғиштира бошлади. Унинг мол-дунёси ҳозирча унча кўп эмас эди — ҳаммаси бир чамадонга жойланди. Мистер Риверс куёв болани ўз машинасида олиб бориб қўйишни таклиф қилди. Аммо ўзи ҳамон тўнғиллашини қўймасди:

— Маълум бўлдики, демак, сен унинг учинчи ўлжасисан. Хотинлар чиндан ҳам сира тушуниб бўлмайдиган халқ. Улар охир-оқибатда барча эркакларни муттаҳам, аблаҳ деб қоралаш учун албатта, никоҳ курсида, ошхона, кирхона, туғруқхона ва ота-оналар кенгашида ўтириб чиқишларини шарт деб биладилар. Ундан кейин ажралишади: кўп ҳолларда нафақа, бошқача қилиб айтганда бир ўзинг икки киши қилган хато учун жарима тўлашга мажбур бўласан.

— Исаак, нима сабабдан сен бундай баджаҳлсан? Гапларинг бир маҳаллари уйли-жойли бўлган одамнинг гапларига ўхшайди.

— Ҳа, мен уйланган эдим.

— Сен-а?

— Мен. Шундан бери ўттиз йил ўтди. Аммо, айш-фароғати узоққа чўзилмаган эди. Биз ҳаммаси бўлиб атиги тўрт кун бирга яшаган эдик.

— Нима учун ажрашиб кетдинглар?

— Шунинг учунки, очигини айтганда, эр-хотин бўлганимиз учун ажралишдик. Хотиним ўлардай қўли очиқ, исрофгар эди. Бир кун мен уни картошка пўстини қалин артаётганини кўриб қолиб, картошка тозалагич сотиб олиш керак дедим. У картошка артишни бутунлай ташлаб, ота-онаси уйига кўчиб кетди. Ана ўшандан бери бу ишни ўзим қиламан. Сен кўмак берган кейинги бир ой бундан мустасно.

Иккаласининг ҳам руҳи тушган, кайфиятларининг мазаси йўқ эди. Мистер Риверс Джеррини уйи эшигигача кузатиб келди-да, мулойимлик билан:

— Қабулга кечикиб қолмаслик учун эрталабга будильник сотиб ол,— деди.— Биласанми, муҳаббат кўр бўлади, аммо беморларнинг кўзи очиқ.

Джерри нимадир демоқчи бўлган эди. Лекин ўзиям сезмагани ҳолда камсуқум эрлар тоифасига кирганидан, фақат андиша билан:

— Раҳмат, Исаак. Сен яхши дўстсан...— деб қўя қолди.

Бунга Исаак:

— Агар хотининг билан чиқиша олмасанг, яна ўзимизникига қайтиб бор,— деб жавоб қилди.— Ҳар қалай сен менинг уйимда товуқнинг қақиллашини эшитмайсан.

Джерри яна бир карра: «Раҳмат, Исаак» деб, чамадонини кўтариб янги уйнинг остонасидан ҳатлади.

Хоналар бир оғиз «керак!» деган сўз туфайли келтирилган жиҳозлар билан шинам безатилган эди. Олдий америкалик энг аввал уй сотиб олади, кейин ана шу уйдан нарироқ кетиш учун автомобиль харид қилади. Джерри Финн ҳали қарз ва бир неча муддатга насыяга мол олиш сингари савдо-сотиқнинг ажойиб томонларидан беҳабар эди. Унинг на уйи, на машинаси, на қарзлари бор эди. Джеррининг ана шуларнинг барига эга бўлган хотинигина бор эди, холос.

Узоқ тотли бўсадан сўнг Джеррига ўзини уйимдан деб ҳис этишга рухсат берилди. Ёқимли сентябрь оқшоми димоқни чоғ этишга чорларди. Джоан деразалар пардасини тушириб, ғашга тегаётган чироқни ўчирди. У ўз тажрибасидан яхши билардики, фотосурат билан севги қоронғида яхши чиқади. Джоан табиатан ишчан ва фаол хотин эди, Джерри эса бунинг аксича: ҳамиша сусткаш, бўшанг, ташаббускорлик етишмас эди. Джоаннинг ташаббускорлиги натижасида мана энди улар турмуш қуришди, бир-бировларининг номларини ва ёшларини билишди, бир-бировларини севиш ва жанжаллашиш учун қонуний ҳуқуққа эга бўлишди. Турган гап, Джерри узоқни кўролмаслиги важдан ҳозирча хотинини бошқа хотинлардан фарқ қила олмасди. Назарида, кўчада кўрган юзлаб қиз-жувонлар Джоаннинг худди ўзи эди. У бунинг сири — Джоан ҳам маълум даражада хотин-қизлар стандарти — андозаси эканини, уларнинг намуна нусхалари журнал ҳамда газета-

ларнинг биринчи саҳифаларини, атирсовун қоғозларини безаб туришида эканини билмас эди.

Джерри жуда тортинчоқ одамлигини, ундаги бу хусусиятни биз илгари ҳам қайд қилиб ўтган эдик. Аммо тортинчоқлик шу даражага бориб етдики, Джерри биринчи никоҳ оқшомидаёқ оч қолиб, тоза изтироб тортди. У хотинига овқат масаласида оғиз очишга журъат этмади. Джоан бўлса, афтидан, фақат резинка сақич чайнаб қорин тўйгазарди. Ҳатто, ўпишаётганида ҳам резинкасини оғзидан қўймасди. Ўпишдан олдин хушбўй сақичини тилининг учида лаби тагига беркитиб қўярди!

Ҳозиргача ҳам ўрта аср нодонлик ботқоғида яшаб келаётган европаликлар Американинг миллий ўйини бейсбол, деб ўйлайдилар. Улар бу ўринда ҳам хато ўйлашади! Асосий эрмак бейсбол эмас, чайналадиган резинка сақич-ку!

Шундай қилиб, уларнинг бир ёстиққа бош қўйишлари оч қолиш, резинка сақич чайнаш ва сон-саноқсиз бўса олиш билан нишонланди. Бироқ, Исаак Риверс айтганидай, бунга кўника билиш керак эди!

Никоҳли ҳаётнинг бошланиши прогресс белгиси остида ўтиши учун Джоан радиони бураб қўйди. Улар қўл ушлашиб, ёнма-ён ўтириб, аллақандай совун фирмасининг шеърга солинган эълони иловасида Шуберт «Серенада»сини тинглар эдилар. Джеррининг Шубертга раҳми келиб кетди. Аммо, ана шу «Серенада» совуни баҳонасида одамлар классик музикани эшитаётганларидан бирмунча тасалли топди.

— Европада ҳам радио борми?— сўради Джоан.

— Бор,— тасдиқ ишорасини қилиб жавоб берди Джерри.

— Ростдан-а? Демак, тараққиёт аста-секин у томонларга ҳам бораётибди, дегин. Хўш, телевидениега қачон эга бўлишади улар?

— У ерда телевидение ҳам бор.

— Наҳотки? Балки, уларда автомобиль, ҳатто кино ҳам бордир?

— Булар ҳам бор.

— Хўш, ундай бўлса, бу ерда гапиришганларидек улар унча қолоқ эмас эканлар-да. Мени севасанми?

— Севаман.

— Сени мен жуда яхши кўраман! Ҳатто талаффу-

зингдаги ургуни ҳам севаман. Европада қайси тилда гапиришади?

— Ҳар турли тилда. Мен фин тилида гапирардим.

— Демак, сен финмисан?

— Ҳа.

— Сенинг ўша Финляндиянг қаерда? У Кореяга яқинми?

— Ҳа... деярли ёнгинасида.

— Оҳ, мен сени қандай севаман-а! Ҳа, айтмоқчи, Кореянинг ўзи қаерда?

— Деярли Финляндиянинг ёнгинасида.

— У ерда бир тилда сўзлашишадими?

— Деярли бир тилда. Ҳатто Корея грамматикасини фин ёзиб берган.

Джоан маъқуллаб бош силкиди. У учинчи эрининг бундай бекиёс билимдонлигидан, икки барваста эркакка бир ўзи бас келиб, голиб чиққанидан завқланиб, қойил қолиб ўтирарди. Унинг Джерриси умуртқалар бобида ҳақиқий Эдисон эди.

— Джерри, сен мени севасанми?

— Жуда севаман!— бақириб хитоб қилди у. Чунки худди шу фурсатда радио аллақандай тамаки фирмасининг жиноятчилар ҳаётидан олинган эшиттиришини бераётган бўлиб, кимдир кучи борича қичқириб ёрдамга чақирарди. Шу сабабдан Джерри ўз овозини ўзи зўрга эшитарди. У изтиробли назарда радиоприёмник томошга қараб, бошқа бир станцияни топишни таклиф этди. Хотини эътироз билдирди:

— Йўқ, йўқ. Мен уни охиригача эшитмоқчиман. Жиноий ишларга бағишланган эшиттиришларни жуда яхши кўраман. Сеням буларга кўникишинг керак. Оҳ, қандай ажойиб ўлим манзараси!

— Қани энди, кўника олсам!..— деди Джерри хўрсиниб.

— Кўникишинг керак. Мен сени чинакам эркак қилиб тарбиялайман. Қани, айт-чи, севасанми мени?

Джерри оғир хўрсинди:

— Албатта! Лекин, мен бу юртнинг одат, расм-русмларини ҳали яхши билмайман

— О-о, турган гап! Лекин, сен уларни тез ўрганиб оласан. Мен сени жуда севаман, бутун вужудим билан ўлардай севаман! Сени ҳақиқий эркак қилиб етиштиришга ваъда бераман. Сен боксни ўрганишинг керак,

ҳар бир ҳақиқий эркак муштлашишни яхши билмоғи шарт. Оҳ, мен сени қандай севаман-а!..

Джерри ўз тажрибасидан шуни яхши билиб олдики, хотинларнинг гап фавворасини тўхтатишнинг энг маъқул воситаси — бўса! Кейинроқ фаҳмлаб қолдики, агар хотинларнинг оғзи ёпиқ бўлса, улар бурунлари билан ҳам гапиришлари мумкин экан. Никоҳ унга умр бўйи берилган қамоқдай туюлдики, бахтсиз маҳбус ўзининг бениқсон хулқ-атвори билан ҳам уни на енгиллата, на қисқартира оларди. Бунинг устига у шу топда ўлардай оч эди. Очлик — бу ҳар куни бошқатдан бошланадиган воқеага ўхшарди. Сабр косаси тўлиб-тошган Джерри ахир бўлмагач, ўзининг бутун куч-иродасини тўплаб, шама қилиб ўтирмай очиқдан-очиқ:

— Мен очдан ўлай деяпман,— деди.

— Наҳотки? Ундай бўлса нега сен ўзинг билан бирон егулик нарса олиб келмадинг?— таажжубланиб сўради Джоан ва тилининг учи билан пастки лаби остидаги резинка сақичини олиб, устки лаби тагига жойлади.— Хўп, майли, бунинг учун сени койиб ўтирмайман. Қани айт-чи, севасанми мени?

Джерри ҳадеганда жавоб қилмагани учун Джоан радио овозини сал пасайтириб, (Джоанни полга ишлатиладиган янги замаска ҳақидаги реклама қизиқтирмасди) бахтсиз хотин қиёфасига кирди. У ғамгинлик билан оҳиста қўшиқ бошлади.

— Қани айт-чи, қўшиқ ёқадими сенга?— бехосдан сўраб қолди Джоан.

— Ёқади,— жавоб берди Джерри мистер Риверснинг ҳамма вақт дунёдаги энг яхши гўшт ва мева консервалари билан тўлиб-тошиб ётувчи ажойиб холодильникни эслаб.

— Мен сендан ўзим айтаётган қўшиқни сўраяпман.

— Ёқади, албатта-да...

— Оҳ, бирам ширинсанки!.. Эрол ҳеч қачон қўшиқ айтишимга йўл қўймасди.

— Қанақа Эрол?

— Иккинчи эрим-да, оти Эрол эди. Мен қўшиқ бошладим дегунча унинг жини қўзирди. Умуман, ўзи фортепьянода ижро этилган музикани яхши кўрарди, лекин менга фортепьяно чалишга рухсат бермасди. Жуда зolim; бағритош эди.

— Унга сенинг чалишинг ёқмасмиди?

— Йўқ, ёқарди! Нуқул у пианинода битта бармоқ билан чалиб бўлмайди, деб айтарди. Жуда шафқатсиз, бераҳм одам эди. Афсуски, қазо қилди. Биз у билан уч ҳафтадан мулроқ яшадик. Қандай даҳшат-а, балиқ овлагани бориб, чўкиб ўлди.

— Биринчи эринг-чи?— Сал иккиланиб туриб сўради Джерри.

— Мен уни деярли эслай олмайман. Орадан кўп вақт ўтиб кетди: икки йилдан ошдиёв. У билан атиги икки ҳафта яшаганимиздан кейин вафот этди.

— Уям чўкиб ўлдими?

— Йўқ, у ов пайтида ҳалок бўлди. Аллаким уни ёввойи буғу деб отиб қўйибди. Оҳ, мен энди ҳеч қачон журналист зотидан эр қилмайман.

Джерри сесканиб кетди.

— Сенинг эрларинг журналистлармиди?

— Иккаласи ҳам журналист эди. Томни унча яхши билмасдим. Чунки у билан танца пайтида бир мартагина учрашдигу турмуш қурдик. Эрол икки ойга яқин кўнглимни овлаб, орқамдан юрувди. Биз у билан руҳий касалликлар шифохонасида бирга бўлувдик.

Джерри қулоқлари шанғиллаб, миясига қон тепганини сезди-ю, бошқа ҳеч нимани сўрамай қўя қолди. Унинг эрим бадавлат деб ишониб, муҳаббат қўйиб теккан хотинига раҳми келиб кетди.

Бир оз сукут этгач, Джоан ўзининг ғамгин қиссасини эрига сўзлаб берди. Бу ҳикоялар ғоят маъюс, изтиробли эди. Аввало улар жуда оддий, одатдаги ҳодисалар бўлгани учун ҳам шундай эди... Агар ҳурматли китобхонларимизга бундай ҳодисаларни ўқиш зерикарли бўлса, у бу саҳифаларни ташлаб, навбатдаги бобга ўта бериши мумкин. Бундан қиссамиз сюжетига путур етмайди. Келинг, майли, Финн хоним ўз тарихини сўзлаб берсин, халақит бермайлик!

— Мен Том ўлганида унча куйиб-пишганим йўқ. У жуда қаттиқ қўл, зулмкаш эди. Устига устак жирканч одатлари бор эди. Бир сафар ясама тишларимни рғзига солиб олиб, кун бўйи оғзидан қўймади. Яна бир ёмон одати — нуқул нўшпиёз ерди. Узоқ вақт мен ана шу пиёз ҳидидан қутулолмай гаранг бўлиб юрардим. О-о, нўшпиёзни жиним қандай севмаслигини билсанг эди! Томнинг ҳаёти дуруст страхование қилинган эди, лекин қарзлари ҳам талайгина бор эди. Уша паллада

мен жуда асабий бўлиб қолдим, шундан кейин Чарли акам мени руҳий касалликлар шифохонасига жойлаб қўйди. Эрол билан шу ерда танишдик. Мен унинг жур-
ьалист эканини билмаган эдим. Кўринишидан содда одамга ўхшарди. Биз бир-биримизни севиб қолдик-да, шифохонада турмуш қурдик. Эрол бор молу мулкнинг сотиб, биз у билан тўй саёҳатига — Жанубий Америкага жўнадик. Қайтиб келганимиздан кейин Эрол ҳаётини катта суммага страхование қилдирди. Шундан сал вақт ўтмай уни отиб қўйишди. Джерри, мени сева-санми?

— Севаман, севаман,— жавоб қилди Джерри ҳорғин.

— Ундай бўлса эртагаёқ ҳаётингни, албатта страхование қилдиришинг керак. Фақат айтишга арзийдиган қилиб, катгароқ суммага страхование этдир.

Джеррининг назарида жони танасидан чиқиб кетаётгандай туюлди. Чурқ этмади. Джоан сигарета тутатиб, резинка сақичини бир минутга олиб қўйди. Джерри қоронғида ўтиришганига қарамай хотинининг юзини кўрмоқчи бўлиб, унга тикиларкан, бехосдан сўраб қолди:

— Эрол касалхонага нега тушган эди?

— Касал эди.

— Тушунарли, лекин нима касал эди?

— Яроқсизлик комплекси. У «Л» ҳарфини талаффуз этолмай ҳалак эди.

— Узинг нима касал эдинг?— ваҳима билан сўради Джерри.

— Кўрқоқлик комплекси. Менга ҳамиша кимдир бостириб кириб, отиб ташлаётгандай бўлиб кўринарди. Иннайкейин, атом бомбаси ҳужумидан ёмон кўрқардим. Нима, ҳозир ҳамма одамлар нимадандир кўрқишларини сен билмайсанми? Мен чамаси бошқалардан олдинроқ кўрқадиган бўлиб қолгандим. Жиннихонага ям шу сабабдан тушганман. Қани айт-чи, Джерри, мени сева-санми?

Джерри бу саволга кутилмаган савол билан жавоб берди:

— Джоан, нима учун сен менга турмушга чиқдинг?

— Сени бир кўришдаёқ севиб қолдим. Сенда аллақандай экзотикага хос нимадир бор, яна қайдам. Бундан ташқари сен — докторсан. Меънинг техаслик бир дугонам докторга теккан, жуда яхши яшайди. Америкада

биронта камбағал доктор йўқ. Мен камбағалликни ёмон кўраман.

— Афсуски, мен камбағалман,— деди Джерри ғамгин оҳангда.— Бунинг устига мен доктор ҳам эмасман.

Джоан торшерни ёқди, чироқ унинг ҳақиқий даҳшат ифодаси қоплаган юзини ёритди.

— Нима, хиропрактик доктор эмасми?— ҳайрат билан сўради у.

— Йўқ, фақат табиб, у ёғини сўрасанг, мен ҳали хиропрактик ҳам эмасман.

— У... ун-ндай бўлса с-сен-н ким-сан ах-хир?

— Собиқ журналист ва ўқитувчи.

Джоан ҳаяжонини боса олмади. Лаблари титраб-қақшаб, орадан бир дақиқа ўтмай, йиғлай бошлади. Кўз ёшлари киприкларидаги бўёқни, юзидаги упа-эликни ювиб тушарди. Буларнинг бари қандай тез юз берди-я! Кеча — келин эди, бугун — хотин, эртага, эҳтимол, бевадир!.. Джоан хазина қидирган эди, бунинг ўрнига ўзи хазина излаб юрганга дуч келди...

Джерри хотинига тасалли бериш бурчи деб билиб:

— Джоан, ке, қўй, хафа бўлма...— деди.— Тинчлан. Ҳаммаси ўз жойига тушади, ўнглиниб кетади.

— Сен чинакам доктор бўлмасанг, қаёқдан ҳамма нарса ўнглиниб кетсин!— йиғи аралаш деди у.

— Лекин хиропрактика оддий даволашдан кўра, тезроқ бойиб кетиш имконини беради,— тушунтирди Джерри астойдил. Унинг гапидан бол томарди.— Мана, кўрасан. Мистер Риверсни эсла, у қандай бой-бадавлат, худди Крез¹нинг ўзи дейсан!

— Крез ҳам хиропрактик эдими?— сўради Джоан секин-аста ўзини босиб оларкан.

— Ҳа,— жавоб қилди Джерри лабини тишлаб. У тарихдан фақат Одам Ато ва Момо Ҳаво, яна Авраам Линкольннинггина билувчи гўзал ва латофатли хотини кўнглини овламоқчи эди.

Ёш келин-куёв орасидан эсиб ўтган биринчи бўрон секин-аста босила бошлади. Джерри шу топда бутун вужуди билан аниқ сездики, унинг ҳаётдаги ҳақиқий истеъдоди бундан кейинги олижаноб касби — энагалик

¹ Крез — гоят бой-бадавлат киши. (Афсонавий Лидий подшоҳи Крез номидан келиб чиққан.)

қилиш экан. Мана, у биринчи марта хотинини ўзи ўпиб, хиропрактиканинг ақл бовар қилмайдиган имкониятлари ва унинг ёрқин истиқболлари тўғрисида куйиб-пишиб гапира кетди. Унинг гапига қараганда, умуртқа суякларини даволаш олдида кўричак ёки томоқ безларини операция қилиш фил билан пашшани тенглаштиришдек гап! Врачларнинг Маккаю Мадинаси беморларнинг қорнида эмас, уларнинг умуртқаларида!

Джоан тамомила тинчланиб, яна ўз хазина изловчисининг «экзотикага хос» талаффузини сева бошлади.

— Ҳар нима бўлганида ҳам сен ўз ҳаётингни страхование қилдиришинг керак,— деди жиддий оҳангда Джоан.— Эртагаёқ шу ишга кириш, каттароқ суммага қилавер.

Джерри бундай шошқалоқликнинг сабабига тушунмас эди, у қариб-чиригунча яшашни мўлжаллаб қўйган, ҳеч бўлмаганда ўзидан олдин ўтган Том билан Эролдан кўра узоқроқ яшашни кўзлаган эди. Шу туфайли тортиниб ўтирмай:

— Мен ўлардай очман. Ростанам егулик ҳеч нарсанг йўқми?— деди.

— Тўхта-чи, қараб боқай,— деди Джоан ва югурганича ошхонага чиқиб кетди. Орадан бир минут ўтмай қайтиб келди-да, бу гал эридан севиш-севмаслигини суриштирмай ноз-истиғно билан:

— Жонгинам, қоврилган жўхори парракка — корнфлексга ҳушинг қалай?— деб сўради.

— Ҳозир бало бўлса ҳам олиб келавер,— жавоб қилди очдан ўлай деб турган эр.

— Ундай бўлса, мана, озгина корнфлексдан е. Бу дунёдаги энг тансиқ емиш. Европада ҳам корнфлекс борми?

— Умуман йўқ. Яъни, айтмоқчиманки, у ерда бу нарсани жуда кам истемол қилишади.

— О-о! У ёқ қандай қашшоқ-а! Кока-кола билан чайналадиган резинка борми?

— Топилади. Аммо булар ҳам у ерда ҳали расм бўлган эмас.

— Вой-бў, у ёқ шундай оғизга олиб бўлмайдиган қашшоқ дегин? Ахир, на қоврилган жўхори паррак, на кока-кола, на чайналадиган резинка топилмаса-я! Ўша бемаза Европангда шўрлик одамлар амал-тақал қилиб яшашар экан-да, бўлмасам? Кунда очликдан миллион-

лаб одамларнинг ўлиши бежиз эмас экан. Ҳа, айтмоқчи, Европанинг аҳолиси қанча?

— Беш юз миллионга яқин.

— Шунча озми?! Америкада кам деганда бундан ўн чандон ортиқ. Ёки ҳар ҳолда шунга яқинроқ. Ҳозир аниқ эсимда йўқ. Мактабда ўқиган вақтимдан бери кўп йиллар ўтиб кетди. Уша маҳалда ҳам Америка дунёда энг катта мамлакат эди. Иккинчи ўринни Техас эгалларди.

Джерри хотинининг гап фавворасини яна бўса билан ёпиб, унинг эътиборини ваъда қилинган жўхори парракка тортди. Мазаси целлюлозани эслатувчи, маргарин ёғида қоврилган бир коса жўхори парракни уриб олган Джерри уйқу ташвишига тушиб қолди. Аммо Джоан ётишдан олдин ҳаётдаги энг марказий масала— пул ҳақида гаплашиб олишни истарди. Пул — тиллар тафовутини тан олмайди. Доллар — гапира олиш ёки гапни шарт кесиб қўйишдек қудратли кучга эга. Қанчадан-қанча одамлар қарзга осонгина пул олиб қўя қолмай, шу деб уйланадилар ёки эрга тегадилар!

Джоан ўта синчковлик билан инвентаризация ўтказиб, оилавий кассада беш юз ўн икки доллар нақд пул борлигини аниқлади. Ана шундан беш юз ўн долларини ўз сумкасига жойлади. Қолган икки долларини эрининг қўлига кутилмаган харажатлар учун берди. Овоз ҳуқуқидан маҳрум бўлган Джерри тушган пулдан бир чақасини ҳам яшириб қолмаслик ҳақида қаттиқ огоҳлантирилди. Соддадил хазина изловчи, шу кундан бошлаб, эр ва хотин ўртасида пул масаласида бўладиган қисқа гап узун монологга айланишига кўникиб кетиши керак эди.

Джоан оиладаги харажатлар ҳажмини бирпасда ҳисоблаб чиқиб, эрига уқтирди:

— Икки юз доллар бевосита менинг ўз харажатларим учун керак. Уч юз долларини болаларимга юбораман.

— Болаларимга?!— хитоб қилди Джерри.— Нима, ҳали сенинг болаларинг ҳам борми?

— Ҳа, албатта. Икки ўғил, бир қиз.

— Сен ахир, ҳалиги... Узоқ турмуш қурмагансан-ку...— Ҳайрат ва ҳаяжондан дудуқланиб қолди Джерри.

— Улар мен ҳали эрга тегмай туриб туғилган,— парвойи фалак жавоб қилди Джоан.— Юджин ҳозир

Ўн иккига чиқди. Рут ўнга, Томас саккизга киради. Юджинни мен мактабда ўқиб юрган вақтимда туққан эдим.

Джерри мушти билан чаккасига урар экан, ўзининг руҳий ҳолатини ортиқ яшириб ўтиришга уринмасди ҳам. Бехосдан изтироб ичида инграб:

— Джоан, ичишга вискинг йўқми?— деб сўради.

— Албатта бор!

У стол устига шиша ва рюмкалар келтириб қўйди. Джерри ҳар қандай одоб ва одамшавандаликни йиғиштириб шишанинг оғзидан катта хўплади, томоқ қириб, афти бурушди. Шундан кейин нафрат, қаҳр-ғазаб, кўз ёши, алам омихта оҳангда сўради:

— Джоан! Нега сен бу ҳақда олдинроқ ҳеч нима демading?

— Виски тўғрисидами?

— Йўқ, болаларинг тўғрисида.

— Кеча бу ҳақда алланима дегандай бўлувдим шекилли? Ўрни келмаган бўлса керак. Ҳа, айтгандай, Финляндияда ҳам виски борми?

— Йўқ. У ерда ёғочдан олинган спирт ичишади,— алам билан деди Джерри.— Болаларинг қаерда?

— Оҳ, юртингда қашшоқлик авжга чиққан экан-а! Болаларимми? Улар ота-онам ёнида, Техасдаги фермада туришади. Наҳотки, сен ҳам ёғочдан олинган спирт ичган бўлсанг?

— Йўқ, лекин шу топда бўлса ичардим...

— Вой худойим-ей, Джерри! Лекин, ҳаммаси вискидан ўта берсин! Қани айт-чи, севасанми мени?

Джерри ўрnidан турди, шишадан яна бир хўплаб хотинига ёввойи назарда тикилди. У ичган ароғи бекор кетмаслиги учун овози борича бўкиргиси келиб кетди:

— Севаман, севаман сени! Сева-ман! Қалтакни севган итдай севаман!

Джоан эрига завқ билан боқаркан, ҳаяжон ва шодликдан чинқирди:

— Уҳ, мастлигингда қандай шер бўлиб кетар экансан! Қани энди азизим, сени беҳад севишимни билсанг! Юр, ётиб ухлаймиз, Джерри! Қани юра қол, юр, азизим, қувончим, шириним, жонгинам!..

Джерри шишанинг охириги томчисигача ичиб тугатди-да, хотинига суянганича ётоқхона томон кетди. Назарида у аллақандай тагсиз жарга қулаб кетаётганга

Ўхшарди. Жарликдан реклама барабанларининг қулоқни битирувчи сурони эшитиларди. Сабр косаси лиммолим тўлди. Ғам-андух ўтида қоврилган, азоб чекаётган жафокашга бир сурбет ҳазил қилиб айтган экан: «Агар ғам-азобдан қутулмоқчи, майда-чуйда кўнгилсиз ҳодисаларни унутмоқчи бўлсанг, оёгингга торгина ботинка сотиб ол ёки уйлангин!»

Уни қутқариб қоладиган пайт келган, лекин қутқарадиган одам йўқ эди.

САККИЗИНЧИ БОБ

Ресторан метрдотели орасига чўчқа ёғи тиқилган новвос биқин гўшти баҳосини асослаб бергани, китобфурушнинг дурдоналар билан брикет сотмоқчи бўлгани

— Хўш, биринчи кеча қалай ўтди?— сўради мистер Риверс Джерри эрталаб ишга етиб келганида.

Джерри уйқусираб жавоб берди:

— Раҳмат, оғайни! Мана, ўзинг ҳам кўриб турибсанки, тирикман...

Муҳаббат ҳам худди корсет¹га ўхшаб, одамни қозонда боридан кўра яхшироқ қилиб кўрсатади. Аммо Джеррига муҳаббат бунинг аксича таъсир қилди: у хомуш ва мудраб ўтирар, беморларга паришонхаёллик билан савол берар, умуртқаларни ихтиёрсиз сийпаб кўрар эди. Лекин ичини ит таталаб, қалби аламдан ёнмоқда эди. Муҳаббат пулга сотилмайди. Шунга қарамай унинг эвазига тўлаш керак. Джерри хотинига таъна қилмоқчи эмас, йўқ, хотинларда гуноҳ йўқ, ҳамма айб ўзини-ўзи ҳимоя қилолмаган эркакларда.

Қабулга эрталабдан одатдагидан кўра беморлар кўпроқ келди. Улар орасида европалик ажойиб докторнинг шон-шухратини эшитиб, биринчи мартаба қадам ранжида қилган беморлар ҳам анчагина бор эди. Бировлар ўзларининг қорин оғригини, бошқалари юрак ўйноғини, яна бир тоифаси склероз касалини даволатгани келган эдилар. Ажабланарли нарса шу эдики, одамлар дунёга донг таратган энг яхши докторларга

¹ Корсет — белни хипча қилиш учун ичдан боғланадиган сербар белбоғ (тарж.).

ишонмай хиропрактиклар олдига келишарди. Мана шундан ҳам инсон организмнинг ҳаётий фаолиятида умуртқалар нақадар муҳим аҳамиятга эгаллиги кўриниб турибди.

Тушга яқин докторлар нонушта қилгани танаффус эълон этишди. Мистер Риверс ошхонасига кириб кетди. Джерри янги оилавий ўчоғи томон йўл олди. У эшикка қоқилган «Джоан ва Джерри Финн» ёзувини кўриб, эндиликда, жамиятда тутган ўрни аниқ эканини яққол сезди. Хонадан даҳшатли шовқин-сурон, аллақандай дод-вой ва қичқириқлар эшитиларди. Бу атиги радио экан, холос. Джоан ҳамон ўрнида ётиб кенг тарқалган, жиноятчилар ҳаётидан олиб ёзилган «Бир минутда беш ўлим» деган романни ўқир эди. У сеvimли эрини кўриши билан каравотдан сапчиб туриб, ваннахонага югурди. Унинг ясама тиши ўша ерда — сувли стаканда турарди. Джоан тишсиз ўпишишни истамасди. У эрини ўпиб, беҳад севишини айтиб, шундан кейин кундалик турмуш масаласига ўтди:

— Оҳ, сени қандай кутганимни билсанг эди! Оч қолиб, қорним пиёзнинг пўсти бўлиб кетди! Жонгинам, нонуштага нима пиширмақчисан?

Джерри довдираб қолди:

— Нима, нонушта ҳали тайёр эмасми?

— Йўқ албатта. Ахир шу маҳалгача сен йўқ эдинг-ку!

— Мен шошиб турибман... танаффус вақтим бир соат, холос.

— Ундай бўлса тезроқ ишга кириш.

— Нима, менга нонуштани сен тайёрла, демоқчимисан?

— Бўлмаса ким тайёрлайди? Наҳотки, мени овқат пиширади, деб ўйлаётган бўлсанг? Қани айт-чи, севасанми мени?

Джерри хотинини оҳиста нари суриб қўйди. У жиннихоналарнинг нимага ҳамиша бундай тўлиб-тошиб ётишига энди ажабланмасди: у ерга ҳар куни пояндозларни қоқиш ўрнига ўз хотинларини савалаган юзлаб эрлар келтириларди.

Джоан эрининг бундай тошюраклиги, биринчи навбатда камсухан бўлиб қолганига тушунмай:

— Жонгинам, сенга нима қилди?— деб сўради.— Оҳ, билсанг эди, эрталабдан бери қандай нафис, назокат

билан ёзилган романини ўқиётганимни! Шундай чиройли, шундай жозибаз билан ўлдирадими, асти сўрама! Иннайкейин, бу ерда ажойиб, нозик муҳаббат тўғрисида ҳикоя қилинади! Бир ёш йигит ўз ўғай онаси — рассомни севиб қолади. Джерри, мен яна бошқатдан суратлар ишлай бошласам, деб турибман, сен бунга нима дейсан? Ҳозир бу жуда одат бўлиб кетган. Эрол ҳамиша, сенда истеъдод бор, дерди. Тўғридир балки, нега десанг мен таги ирландияликман-да. Очиғини айтсам, касалхонада озгина суратлар ҳам ишлаб кўрган эдим. Ундан кейин шеърлар ёздим. Уларни Эрол газеталарга юборарди. Оҳ, жонгинам, мен кўп нарсаларга қизиқардим. Иннайкейин, фалсафий китобларни кўп ўқирдим. Бундай китобларни Эрол касал бўлмасидан олдин сотиб олиб берган эди. Шу сабабдан ҳамма эркаклар менга ишқибоз бўлиб қолишади. Улар менинг ҳусн-малоҳатим ва истеъдодимни севишади... Джерри, Джерри!

У тош қотган қиёфада эшик томон юрди. Юрди-ю, алланечук бўлиб кетди: назарида, ёки унинг ўзи уйдан чиқмасликка ўрганган ҳайвонга айланиб қолган, ёки хотини мисли кўрилмаган латофату назокатнинг сеҳрли коники, у оҳанрабодёк ўзига тортади.

— Джоан, ҳозир кетишим керак,— деди у оҳиста,— кийингин-да, биронта ресторанга бориб, нонушта қилиб кел. Мен овқат пиширишга улгурмайман.

— Наҳотки мени ўпмай, шундайича чиқиб кетаврасан?

Джерри унинг истагини бажарди. Джоан қўлини силкитиб хайрлашди ва бармоғини бир неча бор лабига босиб, унга бўса йўллади. Шундан кейин тезроқ ўрнига ётиб, ўқишни давом эттиришга ошиқди.

Олам фуқароси Джерри Финнинг тарвузи қўлтиғидан тушиб, бўшашиб турганида кўзи беҳосдан бурнининг тўғрисидаги ресторанга ва дунёда тенги йўқ қовурдоқ пиширилади, деб мақталган эълонга тушди. Кишининг димоғини қитиқлайдиган ёзувлар орасида: «Бизнинг ресторанимиз журналистлар билан рассомларнинг энг яхши ҳордиқ чиқарадиган жойлари сифатида ҳам бутун оламга машҳур» деган эслатма бор эди.

Джерри бир четдаги столга бориб ўтирди-да, официанткани кута бошлади. Ошхона томондан сўлакни оқизиб, иштаҳани карнай қиладиган антиқа ҳидлар димоққа урилари. Джерри официанткани кута-кута

охири мудрай бошлади. Бир вақт уни официантка уй-
готди. Джерри официантканинг кўринишидан худди
қўйиб қўйгандай Джоанга ўхшаб кетишини кўриб, пича
хижолат тортди.

— Марҳамат қилиб, қовурдоқ беринг,— мулойим-
лик билан илтимос қилди Джерри.

— Мана, ўзингиз танланг,— деди олдиға менюни
очиқ қўяркан, ресторандаги Джоан.

Джерри овқатлар номига кўз солиб чиқди: хумчада
димлаб пиширилган гўшт, лангет, орасига чўчқа ёғи
тиқилган новвос биқин гўшти...

— Менга чўчқа ёғи тиқилган новвос биқин гўшти
келтиринг. Қанча туради ўзи?

— Тўрт доллар. Порцияли овқат, махсус буюртма
билан пиширилади.

— Мм... менга махсус буюртма билан пиширилмаса
ҳам бўлаверади...

— Шундай-ку, лекин бу овқат махсус буюртма би-
лан пиширилади.

— Жудаям қиммат экан. Мен собиқ журналистман.
Сигирнинг биқин гўшти менга арзонроқ тушмасмикин?

— Орасига чўчқа ёғи тиқилган новвос биқин гўшти
сигир гўшти бўлмай нима?

Джеррининг иштаҳаси томда карнай чалишдан
тўхтади.

— Хоним, сиз новвос билан сигир орасида қанақа
фарқ борлигини биласизми?

— Албатта... йўғ-е, билмайман. Мен бирон марта
ҳам фермада бўлган эмасман.

— Яхши, ундай бўлса метрдотелни бу ёққа чақириб
юборинг. Балки фарқни у билар.— Метрдотель — муло-
йим хатти-ҳаракатли, юз-кўзидан сартарошга ўхшаб
кетувчи одам келиб, соф инглиз тилида:

— Жаноб директор нима истайдилар?— деб сўради.

— Кечирасиз, мен фақат собиқ газета муҳаррири-
ман.

— Жуда соз. Сизга бульон ёки котлет тавсия эти-
шим мумкин: улар жуда арзон ва мутлақо от гўштидан
тайёрланмайди.

— Яна бир бор узр сўрайман. Мен орасига чўчқа ёғи
тиқилган новвос биқин гўшти емоқчи эдим. Лекин нима
учун у бу қадар қиммат, тушунолмаё қолдим?

— Атиги тўрт доллар-ку.

— Ақл бовар қилмайдиган нарх! Бунинг устига сиз уни сигир гўштидан пиширар экансиз!

Метрдотель столга ўтириб, Джеррининг кўзига тик қараркан:

— Афандим, — деди насиҳатомиз оҳангда. — Умуман, сигирнинг нималигини ўзингиз биласизми? Қачон бўлмасин фермада бўлганмисиз? Турган гап, мен қорамол фермасини кўзда тутиб гапиряпман.

— Менга овқат керак, — жавоб қилди Джерри.

— Бу гапимизга халақит бермайди. Газетачилар ҳамма вақт фақат ейишни ё ичишни хоҳлайдилар. Айниқса, собиқлари. Энди қовурдоқнинг баҳосини аниқлаш учун биз хом ашёнинг дастлабки манбаига, яъни сигирга, умуман, ўтмишга назар ташлаб чиқайлик. Сигир — йирик шохли қорамолнинг урғочиси. Йирик шохли қорамол эса кавш қайтарувчилар тоифасидан бўлиб, қўш туёқлилар оиласига киради.

— Утиниб сўрайман сиздан, жаноб, очдан ўлай деяпман! — хитоб қилди Джерри.

— Кечирасиз, жаноб, илтимос қилардимки, менинг сўзимни бўлманг. Шундай қилиб, йирик шохли қорамолнинг шохи сон жиҳатидан иккита бўлиб, баъзан биттаям бўлмаслиги мумкин, бу, албатта, унинг зотига боғлиқ — ичи бўш мугузлар бош суякда ҳосил бўлади, яъни бир-бирига мутаносиб, икки симметрик ҳолда жойлашиб, бўртиб чиққан пешана суягига ўрнашган бўлади.

Метрдотель чўнтагидан қалам олиб, менюнинг ҳошиясига аллақандай схемалар чизар экан, тушунтиришда давом этди:

— Йирик шохли қорамолнинг тиш жойлашиш тартиби, яъни схемасига келсак, у қуйидагича бўлади. Мана, ўзингиз эътибор қилинг-а:

60006

=32

61616

Джерри рўмолчаси билан пешанасини артди, метрдотель қовурдоқнинг келиб чиқиш тарихини баён этишда давом этди:

— Шундай қилиб, сигир йирик шохли қорамолнинг урғочиси ҳисобланади. Унинг овози мулоийм ва паст

пардали бўлиб, альта ўхшайди. Қарашлари очиқ ва ўзйга хос. Энг муҳими, у сут ишлаб бериш қобилиятига эга. Хулоса қилиб айтганда, сигир турли-туман қайла тайёрлаш учун тенги йўқ ноёб хом ашёлар етказиб беради. Бундан ташқари у ёш гўдакларга она сут бериб, ўсиб келаётган миллионлаб ёш авлоднинг соғлом-бақувват камолга етишига кўмаклашади, ўз болаларини эмизиш тўғрисида ташвишланаётган ҳозирги замон оналарига беқиёс ёрдам кўрсатади. Устига-устак одамлар яна уларнинг терисини шилиб олади. Тўғри, сигирнинг атиги бир марта териси шилинади, аммо одам икки, уч, ҳатто ундан ортиқ кўпинча, узлуксиз равишда, бутун ҳаёти давомида териси шилиб олинади. Сиз, шубҳасиз, сигирнинг эркагини буқа ёки ҳўкиз деб аталашини эшитгандирсиз? Америка Қўшма Штатларида энг яхши буқалар қишлоқ хўжалик кўрғазмаларида намойиш қилинади. Кўрғазмада голиб чиққанига мукофот берилади. Худди шу усул билан хотин-қизлар орасидан ҳам гўзаллик қироличаси саралаб, танлаб олинади. Испания билан Мексикада буқаларни аренага олиб чиқиб, оломоннинг хурсандчилиги учун навбатма-навбат қилич санчиб ўлдирадилар.

Техасда буқаларни ушлаб олишда лассодан фойдаланилади. Вашингтонда эса тўғридан-тўғри отадилар. Агар биронта хотинга сигирсан десангиз, одатда жаҳли чиқиб, хафа бўлади. Аммо эркакни ҳўкизсан, деб атасангиз, у фақат қизариб кетади, холос. Қовурдоқ учун боп келадиган энг яхши гўшт — ҳозир ҳам сигирнинг орқаси ёки сони. Бундай гўшт ферманинг ўзида фақат йигирма цент туради, дўконда тўқсон цент, бизда, ресторанда эса, мана, тўрт долларга етади. Нима учун шундай? Шунинг учунки, биз бу гўштнинг кафилини оламиз, унга жавобгармиз. Бас, шундай экан, демак, бу от гўшти эмас, мол гўшти, соф сигир гўшти! Бинобарин, қовурдоқ махсус буюртма бўйича пиширилиши натижасида ўз-ўзидан маълумки, унинг баҳоси тўрт доллар туради.

Метрдотель ўз тавсияномасини тугатиб, ўрнидан турди-да, Джерридан заказ кута бошлади.

— Менинг ҳаммаси бўлиб икки долларим бор,— хўрсиниб деди Джерри — демак, мен орасига чўққа ёғи тикилган новвос биқин гўшти буюра олмайман.

— Шу ҳолингизга мени қовурдоқ тавсия этишгачан

олиб келганингизни қаранг-а!— жаҳл билан деди метрдотель.— Сизнингча, бу қилиқни нима деб атаса бўлади?

— Кечирасиз, жаноб, узр. Агар малол келмаса, яна битта саволим бор эди: илгари, ресторанга қадар ким бўлиб ишлаган эдингиз?

Метрдотель хавотир билан ён-верига қараб олиб, деярли шивирлаб деди:

— Мен университетда зоология бўйича профессор эдим. Бундан бир неча йил муқаддам бизнинг штатимизда барча мактаб ва университетларда тадрижий ривожланиш қонунларини ўқитишни таъкидловчи янги қонун чиқди. Шундан кейин мен касбимни ўзгартиришга мажбур бўлдим. Бундан афсус қилаётганим йўқ. Ахир, профессорларнинг қандай қийин шароитда ҳаёт кечиришлари ўзингизга яхши маълум-ку! Уларнинг маошлари шу даража кам, арзимаганки, бечоралар аллақачон зонтиктан фойдаланмай қўйишган. Ўз тажрибамга суяниб айта қолай, тўрт мучали соғ ва иккала қўлини долларга чўзган одамга илмий иш сира тўғри келмайди. Шу туфайли бизнинг мамлакатимиз Европага димланган чўчқа гўшти билан радиопрограмма юбориб, у ёқдан доим олимлар олдириб келади.

Метрдотель теварак-атрофига яна бир қараб олиб, расмий овозда мулойимлик билан сўради:

- Қандай хизматлари бор, жаноб?
- Котлет билан бир чашка кофе беринг.
- Бажону дил. Эллик цент тўланг.

* * *

Ана шу юқоридаги воқеалар сабаб бўлиб, Джеррининг танаффуси ғоят чўзилиб кетди. Айниқса, икки минутли гапни икки соатга чўзган метрдотель бутун ишнинг пачавасини чиқарди. Джерри ниҳоят ишхонасига етиб келганида мистер Риверс қабулхонаси олдида ҳақиқий жанг бормоқда эди.

— Джерри! Ердам беринг!— аллақаяёқдан мистер Риверснинг қичқиргани эшитилди.

Джерри иккинчи қаватга югуриб чиқди. Бу ерда Исаак Риверс доктор Роберт Попкин билан ростакамига солишмоқда эди. Гарчанд Джерри илгарилари бокс мусобақаларига иштирок этмаган бўлса-да, генеколог-

нинг ингичка бармоқларини ўз устози сочлари орасидан ажратиб оларкан, рингда судьяликни қотириб ташлади.

— Жаноблар, нима гап ўзи?— таажжуб билан сўради у.

— Манави зулук бизни бемор аёлларимиздан бутунлай маҳрум этмоқчи.

— Кечирасиз... Кечирасиз... иш аслида бундоқ эмаску, ахир,— доктор Попкин эътироз билдирди.— Мен фақат профессор Финни кутаётган эдим. Шу орада баъзи бемор аёллар билан суҳбатлашиб олишни ўзимга эп кўрдим, холос.

— Унинг ана шу суҳбатидан кейин қабулхонада битта ҳам аёл қолмади,— шундай деб, Исаак Джеррининг нима сабабдан кеч қолгани сабабини сўради.

— Сира бас келиб бўлмайдиган тўсиқлар чиқиб қолди олдимдан... Сизга уларни кейинроқ тушунтириб бераман.

— Бунинг нимасини тушунтириш керак!..— қўл силтади Исаак. Кейин Попкинга газабли назар ташлаб, захархандалик билан қўшиб қўйди:— Мен сени манави жинсий жаноб билан аллақачоноқ орани очиқ қилгансан, деб ўйловдим.

— Менимча, ичкари кириб, эшикни ёпиб гаплашсак қулайроқ бўлармиди?— деди Джерри зинада нима бўлаётганига қизиқиб тўплана бошлаган одамларни кўриб.

— Мен розиман,— деди хурсанд бўлиб кетган доктор Попкин.

Аммо Исаак Риверс бошқа фикрда эди:

— Сиз ҳозирнинг ўзидаёқ туёғингизни шиқиллатиб қолинг, бу ерда турқингизни бошқа кўрмай!

Кейин яна қўшиб қўйди:

— Джерри, менинг қабулхонамда иккита бемор кутиб ўтирибди. Сен, марҳамат қилиб, манави сассиқкузанни бу ердан йўқот! Олдингга солиб ҳайдаб чиқар. Бу аҳмоқона жинсбозлик бозорини тугатиш керак!

Исаак кабинетига кириб кетди, Джерри доктор Попкин билан эшик тагида қолди.

— Профессор Финн, сизга ана шундай маданиятсиз, қўпол бир касбдош билан ишлашга тўғри келаётганига чин кўнглимдан афсусланаман,— оҳиста сўз бошлади доктор Попкин.— Мен сизни кўргани келувдим. Нойлаб ўтириб, қабулхонангиздаги бемор аёлларга баъзи

бир саволлар бера бошладим. Ҳалиги, анкеталаримиздаги ўзингиз билган саволлардан. Улар боадаб ва мутлақо зарарсиз саволлар. Тўғри, кутиб ўтирган йигирмага яқин аёллар шовқин-сурон солиб, кетиб қолишди. Қаранг-а, шу ҳам гап бўптими?! Америкада ҳозир қирқ миллиондан ортиқ жинсий балоғатга етган хотин-қиз бор—улар сони кундан-кунга ортиб боряпти. Мен муштаккина бир хоним билан гаплашиб улгурмай, бирдан касбдошингиз кириб қолиб, бекордан-бекорга муштаклашиб кетса бўладими?! Уришиб-сўкиб қўя қолса гўрга эди-я, у жисмоний куч ишлатди! Қўлидан бошқа нарсаям келмайди-да ўзи!..

— Ҳалиги, сиз гаплашган хоним-чи?

— У сизни ичкарида кутиб ўтирибди. Хўш, энди иш масаласига кўчайлик. Сиз ростакан анкета тўлдиришни рад этдингизми?

— Ҳа. Рад этдим. Бутунлай бош тортаман.

— Нега, ахир? Инсониятга буюк хизмат кўрсатишни истамайсизми?

— Бу менинг қурбим етмайдиган, уддасидан чиқолмайдиган иш.

— Мен у тақдирда, сиз куни кеча бу мамлакатга келиб, ҳалитданоқ ўз граждандлик бурчини адо этишдан бош тортапти, деган хулосага келаман.

Джерри сабрсизлик билан унинг сўзини бўлди:

— Доктор Попкин! Ҳаммаси равшан! Менинг кетишим керак.

У остонадан ичкарига кириб, эшикни ёпмоқчи эди, пакана доктор ботинкаси учини унинг тагига тиқиб, эшикни тўсиб қолди. Джерри бор кучи билан рақибнинг оёғини итариб ташлашга уринди, лекин уддасидан чиқолмади. Охири қўлини шимининг орқа чўнтагига тиқидан бўлак илож топмади. У эшикни каттароқ қия очиб, босиб кираётган рақибнинг икки тиззасига болғача билан икки туширди. Кейин чуқур сукунат ичида эшикни бемалол ёпиб, ичкарига кириб кетди.

Эзгу ният ва яхши орзу билан бошланган хусусий ишда ҳар бир уддабурон одам ўзинг учун ўл етим қабилада иш тутади. Иложи борича ишни дадил олға суршига ҳаракат қилади. Доктор Попкин ҳам шу йўлдан борди. Аммо хиропрактиклар ҳам ўз озодлиги ва мустақиллигини ҳимоя қилувчи хусусий иш эгалари эди. Джеррининг озодлик рамзи — унинг болғачаси эди,

Исаак Риверс эса ўзининг бақувват муштларига ва эшитган одам шолғомдай қизарадиган бир дунё сўз бойлигига ишонарди.

Қабулхонада уни кутиб ўтирган ўсмир қиз Джерри-ни кўрган заҳоти ўрнидан турди. У қизча билан ихтиёр-сиз равишда кўришди-да, оппоқ халатини кийиб, столга ўтирди. Янги карточка олиб тўлатишга шайланди.

— Номинг?— сўради у.

— Эстелла Говард.

— Ешинг?

— Ун иккида.

— Эрга текканмисан?

— Менми?

Джерри карточкадан бош кўтариб қизчага қаради-ю, авторучкасини чўнтагига солиб, огаларча меҳрибон оҳангда сўради:

— Кичик хонимчани қаерлари оғрийди?

— Ҳеч қаерим. Мени ойим юбордилар, сўрабоқчи, доктор бизникига келиб кетолмайдими, дедилар. Биз шу уйда турамыз, олтинчи қаватда.

— Ойинг докторга ўзи келолмайдиган даражада оғир ётибдими?

— Йўқ, ойим касал эмаслар.

— Бўлмаса ким касал?

— Лаура.

— Унга нима қилди?

— У тез кунда бола кўради. Утган сафар учта туққан эди. Лекин болаларининг ҳаммаси нобуд бўлди. Ойим, докторнинг ёрдами тегиши мумкин, деб мени юбордилар.

Джерри лабини тишлади.

— Лаура сенинг синглингми?

— О, йўқ, Лаура — бизнинг итимиз.

Шунинг билан учинчи маротаба ҳайвонот доктори бўлишга таклиф этилиши эди. Джерри, қизчани баъзи беморлар доктор Хинсей анкетасини тўлдирганим учун ғазабланиб, мendan ўч олгани юборишмадимикин деб шубҳаланиб қолди. Қизчанинг кўзига тикилиб, жиддий оҳангда сўради:

— Менинг олдимга сени ким юборди?

— Ойим.

— Яхши. Ҳозирнинг ўзида уйингизга бориб, ўша Лаурангизни кўраман.

Қизча Джеррини олтинчи қаватга бошлаб чиқди. Бу бахтли оилавий ҳодиса оламга тўртта спаньель ҳадя этган эди. Ювош она болаларига ўз она тили билан биринчи суриш маросими¹ни ўтказмоқда эди. Аммо Говард хоним ўзи яхши танийдиган хиропрактик профессор Финни қизи бошлаб келаётганини кўриб ғоят тааж-жубланди. У қизига таъна назарида тикилиб:

— Икки соатдан бери қаёқда эдинг?— деб сўради.

— Мен докторни кутиб ўтирувдим, — соддалик билан жавоб берди қизча.

— Кутиб ўтирувдим? Вой, ярамас қиз-ей! Мен ахир докторга бир неча марта қўнғироқ қилдим, сени ҳатто, қорангни кўрмабди-ю? Айт, қайси гўрда эдинг?

Джерри ўртада англашилмовчилик юз берганини фаҳмлаб, Эстеллани бу кўнғилсиз воқеадан қутқариб қолиш ниятида муроса қилган оҳангда деди:

— Қизингиз адашиб менинг қабулхонамда кутиб қолибди, Говард хоним. Сиз бундай англашилмовчилик юз берганидан афсусланмасангиз ҳам бўлади. Европада мен итларни даволайдиган хусусий касалхонам бор эди. Бундай вазиятларни кўп кўрганман, улар менга беш қўлдай таниш.

Джеррида ёлғон гапириш одати йўқ эди, ростини айтганда ҳозир ҳам у ёлғон гапираётгани йўқ, ўзини реклама қилмоқда эди. Маълумки, рекламада ҳар қандай йўл ва тадбир-чорани қўллаш мумкин. У ҳам дуч келган воситани ишга солмоқда эди. Шу нарса ҳам аниқки, кейинчалик у ўзининг бу қилмишига яраша жазосини хўп тортди. Лекин ҳозир гап бунда эмас.

Ит ишқибозлари бир-бирларига маълум даражада яқинлик сезиб, қон-қардошлик ҳис-туйғуларини баҳам кўрадилар. Шу сабабдан ҳам Говард хоним профессор Финнинг ит билан қизиқишини эшитиб, завқ ва ҳаяжондан қулфи дили очилиб кетди.

— О, қандай соз бу! Фақат юмшоқ кўнғил ва олижаноб одамларгина итни яхши кўради. Ўзингиз айтинг, доктор, манави жажжи кучук болачалари қандай чиройли-а?

— Гўзалликда тенгсиз булар,— Джерри унинг фикрини тасдиқлади,— ростданам бежирим эканлар. Агар

¹ Русча — помазание — тахтга минадиган подшоиниң пешанасига черковда «муқаддас» ёғ суриш маросими.

мен ит қидириб юрган бўлганимда ҳеч шубҳасиз ана шу зотдан олган бўлардим.

— Сиз Бруклин Спаньел клубининг аъзосимисиз?

— Йўқ... Бу мамлакатга келганимга эндигина бир ой бўлди, холос.

— Ҳа-я, дарҳақиқат! Сизда шу маҳалгача, ҳатто, спаньел йўқ денг! Профессор, мана энди ҳаммаси жойида бўлади, мен сизга ана шу кучук болачалардан бирини совға қиламан. Орадан бир ой ўтгач, улар ичидан қайси бири кўнглингизга ёқса ўшани бемалол танлаб оласиз. Шундан кейин сиз, албатта, бизнинг клубимизга аъзо бўлиб кирасиз. Мен тавсиянома беришим мумкин. Биласизми, профессор, бизнинг клубга фақат тавсиянома билангина аъзолар қабул қилинади.

Джерри итбозлар жамятига бир бало бўлиб кириб қолмаслик учун Говард хоним кўнглига қаттиқ ботмайдиган бирон баҳона излашга тушди. Унинг важкорсонлари кўпайгани сари хонимнинг қизиқиши, активлиги авжга чиқарди.

— Йўқ, йўқ, сизда албатта кучук бўлиши шарт. Менинг имоним комилки, шундан сўнг сизнинг умр йўлдошингиз ҳам спаньеллар билан қизиқа бошлайди. Биз одамларни қанча кўп билсак, шунча итларни қизгин сева бошлаймиз. Аминманки, сиз энди ана шу жозибадор, дилкаш спаньелларни кўргани ҳар кун келиб турасиз, шундай эмасми?

Чиқиб кетишдан олдин Джерри Лауранинг мукофотлари, медаллари ва фахрий ёрлиқлари, коллекциялари билан танишишга мажбур бўлди. Ва ниҳоят, ўз елкасига яна бир янги ташвиш ортган уй бекасига ғоят қизгин, самимий миннатдорчилик билдирди.

Джерри ишига ошиқарди. Қабулхонасида мистер Риверсга дуч келди. Исаак шунча маҳалдан бери биринчи марта руҳий тушкин ва умидсиз кайфиятда ўтирарди.

— Мен сен билан жиддий гаплашиб олмоқчиман,— деди у деярли титроқ овозда.— Ишингнинг пачаваси чиқиб, кундан-кунга орқага сурилиб кетяпти. Бугун нечта бемор қабул қилдинг?

— Чамамда, ўн тўққизта шекилли,— жавоб қилди Джерри.

— Мен қирққа яқин беморни қўлдан чиқардим. Улардан атиги иккитаси биринчи марта келишди.

Исаак чўнтагидан қаламтарошини олиб, тирноқларини тозалар экан, гўё хаёлидан ўтказаётгандай гапида давом этди:

— Доктор Попкин шўримизга шўрва тўжиб кетди. Мен уни бизга врачлар иттифоқи хуфия равишда йўлламаганмикин, деган шубҳадаман. Докторлар бизни кўришолмайди, уларнинг ўзлари ҳам биздан бешбаттар қип-қизил муттаҳам бўлганликлари учун бирон зиён-заҳмат етказишдан ожизлар. Шу сабабдан улар бошқа йўллар излаб топиб, бизни беморларимиздан маҳрум қилишга тиришмоқдалар. Сенга яна бир нарса тўғрисида шунни айтиб қўймоқчи эдимки...

— Эшитаман.

— Овқатланмоқ учун бундай узоқ танаффус қилиб юриш ишимизга тўғри келмайди.

— Бугун шундай бўлиб қолди, мен овқатландим...

— Ишлаш кераклигини ҳам унутмаслик зарур.

Джерри, у ҳали яна гапиради, деб ўйлаб, сўзининг давомини кутиб индамай ўтирарди. Беморларни қабул қилиш тугаб, докторларга бир-бировларининг гапларини эшитишга қулай шароит туғилган пайт эди. Джерри бир талай хўжалик иши билан инжиқ гўзал хотини кутаётган оилавий ўчоққа унча ошиқаётгани ҳам йўқ эди. Исаак ўзининг муқаддас бурчини адо этишга киришган руҳонийдек вазмин йўтала бошлаган эди, худди шу палла уларга халақит беришди. Ҳозир, беҳисоб турли-туман хайр-эҳсон йиғувчиларнинг уйма-уй юриб, хонадонма-хонадон ўтиб, улар тинчини бузадиган кечки соат бошланган эди. Биринчи бўлиб эшикни тақиллатган аллақандай йигит Миссисипи водийсида сув тошқини вақтида зиён кўрган фуқарога янги ва эски кийим-бош йиғмоқда эди. Ундан кейин мактаб духовой оркестри учун пул йиғишга қўлида расмий рухсатномаси бўлган ўқувчи қизча эшик қоқди. Бундай олижаноб ишга Исаак бир доллар ҳадя қилар экан, қизчадан:

— Оркестрларинг каттами?— деб сўради.

— Биз уни энди ташкил қиляпмиз,— жавоб берди қизча жамоат ишончига ваколат олган шахсга хос ҳазиржавоблик билан.

— Демак, сизлар бу пулга труба сотиб оласизларми?

— Йўк, оркестрчиларга форма оламиз. Ташаккур сизга, жапоб!

Қизча чиқиб кетиб, ўрнига ўрта ёшли бир аёл кирди. Унда ҳам фуқарони ўз оилавий ўчогида безовта қилиш ҳуқуқи берадиган расмий рухсатнома бор эди. Бу аёл кўр бўлган ва ақлдан озган профессионал боксчилар учун санаторий қуришга хайр-инъом йиғаётган экан. Исаак садақа беришдан бош тортиб, ўзига яна бир душман орттирди. Шундан кейин аллақандай сарғиш соч Мэрилин нусха аёл келиб, гапни айлантириб ўтирмай тўппа-тўғри Исаакнинг ватанпарварлик ҳис-туйғуларини уйғотишга киришди:

— Сиз Корейда уруш кетаётганини биласизми?— сўз бошлади аёл.

— Ҳа, бу ҳақда мен баъзи нарсаларни эшитгандим,— деди, Исаак Мэрилин уй ичига ўзини уролмаслиги учун оёғи билан эшикни тўсиб олар экан.

— Шунингдек, Корейда ҳар куни миллионлаб америкалик йигитлар ҳалок бўлаётганини билсангиз керак?

— Бунисини эшитганим йўқ...

— У ёқдан ҳар куни келаётган миллионлаб инвалидларни эшитгандирсиз?

— Шунча кўпми улар?

— Бундан кейин ҳам шу нарса давом эта беришини сиз хоҳлайсизми?

— Ҳеч қачон. Худо сақласин!

— Яхши, ундай бўлса, манави ёрдам варақасига имзо чекиб, ҳимматингизга яраша бир неча доллар инъом қилинг.

— Нима мақсад учун?

— Шавкатли солдатларимизнинг ўйин-кулги қилиши, кўнгил очишлари учун. Голливуддан Корейга бир группа атоқли кино юлдузлари боради. Улар солдатларга ревью — антиқа томошалар кўрсатишади. Атоқли кино артисткаларига қанча тўлаш кераклигини ўзингиз яхши биласиз.

Исаак ёнига келган Джеррига ҳайрон бўлган назарда кўз ташлаб минғирлади:

— Нима мақсадда маблағ йиғилаётгани барибир менга аниқ эмас. Қандай қилиб бу атоқли кино юлдузлар солдатларни ҳалокатдан қутқариб қолишлари мумкин? Бунинг акси бўлмайдими, бу ҳолда солдатларга икки ёқлама ўлим таҳдид қилади-ку!

Эҳсон йиғувчи аёл тушунтиришда ортиқ давом этмай, қўйин дафтарига белгича қўйди-да, беш Мэрилин

гапирса етадиган овоз билан зўр кўтаринки руҳда деди:

— Одам ўлаётгани сиз учун ҳеч нарса эмасми? Яхши қолинг! Бир умрга алвидо!

— Хоним!— орқасидан қичқирди Исаак.— Сиз қачон бўлмасин умуртқаларингизни сира текширтирганмисиз?

Гап шу билан тамом бўлди. Остонада кенг елкали, баҳайбат бир паҳлавон пайдо бўлиб, эшик тагида гаплашмоқчи эмаслигини дарҳол ошкор қилди. Жимит Мэрилинни осонгина четга суриб қўйиб, Исаакни ичкарига итариб киргизди-да, ўзи ҳам кириб, эшикни ёпиб олди.

Исаак билан Джерри фақат бир-бировларига қарар, аммо кутилмаган меҳмонга зиғирча бўлсин қаршилик кўрсатишга ожиз эдилар.

— Менинг отим Норд,— деди янги меҳмон.— Уолли Норд.

— Исмингиз қандай ёзилади? Ҳарфма-ҳарф айтиб беринг-чи?— қизиқиб сўради Америкада америкача ҳаёт кечиришни истаб қолган Джерри.

— Эи-о-эр-дэ — Норд.

— Қаерингиз оғрийди?— ўз навбатида суриштирди Исаак.

— Меними? Мени ҳеч қаерим. Сизларга ёрдам бергани келдим, китобфурушман. Дунёдаги энг ноёб китобларни ярим баҳосига сотаман.

Исаак оғир хўрсиниб, Джеррига қаради:

— Мен кечки овқат пиширгани ошхонага кириб кетдим. Сен, назаримда, уйингга шошилиб турувдинг, шундайми? Узингга ҳам маълумки, мен ҳеч қачон ҳеч қандай баҳога китоб сотиб олмайман.

Исаак шошилганча хонадан чиқиб кетди. Джерри қочиб кетиш пайига тушувди, мистер Норд осонгина жон берадиган одамлардан эмас экан. Китобфуруш сабр-тоқатдан ташқари мақсадига етиш учун керак бўладиган ғайрат, жасорат, кучга ҳам эга эди.

— Қимматли жаноб!— деб сўз бошлади у.— Кўри-нишингиздан, таъкидлаб ўтишга рухсат этинг, сиз адабиётни жонидан ҳам севадиган одамга ўхшайсиз. Чунки зиёли одамдаги бу фазилатни асло кўздан яшириб бўлмайди. Сиз, ҳеч шубҳасиз, жуда кўп ўқийсиз, шундайми?

— Умуман олганда, ҳа...— жавоб берди Джерри худди ёқимли қитиқлаш сезгандай.

— Дарҳол сездим буни,— руҳланиб, жонланиб кетган меҳмон чарм чамадонини очиб, ичидаги китобларни стол устига олиб қўя бошлади.

— Узингизни беҳуда овора қилманг,— шошилиб деди Джерри.— Ҳозир менда китоб сотиб олиш учун ҳеч қандай маблағ йўқ.

— Албатта, албатта! Худди шу сабабга кўра китобларни насияга сотишни ташкил қилганмиз. Талаффузингизга қараганда сиз Бруклинда туғилган бўлсангиз керак-а? Балки сиз, ҳатто, Европада туғилгандирсиз? Ёки Англиядами?

— Мен насияга китоб сотиб олмайман. Умуман, қарзга мол олишни ёмон кўраман.

— Европаликлар ўқишни яхши кўрадиган халқ бўлади. Турган гап, саводхонлари-да. Америкада у ердан кўра кўпроқ ўқишади, албатта. Чунки маданиятда у етакчи мамлакат ҳисобланади.

— Бекорга овора бўлманг, мен, ҳар қандай шарт қўйсангиз ҳам барибир, китоб олмайман.

Забардаст китобфуруш Джеррининг гапларини мутлақо эшитмас эди. У китобларни стол устига ёйиб чиқиб, кўтаринкилик билан сўзида давом этди.

— Мана, дунёдаги энг ноёб энциклопедия лугати. Баҳоси атиги олти доллар бўлиб, пулини ўн икки ой ичида тўлашингиз мумкин.

— Мен насияга ҳеч нима сотиб олмайман.

— Манави ажойиб китоб, машҳур киноактриса Мэйми Гуггенхеймнинг юрак сирларидан ҳикоя қилади. Бу гўят нафис асар атиги беш доллар. Уни атоқли кинодраматург Бен Снарлик ёзган. Тўлов муддати ўн саккиз ой.

— Мен насияга ҳеч нарса сотиб олмайман.

— Ёки, мана, ҳайвонлар ҳақидаги оламда жуда кам учрайдиган китоб! Унинг авторлари — дунёдаги энг машҳур ва атоқли олимлар...

— Сиз менинг нима деяётганимни эшитяпсизми? Насияга ҳеч нима олмайман!

Бу сафар Джерри шундай қаттиқ бақариб бердики, ҳатто, соатим тўхтаб қолмадими, деб ўзи ҳам чўчиб кетди. Аммо маърифатнинг жонкуяр тарғиботчиси ҳаётида бундан ҳам қаттиқроқ бақаришларни кўрган

ва бунга кўникиб кетган эди. У қўлига кичкина бир китобча олиб тавсияномани давом эттирди:

— Сиз, балки классикларни севарсиз? Чунончи, европалик классикларга ҳушингиз қалай? Анатолий Франсининг америкаликлар учун мослаб қайта ишлаб, қисқартиб босилган асарлар мажмуаси. Бор-йўғи бир юз икки бетдан иборат. Баҳоси атиги 35 цент.

— Бир юз икки бетдан иборат дейсизми?

— Мутлақо шундай. Қандай ажойиб ғоя-а, тўғри эмасми? Лекин, барибир ҳар бир романнинг сюжети дахлсиз равишда тўла сақланиб қолган.

— Анатолий Франсининг танланган асарлари бир юз икки бетдан иборат,— деди оҳиста Джерри ўзининг боши айланаётганини сезиб.

— Агар сизча, бу ҳам ғоят узун, кенг кўламда бўлса, мана, Виктор Гюгони олинг. Бу ундан ҳам ихчамлаштирилган — ҳаммаси бўлиб саксон бет, холос!

— Улар асарини бундай қисқартириб ташлашга ким ижозат беради?

— Ношир, албатта.

— Қани энди буни Анатолий Франс билан Виктор Гюгонинг ўзи билса эди...

— Биз уларнинг фикрини сўрамаймиз. Ҳатто, ана ўшандай майда-чуйда жаноблар билан гаплашиб ўтирмаймиз ҳам. Улар ўзларининг ана шу ёлғон-яшиқ уйдирмаларини босиб чиқарганимиз учун раҳмат дейишин.

Джеррининг дили хуфтон бўлиб кетди.

— Бу асарларни қисқартиришнинг нима кераги бор?— ҳамон ҳайрат билан сўрарди у.

— Бунинг нимасига тушунмайсиз, йўлда кетаётиб, ўқиш мумкин бўлсин деб босиб чиқарилган. Ҳозирги замонда ҳеч ким уйда китоб ўқимайди. Уйда бундан бўлак ҳам зарур ишлар бор. Дарҳақиқат, бу ғоят ноёб иш эмасми, ахир Франс билан Гюгонинг бутун асарлари қандайдир икки соат ичида ўқиб ташланса? Бундан ташқари одамлар ҳозир катта, қалин китобларни уйларида сақламайдилар.

— Арзон-гаров, олди-қочди китоблар-чи?

— О, кечирасиз, жаноб! Мен сизни бундай китоблар қизиқтиришига билмабман. Бизда уларнинг энг янгиларининг янгиси бор. Мана, дунёда энг кенг ёйилган, қўлма-қўл бўлиб кетган «Юлдузлар кундузи нур соч-

моқда» китоби. Икки минг олти юз бет, баҳоси ўн бир доллар, холос. Қандайдир бир ҳодиса тасвир этилади, зўр китоб. Балки олтин жазаваси давридаги Америка тарихига оиддир.

— Уни ким ёзган?

— Лоретта Плиц, нефть қиролларидан бирининг ёшгина хотинчаси, собиқ гўзаллик қироличаси. Мана, ўзингиз кўринг: муқованинг охирги бетиде унинг сура-ти бор. Рост билан ҳам гўзал аёл! Рухсат этинг, ана шу китобни сизга юборай? Афсуски, биз бунақа китобларни насияга сота олмаймиз.

— Овора бўлмаг.

— Балки, манави қизиқарли китоб сизнинг эътиборингизга лойиқдир? У «Дунёдаги энг буюк жиноятчи» деб аталади. Автори — жаҳондаги энг зўр ёзувчи Винцент Дуррел.

— Американинг энг зўр ёзувчиси шуми?

— Ундан ҳам баланд! Ахир, мен сизга, жаҳондаги энг зўр ёзувчи, деб айтяпман-ку!

— Бўлмаса, Стейнбек, Фолкнер, Хемингуэйлар-чи, улар қайси тоифага киради?

— Фамилияларига қараганда, улар бирон европалик сафсатабоз, ҳатто, китоблари америка тилига таржима қилишга арзимайдиган одамлар бўлса керак. Қиши руҳини ҳозир сафсатабозлик қизиқтирмайди. Уларни жонли воқелик: ўлим ва муҳаббат ўзига жалб этади. Манави беқиёс китоб хусусида сиз нима дейсиз. Буни олсангиз — бутун жаҳон тарихи чўнтагингизда! Тўқсон бет, холос, ичида бир дунё расмлари ҳам бор! Баҳоси сувтекин — 35 цент. Борди-ю, китоб сизга ёқмаса, пулингизни қайтариб олишингиз мумкин. Мана буниси — жаҳон адабиётининг тарихи. Жумладан, бу китобга баъзи европалик ёзувчилар ҳам кирган, шунингдек, Жанубий Кореянинг энг йирик лирик шоирларигача китобдан кенг ўрин берилган. Китоб кичкинагина-ю, ammo мазмуни бир олам. Уттиз икки бет, 15 цент...

— Бўлди, бас! — бақриб берди Джерри.

— Бизда тавротнинг янги таржимаси ҳам бор. Ғоят ажойиб текстда берилган.

— Сиз менинг гапимни эшитмаяпсизми? Мени сизнинг ана шу қисқартиб, қолипга солган адабий брикетларингиз мутлақо қизиқтирмайди.

— Қисқартиб, қолипга солиб деганингиз нимаси?

— Жаҳон адабиёти дурдоналарини қисқартиб, бузиб, бир неча бетга келтириб чиқариш мудҳиш жиноят эмасми?!

— Биз ана шундай қилиб чиқарганимиздан кейин улар ҳақиқий дурдонага айланди! Ахир, бизнинг вазифамиз — асарларни яхшилаш-да. Уларнинг ҳаммасида битта касал — сўз кўп. Сиз, тузатиб босилган асарларни ўқишни ёмон кўрасизми?

— Ҳа, ёмон кўраман.

— Сиз менинг дидимни танқид қилмоқчи бўляпсизми?

— Ҳа. Ундай бўлса ёлғиз мени эмас, бутун Американи ҳақорат қилган бўласиз. Эс-ҳуши жойида одам Дантенинг ўн бетга келтирилган «Илоҳий комедия»сини ўқиш имконига эга бўлса, у ҳеч вақт ўша асарнинг тўла нашрини қидириб юрмайди. Ҳозирги замон одамига кўп ўқишга тўғри келади. Шу сабабдан классикларнинг беҳуда сафсаталарини ўқиб ўтиришга унинг вақти йўқ, бунинг устига ҳар куни чиқиб турган янги бестселлерларни ўқиши керак.

Джерри ғазабини босмоқчи бўлиб сигарета тутатди.

— Муҳтарам йигит,— деди у тишини тишига босиб,— китобларингизни йиғиштириб, йўқолинг бу ердан тезроқ!

Адабий тараққиётнинг мард жонқуяри таажжуб билан:

— Наҳот сиз чиндан ҳам ҳеч нима сотиб олмайсиз?— деди.

— Йўқ, олмайман.

— Насияга ҳам-а? Ахир, бизнинг шартларимиз бениҳоя қулай ва енгил-ку...

— Бас, етар, бўлди! Йўқолинг бу ердан! Жўнанг, ҳозир!

Ошхонадан фартук кийган, қўлида катта пичоқ билан Исаак Риверс чиқди. У оғиз очиб гапирмаса ҳам қараши, бутун турқи унинг нима демоқчи эканини равшан кўрсатиб турарди. Кенг елкали, забардаст китобфуруш ўзининг дурдоналари ва брикетларини йиғиштириб, шошилиш эшик томон юрди. Аммо эшикдан чиқишдан олдин:

— Лақма каллаварамлар! Мияси йўқ тўнғизлар!— деб қичқирди.

Эшик шиқ этиб ёпилганда, Исаак Джеррига таъна билан:

— Ахир сенинг ёнингда болгача бор эди-ку!..— деди.

Исаак ошхонасига қайтиб кириб кетди. Джерри ёлғиз қолди. Охири, ўзини дадил тутиб, салмоқли қадам ташлаб уйига — барча азамат ва буюк эрлар кичкина бўлиб қоладиган, кичкина хотинлар эса катта, буюк бўлиб кетадиган, кўз ёшлари жаҳондаги энг қудратли оқимга ўхшайдиган, кўпгина эрлар махсус эркаклар касали — уйни қўмсаш дарди илаштириб оладиган жойга қараб кетди.

ТУҶҚИЗИНЧИ БОБ

Джерри Финнинг ўз ҳаётини юз минг долларга страхование қилдиргани ва шундан кейин гамга тушиб қолгани

Джерри уйга кетаётган эди. Ҳаво бирдан ўзгарди, изғирин туриб, хийла куннинг совугани сезилди. Сентябрь осмонида қорамтир кул ранг булутлар карвони сузиб юрар, ранг-баранг реклама ёзувлари кўзни қамаштириб порларди. Кўча ҳамма вақтдагидек гавжум, олағавур, тирбанд. Одамлар ёлғизликни кучлироқ ҳис қилмоқ учун тўпланишар эди. Кўпгина магазинлар, энди беҳисоб дорихоналар савдо-сотигини янада ривожлантирсин деб, ўз эшикларига аллақачон қулф урган эдилар. Кундуз кунни одамлар асосан нархлари туширилган мол сотувчи магазинлардан, кечқурун эса, дорихоналардан харид қиладилар. Дорихоналарнинг иш соати болалар йиғлагани каравотларига ётқизиладиган, катталар вақтни ўтказгани кино ёки ресторанга борадиган пайтдан бошланади. Дорихоналар ташналикни қондирадиган совуқ ичимликлар, иссиқ сосискалар, мороженое билан шўр данаклар, шунингдек, нейлон пайпоқлар билан савдо қиларди. Шундай дорихоналар ҳам борки, харидор чиққани учун баҳоси анча туширилган аспириин билан сурғи дориси ҳам сотиб олиш мумкин эди.

Джерри молларини бепул таклиф этувчи бир печа витриналарини кўрди. Агар сиз, ўн пачка чайналадиган табак сотиб олсангиз, ўн дона қоғоз дастурмол илова сифатида бепул берилар экан, одамларга бу илова

маъқул тушиб қолиб, улар чайналадиган табак сотиб оладиган бўлишди. Минглаб оилаларда табак ҳиди сингиб кетгани ҳам шундан.

Изгирин тобора кучайиб, йўловчилар жадал қадам босишарди. Дарвозахоналар йўлакларига беркиниб олган майда савдогарлар ва турли-туман тиланчилар совуқдан қотиб қолган қўлларини ишқалар, бақириб-чақириб йўловчиларга ўзларини отардилар. Ҳаво шу қадар бемазалашиб кетдики, ҳатто шамол ҳам аявчи гувиллаб, ўзини дуч келган эшик ва деразаларга урар, йўловчилар оёғи остига ташланиб, минглаб этакларни кўтарар, кўча бўйлаб қоғоз парчаларини чирпирак қилиб учириб юрар эди. Ёмғир шивалаб, пиёда йўловчилар бошпана қидириб ўзларини дорихоналарга уришди. Аммо Джерри Финн ҳеч қаерда тўхтамай, уйга ошиқарди.

• Латофатли Джоан уни остонадаёқ ширин бўса билан қарши олди.

— Жонгинам, мунча кеч қолмасанг?— сўради у.— Сени сабрсизлик билан кута-кута тоқатим тоқ бўлиб кетди. Иккита кичкина совғача тайёрлаб ўтирибман сенга.

Биринчи совға акаси Чарльз экан. У ўзининг кекса нефть қироличаси билан расмий равишда ажрашибди. Чарльз оёғини чекиш столи устига қўйиб, худди ўз уйида ўтиргандек креслода ялпайиб ўтирарди. Қўлида виски тўлатилган стакан, шляпаси гарданига сурилиб тушиб, бир амаллаб турарди.

— Эй, ошна!— қичқирди у эшикдан кириб келган Джеррига.— Бугун мўмайгина доллар ясаб келдингми?

Джерри жавоб қилмади. Джоан иккинчи совғачани унга тезроқ кўрсатишга шошилди. Бундан бир соат муқаддам Джоаннинг илҳом булоғи қайнаб кетиб, бўёқ қаламлар билан бир неча этюд — хомаки суратлар ишлаган экан, Джеррига шуларни кўрсатди. У хотини бўз матодан кўра ўзининг юзига бўёқларни моҳирлик билан ўринлироқ ишлатганига қаттиқ ишонч ҳосил қилди. Шундай бўлса ҳам хотинининг нозик иззат-нафсини ҳақорат қилишни истамай, фақат оҳиста хўрсиниб:

— Чиндан ҳам... ҳа, албатта,— деди.— Одамнинг бирон нима билан қизиққани яхши гап, албатта.

— Қизиққани?— қайта сўради Джоан.— Сенинча бу фақат қизиқишгина холосми? Бўлмаса, манавиларни

қара, мана! Бу ерда Жанубий Америкага оид сюжетларни тасвирлаганман. Уни «Лук» журналида чиққан суратдан нусха кўчириб ишладим. Чарли, сен ишлаган нусха оригиналидан кўра яхшироқ чиққан, деяпти.

— Чиндан ҳам шундай экан. Ҳа, албатта...

— Манави Юджиннинг портрети. Уни фотосуратига қараб ишладим. Қани, Джерри энди ўзинг ростини айт, қалай, суратлар ишлаш қўлимдан келарканми? Мен рассомлар союзига аъзо бўлиб кирмоқчиман, мана кўрасан, шон-шухрат қозонаман. Касалхонада мой бўёқлар билан сурат ишлагандим, лекин бўёқ ўлгур ҳамма ёқни ифлос қилиб, булғатиб ташлади! Энг муҳими, ҳозир бўёқ қаламда сурат ишлаш расм бўлган.

— Ҳа, албатта,— рози бўлди Джерри ва кўз қирини қайнағасига ташлади. У қўлидаги вискисини секин-аста шошилмай ичар, ғамгин хаёл сурар экан, янги «қариндоши»га нафрат тўла назарда тикилиб ўтирарди.

Джоан кўриб бўлинган этюдларни эҳтиёткорлик билан дивандан йиғиштириб олиб, столга элтиб қўйди.

— Наҳот сен хотининг билан фахрланмайсан?— сўради Джоан мафтун этувчи жозибали табассум билан.

— Фахрланаман... Нега энди фахрланмас эканман...

— Европада ҳам рассомлик санъати билан қизиқишадими?

— Иложи борича...

— О, уларнинг бу ерга келиб ўрганиб кетишлари керак экан. Аллақандай журналда Европа суратларига кўзим тушиб қолган эди. О-оҳ! Улар ғоят аянчли!

— Сен уларни кўпроқ кўришинг керак.

— Оҳ, Джерри, жонгинам, нимасини айтасан, мен бир дунё суратлар кўрганман! Биргина Техаснинг ўзидаги халқ мактабида ажойиб суратларнинг ўзи қанчадан-қанча! Афсуски, у пайтда мен сурат чизишни ҳали билмас эдим...

Чарльз маънодор йўталиб олиб, синглизидан сўради:

— Джоан, вискингдан яна борми? Кейин, қорин ҳам роса очди-ю.

Бу гап Джоанни ранжитиб, хафа қилгандай кўринди.

— Наҳот, сен бошқа бирон нима тўғрида гапиришни билмасанг?

У акаси стаканига яна виски тўлатиб, эридан сўради:

— Сен бирон егулик олиб келдингми?

— Йўқ...

— Ҳеч нарса олиб келмадингми? Ундай бўлса, ҳозироқ магазинга югур.

Чарльз рақибининг ўнғайсиз аҳволга тушиб қолгани, ожиз ва уқувсизлигини кўриб, кинояли жилмайди. Чиндан ҳам бу келгиндининг попугини пасайтириб қўядиган фурсат етган эди-да! Чарльз ахлоқсиз бир куйни ҳуштак қилиб чала бошлади. Бундан унинг жиноят оламига мансуб бўлган «олий», «мени» кўзга яққол ташланиб турарди.

— Джерри, сен дарҳол у-бу олгани магазинга чоп.— Такрорлади яна Джоан.

— Магазинлар аллақачон ёпилди-ку,— деди шохин синдирилган эр қўрқа-писа.

— Магазинлар ёпиқ бўлса дорихоналар очиқ. Тезроқ бориб кел. Чарльзнинг ҳам қорни очиб кетди. Шундайгина қўшни уй — дорихона.

— Менда пул йўқ,— деди ғамгин Джерри.

— Пул? Пулни нима қиласан?

— Сенинг акангга... егуликни нимага сотиб оламан?..

Джоан қўлини Джеррининг елкасига қўйиб, атоқли кино юлдузидай унга жозибани билан тикилди.

— Оҳ, жонгинам Джерри, сен қандай ширинтой лақмасан! Наҳот, шу маҳалгача биз ҳамма нарсани фақат насияга олишимизни ўзинг билмасанг? Фақат кўчадаги бузуқ хотинларгина ҳақларини нақд олишади...

— Ҳаммаси ҳам эмас,— сўз қўшди Чарли ва гап орасида стакандан бир ҳўплаб олди.

— Ҳа, албатта, мустаснолари ҳам бор. Мен, умуман, сирасини айтяпман. Мана, мен, кам деганда элликта магазиндан насияга мол олганман. Эрга тегдим, энди ундан ҳам кўпроқ олсам бўлади. Джерри, жонгинам!.. Оҳ, сени қандай севишимни билсанг эди! Сени қанча кўп севсам, шунча яхши англаб оляпман. Европаликлар ҳамма нарсага нақд пул тўлашлари оқибатидан, афтидан, ана шундай қашшоқланиб қолишган бўлишса керак...

— Улар биздан қарздор.— Синглизининг сўзини бўлди Чарли.— Ҳа, Европанинг биздан бир дунё қарзи бор!

— Ҳа, албатта, бу маълум гап!— жавоб қилди Джоан.— Ҳўп, майли, бир амаллаб тўлашар, балки...

— Ҳеч-да, бўлмаган гап!— истехзо билан жилмайди Чарльз.— Ҳадеганда тўлайдиган анойиларга ўхшамайди

улар!..— Ахир бир йилгина коньяк ёки шунга ўхшаган ўзларининг бемаза бошқа матоҳларини ичмай турганларида аллақачоноқ қарзларидан узилган бўлардилар.

Джерри ўзини босолмай, газаби қайнаб кетди:

— Агар америкаликлар ҳам бир йил овқатсиз ўтирганларида ўз автомобиль ва холодильниклари пулини бемалол тўлай олган бўлардилар.

Чарльз шляпасини кўзларигача тушириб бостириб кияркан, ўрнидан турди. Джеррининг қўли беихтиёр ҳамиша болғача турган орқа чўнтакка интилди. Бироқ тўқнашув юз бермади. Джоан айна вақтда улар орасига тушиб иккаласини ажратиб қўйди.

— Нега нуқул бир-бировларингни хафа қиласизлар? Чарли, ўтир жойингга! Джерри! Сен тезроқ магазинга бора қолсанг-чи! Мазали нарсалардан кўпроқ ол.

Джерри ўлимга ҳукм қилинган одамдай магазинга қараб кетди. Турмуш қурганининг иккинчи куни Джерри назарида биринчи кунга нисбатан хийла дуруст бўладиганга ўхшаб кўринди. У уйда зерикиб қоламан деб хавотир олмаса ҳам бўлади. Джоан ҳаётни ранг-баранг қилишда суяги йўқ, устаси фаранг аёл эди. Эру хотин турмушида ҳам Джоан ҳеч шубҳасиз Джеррига нисбатан катта тажрибага эга эди. Джерри ўзи севиб қолган мана шу аёл учун фақат тажриба қилинаётган учинчи кўён хизматини ўтарди, холос. У хотинини (фақат хаёлида) ароққа ўхшатди: олдин у одамни қиздиради, кейин қип-қизил аҳмоқ қилиб қўяди.

Чарльз синглизис билан ёлғиз қолди.

— Эрингнинг турқини кўришга сира тоқатим йўқ,— деди у.— Бунинг Том билан Эролдан ҳам бемаза ва совуқ чиқди.

— Йўғ-э, унчалик эмас, унда аллақандай ёқимтой, кишини ўзига тортадиган нимадир бор,— эътироз билдирди Джоан.— Ўзи ўқимишли, кўп нарсани билади.

— Ҳа, ақлидан озгунча ўқиганга ўхшайди ўзиям. Эришган мартабаси шу-да.

— Ҳар қалай жуда маданиятли одам.

— Унинг маданиятидан бизга нима фойда, бизнес аҳамиятга молик. Ҳамма нарсани фақат шу ҳал қилади.

— У бир неча тилда гаплашишни билади.

— Билса нима қипти! Дунёда энг кераги фақат америка тили. Ҳамёнингда долларинг бўлса, хоҳлаган

мамлакатингда хоҳлаган одаминг билан бемалол гаплашиб кетаверасан.

— Бироқ, Чарли, ҳамма вақт ҳам бутун нарсани фақат пул ҳал қилмайди.

Чарльз ўрнидан туриб, синглиси ёнига келди-да, унинг кўзларига синчиклаб тикилди.

— Джоан, нима бало, яна жининг қўзиб қолдимиз? Гапингга қараганда бизнинг бизнесимиз иккинчи даражали нарсага тушиб қолгандай тасаввур туғиляпти. Менга қара, ҳар қалай сен уни яхши кўриб қолмагандирсан, ахир? Ёки монастиргга кетмоқчимисан?

— Мен буни тушунтириб бера олмайман, аммо унинг қандайдир яхши томонлари бор.

— Нима, мен унинг яхши ёки ёмон томонларини пишириб ермидим, биз бизнес қилишимиз керак. Беҳуда сафсата бизнинг ишимиз эмас. У ҳаётини страхование қилишга тайёрми?

— Йўқ, ҳали. Бу тўғрида гаплашдим, аммо...

— Гаплашдим эмиш! Сеч уни мажбур қилишинг керак! Унга Том билан Эролдан кўра кўпроқ сумма белгила! Майда-чуйда иш билан овора бўлавериш жонимга тегиб кетди.

— Борди-ю, шубҳаланиб қолса-чи?

— Барибир. Суғурта варақаси имзоланса бас. Ана ўшанда ҳамма нарса равшан бўлади-қолади. Шу бугуноқ ишни бир ёқлик қилиш керак. Кейин машина сотиб оласизлар.

— Нима учун?

— Бу сенинг ишинг эмас. Машина сотиб оласизлар ва Джерри рулга ўтиради. Қолган гапни менга қўйиб берасан, ўзим тўғрилайман.

Джоан юзида ғамгин ифода пайдо бўлди.

— Мен нима учундир қўрқяпман...

— Беҳуда ташвиш. Сен Том билан ҳам, Эрол билан ҳам ҳозиргидай қўрққан эдинг. Ҳамма нарса хамирдан қил суғургандай силлиқ битди. Джоан, вискидан олиб кел!

— Борди-ю, мендан шубҳа қила бошласалар-чи...

— Аввал бир ҳўплам бўлса ҳам вискидан олиб келсанг-чи!

— Унда менинг ишим чатоқ бўлди, деявер...

— Нима бало, қулоғинг карми? Қўп ёзғиравермай, вискидан олиб кел!

Джоан индамади. Аллақандай тушуниб бўлмайди-диган ички ҳис-туйғу ўзининг мўлжалидаги ҳисоб-китобни, аниқроғи акасининг мўлжаллаган режасини бузиб юборди. У кутилмаганда ўзида ҳаяжонли йиғига эҳтиёж сезди.

Дорихонадан қайтган Джерри олиб келган нарсаларни кўтариб ошхонага ўтди ва кечки овқат тайёрлашга киришди. У инсон ҳаёти уйланмасдан олдин ва ундан кейин қандай бўлишини мана, яхши билиб олди. Қолбасани ёққа солиб қовурар экан, миясида пишираётган овқатига сира дахли бўлмаган минглаб ноёб фикрлар жўш урарди. Джерри ҳозирги замон никоҳларида баъзи бир олижаноб фазилатлар мавжудлигини равшан кўрди. Жумладан, хотинлар тез-тез ошхонага кириб эрларига халақит беришмайди.

Кечки овқатни еб бўлишгач, Джерри ўзининг бу турмуши барибир узоқа бормаслиги тўғрисида жиддий хавфсираб қолди. Айниқса, Джоан унга ҳаётини страхование қилдириш тўғрисида яна гап очганда, Джерри ўз хавотири жуда ўринли эканига тўла ишонди. Бунинг устига Чарльз страхование агенти бўлиб чиқиб, у бундай арзимаган ишларни кўз очиб-юмгунча расмийлаштириб ташлашини айтди.

Джерри иложи борича бош тортишга тиришди. Чунки у страхованиени бой-бадавлат бўлиб ўлиш учун тирик пайтингда одамни камбағал-қашшоқ умр кечиришга мажбур қилишини яхши биларди.

— Джерри, жонгинам, сен ҳаётингни суғурта қилдиришинг керак!— тинмай таъкидлар эди Джоан.— Ҳар бир одам, у агар чиндан ҳам ўз хотинини севса, албатта ҳаётини суғурта қилдириши керак.

— Бизда бунга ҳеч қандай маблағ йўқ,— хотинига тушунтиришга уриниб кўрди Джерри.

— Тежаб-тергаб харажат қиламиз,— қаттиқ туриб олди Джоан.— Ўзинг ўйлаб кўр, худо кўрсатмасин бирдан сен ҳалиги тасодифан ўлиб қолсанг, унда мен...

— Унда сен яна эрга тегасан,— жумласини тугаллади Джерри.

Стол устига страхование ҳужжатларини аллақачон ёзиб улгурган Чарльз Джеррининг сўнгги сўзларини эшитиб, унга қараб қичқирди:

— Менга қара, ошна, сафсата сотишни бас қил! Бўлди, ётар!

— Чарли!— яна орага тушди Джоан.— Утинаман сендан, ўзингни бос! Джерри ҳеч қандай ёмон гап айтмоқчи эмас. У менга ўхшаган хотин хоҳлаган маҳалида ўзига янги эр топа олишини яхши билади. Рост-да, бўлмаса, касалхонада ҳамма врачлар ёппасига мени севиб қолишармиди?! Улар менинг кўзларимга, қизларники каби кўкракларимга, келишган оёқларимга мафтун бўлишган эди, ўтганимда завқ билан қарашарди, яна...

— Джоан, бас қил!— сўзини кесди Чарли.— Ҳозир фақат бизнес тўғрисида ўйлаш керак, вассалом. Хўш, табиб, қани айт, жонингни қанча сўлкавойга баҳолайсан?

— Эллик,— Джерри оғзини очиб улгурмай жавоб қилди Джоан.

— «Эллик» эмиш,— жирканиб, масхара қилди Чарли.— Ҳисобга тўғри бўлсин десанг, юз минг деявер! Юз минг.

— Суғурта бадалларини ким тўлайди!— гўлдираниб сўради Джерри.

— Сен-да, сен тўлайсан,— жавоб қилди Чарльз.— Бўпти! Қани, бу ёққа кел, бу ерга баъзи бир маълумотларни ёзиб қўйиш керак. Туғилган вақтинг билан жойингни айт. Ота-онангинг ёши... Уруғ-аймоғинг орасида сил касали, қон босими, узоқ чўзилган ичбуруғи ва шунга ўхшаган касалликлар билан оғриганлар борми?

Джерри жавоб бермай жим ўтирарди.

— Жонгинам, нега индамайсан?— деди Джоан.— Ахир, Чарли бу ишни фақат бизнинг фойдамизни кўзлаб қиляпти.

— Сенинг фойдангни кўзлаб,— аниқлаб деди Джерри.— Менда ундай катта суғуртани тўлаш учун етарли маблағ йўқ.

— Биз пасияга яшаб, суғурта бадалларини пул қарз олиб тўлаймиз.— Уни юпатишга тиришиб деди Джоан.— Менинг ҳамма таниш-билишларим шундай қилишади.

Джерри индамади, ўзини совиб қолмаслиги учун янги-янги келгиндилар ҳамиша ташланиб турган печкага тушиб қолганини у энди фаҳмлади. Тўла ҳуқуқли ҳар бир америкалик ўтга мой сепаб туриши мумкин бўлиб, у фақат ўзининг қошиғига пуфлайди. Джеррининг боятдан бери жим ўтиргани страхование агентини зарра бўлсин хижолат қилмади, у гоят ибтидоий бад-

хатлик билан варақаларни тўлдирди-да, авторучкасини Джеррининг қўлига тутқазди.

— Қани, энди имзо чек, манави ерга,— деб буюрди.

У бармоғи билан бўш сатрни ниқтаб кўрсатди.

— Мен ўз хоҳишимга қарши имзо чекмайман,— кескин деди Джерри.

Аmmo жумласини тугатиб улгурмай, Чарльз кўкрагига тўппонча тираб мулойим оҳангда деди:

— Мен бир минут кутаман. Афсуски, сени яхши услубга ўргатишга тўғри келяпти. Қани, бўла қол, гажакдор имзонгни чекиб юбор! Бўлмаса, биқинингдан дарча очиб қўяман!

— Джерри, қўл қўй, қўя қолсанг-чи имзонгни!— қичқирди Джоан.— Мана, аллақачон ярим минут ўтиб кетди! Чарли бизнинг фойдамизни кўзлаб шунчалик жонини ҳалак қилаётганини кўрмаяпсанми? Джерри, жонгинам, тезроқ бўла қол! Мен ўқ отилишидан жуда кўрқаман!..

Олам фуқароси Джерри Финн хотини билан тўппонча иродасига бўйсунди. У ўз қўли билан ҳаёти юз минг долларга страхование қилинишини сўраб ёзилган ариза тагига имзо чекди, иннакейин, бутун авлод-аждоди, етти пуштигача кам деганда, юз йилдан яшаганига, ўзини дунёдаги энг соғлом одам эканига муқаддас қасам ичди.

— Джеррининг врачларга кўриниши керак эмасми?— сўради Джоан Чарльз ўз қоғозларини йиғиштириб олар экан.

— Бунинг ҳожати йўқ,— жавоб қайтарди илтифотли ака.— Бу ёгини ўзим тўғрилайман.

У ҳужжатларни пиджагининг қўйин чўнтагига солиб, бутунлай хотиржам оҳангда:

— Суғурта икки кун ичида тасдиқланади,— деди.— Джоан, менга кетар жафосига яна бир қултум виски бер.— У тўппончасини чўнтагига солиб қўйиб, ўзини креслога ташлади. Джеррига дўстона назар солиб, қўшиб қўйди:— Гап бундоқ бўпти, оғайни! Мана энди истаган нарсанг тўғрисида суҳбатлашишимиз мумкин. Хўш, қалай, бизнинг Америка сенга ёқдими? Дуруст мамлакат, шундай эмасми?

— Ғоят жозибали,— жавоб қилди Джерри маэюо,

— Бу ер сенга ёққан бўлса, яхши, албатта.

Чарльзга бир рюмка виски теккач, у Джеррига нозик севги изҳор этди:

— Оҳ, Джерри, жонгинам, сени қандай севгишимни билсанг эди-я!

Джоан жимиб қолган эрининг бўйнига қўл ташлаб, қучоқлаб, тилининг учи билан чайнаётган резинка сақичини пастки лаби тагига жойлади-да, унинг лабларидан шундай қайноқ бўса олдики, бу ўйин Чарльз назарида ҳаддан ташқари ростга ўхшаб кетди. Тошюрак страхование агенти, бўса олиш — фақат соф бир анатомик ҳодиса эканини, икки жуфт таранг лабларнинг қовушимоғи учун мускулларнинг эгилувчан ва сезгир бўлиши кифоя эканини тушунмас эди.

Гарчанд бу анатомик томошада Джерри ҳал қилувчи роль ўйнамай, оддий иштирокчи бўлса-да, Чарльз ҳар икковини ҳам қоралади. Чунки, бўса олиш учун албатта иккита бош кераклигини у яхши биларди.

— Кўнгилни оздириб юбординглар! — бақирди у. — Бир-бирингни ялашни бас қилларинг, ҳой ҳаром қотгурлар! Джоан, нима бало, эсингни едингми? Дастларингдан ўлиб бўлдим.

Эру хотин ораси сал узоқлашди. Чарльз вискисини ичиб бўлиб, кетишга отланди. У синглисига яна бир бор таъкидлаш учун эшик тагида орқасига ўгирилди:

— Машина ҳақидаги гап эсдан чиқмасин. Сўзингда маҳкам тур!

Джоан маъқул ишорасини билдириб, бош ирғади ва қимматли акажонига энг яхши соғлиқ-саломатлик тилади.

Чарльз чиқиб кетганидан кейин хонага бир минутлик жимлик чўкди. Джерри ўзини мажолсиз креслога ташлади ва ҳозир босган қадамнинг моҳиятини ўйлай бошлади. Ҳамма нарса жуда тез, кўз очиб юмгунча юз берди! У ўзини парвардигорнинг марҳамати билан қолиб чиққан ҳис этди. Мана, энди у латтага айланди. Одамларнинг умуртқаларини даволаб келган шифокорнинг ўзи умуртқасиз бўлиб ўтирибди.

— О, уйимиздаги жимликни қара! — ниҳоят тилга кирди Джоан ва радиони бураб қўйди. — Жимликни жиним севмайди. Джерри, сен мени ҳалиям жуда севсанми?

У жавоб бермади. Джоан эрининг тиззасига ўтириб олиб, гапини давом эттирди:

— Мана ҳаётингни суғурта қилдирдинг, энди машина сотиб олишимиз зарур.

— Қариндош-уруғларинг менинг суғуртамдан тезроқ фойдалана олишлари учунми...— алам билан деди Джерри.— Йўқ, Джоан. Бу ўйин ҳаддан ташқари чуқурлашиб кетди.

— Қанақа ўйин?

— Манави мажбурий ўйин-да.

— Джерри, сен нималар деяпсан? Бизнинг уйимизда ҳеч қандай мажбурий иш бўлмайди. Ҳамма нарса хоҳиш билан ихтиёрий равишда бўлади. Чунки, биз озодликни севамиз, аммо автомобиль ҳам жуда керак. Машинанг бўлса кўчада юриш хавфсизроқ. Қани айт-чи, жоним, биз эртагаёқ машина сотиб оламизми?

— Қайси пулга машина оласан, ахир?

— Менга қара, Джерри, жонгинам! Наҳот сен шу маҳалгача ҳеч балони ўрганмаган бўлсанг? Қарзга олиш мумкин бўлгач, пулнинг нима кераги бор?

— Машинани ким ҳайдайди?

— Сен-да.

— Менга машина ҳайдагани рухсат беришмайди. Кўзим ожиз.

— Сирасини айтсам, бунинг сариқ чақалик аҳамияти йўқ. Турган гап, ҳаммасини Чарлининг ўзи тўғрилайди. У бутун полиция билан апоқ-чапоқ. Чарлининг таъсири жуда катта! Бир сафар ҳатто, унинг сурати газеталарда босилиб чиққан эди.

— Уни тутиб берганларга катта пул мукофоти ваъда қилишган эдими?— заҳарханда қилди Джерри тиззасидан латофатли тантиқ жононни тушириб юбораркан.

Аммо Джоан энди унинг сўзларини эшитмай, бутун диққат-эйтибори радиода эди. У радиони яна баландлаб қўйиб, эрининг тиззасига чиқиб олди, ҳаяжон ва завқ билан унинг қулоғига қичқирди:

— Джерри! Бир минутгина жим ўтиргин! Ана шу эшиттиришни тингламоқчиман. Чикагодан олиб бериш-япти! Мана, дарров тамом бўлди қолди! Оҳ, қандай қизиқ эди-я! Улар дарров тамом қилишди!

— Қимлар?!

— Нима дейсан?

— Улар деганинг ким ва нимани тамом қилишди?

— Гўзаллик конкурсини. Наҳот эшитмаган бўлсанг,

бир неча кундан бери бутун дунё оғзида шу гап-ку?
Жуда ажойиб! Мў-ўжи-за!..

Джерри гарданига тобора янги-янги синовлар тушаётганидан ақл-хушимни йўқотиб қўймасам, яхши эди, деб хавотир оларди. Джоан шу қадар жиддий ва ҳаяжон ичида ўтирардики, Джерри, ҳатто, унинг оғирлигини ҳам сезмасди. У чангак бўлиб қолган қўллари билан эрининг қўлини қисарди. Диктор авалига бир талай эълонлар билан радио тингловчиларни сийлагач, кейин куннинг энг қизиқ хабарларига ўтди. Джоаннинг тобора ҳаяжони ортиб борар, у эрининг қўлини қаттиқроқ қисар экан, тинмай қичқирарди:

— Мана, ҳозир, ҳозир бошланади, эшитяпсанми? Эшитяпсанми?

Джерри эшитмоқда эди.

— УБСМ, Чикаго ва Мильвоки студиялари гапиради. Қадрли радио тингловчилар ва телетомошабинлар! Бу эшиттириш барча станциялар бўйича олиб борилмоқда. Ҳар бир ўқимишли ва замонни кузатиб бораётган гражданинга маълумки, бугун Чикаго шаҳрида жаҳон гўзаллик конкурси бўлиб ўтди. Бизнинг буюк қитъамизнинг барча аҳолиси аллақачонлароқ аёлларимизни бемустасно гўзал, деб топгани сабабли бугунги конкурс эркаклар орасида ўтказилди. Аввал ҳам хабар қилганимиздай бу халқаро конкурс. У дунёдаги энг гўзал, энг мард эркакни, яъни бошқа эркакларга бу йилнинг андазаси — эталони бўлиб хизмат қиладиган эркакни танлаб бериши керак! Конкурсда голиб чиққан эркак учун «Мистер Универсум» деган махсус фахрий унвон таъсис этилди. Конкурсга қатнашиш учун ҳамма ёқдан талабгорлар келди. Елғизгина Жанубий Африканинг марказий қисмида яшовчи бушменлардан вакил келгани йўқ, холос. Гап шундаки, бушменлар, ҳеч шубҳасиз, ўзларини дунёдаги энг гўзал халқ деб биладилар, шу туфайли конкурсга қатнашишни ортиқча иш деб ҳисоблаганлар. Энди бевосита конкурснинг ўзига ўтамиз.

Бу олижаноб кўрикка биронта одам ўз ихтиёри билан келмади — эркакларнинг беқиёс камтарлиги азалдан бизга маълум! Шу сабабга кўра уларни мажбурий суратда саҳнага келтиришга ва мўътабар жюрилар ҳузуридагина қўл-оёқларидаги кишанларни ечиб олишга тўғри келди. Жюри тўрт соат мобайнида ғоят катта, жиддий иш олиб борди. Рақибларнинг жисмоний сиҳат-

саломатлиги ўрганиб чиқилди, улар орасида биронта яси оёқ ёки бошқа хатарли ақлдан озган одам топилмади. Уларнинг ҳар бири юришни, ўқишни ва ёзишни биларкан. Ниҳоят, жюри ўта яқдиллик билан дунёдаги энг гўзал эркак деб, машҳур даниялик пивочининг стакаю ягона ўғли мистер Анастасиус Антонио Джованни Стабутопулосни топди ва унга «Мистер Универсум» унвонини берди. Яқингинада ўн тўққиз ёшга тўлган мистер Стабутопулос Копенгаген шаҳрида, даниялик юнон оиласида туғилди. Унинг отаси мана йигирма йилдирки, бутун дунёга донг таратган ва экспорт қилинаётган пиво пишириб келади. Шундай қилиб мистер Универсум Анастасиус Стабутопулосдир. Унинг конкурсдаги ғалабаси мутлақ кўпчилик овоз билан эришилган ҳақиқий ғалаба! Чунки, мўътабар жюри Даниянинг биринчи мукофотини унга бериш билан бирга ана шу мамлакатга унинг сиёсий зийраклиги ва узоқни кўра олиши, сариеғининг гоят сифатлилиги, сирларининг арзонлиги, экспортбоп аъло даражадаги пивоси, врачларнинг эришган оламшумул муваффақиятлари, яъни беқиёс мураккаб операциялар билан мўъжизакор инъекциялар ёрдамида ёш америкалик эркакларни ниҳолдай барқ уриб очилган гўзал хотинларга айлантиришдаги ажойиб ютуқлари учун ўзининг ташаккури ва миннатдорчилигини изҳор этади.

Ҳурматли тингловчилар! Сиз, балки бу мистер Универсумнинг ўзи қанақа одам деб билишга ошиқаётгандирсиз. Биз ҳам шуни кўзда тутиб, конкурс жюрисининг раисаси Эвелли Сандерс хонимни студиямизга таклиф қилганмиз, ўзингиз яхши билсангиз керак, у бутун жаҳонга маълум ва машҳур бўлган «Фақат хотинлар учун» журналининг бош муҳарриридир. Шунингдек, Сандерс хоним Миллий Қосметика комиссиясининг секретари бўлиб ишлайди. Сандерс хоним, сўз сизга.

Раҳмат мистер Крөйгер. Гап бундай, қимматли тингловчилар! Мен конкурс тамом бўлган заҳоти «Нилокет» меҳмонхонасида махсус уюштирилган зиёфат пайтида мистер Универсум билан яқиндан танишиш шарафига муяссар бўлдим. Қарийб икки соат мобайнида мен ана шу дунёдаги тенгсиз гўзал эркак билан ёнма-ён ўтирдим. Ҳадеб унинг лўмбиллаган, кишини ҳайратда қолдирадиган нафис мўйлов майсаси сабза урган лабларига

қараб, чўпиллатиб ўпгинг келади! Мистер Универсумнинг вазни — кийим-бошсиз 318 қадоқ. Чақнаб турган кўзларига ажойиб қуюқ киприклари майин соя ташлаб туради. Нигоҳини шимол шуъласи деб фараз этишингиз мумкин, кўзи тушган ҳар бир хотин-қиз юрагини чўғдай ёндиради. Унинг юзи сеҳрли кўзгуга ўхшайди, сочларини табиат барра қўзичоқникидай нозик ва майин жингалак қилиб яратган. Гавдаси қуйиб қўйгандек бежирим, келишган кўкрак кенглиги—68 дюйм. Мен ана шу илоҳий зотдан сенинг эркаклик гўзаллигининг сири нимада, деб сўраганимда, у беқиёс жозиба билан: «Эҳтимол, бунинг сири ўзимни жарроҳлар қўлига топшириб, жинсимни ўзгартирмаганимда бўлса керак», деб жавоб берди. Мана шу жавобдан ҳам равшан кўришиб турибдики, у жуда ақл-ҳуши жойида йигит. Очиғини айтсам, гўзаллик билан ақл бир-бири билан бундай уйғун келиши умуман, жуда кам учрайдиган бир ҳол. Мен мистер Универсумнинг овқат режими билан ҳам қизиқдим, у барча буюк одамларга ўхшаб камтарлик билан: «Мен кўпроқ картошка билан сир истеъмол қиламан, иннайкейин, дадам пиширган пиводан ичаман», деди.

Парвардигорнинг гуллари қийғос очилиб ётган улкан чаманзорда ёлғиз бир гул — мистер Универсум. У ҳозир беш мингдан ортиқ никоҳ тақлифномалари олди, унинг олти минг доллар турадиган автомобили, бир неча юз олтин пиво кружкалари ва...

— Бўлди, бас қил! — қичқирди Джерри ва хотинини суриб ташлаб, радиони ўчиргани отилди. — Мен бунга ортиқ бардош беролмайман.

Джоан ҳангу манг, ҳайрат ичида деди:

— Джерри, жонгинам, сенга нима бўлди? Девордай оқариб кетдинг...

— Жонимга тегди... Энди пичоқ бориб суякка қадалди!..

— Мен жонингга тегдимми?

— Йўқ, ҳаёт! Ҳаёт жонга тегди...

Джерри бошини икки қўллаб ушлаганича хона ўрта-сида турарди.

— Оҳ, худойим-эй, — ташвишга тушиб қолди Джоан, — касал-пасал бўлиб қолмадингми ишқилиб? Вой, қандай даҳшат бу... тағин ҳали суғурта тасдиқланганича ҳам йўқ! Қани юр, бир оз дамингни ол, мен сенга жой

солиб бераман. Сен ҳали ўлмаслигинг керак! Ҳеч бўл-
маса яна икки кун яша... Қани, айт, мени сөвасанми?

Джерри хотинининг ёрдамида зўр-базўр каравотга
етиб олди-ю, ҳорғинлик билан:

— Бу ҳақда ҳадеб сўрай берма, сийқаси чиқиб, қадр-
сизланиб қолади...— деди.

УНИНЧИ БОБ

Джоаннинг бели лат егани ва мутахассисга ёрдам сўраб
муурожаат қилгани

— Хўш, иккинчи кеча қалай ўтди?— эртаси эрталаб
юзлари девордай оқарган, уйқусираган Джерри қабул-
хонага кириб келганда сўради ундан мистер Риверс.

— Раҳмат, Исаак! Ҳар қалай ҳаётим бир хилда ўт-
ти, деб шикоят қилмасам ҳам бўлади. Бу ранг-баранг
ҳаёт нақ тонготарга қадар давом этди... Хотиним атиги
бир соат бурун ухлади.

Исаак, куёвлик гаштини ҳали кам сурган одамни бу
қадар ҳаёсиз, сурбет бўлиб қолишига сира ишонгиси
келмасди. У соддадиллик билан касбдошининг бундай
ўлар ҳолатга етганига сабаб, унинг беқиёс бахти бўлса
керак, кутилмаган толе уни шу ҳолга солган, деб
ўйлади.

— Балки сен тўғри танлагандирсан...— давом этди
Исаак.— Мен ахир, сенинг хотининг билан таниш эмас-
ман. Лекин унинг тўғрисида эшитганман... Турли хил
овозлар тарқалган эди...

— Унинг тўғрисида нималар дейишган эди?— қулоғи
динг бўлиб сўради Джерри.

— Ҳа, ҳеч нима... эътибор қилишга арзимайдиган
гап.

— Утинаман сендан, ҳаммасини гапириб бер. Хавотир
бўлма, очиқ гапиравер.

Исаак гўё ниманидир эслаб олгандай ҳаракат қилди-
да, кейин секин гап бошлади:

— Хотининг ишнинг кўзини биладиган жуда омилкор
хотин. Эркаклар билан қандай гаплашиш кераклиги-
ни сув қилиб ичиб юборган...

— Унинг тўғрисида нималар дейишади?— қичқирди
Джерри.

— Умуман, айтадиган ҳеч гап йўқ... Мен сизларнинг оилавий ишларингизга аралашини истамайман.

— Исаак! Менга қара, гапни бошладингми, энди уни охирига етказ. Бу гапларинг менинг бахтимга мутлақо халақит бермайди.

— Мен ҳар бир ошиқ кўр ва қар бўлишини яхши биламан. Шафқатсиз, тошюрак хотин кўнгилчан, раҳмдил одамнинг миясини суюлтириб, эсини оғдириб юбориши мумкин.

Джеррининг тоқати тоқ бўлиб кетди.

— Нега мунча гапни айлантириб, резинкадай чўзасан? Сендан такрор сўрайман: хўш, унинг тўғрисида нималар дейишади?

Исаак Джеррига оталарча бир назар ташлаб олдида, жиддий оҳангда деди:

— Узуңкулоқ гапларга қараганда хотинингнинг олдинги эрлари бир мунча ғалати вазиятда қазо қилишган, ўлимлари олдидан улар ҳаётларини катта пулга страхование этиб улгуришган. Ҳа, шуниси ҳам борки, булар балки, турган-битгани ғийбат, шунчаки уйдирма гап бўлиши ҳам мумкин. Эҳтимол, уларга аҳамият бериб ўтиришнинг ҳожати ҳам йўқдир. Шахсан мен бир-бирларингга юлдузларинг тўғри келиб, бахтиёр эканликларингиздан бениҳоя хурсандман. Очигини айтсам, ҳозирги замонда бундай узукка кўз солгандай мос келишлик жуда кам учрайдиган ҳол. Менга қара, Джерри! Нима қилди сенга? Ҳой! Нима бало, гапимни эшитмаяпсанми?

Джерри тошга айлангандай қотиб қолган эди. У индамай бир нуқтага тикилганча ўтирарди. Кейин беҳосдан оёқлари йўқ бўлиб қолгандай бутун гавдаси билан креслога ағдарилди, оғир хўрсинди:

— Раҳмат, сенга Исаак...— деди.— Менга шуларнинг барини айтиб бериб, жуда катта холис хизмат қилдинг.

Исаак азалдан оптимист одам бўлганидан қорани оқ деб тасдиқлаш одати бор эди. Лекин ҳозир у кўрган чинакам оқ нарса фақат Джеррининг юзи эди. Исаак ташвишга тушиб қолди.

— Менга қара, сен бу гапларни ўзингга унча яқин олма. Сен ахир ёлғон-яшиқ, ғийбат гап майда жосусга ўхшашини эшитмаганмисан, ундан кўрқсанг ҳам, аммо нафрат билан қарашни билишинг керак. Аввалига бир одам иккинчи одамга йўқ ердаги бўлмағур гапни сир қилиб айтади. У иккинчи одам озгина қўшиб учинчи

одамга етказади, шундай қилиб, у катта бир янгликдай оғиздан-оғизга кўча беради.

— Ҳа, бу чиндан ҳам ажойиб янгилик экан,— гўлдиради маъюслик билан Джерри.— Энди мен сен гапириб берган ўша воқеанинг давомини айтиб беришим мумкин. Исаак, мен кеча кечқурун ҳаётимни суғурта қилдирдим.

— Жуда соз! Ҳар бир одам шундай қилиши керак.

— Йирик суммага...

— Тўғри қилибсан. Мен ҳам ҳаётимни уч мингга суғурта қилдириб қўйганман.

— Меники кўпроқ. Баланддан олавер.

— Қанчага?

— Юз минг долларга.

Энди оқариб кетиш навбати Исаакка келди. Аввалига у чўқиниб олди, кейин сўқинди, охири сўради:

— Маст эмасмидинг?

— Йўқ.

— Ақлим бовар қилмайди. Агар ичмаган бўлсанг, нима бало, бутун ақлу ҳушингни хотининг олиб қўйганмиди?! Юз минг доллар-а! Бунинг қанча пул эканини биласанми ўзинг?

— Албатта. Бу жуда катта пул. Агар расмий курсга солиб ҳисоб қилинса, бу йигирма уч миллион фин маркаси деган сўз.

— Кўпроқ чиқади, ундан ҳам кўп! Улай агар, кўп! Елғиз миллионер одамгина бундай суммага суғурта қилдириши мумкин! Джерри, сен тентак бўлиб қолибсан, ёки қип-қизил жиннисан. Ахир, сенинг бир йиллик даромадинг ўзи ҳатто, суғурта бадалини тўлашга ҳам етмайди-ку!

— Буни ўзимам биламан.

— Биласан? Билсанг энди нима қилмоқчисан?

— Пул қарз оламан ва насияга яшайман. Ҳар бир одам ўзини бой-бадавлатман деб тасаввур қилса, рости билан бой бўлиб кетиши ва қарзга яшаши мумкин.

Исаак умидсизликдан ўзини йўқотиб қўйишига сал қолди.

— Джерри, биласанми, агар ҳозир беморларни қабул қилиш вақти бўлмаганда мен сен билан чиқиб ўлардай ичган бўлардим. Ҳақиқатдан бўлак ҳамма нарсани вино ичиш билан унутиш мумкин. Аммо ҳақиқатнинг ўзи қаёқда — шунини билишни истайман, айт?

— Худди шу саволни аллақачонлароқ мистер Пилат ҳам берган эди.

— У вақтда ҳали доллар йўқ эди.

— Аммо гангстерлар бор эди. Исаак, борди-ю, мен билан бирон қутилмаган кори ҳол рўй берса, танамни куйдириб хокимни Финляндияга жўнатишларини буюр...

Исаак бу гапларни қўполгина бир ҳазилга айланттиришга уриниб кўрди:

— Хокимни Финляндияга юбориб нима қиламиз? У ерда бунинг нима эканига тушунмай, рақ касалига қарши дори экан, деб ичиб юришса-я...

Қабулхонага бирин-кетин беморлар кириб келиб, суҳбат бўлиниб қолди. Хиропрактиклар яна ўзларининг умуртқа ўйинларини бошлаб юбордилар. Джерри биринчи бўлиб ўн бир йилдан бери мистер Риверсга мунтазам қатнаб келган Рэчел Симпсон хонимни қабул қилди. Исаак элликка эмас, олтмишга яқинлашиб қолган бу мижозига «Махтал бўлиб қолган қиз» деб ном берган эди. Симпсон хоним бениҳоя қушларни севарди. У ўзи билан қаерга борса энг яхши кўрган қушчалари — Джек билан Муриель солинган қафасни бирга олиб борарди.

— Мен ўзимнинг канарейкаларимсиз бир минут ҳам яшай олмайман,— деди Симпсон хоним белигача ечиниби, хиропрактик столига қорни билан ётаркан.

— Қушчалар жуда ёқимтой бўлади,— маъқуллади Джерри унинг сўзини ва беморнинг белига электромасаж апаратыни ўрнатди.— Бу сизни безовта қилаётгани йўқми?

— Йўқ, ҳечқиси йўқ, улар ёқимтойдан кўра яхшироқ. Кичик фаришталар, дея беринг. Доктор, сизни уйланди, деб эшитдим, шу ростми?

— Ҳа, рост, яқингинада, сизни безовта қилмаяптими?

— Мен шу бугун эшитиб қолдим. Безовта қилмаяпти, лекин манави ерда озгина оғриқ турганга ўхшайди...

— Манави жойда-чи?

— У ерда ҳам. Сизнинг биринчи марта уйланишингизми?

— Биринчи марта.

— Э, ундай бўлса, бу жиҳатдан қандайдир янгилик бор... Мен ҳам бир марта эрга тегмоқчи бўлган эдим. Аммо кейин маълум бўлдики, куёв канарейкаларни суймас экан. Биз вақтни ўтказмай ажрашиб кетдик. Ҳамма вақт ҳам ишни никоҳга етказмай туриб ажратиб кетган

маъқул. Ҳозир менга эркак зотининг оти ҳам керак эмас. Қани энди, доктор, эрталаб тонг паллада Джек билан Муриелнинг жозибали сайрашидан уйғониб кетиш нақадар роҳат эканини билсангиз эди! Аммо девор ортидан, қўшнимнинг уйдан бутунлай бошқа гап эшитаман. Худонинг берган куни эрталаб эркак кишининг: «Қайси гўрда қолди ботинкам? Ҳой, сигирга ўхшаб ётавермай тезроқ ўрнингдан турсанг-чи, менинг пайпоғимни ямаб бер!» деган дағал овози эшитилади. Оҳ, нақадар даҳшат бу, доктор! Худо ҳаққи, ғоят даҳшат! Джек билан Муриелга нонушталарини берганимда улар менга меҳрибон боқиб, шўх сайраб, миннатдорчилик билдирадилар. Худди шу фурсатда девор орқасидан сержаҳл эркакнинг: «Сен бу ветчинани қайси бир резинка сотадиган дўкондан олган эдинг? Қачон тухум қуймоқ қилишни ўрганасан?» деган қўпол қичқириғи эшитилади. О, бу разолатку! Мен қафасга сув қуйганимда Джек билан Муриель қувонишиб «чўмилади»лар, менга назокат билан боқиб, ташаккур изҳор қиладилар. Худди шу дақиқада қўшнимнинг жирканч ўшқириши янграйди: «Хотин! Соқол олгани мунча сувинг иссиқ! Сен нима, мени куйдириб, жизгинак қилмоқчимисан? Совуқроқ сув келтир! Секинроқ, нима бало, юзини кесиб олсин деб атай туртпасанми?» Оҳ-ҳ, доктор! Мен бундай қичқириқларни девор ортидан худонинг берган куни эшитаман. Шу сабабдан ҳам эрга тегишни истамайман...

— Қалай, оғриқ сезмаяпсизми?

— Озгина сезиляпти. Ҳар бир хотин учун эрга тегмоқ кони изтироб...

— Қўлларингизни узатинг, энди бутунлай бўшаштиринг, иягингизни ёстиққа тиранг. Безовта қилаётгани йўқми?

— Сал-пал. Майли, ҳечқиси йўқ... Иннайкейин, бу эркак зотидан то гўрга киргунингча ҳам қутулмайсан! Джек билан Муриель ўлганидан кейин улар ичига сомон тикдириб қўяман. Пардоз ойнамни безатадилар улар....

Джерри индамай қулоқ солар, канарейкаларга ҳамда уйланмай туриб ажралиб кетган бутун эркакларга ҳавас билан қарарди. Симпсон хоним уч долларига арзигулик электромассаж олиб, бел уқалатиб, ўзини оламда энг бахтиёр одам, деб ҳис қилди. Джеррини шубҳа келмироқда эди. Тушга қадар вақт худди фалаж одамнинг

жон талвасасидай роса чўзилди. Джеррига ўзининг бой-бадавлат бўлиб ўлиши унча ҳам қувонтирадиган гап эмас эди. У хотинига нонушта пишириб бергани тушга яқин уйига келганида Джоан ҳали ўрнида ётар ва янги олган комиксни варақлар эди. Джерри нонуштани тай-ёрлаб, хотинини чақирди. Джоан нонуштани каравотга келтиришни илтимос қилди. Джерри унинг хоҳишини ба-жо қилди.

Нонушта вақтидаги оғир сукунатни Джоан бузди:

— Джерри, бугун кечаси сен мени қувноқ Магдали-на, акамни эса инквизитор¹ деб атадинг, бу билан нима демоқчи бўлгандинг?

— Нима деган бўлсам, шуни айтдим-да.

— Сен бизни ҳақорат қилмоқчимидинг?

— Йўқ, мен бу гапларни хушомад, яъни мақтов маъ-носида айтган эдим.

— Оҳ, қандай баҳоси йўқ одамсан-а! Сен ғоят нозик ўхшатишларга устасан! Джерри, сен урушда бўлганми-сан?

Бу кутилмаган савол хиропрактикни таажжубга солди.

— Ҳа. Бир эмас, икки урушда бўлганман.

— Афтидан, жуда қизиқарли бўлса керак? Жуда мароқли эдимми?

— Жуда ҳам. Ҳаддан ташқари.

— Ростдан-а?

— Сен Европанинг улкан мозорларини кўришинг ке-рак эди, чунки...

— Американинг ўзида улардан каттароқ ҳам мозор-лар бор.

— Наҳот бу ернинг ҳатто, мозори ҳам дунёдаги энг улкани бўлса?

— Албатта... Тўхта, сен бу билан нима демоқчисан?

— Ҳеч нима. Овқатингни е, совиб қолай деяпти.

Джерри хотинини ёлғиз қолдириб, ошхонага кириб кетди. Ўзини ғоят ҳорғин сизди. Ҳамма нарса ўлардай унинг жонига теккан. Насияга сотиб олинган озиқ-овқат тотсиз, бемазага ўхшарди. У овқатини чала-ярим еб ишга шошилди. Джоаннинг қовоғи осилди. У десерт — овқат-дан кейин ейиладиган мева ёки ширинлик — эрининг ши-рин сўзи, эркалаши, қалбаки чақадай дарҳол майдалаш

¹ Бу ерда золим, шафқатсиз, бераҳм одам маъносида.

лозим бўлган бўсасини кутарди. Джоан ана шуларнинг барига муяссар бўлди. Лекин, оз миқдорда бўлгани учун ўзи уни тўлдиришга тиришди.

— Сен менга ҳалигача бирон марта яхши кўраман, деб айтмадинг-а,— норози овозда деди Джоан эрини остонада тўхтатиб.

— Шундай зарурми бу?— сўради дағал оҳангда Джерри.

— Менимча зарур! Сен ҳали хотин зотини яхши билмайсан. Кинога тез-тез тушиб туришинг керак.

Джерри ўзини бир нафасга артист деб тасаввур этиб, кино андозаларга тақлид қилишга тиришди. Джоан бундан ўзини беҳад бахтиёр сизди. Шундан кейин ҳам у эрини ҳадеганда қўйиб юбормади.

— Джерри, сен суратларимни багет устахонасига олиб бориб, рамкаларга солдириб кел. Жудаям чиройли рамкалар яшашни буюр.

Джоан эрининг қўлтиғига бўёқ қаламларда ишланган ўнлаб суратларини қистирди. Салдан кейин Джерри суратларни ертўланинг очиқ ойнасидан ичкарига улоқтириб, ўзини эзгу, хайрли иш қилган одамдай сизди — бу билан у жаҳон тасвирий санъатига ҳам катта холис хизмат кўрсатди. Джерри қалбини умидсизлик тўфонни қоплади.

Орадан уч кун ўтиб, Джоан эрига қувончли хабар етказди:

— Жонгинам, шундай бахтлиманки, асти сўрама! Толемнинг чеки йўқ асло!

— Нима бало, бўйимда бўлди, демоқчимисан?— шубҳаланиб сўради Джерри. Унинг учун энди оламда мумкин бўлмаган ҳеч нима йўқ эди!

— Йў-ге! Сени қара-ю! Аксинча, бу нарса юз берганда ишимиз пачава бўларди! Биронта ҳам ҳозирги замон аёли ортиқ туғишни истамайди. Бунга эҳтиёж ҳам йўқ. Агар мабодо бола керак бўлса бир донаси минг доллардан Канададан истаганча сотиб олишинг мумкин. Биласанми, Канадада никоҳсиз болалар шунча кўп туғиладики, ҳатто уларни чет элга ҳам сотишади. Бир вақтлари Чарли ҳам ана шу бизнес билан шуғулланган эди...

— Бу ахир қонунга хилоф-ку, жиноят!..

— Ростдан-а? Йўқ. Балки Европада шундайдир. Лекин бизда эмас. Америкада истаган нарсангни бемалол сотиш ёки олиш мумкин... Ҳа, айтмоқчи, жонгинам, сал

бўлмаса қандай бахтга эришганимизни айтиш хаёлимдан кўтарилай дебди! Биласанми гап нимадалигини? Сенинг суғуртанг тасдиқланди!

Джоан қўйнидан страхование варақасини олиб, эрига узатди.

— Биринчи бадални сентябрь ойи ичида тўлаш керак экан,— гап қистирди гўё шунчаки айтаётгандай.

Джеррининг ҳатто ҳужжатни очиб қарашга ҳам ҳуши йўқ эди. У фақат маъюс оҳангда: --

— Биринчи бадали неча пул бўлади?— деб сўради.

— Унчалик кўп эмас. Тўрт минг доллардан сал ошса керак.

— Тўрт минг! Бу, ахир менинг бир йиллик маошимдан ҳам кўп-ку! Демак, мен бир йилда икки маротаба тўрт минг доллардан тўлашим керак! Джоан, бунинг ҳеч қандай хурсанд бўладиган жойи йўқ. Биз бундай кўп пул тўлаш имконига эга ҳам эмасмиз.

— Нега эга эмас эканмиз?

— Пул йўқ-да.

— Йўқ бўлса қарз олишинг мумкин. Менга қара, бир гал сен мистер Риверс жуда бадавлат одам, деб айтган эдинг. Ана ўшандан қарз олсанг нима қилади?

— Мумкин эмас, мумкин эмас, Джоан.

— Кейин ўзинг яна аллақандай мистер Крез ўтакетган пиру бадавлат одам дегандинг. Ундан қарз сўрасанг бермайдими?

— Йўқ. У ўлиб кетган...

— Эҳ, аттанг-а, чакки бўлган экан! Қара, келиб-келиб биз унинг ёрдамига муҳтож бўлганимизда-я! Қачон ўлган ўзи?

— Тахминан икки минг тўрт юз йил бурун.

— Джерри! Сен жинни бўлиб қолибсан! Ахир, у маҳалда сенинг уруғинг ҳам йўқ эди-ку! Ҳатто, Америка бўлмаган.

— Аммо Лидия бор эди.

— Джерри! Менинг ҳузуримда таниш аёлларинг номини аташни бас қил! Мен рашк қилмайман, лекин эр-каклар собиқ жазманлари тўғрисида гап очишларини жиним севмайди. Лидиянги ким ўзи?

Джерри нигоҳини узоқ ўтмиш асрларга ташлади-да, муқаддас тушда башорат қилаётган авлиёдай оҳиста гапира кетди:

— Кичик Осиёнинг ғарбий қисмидаги қадимий мам-

лакати бўлиб, унинг бир боши шарқда, Халис дарёсига бориб туташган мустақил давлат. Унинг сўнги ҳукмдори Крезни бизнинг эрамыздан олдинги 546 йилда Эрон подшоси Кир енгиб, ғолиб чиққан. Крез жуда ҳам бой эди; у мистер Риверсдан ҳам бадавлатроқ эди... унинг бойлиги менинг қарзларимдан кўра кўп эди... Дарҳақиқат, гарчанд мен Крез бўлганимда ҳам...

— Джерри, сен жуда пойма-пой гапираётибсан. Ўзинг биласан-ку, ахир, Америкада миллионлаб одамлар мистер Крездан кўра бадавлатроқ. Шундай бўлгач, у алмисоқдан қолган фойдасиз гапни гапириб нима қиласан?

— Шунинг учун гапираётибманки, менинг ундан бошқа бадавлат танишим йўқ,— маъюс жавоб қилди Джерри ва суғурта ҳужатларини чўнтагига солиб қўйди.

— Бу қоғозларни менга бер,— шошилиб деди Джоан.— Сен уларни йўқотиб қўйишинг мумкин, у тақдирда мен...

Джоан жумласининг ярмини ичига ютиб, ўрнига қандайдир бирон баҳона излай кетди:

— Мен айтмоқчи эдимки... бу ҳужжатни яхшиси уйда сақлаган маъқул...

Ёлғон гап ҳақиқат ўрнини боса олмайди. Лекин шунга қарамай, у одамлар орасида кенг ёйилган. Джерри ҳам Джоаннинг ёлғон гапираётганини равшан кўриб турарди. Унинг кўзлари ҳам, лаблари ҳам ёлғон гапирмоқда эди. Джоан оғзини ёлғон билан булғаб, ҳаром қилмаслик учун шу топда бор ҳақиқатнигина айтиши мақбул бўлар эди. Ёки сурбетлар маслаҳатига амал қилиб, бурни билан гапиришга ўтмоғи лозим эди.

Джерри шу туришида бир Наполеонга, бир ҳамёнини олдириб юборишдан қўрққан одамга ўхшаб қўлини қўйнига солганича ҳайкалдай қотиб қолган эди. Страхование ҳужжати ҳали унинг чўнтагида эди. Джерри ўта хотиржамлик билан:

— Джоан, ўйин тамом бўлди,— деди.

— Қандай ўйин? Дарвоқе, Джерри, жонгинам, бугун мен янги карта сотиб олдим. Покер ўйини сенга ёқадими?

Джерри индамади. У ҳамон қўлини кўкрагига қўйганича мағрур турар, ўзини тантана қиладиган фурсати яқинлашиб келаётганини яққол сезар, чунки юз минг долларли суғурта ҳужжати унинг чўнтагида ётар эди. Мана унинг беш панжаси варақани маҳкам ушлаб ту-

рибди. Джерри уни шу бугуноқ бекор қилади. У хотинига сал бегоналашган, аини маҳалда шафқатли назар ташлаб олиб:

— Мен суғуртани бекор қилмоқчиман,— деди.

Джоаннинг кўзларида қўрқинч, хавотир ўти лов этиб ёнди!

— Бундай қилолмайсан! Бунга қандай ботинасан, Джерри! Джерри, азизим, буни Чарли эшитиб қолса нақ иккаловимизни ҳам ўлдиради-я.

Джерри хотинига нонуқта тайёрлаб беришним унутиб, эшикка отилди. Джоан орқасидан югурди. Джерри энди эшикни очиб улгурган ҳам эди, хотини унинг пиджаги этагига осилиб йиғлашга тушди. Аммо хиропрактикнинг қарори қатъий бўлиб, у бундан қайтмоқчи эмас эди. Джеррига думдай осилиб олган хотини зинапоя майдончасигача сурғалиб борди, бу ерда Джерри бехосдан орқасига ўгирилиб, шиддат билан бир сакраган эди, Джоан ушлаб қололмай йиқилиб тушди. Шу топда қадимий бир нақл ўзини оқлади — юқорига чиқиш, зўр бериб чиқиш керак, пастга эса атиги бир қадам қўйилса бас. Джоан ҳам шундай бўлди: у ўзини тўхтатолмай, зинада пиллапоям пиллапояга ағдарилиб, фақат ташқари эшикка етганидагина тўхтади. Хотинлар зотига мансуб бўлган ҳис-туйғуга бўйсуниб у қўллари билан фақат юзини ҳимоя қилди. Джоан юзини асраб қолди-ю, аммо белдан ажради. Юз-кўзида биронта тирналган жой, ярачақа йўқ, лекин бели, айниқса, қуймучи ўн бир темир-бетон пиллапояларга бирма-бир урилиб чиқди. Джоан аянчли инграб, ўрнидан турмоқчи бўлди. Бироқ мажолсиз оёқлар лат еган танага хизмат қилишдан ожиз эди. Джоан ағдарилиб тушиб, ҳушидан кетди.

Бу томошани ўн бир пиллапоя тепасидан кўриб турган Джерри Джоан энди, ҳеч шубҳасиз, ўзи билан ўзи овора бўлиб қолганини аниқ сизди. У артистдай ўйнаётгани йўқ, рости билан ҳушидан кетган эди. Джерри хотини ёнига чопиб тушиб, уни оҳиста қўлига кўтариб, ётоқхонасига олиб чиқиб қўйди. Джоан эшитилар-эшитилмас инграркан, билинар-билинемас кўзларини очди. Шундан кейин гўё чуқур уйқуга кетгандай жимиб қолди. Джерри телефон китобига ташланиб, яқин орада яшовчи врачлар адресини қидира бошлади. У телефон трубкасици олиб, уч-тўрт рақамни ҳали териб улгурмай, Джоан ҳорғин овозда:

— Джерри, кимга телефон қилипсан?— деб сўради ундан.

— Тирикмисан ўзинг?— хитоб қилди у ва трубкани жойига қўйиб, хотини ёнига югурди.— Джоан, қаттиқ лат едингми? Врачлардан бирортасини чақирайми, ёки «тез ёрдам» келсинми?

— «Тез ёрдам»инг керак эмас,— деди Джоан паст овозда,— у ҳаддан ташқари қаттиқ шангиллайди! Ут ўчириш машинасидан ҳам ёмон шовқини.

— Хўш, нима қиламиз энди?

— Кўчанинг нариги бетиди, биздан сал нарида врачлар уйи бор... ўша ёққа олиб бор мени...

— Нимада? Таксидами?

— Билмадим,— деди изтироб ичида Джоан.— Мана, кўряпсанми, бизга шахсий машина нақадар зарур. Джерри, шу бугуноқ машина сотиб олишимиз керак...

Джеррининг эсига ўзидан бир қават юқорида биринчи жаҳон урушининг аллақандай ветерани яшаши, унда ҳозирги замон матоҳи — кресло-коляскаси борлиги тушиб қолди. Инвалид қўлидан ярадор бўлган эди, аммо ҳар куни кечқурун садақа сўрагани чиқиб кетаётиб ана шу экипаждан фойдаланар эди. У маълум жой ва маълум соатда садақа сўраш учун қонуний рухсатномага эга эди. Оёқларини аяб, коляскада юрар, коляскага эса ҳурмат шундай зўр эдики, ҳатто, автомобиллар унга йўл берарди. Джерри бир сўз демай, хотинини ўринда хотиржам ётганича қолдириб, юқори қаватга югурди. Уруш ветерани Конелли Джеррининг таклифига дарҳол рози бўлди: у коляскасини ўта имтиёзли шарт билан, яъни ҳар соатига ярим доллар ёки уч соатга бир доллар тўлаш шarti билан Джеррига ижарага берди. Шунини ҳам айтиш керакки, бу транспорт воситаси эгасига кечқурун соат олтидан кечикмай, яъни қоронғи туша бошлаб, кўчалар ёришиши билан қайтариб берилиши керак эди. Коляска лифтга осонгина сиғди. Уни қўл ва оёқ билан бошқариш мумкин бўлиб, тезликни ўзгартирувчи ва ажойиб тормози бор эди. Джерри ўз қаватига тушиб, машина қандай ишлашини синаб кўриш мақсадида унга миниб олиб, тўппа-тўғри хотинининг ётоқхонасига ҳайлаб кириб борди. Джоан каравот четиди ўтириб, зўр бериб инграрди.

— Джерри!— даҳшат ичида қичқирди у.— Нима бало қилмоқчисан?

— Ҳеч нимани сўрама. Сени ҳозир докторга олиб бораман.

Джоан гоҳ коляскага, гоҳ эрига қараб қаттиқ ташвиш ичида деди:

— Менга бу даҳмазанг ёқмаяпти. Бир гал мени бунда олиб боришинг мумкин, лекин, барибир машина сотиб олишинг керак... Майли, усти очиқ — спорт моделидан бўлсаям майли. Фақат арзон-гаровига ёпишма. Хўпми? Менга ваъда бер-чи?

Джерри ваъда бермади. Бунинг ўрнига хотинини коляскага яхшироқ жойлашиб олишига кўмаклашиб юборди. Яна ҳам қулай бўлсин учун орқасига иккита ёстиқ қўйиб берди. Джоан эрига қайгули назарда қараб олар экан, аста сўради:

— Жонгинам, борди-ю, мен ўлиб қолсам, сен унда нима қиласан? Балки белим бутунлай сингандир.

— Сен ўлмайсан,— хотинига тасалли беришга тиришиб деди у, гарчанд ўлимдан ва солиқлардан одам ҳеч қаёққа қочиб қутулолмаслигини ўзи яхши билгани ҳолда.

Джерри йўлга чиқишга шайланган охирги минутда Джоан пардоз-андоз қилмаганини эслаб қолди.

— Джоан, ҳозир бунинг вақти эмас,— қатъий деди Джерри,— ахир, бир амаллаб врачлар сени бахтсиз ҳодисага йўлиққанингни пайқаб олишар. Вақт кетяпти, зудлик билан йўлга тушиш керак.

— Мен ҳеч қаёққа бормайман,— деди узил-кесил Джоан.— Мен врачларни яхши биламан. Улар ҳаммадан олдин беморнинг ташқи қиёфасига эътибор беришади, иннайкейин, дардини сўраб, у ёқ-бу ёғини кўра бошлашади. Джерри, сумкачамни олиб бер!

Эр итоат қилишга мажбур бўлди. Сўнгра, у хотин кишининг ғоят эпчиллик билан одам кўзи олдида ташқи қиёфасини бутунлай ўзгартиб юбора олишининг гувоҳи бўлди. Дарҳақиқат, Джоан бир зумда ўзгарди қолди. Джерри шу топда ночор сургалиб юрувчи, бошпана излаб ўзини ҳар томонга урган, охир-оқибат... товуққа ем бўлган бахтсиз чувалчангдай сезди.

— Джоан, сенга тушунолмаё қолдим-ку,— деди тоқати тоқ бўла бошлаган эр.— Агар чиндан ҳам белинг оғриётган бўлса, ҳаммадан олдин тиббий ёрдам керак сенга.

Джоан ўзига оройиш беришни тугатиб, норози қиёфада қарс этиб сумкасини ёпди:

— Сен хотинлар қалбини ҳеч қачон тушунмайсан! Наҳотки, Европада ҳамма эркаклар шундай золим бўлса?

— Йўқ, ҳаммаси эмас. Баъзилари борки, хотинларнинг юзига тарсаки тортиб юборишни биладилар. Инжиқлик билан тажанглик касалига энг яхши даво, менимча, ана шу шапалоқ.

— Джерри, Джерри! Мунча мудҳишсан! Вой худойим-эй, белим оғриб кетяпти...

Джоан чиндан ҳам оқариб кетди. Юзи ўзи қўйган упадан ҳам оқроқ эди. Джерри андишасизлик қилиб ножўя гапирганига ачиниб, дарҳол узр сўради. Охири йўлга чиқишга рухсат берилиб, Джерри ўзининг гўзал, пари-пайкар хотини оҳ-войлаб, инграб ўтирган коляскани уйдан ғилдиратиб чиқди. Энди лифтга кириб жойлашган ҳам эдиларки, Джоан яна алланимани эслаб қолиб, қўли билан тўхташга ишора берди:

— Мени уйга қайтариб олиб кир.

— Нимага?

— Қайт, қайтар орқага! Мен шу ҳолда қандай қилиб ўзимни докторга кўрсатаман! Оёқларимни кўряпсанми, о, қандай даҳшат! Нақ икки ҳафтадан бери юнглари қирилмабди. Тезроқ қайтар! Менга ёрдамлашиб юборасан.

Хиропрактик Джерри Финн сабр косасини охиригача шимирди. У итоаткорлик рамзига айланиб, бошқа гап қайтариб ўтирмади. У уйга киргач, хотинининг келишган болдирларини совунлаб, эпичиллик билан устара тортди, кейин сочиқни иссиқ сувга ҳўллаб, яхшилаб артди ва пушти ранг болдирларига боплаб упа сепиб чиқди. Джерри ўз никоҳини бекор қилиб, эжралиш олдидан хотинининг охирги илтимосини ҳам ерда қолдирмасликка жазм қилди. Замоннинг ўзгаришини қаранг-а! Джеррининг ёшлик пайтларида яхши тарбия кўрган эрлар ўз хотинларининг нақ тиззага чиқай деган ботинкалари ипини ўтказиб берардилар, ҳозир бўлса, улар ўз хотинларининг оёқларини қириб қўядиган бўлганлар!

Джоаннинг чеҳраси ёришиб кетди. Юзига ва бўйинларига қизиллик югурди.

— Раҳмат, азизим,— деди у ҳорғин жилмайиб,— ма-на энди оёқларим бутунлай бошқа тусга кирди. Тўғримми гапим? Европада ҳам хотинлар оёқларини қиришадами?

— Билмадим. Эҳтимол...

— Балки, улар доим оч-яланғоч юрганлари сабабли, оёқларида юнг ўсмас? Америкалик аёлларнинг оёқлари жуда серюнг. Бу яхши аломат: демак, бизлар жуда соғлом аёллармиз! Джерри, қани айт, севасанми мени?

Джерри хотини ёнида, аллақайёққа тикилганча индамай турарди. Ниҳоят у уйқудан уйғонгандай сергак тортиб:

— Ҳа, албатта,— деди.— Сен энди ҳойнаҳой, ўзинг юра олсанг керак?

Джоан бу саволга жавобан шарт коляскадан турди. Аммо бир-икки қадам босмай, оёқлари титраб, чалмашиб қаттиқ қичқирганича полга йиқилди. Пушаймон деган довул иккинчи маротаба Джерри қалбини алғовдалғов қилиб ўтди. У кецирим сўраб, яна хотинини коляскага ўтказди. Шундан кейин улар ёш қайлиқлардай барча бўлиб ўтган, ҳатто, айтишларига қараганда, эру хотин муносабатларини мустаҳкамловчи майда-чуйда аразу гина-кудуратни унутиб, йўлга чиқдилар.

Кўча одатдагича гавжум. Одамлар фақат билакларини ишга солиб, қаёққадир ошиқадилар. Джерри уруш ветерани Конелли «сири»ни мана шу ерда чинакамига пайқаб олди: энг тиқилинч, тирбанд жойда ҳам одамлар коляскага йўл берар эдилар.

— Джерри, азизим, мунча тез ҳайдамасанг!— Джоан бир неча марта эрига танбеҳ берди.

Аммо ғамхўр эр бу огоҳлантиришларни эшитмасди. У енгил гилдираб кетаётган коляскани то чорраҳагача чоптириб борди. Бу ерда полициячи ёпирилиб келаётган автомобиллар оқимини бир нафасга тўхтатди. Қайрилишдаги кутилмаган тезликдан Джоан кўзларини юмиб олди. Шу топда у ҳаётини сақлаб қолишга биронта ҳам врач кафил бўлолмайдиган оғир касал қиёфасида эди. Орадан яна бир минутча ўтиб, улар олти қаватли врачлар уйининг тўппа-тўғри подъездига кириб боришди. Джерри биринчи эшик ёнида коляскани тўхтатди. Унга: «Доктор Дрэйк, мутахассис. Аппендицитни операция қилишда жаҳонда биринчи» деган ёзувли тахтача осилган эди. Джерри ёзувга кўз солиб чиққач, дадил қўнғироқни босди ва кута бошлади. Салдан кейин эшик қия очилиб, малла сочли Мэрилин ҳорғин овозда:

— Нима касалсиз?— деб сўради.

— Хотинимнинг бели лат еган,— деди шошилиб

Джерри,— аҳволи жуда оғир. Доктор ҳозирнинг ўзида ёқ қабул қила олмайдими?..

— Қабул қила олмайди,— сўзини бўлди ҳамшира.— Доктор Дрэйк мутахассис. У фақат аппендицитларнигина операция қилади.

Эшик ёпилди. У одатдагича: ёрдам сўраб келган беморлар бурни олдида ёпилгандай ёпилди. Джерри қўшни эшик ёнига келиб, ёзувга жадал кўз солди: Доктор Весс, мутахассис». У қўнғироқ тугмасини босди-да, оғриқдан изтироб чекаётган Джоанга бир неча тасалли берувчи сўз айтди. То эшик қия очилиб, лабига папирос қистирган иккинчи Мэрилин пайдо бўлгунича орадан беш минутдан мўлроқ вақт ўтди.

— Сиз шу соатга олдиндан ёзилиб қўйганмидингиз?— сўради ҳамшира Джеррини тамаки тутунига буркаб.

— Улгуролмадик... фалокат ҳозир юз берди.

Ёқимтой, истараси иссиқ дарвозабон коляскада ўтирган беморни энди кўрди, бошини қимирлатди-да:

— Доктор Весс сизга ҳеч қандай ёрдам бера олмайди,— деди.— У ёлғиз бодомча безларни операция қилади. Унинг мутахассис эканини эшикдаги ёзувдан билмадингларми?

Эшик оҳиста ёпилиб, Джеррига ундаги вивескани охиригача ўқиш имкони туғилди: «Фақат бодомча безлари олиб ташланади. Операция қонсиз ва оғриқсиз бажарилади. Саккиз дипломи бор».

Джерри пешанасидаги совуқ терларни артиб, коляскани учинчи эшик тагига гилдиратиб келди. Бунда фақат: «Доктор Джеймс У. Д. Гейден, бутун оламга машҳур мутахассис. Қабулга албатта олдиндан ёзилиш шарт», деб ёзилган эди, холос.

Джерри хотинига қараб олиб:

— Джоан, бу ёққа ҳам бир қўнғироқ қилиб кўрсамкини?— деди.

— Билганингни қил,— ҳорғин жавоб берди Джоан.

Эшикни сочлари қизғиш мис рангли бир зот очди. Унинг оғзи шундай кичик эдики, агар қулупнай емоқчи бўлса, албатта уни икки бўлакка бўлиб ейиши керак эди.

— Сизга қандай ёрдам қилишим мумкин?— Хушмуомалалик билан сўради эшик очган зот.

— Менга эмас, хотинимга ёрдам керак.

Ҳамшира коляскада ҳаракатсиз ётган Джоанни кўриб, унинг тепасига келди, қулоғидаги зирагини синчиклаб кўра бошлади.

— Ҳа, аммо қулоғингиз аллақачон тешилган экану?

— У-ку шундай-а, лекин нима учун сиз бунинг ташвишини қиляпсиз?— Джоаннинг жаҳли чиқиб кетди.— Менинг белим синган, менга тиббий ёрдам керак.

— Мен жуда афсусланаман. Бироқ, доктор Гейден мутахассис. У фақат зирак тақиш учун хонимларнинг қулоғини тешади, холос. Бундан ташқари, сизлар ҳеч бўлмаганда вақт масаласида олдиндан келишиб олишингиз лозим эди!

Джоан кўзларини юмиб, ноилож хўрсинди. Джерри ҳамширага мурожаат қилди:

— Ойим қиз! Сиз ҳеч шак-шубҳасиз дунёдаги энг гўзалларнинг гўзалисиз, менга қаранг, айтинг-чи, мана шу уйда менинг хотинимга ёрдам бера оладиган биронта мутахассис борми?

— Ҳа, албатта, бор! Олтинчи қаватга чиқинг, афандим. Мана, марҳамат, лифтдан фойдаланишингиз мумкин.

Джерри хотинини олтинчи қаватга олиб чиқиб, яна бир бошдан вивескалар оламини ўргана бошлади.

«Доктор энрико Йенсен, мутахассис. Синган болдир суяклари».

«Доктор Уолт Бэрнет, мутахассис. Синган жағлар ва пачоқ бурунлар. Боксёрлар учун махсус даво қўлланилади».

«Доктор Лео Кейпхарт, мутахассис. Чопилган, кесилган яралар».

«Доктор Дж. Г. Л. П. Брихер, мутахассис. Лат еган умуртқалар...»

— Ахири мана топилди! Хайрият-эй!— хитоб қилди Джерри ва коляскани яқинроқ ғилдиратиб келди.

Джоан ғамгин жилмайиб қўйди, эшик очилиши билан у бирдан инграй бошлади.

— Ичкарига киришдан олдин уч юз доллар тўлашларинг керак,— деди худди бир томчи сувдай Джоанга ўхшаган ҳамшира қиз.

— Менда фақат ўн доллар бор,— деди Джерри.

— Ундай бўлса сизларга биз ҳеч қандай ёрдам кўрсата олмаймиз. Доктор — мутахассис, унинг энг паст қабул ҳақи — бир кўриш учун уч юз доллар.

— Мен пулини кейинроқ олиб келишга ҳаракат қиламан,— ялиниб, илтижо билан деди Джерри.

— Доктор ҳеч кимни насияга даволамайди. Ўзингларга арзонроқ турадиган бошқа доктор изланглар. Гарлемда сувтекин даволайдиган Европадан қочиб келган муҳожир — врачлар бор, ўшаларга бориб учранглар.

— Йўқ, яхши қиз... Биз у ёққа бора олмаймиз. Наҳотки, сиз доктор билан гаплашиб беролмайсиз, балки у....

— Мен айтган гапларни айнан такрорлаши учун докторни сизга чақириб беришим керакми?— сўзини бўлди аёл. Кейин ярим жирканч оҳангда қўшиб қўйди:

— Хотинингизни тезроқ бирон касалхонага олиб боришни маслаҳат кўраман.

— Бу яқин орада жамоат шифохонаси, яъни ҳалиги, бепул қарайдиган касалхона топиладими?

— Бепул қарайдиган? Нималар деярсиз ўзи?

— Оддий шифохона... Мен жамоат, давлат ёки шаҳар касалхонасини сўраяпман.

Ҳамшира унга бошдан-оёқ кўз солиб чиқди:

— Жаноб, менинг фаҳимча, сиз чет элликсиз.

— Мен Джерри Финнман.

— Бунинг аҳамияти йўқ. Сиздақаларни яхши биламан. Қайта сиз, хотинингизни Англиягами, ёки Швециягами, ё бўлмаса шунга ўхшаган бирон мамлакатга олиб бориб даволатсангиз соз бўларди. У ерда балки, жамоат йўли билан даволатишингиз мумкин....

Эшик қаттиқ ёпилиб, Джерри йиқилиб тушмаслик учун колясканинг суянчиғини маҳкам ушлаб қолди. У бир сўз демай аравасини лифт томон ғилдиратиб кетиб, тугмачани босди. Улар пастки қаватга тушиб келаётганларида Джоан кўзларини очиб, мунгли ингради:

— Джерри, сен боя айтган ўн долларни қаёқдан олдинг? Биз ахир, тушган пулнинг ҳаммасини битта қолдирмай менга берасан, деб қаттиқ шартлашиб олган эдик-ку! Сен ҳалол эмассан.

Джерри индолмай қолди. У ана шу ўн долларни ўзининг шахсий харажатлари учун яшириб қолган эди. Шу топда Джерри ўзини ҳаёти секин-аста электр стули томон бораётган жиноятчидай сизди. Кундан-кунга ортираётган тажрибасини ҳисобга олмаганда, у бор нарсасидан ажради.

Лифт биринчи қаватга етиб, тўхтади. Джерри коляскани эшикка гилдиратиб чиқди.

— Энди мени қаёққа олиб бормоқчисан?— ташвиш билан сўради Джоан.

— Ҳзим ҳам билмайман. Балки Англияга ёки Швецияга...

— Йўқ, Джерри! Мен Американи тарк этишни истамайман!

Аллақандай очиқ чеҳрали бир жаноб уларга эшикни очишга кўмаклашиб, пойма-пой америка тилида сўради:

— Жаноблар, сизларга бирон нимада ёрдамим тегмасмикин?

— Марҳамат қилинг,— деди Джерри,— бизга шу яқин срадаги касалхонани кўрсатиб қўйсангиз.

— Бу ердан икки кўча нарида, шимол томонда бор, жаноб.

— О'кэй, минг раҳмат сизга!

Кресло-коляска яна йўлга тушди. Йўловчилар унга йўл беришар ва ўзларича, зиёли хизматкор бадавлат бекасини харид қилгани бозорга олиб кетяпти, деб ўйлар эдилар. Хизматкорни юқори табақага мансуб одам деб ўйлаб ё рус подшосининг амакиваччаси, ёки Руминиянинг собиқ қироли уйининг аъзосига чиқаришарди.

Джерри арава юришини секинлатиб, авлиё Мария касалхонаси дарвозаси ёнида тўхтатди. Қари роҳиба эшикдаги дарчани очиб қаради-да, бўғиқ овозда.

— Сизларга нима керак эди?— деб сўради.

— Фалокат юз берди,— жавоб қилди нафаси қислиб қолган Джерри.— Хотиним белини синдириб қўйди, оғир мия чайқалиши азоб бермоқда.

Роҳиба чўқиниб олиб, суриштира бошлади:

— Сизлар қайси қавмдан бўласизлар?— деб сўради.

— Бизлар Иегов шоҳидлиги қавмидан,— ўйлаб-нетиб ўтирмай деди Джерри.

— Биз сизларни қабул қила олмаймиз. Бизнинг касалхонамизда фақат католик мазҳабидаги кишилар даволанади. Наҳот сизлар бу ер католик касалхонаси эканлигини билмасанглар?

— Бу ерга яқин жойда бошқа бирон шифохона борми?

— Балки бордир, лекин бизга у ҳақда бирон нима билиш ман этилган.

Роҳиба эшикдаги дарчани ёпди. Улар ёпиқ эшик олдидан бу дунёда ҳаётнинг чиркинлиги ва папа тахтининг

улувворлиги хусусида ўй суриб қолишди. Джоан йиғлаб юборди. Энди унга ҳамма нарса бефойда бўлиб кўринди. Ахир, у ким учун пардоз-андоз қилган, ўзига зеб берган, лаблари билан қошларини бўяган эди? Кимни деб у оёғидаги юнгни қирди?

— Ким учун? Кимни деб?— хитоб қилди Джоан умидсизлик билан юзларидан оқиб тушаётган кўз ёшларини артар экан.

Афтидан, Джерри савол моҳиятига тушунмадими, жавоб сал четга чиқиб кетди:

— Рим папаси учун, деб...

Худди ана шу уларнинг умидсизлиги айни авжга чиққан бир паллада, сира кутилмаганда ғойибдан ёрдам келиб қолди. Аллақандай ўрта ёш эркек, кўринишидан бёрдан кўра кўпроқ йўққа ишонадиган одам йўлидан тўхтаб, хайрихоҳлик билан сўради:

— Сизлар касалхонага келдингларми ё у ердан чиқиб кетяпсизларми?

— Униси ҳам, буниси ҳам,— деди ҳамма нарса жонига тегиб кетган Джерри.— Биз қарийб икки соатдан бери хотинимни қарайдиган врач тополмай гарангмиз.

Нотаниш одам Джоанга бир қараб олиб:

— Фалаж бўлиб қолдингизми?— деб сўради.

— Бутунлай эмас,— деди Джерри.— Унинг бели синиб қолди.

— Демак, унинг бели лат еган. Бунинг мутахассиси керак.

— Ҳа, албатта. Алоҳида врач бўлиши керак!.. Алоҳида врачга алоҳида ҳақ тўлаш лозим.

Нотаниш одам иягини қашиди, кўринишидан у ниманидир эсламоқчига ўхшади. Бирдан юз-кўзи ёришиб кетди:

— Чамамда, мен сизларга ҳақиқий зарур врачни таклиф эта оладиганга ўхшайман.

Джоаннинг ҳам, Джеррининг ҳам юзига қон югурди. Нотаниш йўловчи шошилмай гапида давом этди:

— Лат еган бел... бел оғриғи... жуда тўғри. Мана энди эсимга тушди. Бу ердан бир неча кўча ўтгач, чап қўлга буриласизлар. Уйнинг номери хотирамда йўқ, шундайгина Стива дорихонасининг қаршисида. Ана ўша ерда бутун дунёга донг таратган машҳур хиропрактик яшайди. Яқинда унинг ёнига Европадан бир касбдоши ҳам келган...

— Риверс!— хитоб қилди Джоан.

— Худди ўзи!— хурсанд бўлиб кетди нотаниш одам.— Доктор Риверс. Хоним, сизга ёрдам берса фақат ўша ёрдам бера олади. Агар сиз, бир амаллаб унинг касбдоши қабулига кира олсангиз яна ҳам яхши, нур устига аъло нур бўларди. Унинг номи...

— Джерри!— Джоан боягидан ҳам қаттиқроқ қичқириб юборди.— Мени фақат сени ўзинг даволашинг мумкин! Қани, тезроқ юр уйга!

Коляска яна жадал йўлга тушди. Нотаниш одам узоқ фурсат бу ғалати онлавий сафар орқасидан бошини қимирлатганича қараб қолди.

УН БИРИНЧИ БОБ

Ҳозирги замоннинг мислсиз оилавий можароси юз бергани ва Джерри Финнинг чамадонини олиб, чиқиб кетгани

Хиروطрактиканинг ёш профессори Джерри Финн пухта текшириб чиққанидан кейин, асосий касал тўртинчи умуртқада эканини аниқлади. Пастдан санаганда, тўртинчи умуртқада. Думғаза ҳам, етти пушт аждодларимиз ҳали дарахтларда яшаб, эмаклаб юрган пайтдан бизга мерос бўлиб қолган тўртинчи умуртқа ҳам бир оз лат еган эди. Джоаннинг баданидаги ҳар ер-ҳар ерда кўзга ташланиб турган моматалоқ ва қонталаш жойлар юпқа пергаментга ишланган географик картага ўхшарди.

Джери хотинининг умуртқаларини уқалаб, силаб чиқди. Унинг бармоқлари остида умуртқалар товага тушган кофе донасидай қасирлаб кетди. Қорни билан ётган Джоан оҳиста инграрди.

— Джерри, бармоқларингни бундай қаттиқ ботирма! Ўлай деяпман...

Аммо Джерри бунга этибор бермай, даволашда давом этди. Умуртқаларни кам деганда йигирма мартача санаб, барини бир бошдан қайта-қайта чимдиб чиқиб, кейин тўртинчи умуртқа устига иссиқ туғувчи компресс қўйди ва беморни қавима кўрпага ўраб ташлади. Шундан сўнг сигарета тутатиб, каравот ёнида турган юмшоқ паст курсига ўтирди. Орага узоқ жимлик чўкди. Джоан мудрай бошлади. Унинг юзида болаларга хос содда ифода намоён бўлиб, маънавий етук эмаслиги билан тўла уйғунлашиб кетди. Джерри қалбида хотинини фақат ух-

лаб ётган қиёфада кўриш истаги уйғонди. Борди-ю, шундай бўлганда, ҳеч шубҳасиз, уларнинг ҳаёти гоят тинч-тотув ва бахтли кечарди! Чунки ҳар қандай одам ҳам ухлаб ётганида яхши одам. Ҳатто қонуний хотининг ҳам.

Хотинини ростакам ухлаб қолганига ишонч ҳосил қилган Джерри коляскани эгасига қайтиб беришга ошиқди. Мистер Конелли соатига қараб, бу транспорт воситаси уч соату ўн минут мобайнида фойдаланилганини қайд қилди. Уруш ветерани бениҳоя олиҳиммат ва ҳотамтой одам эди: у фақатгина бир доллар олиш билан чекланиб, колясканинг фойдаланилишдан қолган ўн минут вақтни Джеррига ҳадя қилди. Джерри ўн долларни бир дона қоғоз пул бериб, қайтимига гадой йиққан бир этак майда чақа олди.

— Хотинингиздан докторлар нима касал топишди?— Джерри чиқиб кетай деб турганида сўраб қолди мистер Конелли.

— Айтадиган ҳеч нима,— сал бўйин товлаб жавоб берди Джерри, кейин жаҳл билан қўшиб қўйди,— борди-ю, бошқа бирон жиддий гап бўлса, мурда ёриб кўрилганда билинади.

— Ҳар қалай ўз ишини яхши билган биронта билимдон мутахассисга кўрсатиш керак эди,— гап қотди етмиш ёшга кираётган, соғлиқ масаласида ҳазиллашишни ёмон кўрувчи уруш қаҳрамони.

— Мен худди сиз айтгандай қилдим. Биз ўнлаб мутахассисларни айланиб чиқдик.

— Жуда яхши, Ҳа, айтмоқчи, сизни яқинда Европадан келган деб эшитдим, шу ростми?

— Ҳа, бир ойдан сал ошди.

Уруш ветеранининг хотини ҳам йўлакка чиқиб қизиқиш билан Джеррига кўз ташлади. Бир неча минут сергап эр-хотиннинг вайсашларини эшитишга мажбур бўлган Джерри ўзининг оилавий ҳаётидан бутун уй хабардор эканига тўла ишонч ҳосил қилди.

— Мен, сизнинг хотинингизни жуда яхши биламан,— деди Конелли хоним,— Джоан бу уйда уч йилдан бери яшайди. Олтинчи қаватда турувчи Говард хоним сизни улардан кучук бола олмоқчи эканингизни айтди.

— Меними?

— Ҳа. Говард хоним сизнинг собиқ ит доктори эканингизни ҳам гапириб берди. Яқинда Бруклин Спаньель клубига аъзо бўлиб кирармишсиз.

— Мутлақо тўғри. Рост гап,— паришонхаёллик билан жавоб қайтарди Джерри.

— Бизниям кучугимиз бор эди. Жудаям ажойиб, баҳоси йўқ кучук эди қурғур,— ғамгин оҳангда сўз қўшди уруш ветерани,— ўлиб қолди...

— Ўлдиришди,— унинг сўзини тузатди хотини,— аллақандай бераҳм, бағритош одам унга маргимуш едириб қўйибди.

— Жуда ақлли ит эди...— деб хўрсинди мистер Конелли.

— Номи Фидо эди,— яна қўшимча қилди хотини.

— Мутлақо тўғри. Фидо жуда ақлли ит эди. Бир сафар қизиқ бўлди. Биз у-бу харид қилгани шаҳарга тушиб кетаётган эдик. Бундан уч йилча муқаддам...

— Йўқ, уч йил эмас, икки йил,— эрининг сўзини бўлди хотини.— Августда роппа-роса икки йил бўлади.

— Сен ҳақ гапни айтдинг,— рози бўлди эр.— Ҳа, шундай, икки йил бурун биз учовлон, яъни мен, хотиним, Фидо айланиб келгани уйдан чиқдик...

— Харид қилгани кетаётган эдик.

— Худди шундай. Биз харид қилгани кетаётган эдик...

— Мистер Кроникопелос дўконига бораётган эдик. Балки сиз уни танирсиз? Ўзи юнонлардан. Қайси куни ундан сиз кичик болғача ҳам сотиб олган эдингиз.

Джерри ўзининг шолгомдай қизара бошлаганини сезиб, минғирлади:

— Ҳа, эҳтимол, эсимга тушди... Дарҳақиқат, сотиб олган бўлишим керак...

Мистер Конелли ўз ҳикоясида давом этди, гарчанд унинг гапи бир неча бор бўлинганига қарамай у бутун бошли тарихни гапириб берди.

— Шундай қилиб, биз майда-чуйда сотиб олгани Кроникопелос дўконига қараб кетдик. Омборимизда каламуш пайдо бўлибди денг...

— Сичқонлар,— гап қўшди хотини.

— Мутлақо тўғри. Модомики, омборимизда сичқонлар пайдо бўлган экан, уларни заҳарлайдиган дори олиш керак.

— Джон, сен ҳамма гапни чалкаштириб юбординг. Биз заҳарловчи дори учун эмас, қопқон олгани борган эдик. Хўп, майли, гапиравер.

— Шундай қилиб, биз қопқон сотиб олдик...

— Кечирасан, Джон. Қопқонни мен сотиб олган эдим!

— Тўғри, сен сотиб олган эдинг. Шундай қилиб, менинг хотиним қопқон сотиб олди, манавиндай жимит қопқонча. Шундан кейин ҳаммамиз уйга қайтиб келдик. Шу десангиз, бир вақт сезиб қолдикки...

— Йўқ, мен сезиб қолдим!

— Шундай, хотиним сезиб қолди. Бир вақт қарасак, қопқон йўқ. Қидиришга тушдик. Қидирдик, қидирдик, охир топиб олдик...

— Уни мен топиб олдим-ку, ахир!

— Демак, хотиним уни топиб олди. Хўш, сиз уни қарда экан, деб ўйлайсиз? Кучугимизнинг думида экан. Бутунлай тушунолмайд қолдик: бу дардисар қопқон қачон ва қандай қилиб итимизнинг думига иланиб қолди экан? Ҳар қалай, қопқон итнинг думини қисиб, осилиб ётар, Фидо жони борича вангилларди.

— Дарвоқе, бу яхши сабоқ бўлди,— яна гап қўшди хотин.

— Ҳа, албатта. Бу Фидо учун жуда яхши сабоқ бўлди. Ит деган нарса думини тўғри келган жойга тикавериши керак эмас.

— Йўқ, хавфли нарсалар билан эҳтиёткорона муомила қилиш учун сенга сабоқ бўлди.

— Ҳа, албата. Дарҳақиқат, мен учун катта сабоқ бўлди...

— Шунингдек Фидо учун ҳам.

— Кейин Фидо оғриб қолди...

— Орадан икки ой ўтиб...

— Уни докторга олиб бордик...

— Уни мен олиб бордим. Сен у маҳалда банд эдинг— пул ишлаётган эдинг.

— Худди шундай, докторга итни хотиним олиб борди. Лекин кеч қолган эди.

— Гап менда эмас эди,— унинг сўзини кескин бўлди хотини,— Фидони ўша заҳоти докторга олиб борганман.

— Ҳа, чиндан ҳам шундай бўлувди. Хўш, доктор аниқладики, ит еган нарса...

— Ўзи емаган, унга едиришган!

— Ҳа, итга едиришган нарса маргимуш экан. Шундан кейин Фидо ўлиб қолди. Биз тоза қайғурдик.

— Ҳаммадан кўра мен кўпроқ ғам чекдим,— таъкидлади хотин.

Джерри уларнинг ғам-қайғусига чин юракдан ҳам-

дардлик билдирди, ачиhib, яна чиқиб кетиш тараддуди-га тушиб қолди. У уруш ветеранининг ўта беозор ва ювошлигига, хотинининг эса чўрткесиш маҳоратига қойил қолди. Бу беқийс аҳил оила уни эшиккача кузатиб чиқиб, яна остонада гапга тутди.

— Менинг ишончим комилки, сиз мистер Финн, инглиз эмассиз?— сўради Конелли хоним.

— Йўқ, мен инглиз эмасман...

— Бу яхши. Инглизларни ўлардай жиним севмайди, Джон ҳам уларни ёқтирмайди.

— Сира тоқатим йўқ,— тасдиқлади унинг сўзини эр.

— Мистер Финн, сиз француз эмасмисиз?

— Йўқ, йўқ...

— Яна ҳам яхши. Мен французларни ёмон кўраман. Джон ҳам шундай.

— Ҳа, албатта,— унинг сўзига қўшилди ювош эр.

Джерри кетмоқчи бўлиб, бир-икки қадам ташлаган эди, эр-хотин ҳам унга эргашди.

— Кечирасиз, мистер Финн, сиз немис ҳам, рус ҳам эмассиз, шундайми?— хавотир билан сўради Конелли хоним.

— Йўқ, мен олам фуқаросиман.

— О, бу қандай соз! Мени, шу десангиз, русларни кўрсам ҳам, немисларни кўрсам ҳам энсам қотади. Джоннинг ҳам уларни кўргани кўзи йўқ.

— Ҳақ гап,— мистер Конелли хотини сўзини тасдиқлади.— Сираям жиним севмайди. Агар бу ерда ёлғиз ирландияликлар яшаганда борми, Америка қандай бахтли ўлка бўларди!

— Рост, биласизми, мистер Финн, мен ирландкаман. Джон бўлса юз фоиз америкалик.

— Мени афв этинглар,— деди илтифот билан Джерри.— Хотиним кутиб қолди. Тездан боришим керак. Сизлар жуда-жуда меҳрибон одамлар экансизлар.

— Бутун ирландлар шундай меҳрибон бўлишади,— деди Конелли хоним.— Агар сизга яна коляска керак бўлиб қолса, дарров чиқингу олиб кетаверинг. У Джонга фақат кечқурун керак, холос...

Джерри, одамларнинг баъзи пайтларда мурувватли, инсонпарвар бўлишлари тўғрисида хаёл сураб экан, бемор хотини ёнига югурди. Джоан аллақачон уйғонган ва соппа-соғга ўхшарди.

— Қаёқда эдинг?— ҳушёр тортиб сўради у.

— Коляскани эгасига элтиб бердим.

Джоан қаддини кўтариб, ярим ёнбошлаб, навбатдаги саволни берди:

— Джерри, қани айт, нега мендан ўша ўн долларни яшириб қолдинг? Марҳамат қилиб, ҳозироқ пулни менга бер!

— Менда энди ўн эмас, тўққиз доллар қолди.

— Тўққиз!

— Ҳа. Бир долларни мистер Конеллига колясканинг ижара ҳақига бердим.

— Шунини бекор қилибсан. Бошқа бир сафар тўлайман, деб қўя қолишинг мумкин эди. Майли, бўлмаса қолган тўққиз долларни сумкамга солиб қўйиб, ўзинг ёнимга келиб ўтир.

Джерри буйруқни бажо этди. Ундан энди аста-секин Финнлар оиласидан чиққан мўмин-қобил, ювош Фидо пайдо бўла бошлаган эди. У қўлдан овқат ер, бекасининг оёғи остида, полда узала тушиб ёта оларди.

— Қалай, ўзингни дуруст сезяпсанми?— сўради Джерри.

— Анча дуруст, лекин ўрнимдан турай десам белим оғрийди. Мени ўпгин бир.

Бечора Джеррининг яшириб қолиши, ўғирлаши керак бўлмаган нарса фақат шу эди. Бу соҳада у энди озгина тажриба орттирган бўлиб, бундай сабоқ учун муаллимаси — Джоандан ҳар қанча миннатдор бўлса арзирди. Джоан ҳеч шубҳасиз, ҳозирги замон техникасини муваффақиятли қўллай оладиган истеъдодли педагог эди. У ўпаётган пайтида мислсиз эпчиллик билан нозик қўлчасини эрининг қўйин чўнтагига юбориб, унинг ёнидан ҳамирдан қил суғургандай страхование ҳужжатини суғуриб олди.

— Уни ўзим яшириб қўяман,— деди хотиржамлик билан у.— Бўлмаса йўқотиб қўйишинг мумкин. Джерри, мени севасанми?

— Суғурта қоғозларини менга бер!— қатъий оҳангда деди Джерри.— Мен уни бекор қиламан. Ҳаддан ташқари катта суммага қилинган. Менга бундай суғуртанинг кераги йўқ.

— Сен фақат ўзингни ўйлайсан. Бераҳм, золимсан.

Джеррининг юзида ғамгин ифода пайдо бўлиб, у талабчан назарда Джоаннинг кўкиш кўзларига тик боқди ва кескин суратда деди:

— Джоан, ҳозир ҳазилнинг ўрни эмас. Қоғозларни яхшиликча бермасанг, ўзим оламан.

— Дод дейман.

Джерри Джоаннинг додлашини кутиб турмай, ўнг қўли билан билагини маҳкам ушлаб, чап кафти билан оғзини ёпди. Оғиз очишга улгурмаган суюкли хотиннинг қўлидан ҳужжатлар тушиб кетди. Кўз очиб юмгунча у эрнинг қўйин чўнтагидан жой олди. Оилавий можарога яхши музикали фон бўлсин деб Джерри радиони баландлаб қўйди. Джоан радио овозини босиб бақирришга уринмади, ўзини каравотга отиб, бутун гапини кўз ёшлари билан баён қилди. Лекин, бу намгарчилик шу гал эрга ҳамма вақтдагидай сеҳрли таъсир кўрсатмади. Джерри кўз ёшларда фақат сув билан хлорли натрий, яъни оддий қилиб айтганда ош тузи бирикмасидан ҳосил бўлган шўр сувнигина кўрган химик сингари совуққонлик билан қараб турарди.

Джерри Финн гарчанд садизмни — бировни азоблаб лаззатланишни тараннум этувчи ўнлаб кинофильмларни кўрган бўлишига қарамай, ўзи шу тоифага кирмас эди. Йўқ, у аксинча, садизмга нафрат билан қарарди! Лекин ҳозир у Джоаннинг кўз ёшларига, юзларини ювиб, кулдиргичлари ва иякларига оқиб тушаётган ош тузи эритмасига бефарқ қарамоқда эди. Турган гап, улар эру хотин бўлганликлари учун бундай совуқ муносабатда бўлишга ҳақлари бор эди. Джерри ажралиш керак, деган аччиқ ҳақиқатни энди равшан кўриб турарди. У астойдил миёна чамадончасига буюмларини йиғиштириб сола бошлади. Айни вақтда хотиннинг ҳўнграб йиғлаши шундай авжга чиқдики, у радионинг бўкиришини босиб кетди.

Олам фуқаросининг ер юзининг бирон бурчагида на уйи, на ватани бор эди, шу сабабдан у яшамоқчи бўлган палатканинг қоziқлари ҳеч қачон мустаҳкам қоқилмас эди. Джерри уйдан чиқиб кетишга, хотинига сўнгги «алвидо»ни айтишга, ўзи даволай бошлагани учун беморга охирги врач кўрсатмаларини беришга ҳозирланди. Чамадонини йўлакка олиб чиқиб қўйиб, радионинг овозини пасайтирди. Джоан каравоти ёнига ҳам эр, ҳам врач сифатида яқин келиб:

— Сен икки кун мобайнида қимирламай ўрнингда ётишинг керак,— деди,— иннайкейин, лат еган жойга иситадиган компресс қўйиш лозим,— хотиржам давом

этди у.— Сўнгра унча катта бўлмаган шар, яхшиси теннис коптоги бўлсин, олишинг керак. Бир кунда уч маҳал қуйидаги процедурани такрорлаш лозим: аввало полга чалқанча ётиб, сал белингни эгасан, умуртқаларинг остига коптокни қўйиб, унга бутун оғирлигингни ташлаб, шундай ҳаракат қиласанки, копток барча умуртқа суякларингга навбатма-навбат тегиши керак...

Джоан зўр диққат билан тинглади. Бироқ, Джеррини эмас, радиони. Ниҳоят, Джоан бақариб берди:

— Джерри! Жим-ей! Бинг Кросби ашула айтяпти, наҳот эшитмаётган бўлсанг?

Джерри эшик томон чекина бошлади. Бинг Кросби энг сўнги, ҳали оҳори тўкилмаган музикали янгиликни: «Муҳаббатим менинг порламоқда Арабистоннинг мовий тунида...»ни айтмоқда эди. Джерри, араб аёллари тўйга қадар бўлажак эрларини кўриш ҳуқуқидан маҳрум эканликларини эслади. Америкада бўлса бунинг акси эди: хотинлар ўз эрларини тўйдан кейин камдан-кам кўришади.

Бинг ашуласини тугатиб, дунёдаги энг ажойиб телевизорлар мақтовини келтираётган дикторга гал берди. Джеррининг қулоғига Джоаннинг завқ билан қичқиргани эшитилди:

— Оҳ, қандай эркак-а? Асл-а, асл!

Худди шу палла чиқиб кетмоқчи бўлиб эшик тагида турган Джеррига Джоаннинг кўзи тушиб қолди.

— Қаёққа отланиб қолдинг?— таажжуб билан сўради у.— Нима бало, кечки овқат пиширмоқчи ҳам эмасан, шекилли?

Джерри қимир этмади, оғиз ҳам очмади. Джоан завқланиб гапида давом этди:

— Қани айт-чи, наҳот сен Бинг овозини севиб қолмадинг? У жаҳонда тенги йўқ қўшиқчи. Ҳақиқий ирланд тенори. Ирландияликлар ҳақиқий ашулачилар сифатида бутун жаҳонга машҳур халқ. Вой, худойим-эй, Бингни қандай севаман-а!

Джерри индамади. У ўзида яна бир каттакон камчилик мавжуд эканини, яъни Ирландия тенорига ўхшаб қўшиқ айта олмаслигини фаҳмлаб қолди. Джерри хотини ёнига оҳиста юриб келиб, бефараҳ оҳангда:

— Джоан, биз ажрашмоғимиз керак,— деди.

— Ажрашмоқ? Нима сабабдан?— Джоан ҳайрат билан сўради.

— Эру хотин бўлганимиздан кейин ажрашамиз-да. Яна, бир-биримизга сира тўғри келмаганимиз туфайли. Менинг табиатим оғир.

Джоан ўз касалини ҳам унутиб, сапчиб ўрнидан турди, эрининг бўйнига осилди. Джерри, хотинимнинг қўли беихтиёр қўйин чўнтагимга тушиб қолмасин деб, сергакланиб бунинг олдини олди.

— Йўқ, Джерри, сен оғир эмассан,— деди Джоан,— Том билан Эрол сендан кўра оғирроқ эди — улар ҳам менга ўхшаб Америкада туғилган бўлишларига қарамай, мени тушунишмас эди. Балки, бу даража оқила эканим уларнинг асабларига тегиб, ғазабларини қўзғагандир. Гапнинг сирасини айтганда, отам оддий фермер бўлишига қарамай, мени ўқитган. Чарльзни ҳам.

Джоаннинг нозик қўли яна эрининг чўнтаги томон оҳиста йўналди. Бироқ Джерри унинг ҳар иккала билгидан ушлаб олиб, унга халақит берди. Хотинининг кўзларига тик боқиб, ғамгин ва маъюс:

— Джоан,— деди,— мен сени тенгинг эмасман, сенга сираям арзимаيمان. Мен пасткаш, ярамас бир махлуқман. Бутун умрим деярли қамоқхоналарда ўтиб кетди...

— Джерри, жонгинам, бунинг нима аҳамияти бор! Чарли ҳам икки марта қамоқда ўтирган. Ҳа, Эрол ҳам! Аллақандай ахлоқий бузуқлик учун қамоқда ўтирган. Йўқ, ўғирлик қилган эди, шекилли. Ҳозир аниқ хотирамда йўқ. Оҳ, Джерри, шу топда сени қандай севишимни билсанг эди!

— Мен жуда оғир жиноятлар қилганман,— маъюс давом этди Джерри.— Мен гангстерман.

— О-о, мен ахир, гангстерларни жонимдан ҳам яхши кўраман-ку! Улар ўлгидай кучли ва жасур бўладилар! Ҳатто, ўлимдан ҳам қўрқмайдилар.

— Ҳамма гап шунда-да. Мен ўлимдан қўрқаман...

— Сени ҳеч қандай қўрқадиган жойинг йўқ. Кам деганда икки ҳафта хотиржам юра беришинг мумкин. Мен тезроқ Чарльз билан гаплашишим керак.

— Нима тўғрида?

Джоан нима дейишни билмай, тутилиб қолди. Джерри уни қўполлик билан итариб ташлаб, юракни кемирувчи овозда:

— Артистка!— деди.

Джоан дарҳол ўзини ўнглаб олди:

— Ёшлигимда артистка бўлишни орзу қилардим.

Менга истеъдодинг бор, дейишарди. Бундан ташқари, мен Джоан Кроуфордга жудаям ўхшайман. Джерри, сен қалби олтин одамсан!

— Тўғри айтдинг. Менинг қалбим ҳам олтинга ўхшаш мустаҳкам. Энди уни гавҳар тўкиб ҳам ром қилолмайсан. Аканг билан тилинг бир, сен ҳам унинг жиноятларига шериксан. Аввал мени ақл бовар қилмайдиган даражада йирик суммага ҳаётимни мажбуран страхование қилдинглар, энди кутилмаган бахтсиз ҳодиса режасини тузиб, мени ўлдириш пайига тушдинглар.

— Елғон!— хитоб қилди Джоан.— Биз ҳали ҳеч қандай режа тузганимиз йўқ. Бу йўқ ердаги гапларни ўзинг ўйлаб чиқаряпсан. Бу гаплар фақат сенинг тасаввурингда, хаёлингда бор... О, қандай аянчли одамсан! Мен мана энди европалик эркакларнинг бари қўрқоқ бўлади, дейишганига аниқ ишондим. Улар ўзларининг маданиятли эканликлари билан мақтанишади-ю, аммо муштлашишни билишмайди.

— Нимани тиллашяпсизлар?— кутилмаганда Чарльзнинг паст овози эшитилди.

У эшикни ўз калити билан очиб кирганини эр-хотин пайқамай қолишганди. Джерри беихтиёр шимининг орқа чўнтагини пайпаслаб кўрди. Болғача жойида эди. Пиджанининг қўйин чўнтагини ҳам текшириб чиқди. Страхование қоғозлари ҳам ёнида.

— Эшик тагида қандай чамадон турибди?— сўради Чарльз,— сал бўлмаса унга урилиб кетиб, оёғим синай деди. Джоан, бирон қултум виски топиладими?

Чарльз эснай-эснай суянчиқсиз диванга келиб ўтирди, шляпасини гарданига суриб қўйди.

— Ҳа, айтгандай, нима тўғрисида сафсата сотаётган эдинглар?— қўлига виски оларкан, яна саволини такрорлади Чарльз.

Джоан билан Джерри жим ўтиришарди. Чарльз бир қултум ичиб:

— Нима бало, телефон бузилиб қолганми?— деб сўради.— Кун бўйи қўнғироқ қилдим, трубкани ҳеч ким олмади.

— Биз бир неча соат уйда йўқ эдик,— ботинмайгина деди Джоан.— Джерри мени касалхонага олиб борди...

— Сени урдими у?— кўзлари ола-кула бўлиб суриштирди Чарльз.

— Йўқ... ўзим зинадан йиқилиб, белим лат еди. Ҳо-

зир анча тузукман, дуруст сезяпман ўзимни, фақат бошим оғрийди.

— Қамроқ чекиш керак,— синглисига маслаҳат бериб, Джерри томон кўз ташлади у.

— Хўш, сенинг бизнесинг қалай?— жим турган куёвидан сўради Чарльз.— Бугун дурустроқ пул ишладингми?

— Джерри бир оз чарчаган,— изоҳ беришга шошилди Джоан,— бугун унинг учун оғир кун бўлди.

— Пул ҳеч кимга осонликча тушмайди,— гап қотди Чарльз.— Ҳа, мен сизларга хушxabар олиб келдим: суғурта — о'кэй.

— Хабаримиз бор,— деди Джоан эрига хавотирли кўз ташлаб қўйиб.

— Эрингга бир бало бўлганми ўзи?— таажжубланди Чарльз.— Бу мўғуллар ўлардай оғзи бўш одамлар-да! Қўлларидан бундан бўлак иш келмайди ҳам.

— Джеррини хафа қилма,— деди Джоан.

Джерри қимир этмай турар ва озодликка чорловчи эшикка қараб қўярди. Джоан унинг ёнига келиб, ярашишга, муросага чақирган оҳангда:

— Жонгинам, сен ҳам виски хоҳлайсанми?— деди.

— Йўқ,— калтагина жавоб қилди у.

— Эринг яхши нарсаларнинг фарқига бормаёди,— деди Чарльз ва ўрнидан туриб, керишар экан, Джерри ёнига келди.— Хўш, оғайни, ҳаётинг суғурта қилинди, энди нима дейсан? Мен тез ва эпчил ҳаракат қилдим ва...

— Ва аҳмоқона иш қилдинг?— деб унинг жумласини тугатди Джерри мистер Риверс ҳикматли сўзларини эслаб.

— А-а, ҳали шундай дегин?— Чарльзнинг сўз оҳанги ўзгарди.— Менга қара, оғзингни беҳудага очаверсанг танобингни тортиб қўяман-а! Билиб қўй, бу ер кучли одамлар мамлакати! Биз бизнес қилиш ва муштлашиш билан тирикмиз! Анализ қилгани қонингни сўнгги марта қачон олган эдилар?

Джоан улар орасига тушишга ошиқди.

— Чарли, нега мунча қизишасан? Жойингга бориб ўтир, Джеррини ўз ҳолига қўй.

— Қорним оч,— жавоб қилди ака,— эрингни ошхонага чиқариб юбор.

Джерри тишини тишига шундай қаттиқ босдики,

ҳатто, жағлари қирсиллаб кетди. У шаҳдам эшик томон юриб бориб, чамадонини қўлига олди.

— Нима бало, ватанингга қуён бўлмоқчимисан?— суриштира бошлади Чарльз.

Джерри унга жавобан фақат кинояли жилмайиб қўйди.

— Яхши қол, Джоан,— деди у ҳасратли овозда ва эшикни очди.

Бироқ, Чарльз икки сакраб, унинг ёнида пайдо бўлиб эшикни тўсди:

— Мен билан ҳазиллаша кўрма-я!— бақирди у.— Мен билан ҳам, менинг синглим билан ҳам! Борди-ю, айтадиган гапинг бўлса, қани айт, қулоғим сенда. Пиджагингни ечиб қўй, манави ерга ўтир!

— Джерри, ташлаб кетма мени,— илтижо билан деди Джоан.— Сени севаман!.. Чарли, кетгизма уни!

— Ташла чамадонни!— қичқирди Чарльз.— Мен тайёрман.

— Аҳмоқлар билан муштлашмайман,— деди Джерри куруққина.

— Сен муштлашмасанг мен муштлашаман!— бўкирди Чарльз ва Джерри қўлидан чамадонни тортиб олди.— Мен европалик махлуқлар билан истаган пайтда муштлашишга тайёрман, айниқса, инглизни сўраб ўтирмайман ҳам.

— Джерри инглиз эмас, Финляндиядан келган!— қичқирди Джоан тўқнашувга йўл қўймаслик мақсадида.

— Бундай мамлакат йўқ!— жавоб қилди қизишиб кетган Чарльз.

— Бор, бор,— уқтира бошлади Джоан.— Бу ҳалиги Корея ёнида... Вой худойим-эй, яраша қолсаларинг-чи энди! Қариндош-уруғларнинг уришишига бало борми... Чарли, жойингга ўтир, ўзингни бос, Джерри, сен мен билан ошхонага юр, ўзим ёрдамлашиб юбораман сенга.

Джеррининг қарори қатъий эди:

— Мен кетаман!

У энди чамадонни олгани энгашган ҳам эди, иягига тушган зарбдан йўлакнинг нариги бошига учиб кетди.

— Мана оғайни, энди болғачанг билан фокус кўрсатолмайсан!— қичқирди Чарльз.— Мен сенга кўрсатиб қўяман! Сарик маймун!

Джерри девор тагида юз тубан ётарди. Унинг бир қўли қорни остида букилиб қолган, иккинчиси бемажол

четда шалвираб ётарди. Джеррининг ҳуши жойида-ю, аммо ўрнидан туролмасди. У кўзларини юмиб ётаркан, қулоғини динг тутиб, ўзини беҳуш қилиб кўрсатмоқчи бўлди.

— Чарли! Нима қилиб қўйдинг?!— даҳшат ичида қичқирди Джоан.

— Яқинига борма! Мазаси қочиб қолди, майли, пича дам олсин.

— Улиб қолса-чи?

— Қандай лақма хотинсан, Джоан. Ҳаммани қўйиб уни ўладиган қилиб урармидим? Ўзларинг боя нима маша маша қилаётган эдинглар?

— Мен билан ажрашмоқчи,— йиғламсираб деди Джоан.— Қанча ҳаракат қилсам ҳам бўлмапти!..

— Бўпти, яқинда ажралади, оз қолди!— хунук илжайиб қўйди Чарльз.

— Йўқ, мен ундан ажралишни истамайман...

— Истамайсан?

— Йўқ, Чарли. Сен мени тушунишинг керак. У нима-нидир сезяпти, бир балони пайқаб қолганга ўхшайди... у билан бахтсиз ҳодиса бўлишини истамайман. Чарли, мен... мен уни севамай...

— Сендан худди шу талаб қилинади-да.

— Йўқ, мен уни чинакамига севиб қолдим, рост. Бу аввалгидай ёлғон ўйин эмас, Чарли. Шу бугун уни севишимга аниқ ишондим. Джерри билан ҳеч қандай ҳодиса юз бермаслиги керак. Бир умр унинг хотинни бўлиб қолишни истайман. Чарли, бу жуда хатарли ўйин. Борди-ю, у ўлиб қолса, мен бу оламда ёлғиз яшай олмайман...

— Миёвлашингни бас қил, Джоан! Сен яна ақлдан озяпсан. Суғурта ҳужжатлари қани?

— Менда...

— Қани бер-чи, кўрмоқчиман.

— Йўқ, Чарли, уларни сенга бермайман.

— Мен фақат кўз югуртириб чиқмоқчиман, холос!

— Сенга уни кўрсата олмайман.

— Джоан, ҳозирнинг ўзидаёқ менга суғурта қоғозларини кўрсатмасанг, мени бошқа ака, деб атама. Билдингми? Сен учун бундан буён фақат оддий Чарльз Лоусон бўлиб қоламан. Ҳозироқ қоғозларни чўз. Бўлмаса...

— Улар менда эмас... Джеррининг чўнтагида...

Джеррининг назарида бутун аъзойи баданига электр қуввати урилгандай бўлди. У бор ирода кучини тўплаб,

Ўзини ҳимоя қилишга шайланди. Чарльз тепасига келиб, оёғи билан туртиб нариги ёғига ағдарганида ҳам ўликдек қимир этмай ёта берди. Бу пайт унинг қўли орқа чўнтагига бориб қолганди. Страхование агенти энди энгашиб унинг қўйнидан ҳужжатларини олмоқчи бўлганда у қўққисдан чап қўли билан рақибининг шляпасини иягигача тушираркан, ўнг қўли билан болғачани чаққон ишга солди — бу сафар Джерри душманининг тиззаларига эмас, қоқ пешанасига туширди. Бу шундай тез содир бўлдики, ҳатто, Чарльз нима гаплигини билмай ҳам қолди. У зарбдан гандираклаб шляпасини кўтаришга уринди. Аммо Джерри шляпани тагин ҳам бостириб кийгизиб қўйиб, зарб беришда давом этди. Яхши ҳамки, шляпанинг фетри қалин экан, унинг жонига оро кирди. Лекин шунга қарамай, мағлубиятга учраган душман бор бўйи билан полга чўзилиб, узала тушиб ётарди. Унинг шляпаси иягига қадар бостириб кийгизилганча қолган эди. Джерри бирон кутилмаган совға-саломга дуч келиб қолмаслик учун ҳар эҳтимолга қарши Чарльзнинг тирсаклари ва тиззаларига ҳам ура кетди. Шундан кейин галстугини тўғриладида, тўзиб кетган сочларини тараб, эшикка йўл олди.

Джоан қўллари билан юзини беркитганича диваннинг бир бурчагида гужанак бўлиб ётарди. Джерри гўё шу топдагина ниқоб остидаги ҳақиқий одамни кўргандай, хотинига ростакан жони ачишиб, меҳри товланаркан, деди:

— Яхши қол, Джоан!

Джоан дивандан сакраб туриб, ўзини эрига эмас, телефонга отди.

— Мен полиция чақираман! — қичқирди у. — Сени ушлаб олиб қамаб қўйишади.

Уз-ўзини ҳимоя ҳис-туйғуси Джеррини қатъий ҳаракат қилишга мажбур этди. У хотини ёнига югуриб келиб, уни маҳкам қучоқлаб, даст кўтарганича ётоқхонасига олиб кириб ўрнига ётқизиб қўйди.

— Аблаҳ, нафратланаман сендан... — илондай тўлғаниб деди Джоан.

— Сенга нисбатан менда нафрат ҳислари йўқ, — деди хотиржам Джерри, — лекин, ҳар ҳолда, кўнгил тўқ бўлгани яхши...

Джерри шу жумланинг сўнгги сўзини айтаркан, хотинининг рефлексларини синаб, оёқ-қўлини болғача билан ишдан чиқарди. Джоан дод солмоқчи бўлган эди,

Джерри унинг лабларига лабини шундай қаттиқ босдики, у карахт бўлиб қолди. Шундан сўнг Джерри йўлакка қараб югуриб, чамадонни ола кўчага отилди.

Қисқагина оилавий можаро ана шундай тугади. Унинг бошқа одатдаги оилавий машмашалардан фарқи шуки, жанжал пайтида рақиблар бир-бирига сариёғли торт отишмади, ҳеч ким уй жиҳозларини ағдариб тўс-тўполон кўтармади.

Нью-Йорк ётоқхонаси ғира-шира бўла бошлади. Кўчалардаги миллионлаб реклама чироқлари париллаб ёнди. Кўчалар тунда ҳам хотиржамликни билмасди. Ҳатто, тунги шамол ҳам аллақерда ухлаб қолгану лекин кўчалар уйғоқ эди. Ёш келин-куёв уйи деразасида сеҳрли тўлин ой шуъласи ўйнарди...

УН ИККИНЧИ БОБ

Джерри Финнинг ишсиз қолгани ва унинг ойга учмоқчи эканини айтгани, шунингдек, Джоанни эрининг янги адресини билолмай хуноб бўлиб ўтиргани

Джерри Финн озодликка чиқиб, ҳуштак чалганча маза қилиб юрибди, деб ўйлаш хато бўларди. Йўқ, аксинча, у ёш оқизмай, ич-ичидан йиғламоқда эди. Джерри мистер Риверс уйига етиб келганда, унинг юраги худди ўзининг беомон болғачаси зарб бергандай қаттиқ ура бошлади. Эшикни очган Исаак ўзининг касбдошини кўйидаги сўзлар билан кутиб олди:

— Эҳа! Ҳисоб-китобни тўғрилаб, орани очиқ қилгани келдингми? Жуда соз, қани ичкарига кир, дарҳол аниқлаб, ишни бир ёқлик қиламиз.

Джерри ўзини шунга ўхшаш маънода кутиб олганини олдиндан кутган эди, чунки Исаакнинг маълум меъёргача оптимист эканини яхши биларди. Ана шу меъёрга етгач, у реалист бўлиб қоларди ва ўйин қондасини бузган ҳамкасбини шафқатсиз қувиб юбориши ҳеч гап эмасди.

— Ҳаётимдаги биринчи ҳақиқий қора кунлар сен уйланган фурсатдан бошланди,— деди жиддий қиёфада Исаак.

— Менинг ҳаётимда ҳам шундай,— сўз қўшди Джерри ҳам акс садодай, кейин унинг гапи давомини кутиб, жим қолди.

— Мен ўз практикални реклама қилиш учун саккиз юз доллар тўладим,— дея давом этди Исаак.— Биринчи кунларда ишимиз жуда юришиб кетди, одам кўп келди, сен ҳам, мен ҳам талай пул ишлаб олдик. Хўш, кейин-чи? Ундан кейин сен хотинлар юбкасини ўзингга байроқ қилиб, мана бир ҳафтадан ошибдики, шу байроқ остида марш қилиб юрибсан. Ишга хоҳлаган маҳалинга келасан. Устига-устак бутун бемор аёлларни ҳуркитиб, қочириб юбординг. Бугун эса, тушки овқатдан кейин ишга келишни хаёлингга ҳам келтирмадинг, охир-оқибатда, мана, биз янги беморлардан ҳам, эски беморлардан ҳам ажрадик.

— Лекин, Исаак... бугун мен сира енгиб бўлмайдиган тўсиққа дуч келиб қолдим...— ўзини оқлашга уриниб деди Джерри.— Хотинимнинг бели синиб, вой-войлаб ётибди...

— Сени эса миянг айниб қолибди. Беморларимиз ўлгидай ҳиссиз одамлар, улар яна қачон бизнинг қабулимизга келишларини айтмай жуфтакни ростлаб қолишди. Ҳозиргина мен ҳисоб-китоб қилиб, сен уйлангандан бери нақд икки минг доллар йўқотганимни аниқладим. Сен бизнинг замонамизда ҳар бир бемор учун шиддатли кураш олиб бориш кераклигини тушунмайсан. Одамларга хизмат қила олишни билиш керак. Улар ярим кун мобайнида бокс билети учун навбатда туришлари мумкин, аммо хиропрактик қабулига шу вақтнинг чорагини ҳам сарфлашни истамайдилар.

Исаак чўнтагидан бир даста пул олиб, йигирма долларли қоғозлардан беш донасини ҳамкасбига узатди.

— Мана сенинг тўққиз кунлик маошинг ва беморларни жалб этганинг учун қалам ҳақинг.

Джерри пулни ҳамёнига солиб қўйди, лекин бундан бу дунё барибир ёришиб кетмай ўша-ўша кўримсиз ҳолича қолди. У ҳаётнинг нозик томонларини кўрмас эди. Келажак кўзига қоронғи ва ғамгин кўринарди, ўтмишда эса бахтиёр ва ёрқин саҳифалар бўлмаганди. Бутун олам бахтли никоҳларга тўла эди-ю, аммо у фақат толеи паст эр-хотинларининг кўрарди, уларнинг ёстиқларигача инграётгандай туюларди.

— Мен, энди нима қиламан?— сўради чорасиз қолган Джерри.

— Бу ёғига бир нарса деёлмайман,— жавоб қилди Исаак.— Яхшиси, хотинингдан сўра.

— Менинг хотиним йўқ энди...

— Бўлмаса ким устингдан тегирмон тоши юргизяпти?

Исаак ўйлаб қолиб, сапчиб ўрнидан туриб кетди:

— Нима дединг? Хотиним йўқ, дейсанми? Нима бало, ўлиб қолдимми?

— Йўқ, уни ташлаб чиқиб кетдим...

— Хунук иш бўлибди. Жуда хунук иш. Хотинни ташлаб чиқиб кетиб бўлмайди — фақат бошқа эркак билан ўринда ётганида ушлаб олсанг, ўйнаши устида пижаманг бўлса, бошқа гап. Бундай пайтда ташлаб чиқиб кетишга қонун ҳам йўл беради.

Джеррининг баттар кайфи бузилди. У, охиригача айтиб бўлиниб ожиз ва нотавон бўлиб қолган эски псаломга ўхшарди.

— Исаак, менга бирон йўл-йўриқ кўрсат,— илтижо қилди у.— Хотиним билан бирга яшай олмайман. Ҳаётим хавф остида...

— Бўлмаса уни сен ҳам дўппосла,— бўқирди Исаак.— Фақат узоғига тега кўрма. Менинг бир шеригим бор эди, немис эди. У маҳалда мен Миннесота шахтасида ишлардим. Хўш, ана ўша немис ҳар ҳафтада икки марта хотинини роса дўппослар эди. Ургандаям хумордан чиқиб, шундай урардики, бечорани бежаб ташларди. Нуқул яланғоч кетига туширарди, эсимда бор, камар билан урарди.

— Йўқ, Исаак... Бу жиддий масала.

— Турган гап. Шунинг учун ҳам маслаҳат беряман-да. Бир гап менинг ўзим ҳам хотинимни дўппосламоқчи бўлгандим. Лекин ураман деб бел боғлаб, қўл кўтаргунимча қаҳру ғазабим сўниб, жаҳлдан тушиб қолдим...

Джерри сабрсизлана бошлади. Исаак шу топда яна ўзгаларнинг ғам-аламларини фақат шўх ва қувноқ рағда кўрадиган оптимистга айланган эди.

— Демак, сенинг шу гапларингдан мени кўчага қувяпсан, деган хулоса чиқаришим керакми?— сўради Джерри руҳи тушиб.

— Йўқ, Джерри. Бу уйдан ўзингни ўзинг ҳайдадинг. Мен сени ёрқин келажак билан таъминлаган эдим, сен бўлсанг уйланиб ўтирибсан. Турган гап, бунинг ҳеч қандай ёмон томони йўқ. Аммо шуни айтиш керакки, сен ўз практикангни оилавий ҳаётга алмаштирдинг. Бу кечирар-

сиз, албатта. Бу ишинг билан ҳатто, менинг номимга ҳам доғ туширдинг.

Джерри алланимани эсламоқчидай жим қолди. Ниҳоят:

— Сен, ахир, мени кафилга олган эдинг-ку,— деди.— Менинг тўғримда ғамхўрлик қилишинг керак.

— Сен фақат меҳнатга қобилиятсиз бўлиб қолганинга дагина шундай қилишим мумкин. Сенга очигини айтиб қўя қолай: ҳозир икки кишига етгулик беморлар йўқ. Уларни чорлаш учун янги реклама ҳужумини уюштириш бефойда.

— Мен энди нима қиламан?— оғир хўрсинди Джерри.

— Эҳ, азизим! Бу ер, ахир, улуғ имкониятлар мамлакати-ку! Бирон ердан ўзингга маъқул иш топасан. Борди-ю, омадинг келмай ҳеч қаердан дурустроқ иш тополмасанг, унда яна қайтиб келасан.

Охирги жумлани Исаак хайрлашувга шама қилиб айтди. Лекин Джерри турган жойидан ҳамон қимир этмасди. У ўзига нисбатан қандайдир ўнглаб бўлмас адолатсизлик қилинаётганини сезиб турарди. Унингча, Исаакнинг дид-фаросати сариқ чақага ҳам арзимас, чаласавод, гапирса гапи оғзидан уқаланиб кетар, фикр юриштиши наридан-бери одамлар тоифасига кирарди.

— Жилла қурса, уйингда бир кеча тунашга рухсат этарсан?— ийманибгина сўради Джерри.

— Нега ўз уйингга қайтиб бормайсан?— саволга савол билан жавоб берди Исаак.

— Йўқ... ортиқ боролмайман.

— Ундай ҳолда, нима ҳам деб бўларди...

Исаак яна нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди, шу палла телефон жиринглаб қолди. Исаак шошиб трубкани олди. Джерри қулоғига ўзини кафилга олган устозининг сўзлари эшитилди:

— Ҳа, жаноб. Худди шундай, жаноб. Август ойида... мутлақо тўғри... Йўқ, ортиқ бу ерда бўлмайди... Бугун бутунлай бўшади. Ҳа, ҳисоб-китоб қилган... Албатта, жаноб... қочиб кетибдими?.. Йўқ, мен кўрганим йўқ... урибди? Нима билан? Болға билан... Демак, бошига туширибди денг?.. Ҳа, албатта, жачоб... Шу заҳоти маълум қиламан, жаноб... Албатта, мен ахир уни кафилга олганман... Тунингиз хайрли бўлсин, жаноб...

Исаак трубкани жойига қўйди.

— Менинг тўғримда биров суриштирдими?— ташвиш-ланиб сўради Джерри.

— Ҳа. Полиция.

— Ростдан-а! Нима керак экан уларга?

— Сен билан суҳбатлашишмоқчи.

— Яна нима дейишди? Гапирсанг-чи!

— Сен бу мамлакатнинг бир фуқароси бошига болға билан урибсан...

— Тўғри, Исаак... ҳақиқатан ҳам шундай бўлди... Лекин, мен ўзимни ҳимоя қилиб...

— Бу бошқа гап.

— Ўлиб қоптими?

— Ким?

— Хотинимнинг акаси-да.

— Э, ўшани урганмидинг? Йўқ, ўлмабди.

— Бўлмаса нима экан? Гапирсанг-чи, ахир!

— Э, сариқ чақага ҳам арзимайдиган иш! Қайнағанг полицияга хабар қилган экан, полиция билмоқчи, у қандай сеҳрли болғаки, рақибинг бошига урсанг ҳам ҳеч қандай из қолмайди...

Орага чўккан жиддий вазият сал бўшашди. Джерри енгил тортиб, суянчиқсиз диванга келиб ўтирди.

— Лекин бу ҳали гапнинг ҳаммаси эмас,— давом этди Исаак,— полиция яна сени нима учун уйингдан қочиб кетганини сабабини суриштиряпти. Сенга айтдим-ку, расмий ажралмай туриб, хотинни ташлаб кетиб бўлмайди деб. Ёки алимент тўлай бошламаган бўлсанг ҳам ташлаб кетишга ҳаққинг йўқ. Менимча, ҳали ҳам уйингга қайтганинг маъқул.

— Эҳтимол, гапнинг тўғридир, Исаак,— деди Джерри ғамгин,— ҳа, айтгандай, нима учун ўлиш қандай бўлишини амалда кўрсатмаслигим керак?..

Шундай дер экан, Джерри Финн чамадонини олиб, уйдан чиқди. Исаак зинапоягача кузатиб келиб, бу ерда сўзига якун ясади:

— Менинг томонимдан ҳам бу иш бир оз ноқулай бўлди, лекин иложим қанча? Мендан хафа бўлма. Йўлинг тушганда кириб тур...

— Раҳмат, Исаак. Беморларингни қувиб юборганимдан беҳад афсусдаман. Ҳар қалай, бир амаллаб яшаб кетарсан, деб ўйлайман.

Джерри кўчага чиққанида беихтиёр шимининг орқа чўнтагига қўл тикди — болғача жойида. Ҳаёт чайналган,

сийқаси чиқиб кетган воқеадан иборат қиссага айланиб борарди: қочоқ эр уйига қайтмоқда, у ҳаётини қайтадан бошлайди. Энди, афтидан, ухлагани ётишганда туйқусдан бири иккинчисининг бошига тушириб қолмаслик учун қўлларини ушлаб ётишга тўғри келаров...

Ҳаводан кузнинг ҳиди келиб қолган, кун хийла салқин эди. Казо-казо хонимлар энди терлаб-пишмай ўзларининг янги модада тикилган мўйна пўстинларини кийишлари мумкин. Кўча эшиклари олдида турли мева ва ширинликлар билан савдо қилувчи сайёр дўкондорлар ҳам уй-уйларига тарқаб кетишмоқда. Постдаги полициячилар магазинларнинг қулфларини текшириб юрардилар. Кўчаларнинг тунги эгалари ҳам ўз бизнеслари билан шуғулланишга киришдилар. Ҳамма ёқни қайнатиб пиширилган сосиска билан ҳозиргина печкадан чиққан иссиқ ноннинг ҳиди тутиб кетган. Денгизчилар Швецария соатлари ва дурбинлар билан савдо қилар, қандайдир кекса жаноб ахлоқсиз мазмунли откритка ва Буэнос-Айресда нашр этилган, катталар учун мўлжалланган бир талай суратли китоб сотмоқда. Энг зўр бахти — бўш вақти бўлган қашшоқ бир одам нуқул қуруқ раҳмат ва аянчли жилмайиши билан пул ишлаш дардида юрарди. Ярим кеча яқинлашган сари ҳаётнинг қиммати ошиб, софлик, ҳалолликнинг баҳоси тушиб борарди.

Бир шўх Магдалина Джеррига улфатчилик қилишни таклиф этди, аммо изғирин суяк-суягидан ўтиб кетган бизнинг куёв бола индамай таклифни рад этиб, уйига ошиқди. Мана, иккинчи қаватдаги эшикда ҳамон «Джоан Джерри Финн» деган ёзув осиглиқ турибди. Уларнинг номи ҳали ҳам ёнма-ён, ҳавас қиладиган даражада бир-биринга мос тушиб турибди... кичик онлавий вивеска муқаддас иттифоқни боғлаб турар, икки миёна ҳалқа эса унинг белгиси хизматини ўтарди. Белгилардан бири — хотиннинг чап қўлида, учинчи бармоққа тақилган, иккинчиси эса эрнинг чўнтагида.

Эшик орқасидан одатда ҳар бир уйдан эшитиладиган овоз — радио садолари янграрди. Джоан кўнгли осойишталик истаб, радиони бураб қўйди. Джерри кирайми ё кирмайми, деб эшик тагида узоқ ўйлаб турди. Ниҳоят, у ҳеч бало эсида қолмаган гувоҳ сингари шарт эшикни очиб, ичкарига кирди. Чарльз йўқ эди, у ўзининг асосий бизнеси билан фақат кечаси шуғулланарди. Джоан бир

ўзи. Ташлаб кетилган хотин эрининг кириб келганини сезмади. У бутун диққат-эътиборини бир жойга тўплаб қўлола хиропрактикага берилиб кетган эди. Джерри чамадонини кушетка орқасига суқиб қўйиб, ётоқхона эшиги тагида тўхтади. Ўз шогирдининг мустақил машқ қилаётганини синчиклаб кузата бошлади. Бу шундай жозибали, айни вақтда беўхшов бир манзара эдики, уни оламдаги бирон тилда тўла таъриф ва тавсиф этиб бўлмасди. Уни бир амаллаб тасвирламоққа кам деганда саксафон ёки аккордеон талаб этиларди. Джоан полда ётар, устидаги бор кийими — «момақаймоқ» деган нейлон трусикча эди, холос. Джоан қадимий каравотларнинг безак қуббасига, золдирга ўхшаган коптокчани бели остига қўйиб олиб, уни оҳиста айлантирарди; ҳар гал коптокчанинг лат еган умуртқа суягига тегиб кетганида Джоаннинг кичкина кўкраклари шу ҳаракатга монанд силкинарди. Бу хонаки балетга насияга олинган радиоприёмникдан таралаётган музика садолари жўр бўларди. Аввалига Фрэнк Синатра маълум ва машҳур чўпонлар қўшиғи куйини ҳуштак орқали чалиб берди, кейин сўнгги реклама янгиликларини қўшиққа солиб айтиб чиқди: «Техас» ширкатининг нефти сингари, қалбимда муҳаббат ўти ёнади» Уилли Ульямс сўзи, Франц Лист музикаси, уни Боб Смит қайта ишлаган. Джоан белини даволашда давом этар экан, Фрэнк Синатрага кўмаклашиб, қўшиққа жўр бўлди:

Азизим, азизим, қора кўзлимгим...
Мени муҳаббатинг ўтига ташла!
Яна бир бўса ол ширин сўзлимгим,
Бензин ва тез юриш қўшигин бошла...

Джерри радиоприёмник ёнига бориб Фрэнк Синатра овозини пасайтирди. Ярим кечадаги қўпол ва музикага зид бу ҳаракат Джоанни етти қават осмондан ерга тушириб қўйди. У ўрнидан ирғиб туриб, ғазаб билан қичқирди:

— Джерри! Нега Фрэнк Синатрага қўшиқ айтгани халақит беряпсан? Мен унинг қўшиғи сўзларини ўрганиб олмоқчийдим. Джерри, бу ахир, ажойиб ашула-ку. Ғоят жо-зи-бали!..

— Джоан, кийин,— деди эр сийқа овозда,— сен билан гаплашиб олишим керак.

Джоан туфлисини кийди, марварид шодасини бўйнига тақди, сўнг одатдаги қиёфага кириб, сўз фавворасига бирам зўр бердики, уларни на ўлчаб, на санаб ҳисобига етиб бўларди.

— Жонгинам, белим анча тузалиб қолди. Чарльз буларнинг бари ҳеч нимага арзимайдиган беҳуда гап деганига қарамай, сенинг даволашингга тўла ишондим. Ҳа, айтгандай, Чарльз сендан хафа. Боплаб таъзирини бериб қўяман, деди. Лекин сен ҳеч нимадан қўрқма, қўрқадиган жойинг ҳам йўқ. Билишимча, у сенга ўқ узгани ботинмайди. У умри бино бўлиб бор-йўғи икки марта одамга, бир марта полициячига ўқ узган, холос. Лекин булар бир вақтлари бўлган гап. Джерри, севасанми мени?

— Джоан, кийин деяпман сенга,— уни нари итариб қуруққина деди эр.

— Кийиниб нима қиламан? Совқотаётганим йўқ. Э, энди тушундим! Сен уяляпсан. Оҳ, қандай ажойиб одамсан-а! Джерри, ростини айт, наҳот мен гўзал, латофатли бўлмасам? Белим оғриғи тузалгандан кейин танца билан шуғуллана бошлайман. Менда кучли истеъдод бор: Лекин мен ҳаммадан олдин ўзимга кўзойнак топиб олишим керак. Ҳозир кўзойнак расм бўлган. Айниқса, банди тилладан бўлса талаб зўр. Ҳамма башанг-зебо хотинлар шунақа кўзойнак тақишади.

Джерри нимага уйга қайтиб келганини ўзи ҳам билмасди. Джоан бўлса бир неча минутдирки, янги кун бошланганига қарамай, эри кечки овқатни пиширмаётганидан ҳайрон эди. Хафақон қиёфада ўтирган Джерри ёнидан сигаретасини олди. Бу сигаретанинг аъло даражадаги сифати ҳақида ўнлаб машҳур юрак ва ўпка мутахассислари ўзларининг мўътабар фикрларини билдирган эдилар. Джоан елкасига халатини ташлаб, эри ёнига келиб ўтирди, ўзининг яланғоч тиззалари билан унинг оёғини қисиб олди. Джерри ерга қараркан, айни маҳалда хотинининг олмадек чиройли тиззаларига кўз ташлади.

— Нега хафа кўринасан?— сўради Джоан оёғини чаштириб олар экан.— Бугун ғоят бахтиёр бўлишинг керак.

Джерри ердан бош кўтариб ғамгин деди:

— Мен энди ишсизман...

— Сен ҳозир беморларни даволаётганинг йўқми?

— Йўқ. Ҳеч қандай ишим йўқ ҳозир.

— Эҳ, қандай яхши-я! Демак, кун бўйи ёнимда ўтирасан. Джерри, азизим! Бунимен бир умр орзу қилардим!

— Ишсиз қолишни-я?

— Ҳа-да. Бунинг нимаси ёмон? Мен бирда аллақандай газетадан ўқиган эдим, ишсизлик — бу одамларни ишдан бўш вақтлари бўлади. Ахир қачон бўлмасин, одам одамга ўхшаб дам олиши, хотиржам телевизор кўриши керак-ку! Мен ишлашни ёмон кўраман, шу сабабдан ҳам сени уйда бўлишингдан бениҳоя хурсандман. Энди биз кирларни ювгани кирхонага бермасак ҳам бўлади, ёллаб олган пол ювадиган аёлга жавоб бериб юборамиз. Кир ювадиган машина билан пилесос сотиб олсак, ҳаммасини ўзинг қилаверасан. Лекин энг аввал биз, албатта автомашина сотиб олишимиз керак. Яхши биласанки, латофатли, гўзал хотин касалхонага бировнинг инвалидлар коляскасида бормаслиги керак. Джерри, ҳар қалай мен ҳам ана ўша хонимлардан эканимни ўзинг яхши биласан. Мен ахир, ҳаёт кўрган одамман. О, худо мен қандай бахтлиман-а!

Джерри хотинининг қўлидан ушлаб, кўзларига тик қарар экан, жиддий оҳангда:

— Джоан, қани тилингни кўрсат,— деди.— А-а-а дегин-чи...

Джоан ўзини ҳақорат қилингандай ҳис этди. Чунки у ўзини ҳис туйғулари устидан худди бильярд ўйнаётгандай ўйнаб, масхара қилишларига чидай олмайдиган хонимлардан деб санар эди. Джоан халати этаги билан тиззаларини ёпиб, эридан бир оз нари сурилди. Лекин шу заҳоти эсига баъзи нарсаларни ҳали аниқлаб олмагани тушди.

— Нега сен кечқурун бу қадар қўпол эдинг?— сўради у.— Сени бирон одам хотин кишини уришга қўли боради, деса, ҳеч қачон ишонмаган бўлардим. Тағин болга билан-а!..

— Мен фақат сенинг рефлексларингни текшириб кўрдим,— қуруққина деди Джерри.

— Демак, рostaкамига урган эмасмидинг?— ҳайрон қолди Джоан. У эри ёнига яқин сурилиб, сўзида давом этди.— Демак, мен яна ҳақ бўлиб чиқдим. Чарльз бунимен томондан қилинган энг қабиҳ қўполлик, деб мени ишонтирувди. Мен, йўқ, бу оддий муҳаббат деб айтдим. Оҳ, одам севса ва севилса қандай яхши-я! Чарльз гар-

чанд жентльмен, дунёда кўп нарсани кўрган, беҳисоб аччиқ-чучукларни тотган бўлишига қарамай, менинг мулоҳазамча барибир у муҳаббатнинг нималигини билмайди. Джерри! Мени ўп энди! Қани сен ҳам бир жентльмен бўлиб кўр-чи... Узоқроқ ўп! Худди Грегори Пек ёки Алан Лэддга ўхшаб узоқроқ ўпгин. Оҳ, қани энди бир мартагина бўлса ҳам Алан Лэдд билан ўпишсанг!..

Джеррининг бу чидаб бўлмас сусткашлиги яна Джоаннинг кайфини бузиб юборди. Ҳамон Джеррига эстетнинг нозик сезгиси, киноактёрнинг сайқал еган техникаси етишмас эди. Эҳтимол, бу унинг киноларга кам тушиб, йигирма беш центли китобларни деярли ўқимагани оқибатидир? У эркакларнинг жозибаси билан жўшқин эҳтироси ўртасидаги фарқни, эҳтирос бутунлай ёниб, кул бўлгани ҳолда жозоба бундан мустасно, яна узоқ вақт сақланиши мумкинлигини билмас эди.

Совуқ ва ўта суст бўсадан кейин (гўё мажбуриятини ўтади-да!) Джерри изтироб ва ҳаяжон ичида:

— Бундан буёнги ҳаётимиз қандай бўлишига ақлим етмай қолди,— деди.

— Мени ранжитяпсан,— жавоб берди Джоан,— қандай яшардик. Бошқалар нима бўлса, биз ҳам шу-да.

— Мен ишсизман-ку, ахир.

— Сен яна ўзингникини маъқуллайсан. Мен сенга насыяга яшай берамиз деб миллион марта айтганман. Мана квартира ҳақини тўламаганимизга беш ойдан ошди. Бу ўзингга ҳам маълум.

Джерри икки қўллаб бошини ушлаганича инграб юборди:

— Йўқ, бундай давом эта бериши мумкин эмас! Мен ўзимга иш топишим керак. Қандай иш бўлсаям розиман.

Джоаннинг юзи ёришиб кетди, беихтиёр эрига меҳри товланиб, унга тасалли бера бошлади:

— Балки Чарли ишга жойлаб қўяр?

— Ҳеч қачон! Унингни жинимдан ҳам ёмон кўраман.

— Менинг акам тўғрисида бундай бемаза гапларни айтма. Худди шу бугун у катта бизнес бошлаганини, ўзига ишончли ёрдамчи кераклигини айтди. Джерри, акамга ёрдамчи бўлиб қўя қолсанг нима қилади? Шундай қилсанг иккалангиз ҳам қалин дўст бўлиб кетар эдинглар.

Джерри жим қолди, сўнгра беҳосдан сўради:

— Аканг нима иш қилади ўзи?

— Ўзининг гапига қараганда, мактаб болаларига ёрдам бераркан.

— Ўқувчиларга-я?— такрорлади Джерри.

— Ҳа, баъзан студентларга ҳам дейди.

— Нима, аканг ўқитувчими?

— Джерри, ўта лақмасан-а! Қайси бир олижаноб одам ўқитувчилик қилади? Чарли ўқувчиларга бошқа нарсада ёрдам беради.

Джерри бир оз жонланиб, хотинидан баъзи бир қўшимча маълумотларни билиб олмоқчи бўлди. Джоан яна ҳозирги замон аёллари қиёфасига кириб, оёғини чалиштириб олди ва ҳикоясини бошлади:

— Айтишларга қараганда, Европада мактаблар жуда оз эмиш, шу туфайли европаликларга мактабнинг нима эканини англаб олиш ғоят оғир ва машаққатли бўлиши керак. Лекин бу ерда бутунлай бошқа гап. Кўпгина штатларда мактабда ўқитиш мажбурий ҳисобланади. Бу ўтакетган даҳшат! Қара, ёшгина, жимжилогдай бола ҳам мактабга боришга мажбур. Уларни зўрлаб ўқишга, ёзишга, тўп тегишга ўргатадилар. Бу боланинг асабини бузади. Ҳозир ҳам эсимда. Чарли мактабга қатнаб, футбол командасига иштирок этган пайтида жуда асаби бузуқ эди. Шу сабабдан у ҳозир ўқувчиларга ёрдам беришга ҳаракат қилади.

Джерри аянчли бош чайқади:

— Акангнинг бола бечораларга ёрдами тегишига сира ақлим етмайди.

— Чарли уларга дори етказиб беради. Ўзи Мексикада чиқар экан, оғриқни босадиган дори. Назаримда, маригуана ва наша деб аталса керак...

Джерри сапчиб ўрнидан туриб кетди.

— Бу ахир, жиний иш-ку!— хитоб қилди қаттиқ ҳаяжон ичида у.

— Фақат сенгина шундай деб ўйлайсан,— хотиржам деди Джоан.— Ўқувчилар бўлса ундан бениҳоя миннатдор.

Джерри кўзларини қисиб, овози борича бақириб берди:

— Джоан, Джоан... нималар деяётганингни ўзинг биласанми? Наҳот, акангни хавфли жиноятчи эканини ўзинг тушунмасанг?

— Ахир, сен ҳам қамоқхонада ўтириб чиққансан-ку,— ўзини ҳимоя қилиб деди Джоан.— Мен Чарльзга сени

кўп йил крепостда ўтириб чиққанингни гапириб бердим, унинг юз-кўзи ўзгариб, қара-я, бундай биринчи кўрганда миясиз, лақма деб ўйлайсан, аслида бошқача одам экан-да,— деди.

Джерри қулоқларини беркитиб, хўрсниб қўйди. У Джоанни чиндан ҳам жиннихонадан барвақт чиқариб юборишмаганмикин, деб ташвиш чека бошлади. Ё унинг хотини шу даража гўлмики, у кино билан ҳақиқий ҳаётнинг фарқини ажрата олмаса.

— Йўқ, мен кўринишимга қараганда мишг марта лақмароқман,— деди бўғилиб Джерри.

— Менимча, лақма эмассан,— уни тинчитмоқчи бўлди Джоан.— Сенда мен ҳеч қандай ақлий нуқсонлар сезмадим. Бунинг аксича, европалик одамларга қараганда анча ақллисан.

— Бас қил, тинч қўй ўша европаликларни. Қошкийди, Европа ва европаликлар тўғрисида бирон нима билсанг.

— Нима, мен сенингча газета ўқимайманми? Газеталарда, Европа — жуда ёрдамга муҳтож, қашшоқ ва бетоб мамлакат, деб ёзадилар-ку.

Джоан сўзларидан газета бўёғининг мазаси келиб турарди.

Джерри черковга адашиб кириб қолган шаккок одамдай зерикиб, қийналиб кетди. Шундай бўлса ҳам у шу топда ётоқхонага кириб, ўзини ўринга отишни истамасди. У ўзини етим боладай ёлғиз сезар, бу ердан мумкин қадар боши оққан «узоқроқ» жойга кетишни истарди. Аммо бу «узоқроқ» одатда ҳаммадан узун йўл бўлишини яхши биларди. Умуман, одам зотига у бормаган ер ҳаммиша яхши бўлиб туюлади. Джоанда қаттиқ бош қотириш хусусияти йўқ эди. Шу туфайли у ҳали ҳам ўзининг бир талай вақтини ҳалоллик ва тўғрилиқка, олижаноблик билан ёвузликни бир-биридан фарқ қилишга сарфлаб юрган Джеррига нисбатан бирмунча дадил ва ўзига ишониб ҳаракат қиларди.

Қисқа фурсатли жимликдан сўнг ўзи ҳам, хотини ҳам жонига тегиб кетган эр, босиқ овозда!

— Джоан, мен кетаман. Иш қидираман,— деди.

— Қачон?

— Ҳозироқ.

— Ёш болага ўхшамасанг-чи!

— Ҳа, албатта. Болаларга ўхшаб мулоҳаза қилмаганимда аллақачон бу ерда бўлмасдим.

Джоан қўлларини Джеррининг бўйнига ташлаб, унга меҳрибонлик билан термилди.

— Бирга кетамиз,— деди у.— Нью-Йоркда ўтира бериш менинг ҳам жонимга тегиб кетди. Фарбга кетганимиз маъқул.

Джерри хотини қўллари яна қўйин чўнтагига йўрғалаб қолганини сезди. Лекин қўллари бу сафар қуруқ қайтишга мажбур бўлди. Джерри страхование қоғозларини чамадонга жойлаб қўйганди.

— Яхши,— деди Джерри.— Ундай бўлса, тур, кийин. Унгача мен доктор олдига бориб, йўлга пул қарз олиб келаман.

— Йўқ, Джерри. Эртага эрталаб жўнаймиз. Мен ҳали Чарльзни кўришим керак. У тунги соат иккиларгача қайтиб келаман деб кетган.

Джерри бир ирғиб тушди. Кечқурун мис кострюлдай бўм-бўш бошига ўзи болғача билан урган одамани кўришга тоқати йўқ эди. У тезроқ озодликка чиқиш учун йўқ ердаги важ-корсонларни, янги-янги баҳоналарни ўйлаб чиқара бошлади. Джерри хотинини энди анча яхши билиб қолган ва у бундай ўрта миёна, оҳори тўкилган баҳоналарга осонгина ишона бермаслигини аниқ сезиб турарди. Шу туфайли, у шундай гап топдики, бу ҳар қандай хотин юрагига гулгула солмай қўймасди.

— Джоан,— шивирлади у худди фитначиларга ўхшаб,— менда бир режа бор: биз автомашина ўғирлаб, ана ўшанда саёҳатга жўнаймиз.

— О-о, қандай қизиқ гап-а!— хитоб қилди Джоан.— Джерри, мен сени ғоят севаман!

— Ҳозир айни машина топиладиган вақт. Соат бир ярим бўлди, кўпчилик ухлаб қолган. Полициячилар эса шу топда кофе ичиб ўтиришибди.

Джерри эшик томон юриб, энди чамадонини олган эди, Джоан:

— Чамадонни ташлаб кет,— деди.

— У менга керак. Агар қўлимда биронта буюм бўлса ҳеч ким менга эътибор қилмайди. Джоан, тезроқ кийин деяпман сенга! Тайёр бўлиб тур, бир соатдан кейин олиб кетгани келаман.

Хотинининг кўзлари янги йил арчасидаги чироқлар сингари порлаб кетди. Эрига самимий завқланиш, мафтун бўлган ҳис-туйғу билан тикилиб, лабларига бўса муҳрини узоқ босаркан, оҳиста шивирлади:

— Машинанинг энг зўрини танла..

— Энг нафис, энг яхшисини танлайман,— жавоб қилди Джерри ва ўзининг нозик қонхўрини бир оз эркалада, тезроқ чиқиб кетишга шошилди.

Джерри чиқиб кетиши билан Джоаннинг хотирасига эрининг машина ҳайдашни билмаслиги, унда ҳайдаш ҳуқуқи берадиган рухсатнома йўқлиги тушиб қолди. Устига-устак унинг кўзлари ожиз, узоқни кўролмади-ку! Шу мулоҳазаларга қарамай, Джоан йўлга отлана бошлади. У ҳақиқий дунё ташвиши билан эмас, хаёл оламида яшарди, унинг орзулар оламининг вакиллари — кино юлдузлар билан асаби мустаҳкам дедектив романлар қаҳрамонлари эди. Джоаннинг энг катта бахти шу эдики, у ўзини чуқур бахтсиз деб ҳис этмасди.

У ҳар замонда киядиган башанг қизил костюмини ва сербар соябонли қора шляпасини кийди. Шу туришида у ҳар қандай журналнинг муқовасини безаши мумкин эди. Джоан сабрсизлик билан Джеррини кутаркан, сигарета кетидан сигарета чекарди. Зина томондан аллақандай олағовур эшитилди. Джоан эшикни очди-ю, газабдан ўзини тўхтатиб қололмади:

— Чарли! Чарли, уят эмасми сенга!

Унинг ҳурматли акаси иккинчи қаватга қорни билан зинапоялардан судралганича эмаклаб чиқиб келарди.

— Намунча эсингни йўқотгунча ичмасанг?— акасининг ўрнидан туришига ёрдамлашар экан, койинди Джоан.

Аммо акасинг оёқлари унинг оғир гавдасини кўтаришдан бутунлай ожиз эди. У бир амаллаб йўлакка етиб олгач, газаб билан бақирди:

— «Намунча ичмасанг»га бало борми? Ичган бўлсам майли эди-я. Йўқ, қип-қизил ҳушёрман, ҳатто суратимни солса бўладиган даражада эсим жойида, фақат акварель билан...

— Бўлмаса, нима бўлди?— акасини креслога ўтқазар экан, ташвиш билан сўради Джоан.

— Аввал бир қултум виски бер,— деди алам билан Чарли тишларини ғижирлатиб.

Бир оз хотиржам бўлгач, гап нимадалигини айтиб берди:

— Бугун бизнеснинг мазаси бўлмади... Уйга қайта-ётиб; йўлакда азиз эрингга, ҳалиги лаънати немисми, нима бало эди, ўша жин чалгурга дуч келдим...

— Финн,— луқма ташлади Джоан.

— Э, ҳаммаси бир гўр эмасми?! Уни бошлаб бир адабини бериб, қўймоқчи эдим, мендан олдинроқ отини қамчилаб қолиб, муттаҳам, бир зумда темирчидек тақалаб ташлади. Пачаваси шу бўлдики, тўппончамни чўнтагимдан суғуриб олиб, шляпамни иягимгача бостириб кийдириб, кетимга ўхшатиб бир тепди!.. Бундай расвогарчиликни мен умрим бино бўлиб кўрмаган эдим.

Чарльз газаб ва аламдан йиғламоқдан бери эди. Қўлидаги вискини ичиб бўлиб, давом этди:

— Бориб турган муттаҳам экан, ярамас. Барибир мен унинг додини бераман! Қасам ичиб айтаманки, ичакчавағини ағдариб ташлайман!

— Наҳот у ҳеч нарса демаган бўлса?— сўради ҳангу манг бўлиб қолган Джоан.

— Фақат: «Синглингга дурустроқ ғамхўрлик қил, мен Ойга учиб кетяпман...» деди.

Джоан шляпасини бошидан олиб қўйиб, стулга ағдарилди-ю, тошдай қотиб қолди. Орадан бир минутча ўтгач:

— Мен энди унинг янги адресини қаёқдан оламан?— деди ҳўнг-ҳўнг йиғларкан.

УН УЧИНЧИ БОБ

Ун учинчи бўлгани учун ҳам бахтсиз бу бобда Джеррининг кулги психологияси ҳақида лекция эшитгани ва бошпанасиз дайдилар «хобо»сининг буюк қардошлигига аъзо бўлиб киргани

Джерри аллақандай ёқимсиз ҳис-туйғудан: ҳаддан ташқари қаттиқ гумбурлаш, қичқириқ, кулги ва ур-йиқит тўполондан уйғониб кетди. Қимдир унинг елкасидан тортиб силкитар ва қўлтиғи остини қитиқлашга уринар эди. Джерри кўзларини очган бўлса-да, хийла фурсат ўзини уйқу билан жонли воқелик орасида, яъни атроф-теварақдаги мавжуд ҳамма нарса ноаниқ ва хира, сояга ўхшаб кўринадиган бир ҳолда сизди. У баҳор палласида ухлаган тулкидай мудрар, қовоқлари худди тош бойлаб қўйгандек пастга тортиб кетмоқда эди. Силкитиш, итариш ва туртки яна янги куч билан такрорланди. Назарида, гўё кимдир икки марта юзига шапалоқ тортиб юбориб, кейин нақ қулоғи остида оламни бошига кўтариб бўкир-

гандай туюлди. У бутунлай уйғониб, аста-секин вазиятга тушуна бошлади. Джерри одамлар билан лиқ тўлиб-тошган метро вагонидан ўтирарди. Ён-верини кишилар тўсиб турганидан ҳеч нима кўринмасди. Унинг кўзига фақат вагон шифтларига ёпиштириб қўйилган реклама плакатлари-ю, яна аллақандай башаралар кўринди, холос. Оғзи қулоғига етиб кулаётган одамларнинг юзлари қора, сариқ, жигар ранг, кўкимтир, оқарган ва кул ранг тусда эди. Ана шу олақуроқ оломон теварагида кишининг ақли бовар қилмайдиган хушбўй ис, ёқимли ҳаво сузиб юрарди. Сассиқ саримсоқ, нўшпиёз, тиш пастаси, пардоз суви, чайналадиган резинка, упа, атир, совун ва сельдерейларнинг ҳиди Джеррининг димоғини қитиқлаб, уни уйқу олаמידан бутунлай юлиб олди. Кундалик воқелик уни минглаб ҳид ва овозлар билан табрикламоқда эди. Бу Нью-Йоркнинг ер ости поезди. У худди жигар қон томири каби бетўхтов доира ясаб айлангани айланган.

Формали фуражка кийган баланд бўйли бир негр Джерри томон энгашиб, оғзи қулоғида жилмаяр экан:

— Жаноб! Сиз қаёққа кетяпсиз?— деб сўради.

— Олға!— жавоб қилди Джерри.

— Жуда соз, жаноб. Аммо сиз вагонда қарийб етти соатдан бери ўтирибсиз, Манхэттен атрофини, э-ҳе, кўп марта айланиб чиқдингиз. Бунини нима деса бўлади, жаноб? Мақсад нима ўзи?

— Ҳеч қандай мақсад йўқ,— жавоб берди Джерри.

Поезд юришини секинлатиб, негр эшик томон кетди. Джерри атрофида ўнлаб юзларни кўрди. Барчаси кулиб турарди. Улар чексиз, сира тугамас оқимни, ҳамиша ўзгариб турувчи ва доимо шу ҳолича қолувчи оқимни эслатарди. Яна ўша кулган юзлар, яна ўша ҳид ва овозлар. Поезд йўлга тушди. Негр одамларни оралаб ўтиб, суқилиб-сурилиб Джерри ёнига келди. У Джеррини айбламоқчи эмас, балки унга ёрдам қўлини чўзмоқчи эди. Негр ўзининг ер остидаги иш фаолияти даврида бошпанасиз одамларнинг умумий бешиги бўлган, уларни нотинч тебратаётган мана шу метро вагонларида туни билан ухлаб кетувчи минглаб эркак ва аёлларни кўп кўрган эди. Бу ерда тирсакларни тиззаларга тираб, этга ботувчи ёғоч скамейкалардагина ўтириб кетиш мумкин эди, бунинг учун, албатта, вагонга чиқиш олдидан ўн цент тўлаган бўлишингиз шарт.

— Шундай жаноб,— яна сўз бошлади бояги одам-оҳун негр,— сиз қачон тушишни мўлжаллаб туриб-сиз?

— Ҳозир вақт кечқурунми ё эрталабми?— сўради Джерри.

— Эрталаб, жаноб. Гоят гўзал, жозибали тонг. Соат саккизга яқинлашай деб қолди.

— Ҳозир биз қаердамиз?

— Манхэттенда, жаноб. Аниқроғи, Гарлемда. Келгуси остановка, қимматли жаноб, Бир юз йигирма бешинчи-кўча.

— Гарлем,— деди орзуларга чўмиб Джерри ва унинг кўз олдида Голландия намоён бўлди. Мана, унинг ажойиб лолазорлари, ёғоч кавуш кийган деҳқонлари, мазали сирлари, сернақш оппоқ эшиклару кўзни олувчи зинапояли, хушрўй қилиб бўялган чиройли уйлари кўзига кўри-ниб кетди.— Гарлем,— яна такрорлади у.— Бўлмаса мен келгуси осатновкада туша қолай.

— Жуда соз, жаноб,— деди негр ва жозибали жил-майиб қўйди.

Джерри сурилиб эшик томон юрди. Шу лаҳза эсига чамадони тушиб, ҳозиргина ўзи ўтирган жойга отилди. Унинг ўрнида сарғишдан келган пуэрторикалик йўловчи сельдерей чайнаб ўтирарди.

— Менинг чамадоним йўқолди!— қора танли провод-никка қараб қичқирди Джерри

— Бунинг ажабланадиган жойи йўқ,— деди самимий хайрихоҳлик билан негр.— Оламда доимо нимадир йўқолиб туради. Сиз тушишга шошилинг, жаноб. Поезд ҳозир тўхтади.

— Мен чамадонимсиз қандай тушиб кетаман?— деди қатъият билан Джерри.— Чамадонни уриб кетиш-ди-ю.

— Бу одатдаги иш. Оламда деярли ҳар куни ўғир-лик юз бериб туради. Полицияга хабар қилинг. Қани энди, жаноб...

Проводник Джеррининг қўлтиғидан ушлади, чайқалиб, босиб келган оломон уни эшикка қисиб қўйди. Поезд тўхтади, одамлар оқимининг ўзи Джеррини ташқарига, платформага олиб чиқиб қўйди.

— Чамадон, менинг чамадоним йўқолди!— овози бо-рича қичқирарди Джерри.

Унга жавобан ҳар тарафдан истеҳзоли кулги овозла-

ри эшитилди, тиржайган башаралар кўринди, ҳамма нарсани қамраб олувчи социал кулги янграрди. Нью-Йоркнинг саккиз миллион аҳолиси бир вақтнинг ўзида ёппасига шарақлаб кулгандай туюлди. Оқим Джеррини ер остидан кўчага — ер остидаги ур-йиқит тикилинчдан ер устидаги ур-йиқит тикилинчга олиб чиқиб қўйди. Джеррининг кўзи кўча ҳаракатини тартибга солиб турган полициячига тушиб, оломонга суқилиб у томон бора бошлади.

— Менинг чамадонимни ўғирлаб кетишди,— деди у титроқ овоз билан.

— Наҳотки, рости билан-а?!— ачиниб, кулиб деди полициячи.— Қўнғилсиз воқеа бўлибди. Лекин бўлиб туради! Бундай ҳодисалар ҳар кун содир бўлади. Ҳа, айтмоқчи, қаранг, бугун ҳаво қандай яхши-я. Сентябрнинг охирида бундай яхши ҳаво жуда камдан-кам бўлади!

— Ҳа, жуда ажойиб ҳаво,— унинг гапига қўшилди Джерри ва юзига бужмайганга ўхшаган тиржайиш ёйилди.

У полициячига хизмат вазифасини ўташ имконини бериб, ўз йўлига қараб кетди. Бугун ҳаво чиндан ҳам гўзал, ёқимли ва илиқ эди. Ширин орзу-хаёллар оламининг эпчил савдо агенти, қаҳрамонимиз қўйинини пуч ёнғоққа тўлдириб кетибди. Голландия Гарлемининг ажойиб лолазорлар манзараси бир нафасда чекиниб, унинг ўрнида Нью-Йорк Гарлемининг ҳақиқий қора воқелиги намоён бўлди.

Джерри шу топда ҳамма нарсаси қоп-қора ҳақиқий негрлар кварталининг қоқ ўртасида турарди. У худди камдан-кам кўзга кўринадиган лайлатулқадир сингари Бешинчи авенюга кириб борди. Йўлкаларда ёшлари ҳам, бўйлари ҳам турли хил бўлган қора танлилар ўтиришарди. Назарингда, улар ана шу ахлат, турли-туман қоғоз, кемириб ташланган ташландиқлар ва шу каби бошқа эски-тускилар орасида маза қилиб ўтиришганга ўхшарди. Бошлари устида семиз пашшалар ғужғон ўйнаб, ҳаёт абадий эканини амалда намойиш қиларди. Иккита бола қўлга ўргатилган каламушга овқат берарди. Унинг икки биқини чиқиб турганидан ва зарангдай қаттиқ қорнидаги эмчакчаларидан каламуш янги меҳмон кутаётгани кўзга яққол ташланиб турарди. Қуёш ўзининг заррин нурларини ана шу қувноқ кулги, шўх ва

беғам ҳаёт жўш ураётган роҳат-фароғатнинг қора маконига ҳовуч-ҳовуч сочарди.

Ҳар томондан Джеррига салом йўллашарди, Джерри ҳам уларга жавоб қиларди. Голландиянинг жозибадор гулзорлари Гарлем негрларининг қалбида экан. Улар гужғон ўйнаган, жонга тегувчи пашшалар ва қуёшда қуриб ётган ит тезаклари орасида ўтириб, қалбан табиат оламининг ажойиб гулзорларида яшар ва Одам Ато боғларини орзу қилардилар. Қора, тагсиз кулгу. Тирик, ёрқин жилмайиш. Бегона тупроққа кўчириб келинган қутурган ҳаёт...

Гарлем жилмаярди, аммо Джеррини кўрган-кечирганлари билан ягона чамадонини йўқотгани эзмоқда эди. Унда буюмларини қайтариб олишга катта ишонч йўқ эди, чунки, бу ерда фақат ўғригина ўғрини ушлаши мумкин эди.

Бешинчи авеню билан Бир юз йигирма еттинчи кўча бурчагига ҳар бир кишига Гарлемдаги энг яхши қаҳвани ичиб кўришни таклиф этувчи «Джо қаҳвахонаси» жойлашган эди. Джеррининг завқини келтирган нарса бу ердаги қора ишбилармонларнинг ўз буюмларини «дунёдаги энг яхши» деб атамай, меъёри билан мақташлари бўлди. Джерри кичик залга кириб бораркан, бирдан унга бир гала шўх пашшалар ёпишди, қулоғига автомат граммофон чалаётган пластинкадан Фрэнк Синатранинг кўшиғи эшитилди ва димоғига доғланган ёғнинг аччиқ ҳиди урилди. Ун чоғли негр магазин пештахтасига ўхшаган узун стол теварагида ўтириб қаҳва ичиб, котлет чайнашарди. Уларнинг ҳар бирининг юзида офтобдай чарақлаган кулги ўйнарди. Ялтироқ бошида бир туки йўқ қаҳвахона эгаси Джеррининг қаршисига пешвоз чиқди. У шарақлаб кулди-да, Джеррига қараб ҳазиллашаркан:

— Салом, жаноб! Қандай гўзал эрта-а! Шундай эмасми?— деди.

— Ғоят гўзал...

— Нима учундир ғамгин кўринасиз?

— Чамадонимни ўғирлаб кетишди.

Хўжайин яна шарақлаб кулди. Унинг қувноқ кайфияти худди ғийбат гапдай бирпасда бутун залга ёйилди. Орадан бир минут ўтмай, барча негрлар ичаклари узилар даражада хохолаб кула бошладилар. Бу — бутун шаҳарга янги модадай ёйилган, қуш сингари беғам кай-

фият Джеррининг жонига тегиб, юзига жилмайишга ўхшаган аянчли ифода олди-да, қаҳва буюрди.

— Бирон нима емайсизми?— сўради хўжайин.— Бизда ўзимизнинг махсус тансиқ овқатларимиз бор: олчали пирог, қийма котлет. Бизда ст гўшти истеъмол қилинмайди.

— Бўлмаса, пирог бера қолинг,— деди Джерри.— Сўнг қора қаҳва.

— Уттиз цент туради,— жавоб қилди хўжайин.— Пулини олдиндан тўлашингиз мумкин.

Джерри қўлини чўнтагига солди-ю, аъзойи бадани титраб кетди. Ҳамён йўқ эди. У асаби қўзиб, чўнтақларини титкилай бошлади. Болғача ҳам, Чарльздан тортиб олинган тўппонча ҳам эгасини топиб кетганди. Джеррининг чўнтақларида фақат исқирт дастрўмолча билан тишлари синган тароққина қолган эди.

— Менинг ҳамма пулимни ўғирлаб кетишибди,— минғирлади у.

Қаҳвахона эгаси лаблари билангина эмас, кўзлари билан ҳам куларди. Кейин у баркашдек башараси, қорни, ҳатто елкалари билан ҳам кула бошлади. Бу кулги дарҳол мижозларга юқди.

— Жудаям эски, сийқаси чиқиб кетган гап,— деди ниҳоят у.— Афсуски, бу тулкилик бугун ўтмайди. Иложим йўқ, жаноб, сизга на қаҳва, на пирог бера оламан!

Сўнгги сўзларни у кулгидан бутун гавдаси силкиниб, зўрға айтди.

— Бунинг нимаси кулгили?— Джеррининг жаҳли чиқиб кетди. Қаҳвахона эгаси бир дақиқа ўзини кулгидан тийиб, Джерридан сўради:

— Сиз қаерликсиз — Алабамаданми, Миссисипи ёки Виргинияданми?

— Мен Бруклинданман. Лекин бунинг бу гапга нима алоқаси бор.

— Турган гап, алоқаси бор. Ҳар қалай, сиз ўқишни билишингиз керак. Атроф-теварагингизга мундай қаранг-а!

Джерри мўъжаз қаҳвахонага жадал кўз югуртириб чиқди. Деворлардаги доғ босган гулқоғозларнинг исқиртларини беркитиб, ҳамма ёққа улкан плакатлар ёпиштириб ташланган эди. Ҳар бир плакатда кулиб турган юз тасвирланган, уларнинг барига ўқлоғдай ҳарфлар билан бир хил гап:

МИЛЛИЙ КУЛГИ ҲАФТАСИ

деб ёзиб чиқилганди.

Гўё қуёш ўзининг бир ҳовуч олтин нурларини Джеррининг миясини ёритгани сепгандай бўлди. У нима учун ҳамманинг юзида кулги порлаётгани сабабини энди тушунди.

— Хўш, энди сизга равшан бўлгандир нима сабабдан кулаётганимиз?— сўради қаҳвахона эгаси.— Шахсан президентнинг қўли остида ўтказилаётган бу Миллий кулги ҳафтасининг бугун биринчи куни. Ҳозир жиддий қиёфада юриш жуда хавфли. Айниқса, бизга ўхшаганларга, дарҳол шубҳа остига олишади. Сиз, яхши биласизки, жаноб, ҳар бир фуқаронинг бурчи ҳозир бутун ҳафта давомида кулишдан иборат.

— Нима учун кулиш керак?— ҳамон тушунолмайд ҳайрат билан сўради Джерри.

— Чунки, юқоридан кулинсин, деб кўрсатма берилган.

Шундай деб қаҳвахона эгаси бошқа мижозларига хизмат қилгани шошилди. Джерри стол устида ётган газеталарни кўздан кечира бошлади. Газетанинг бутун биринчи саҳифасини шаҳар мэрининг кулиб турган юзи эгаллаган эди. У бошдан-оёқ Кулги ҳафтасига бағишланган бўлиб, ёрқин сарлавҳалар кўрга ҳассадай кўзга равшан ташланиб турарди.

Бардам ва қувноқ кулги билан инсоннинг ҳаётини янада узайтирамиз!

Биз чексиз бахтиёрмиз, шу туфайли куляпмиз!

Биз бутун олам юзига тик қараб, кулмоқдамиз!

Кореяда уруш кетяпти, аммо биз барибир, кулаверамиз!

Унлаб врачлар кулгининг саломатлик учун фойдали экани тўғрисида ўз фикрларини баён қилганлар. Министрлар ва конгрессменлар яқдиллик билан бутун ҳафта давомида кулишга ваъда беришган. Реклама агентлари ўзларининг ҳар бир эълонларида кулгини шон-шарафга чулғардилар.

«Погохондас» тиш пастаси тишингизга садаф оқлигини беради, хоҳлаган вақтингизда ва хоҳлаган ерингизда бемалол кулавериш имконига эга бўласиз.

Махсус Миллий кулги ҳафтаси муносабати билан ясама тишлар ярим баҳосига қўйиб берилади!

«Гринбелт» дафн бюроси кўмиш маросимини кулгили даражада арзон баҳода бажаради.

Ҳар бир кулувчи одам «Кентукки» вискисини ичсин!

«Астория» меҳмонхонасида катта кулги байрами ўтказилади. Байрамни шахримиз мэри ва Боб Хоуп оталиққа олган...

Джерри газетани бир четга қўйиб, жилмайишга уришиб кўрди. Қаҳвахона эгаси яна унинг ёнига келиб, атрофга ҳадиксираб қараб олар экан, деярли шивирлаб:

— Сизда рости билан ҳам ҳеч вақо йўқми?— деб сўради.

— Бир чақа ҳам — ғамгин жавоб қилди Джерри.

— Сўзлашингизга қараганда... сиз чет элликка ўшайсиз?

— Ҳа, мен яқинда Европадан келдим.

Қаҳвахона эгаси синчков одам чиқиб қолди.

— Демак, сиз Европадан келдингизми? Хўш, ҳалиги, у ерда даҳшатли қашшоқлик ҳукм сураётган бўлса керак-а? Ҳа, айтгандай, менинг отим Кокс. Джо Кокс. Ка-о-ка-эс.

— Менинг исмим Финн. Джерри Финн. Эф-и-эн-эн.

— Сизнинг бирон касб-ҳунарингиз борми? Агар иложи бўлса, ошхона ишларига озгина қарашиб юборсангиз, хотиним касалхонада ётибди. Мен ёлғизлик қилиб, шошиб қоляпман.

— Мен касбим бўйича врачман,— деб жавоб берди Джерри ўйлаб ўтирмай.— Врач-мутахассисман. Асосан бел оғриғи бўйича мутахассисман.

— Бел оғриғи бўйича! Ундай бўлса, сиз мени даволай олмайсизми?

— Менинг барча асбобларим бугун тунда ўғирлатиб юборган чамадонимда кетди.

Джерри сал ошириб гапирмоқда эди. Чунки, аслида чамадонда кичик электромассажа аппарати билан грелкадан бўлак ҳеч нима йўқ эди.

— Лекин барибди, сиз менинг белимни кўриб қўясиз,— ҳамон умидини узмай деди мистер Кокс.— Ҳақиқага текин овқат бераман. Яъни жаркоп ейсиз. Уни от гўштидан пиширмаганимизга ўзим кафолат беришим мумкин,

Джерри таклифни қабул қилди. Мистер Кокс ўз мижозларига кўз қисиб қўйди-да, жилмайиб ўтирган ёш йигитга кулиб туриб мурожаат қилди:

— Хэлло, Фред, менинг ўрнимга бизнес билан шуғулланиб тур.

— О'кей, Джо,—жавоб берди йигит ва шошилиб буфет пештахтаси ёнига келди.

Джеррининг боши енгил айланиб қаҳвахона эгаси орқасидан бошқа хонага ўтди. Хона, бир гап билан айтганда — йиғиштирилмаган эди. Бу сўз ёнига ҳеч нима қўшиб бўлмасди, ҳатто, қўштирноқни ҳам. Мистер Кокс кўйлагини ечиб, фирчиллаб турган, суйанчиқсиз кенг диванга қорни билан ётди. Унинг елкасидан тортиб, то белигача бутун орқаси гудда бойлаб, ёғ босиб кетганди. Джерри ўта ҳалоллик билан Кокснинг ҳар бир умуртқасини текшириб чиқди.

— Манави жой оғрияптими?

— Ҳа, жуда... Вой... Энди кулишгаям мажолим келмай қолди...

— Кулгига бало борми?! Манави ерда, жумладан, жуда бемаза кемирчак пайдо бўпти...

— Вой, сал секинроқ,— инграб юборди Кокс Джерри оғриқ умуртқаларни уқалаб, эзиб кўра бошлаганда.— Бўйнинг узилгурлар, ҳар қанақа бўлмағур ҳафталар ўйлаб чиқаришларини айтмайсизми... умуман, ҳеч қандай куладиган нарса йўқ ўзи.

Джерри энг оғриқ жой пастдан санаганда тўртинчи умуртқада эканини қайд қилиб, беморга ажойиб кўрсатмалар берди — кечагина Джоан бажарган давони айнан такрорлашни буюрди. Биринчи машқдан кейиноқ, мистер Кокс ўзини анча бардам ва тетик ҳис қилди. Кўйлагини кийиб, жаркоп пиширгани чиқиб кетди. Джерри жаркопга от гўшти солинганини дарров пайқади, лекин шунга қарамай, уни пок-покиза туширди.

— Марҳамат қилиб, бошқа сафар ҳам келинг,— қувноқлик билан деди мистер Кокс Джерри хайрлашиб, кўчага чиққанида.— Шунини ҳам эсдан чиқарманг, жаноб, ҳозир ҳар бир киши кам деганда жилмайиши керак.

Дарҳақиқат, жилмайиш беор нарса бўлади. Джеррининг ҳам лабларида енгил табассум ўйнаб қолди. У ўзини буюк имкониятлар мамлакатада эканига яна ишонч ҳосил қилди.

Бешинчи авеню худди ариққа ўхшаб Гарлемга қия эди. Джерри аста қадам ташлаб оламга машҳур бу кўчанинг нариги бошига қараб кетди. У ўзини гўё оламдаги энг беғам жойга, ҳеч ким на кечаги куннинг, на эртанинг ташвишини қилмайдиган ерга тушиб қолгандай сизди. Бир неча гадой Джерридан садақа сўрадн. Бу шу нарсадан далолат берардики, ҳали унинг ташқи қиёфаси маълум даражада ҳурмат уйғотади ва жамиятда тутган ўрни бор. Ўздан қашшоқроқ, эскироқ кийинганлар давраси, Джеррига ўз қайғу-аламини унутишга мажбур этди. Бу ердаги одамлар орасида очлик янгилик эмас эди. Буни у яхши биларди. Лекин улар кулар эдилар, улар жамоатчилик фикрини ҳурмат қилар эдилар. Уларнинг қора кулгилари ана шу жамоатчилик фикрининг бир бўлаги эди.

Джерри Финн бугун кечагидан яна бир неча парда паст тушди. У яккаю ёлғиз, бошпанасиз қолган, чўнтагида бир чақаси йўқ. Аммо тубанлик хавфини ҳали сезмасди. Оёқлари энгил қадам ташларди, қорни тўқ бўлганидан фикр-хаёли янги имкониятлар излаб топишга сафарбар этилганди.

Бир хилда солинган уйлар қатори бирдан узилиб, кенг хиёбон олдидан чиқиб қолди. Джерри қадамини секинлатиб, атроф-теваракка қаради. Юзлаб оёқ яланг негр болалари серчанг, кенг майдонда уймалашиб юрибди. Ана шу кўримсиз манзарада болаларнинг ярқиллаб турган тишлари билан нур ёғилаётган кўзларининг оқидан бўлак, бирон ёруғ нарса кўринмасди. Майдонча четларида тўзон қоплаган кичик яшил марзаларда каштан ва буржун, нинабарг пастак жануб дарахти — тис ва маржон дарахтларининг буталари ўсиб ётарди. Гарлемнинг бу қора парки Бўсалар хиёбони, деб аталар эди, Унинг оддий, кўримсиз скамейкаларида негрлар маҳалласининг ажойиб шоирона ишқий муносабатлари ниҳол ёзар эди. Кеч кирган паллада йўловчилар бу ерда ажойиб никоҳ бошланажаниннг гувоҳи бўлишлари мумкин: йигит билан қизнинг қорамтир юзлари бир-бирига қовушиб, тим қоронғи тун кўйнида эриб кетади. Кундузи эса, йўловчи, фақат пьесанинг финалини, оқибатини — бир гала болаларни кўради. Улар халқнинг ёш авлоди, уларнинг томири узоқ Африкага, бобокалонларига бориб туташади.

Джерри кўчадан бурилиб, хиёбон томон юрди. Қуриб

ётган ўт-алаф, турли консерва банкалари, қоғоз, шиша ва латта-путталарнинг қалин қатлами остида қолиб, ўз ҳаётининг сўнгги дамларини яшар эди. Унг томонда унча катта бўлмаган қоя мавжуд бўлиб, унинг ясси ёнбошида билан неча негр аёллари қўлларида эмизикли болалари билан ўзаро гаплашиб ўтиришарди. Джерри уларнинг қувноқ саломларига алик олиб, хотинлар ёнидан аста юриб ўтиб кетди. Унинг кўзи бирдан чеккадаги скамейкада ёлғиз ўтирган оқ танли одамга тушиб қолди. Джерри унга сездирмай ёнидан ўтиб кетмоқчи эди, нотаниш одам кўзойнагини қўлига олиб, хушчақчақлик билан:

— Қандай яхши ҳаво-а, жаноб,— деди.

— Жуда ажойиб.

— Қаранг, ахир, ҳадемай октябрь бошланай деб турибди-я.

— Шунинг айтинг-а!

Нотаниш одам скамейканинг нариги бошига сурилиб, Джеррига жой берди. Джерри ўтирди, шундан кейингина, у нотаниш одам қўлида китоби борлигини, китобнинг керакли саҳифасига бу одам хатчўп ўрнига бармоғини қўйиб ўтирганини пайқаб қолди. Джерри унга сездирмай китобга кўз қирини ташлади, ташлади-ю, қутилмаган тасодифдан бир ирғиб тушди: бу Артур Шопенгауэрнинг «Die welt als wille und vorstellung» — «Олам, ирода ва тасаввур сифатида» китоби эди, қаранг-а, шундай китоб қора-қура гадолар оламига тушиб қолибди.

— Кечирасиз, ҳурматли жаноб,— ботинмайгина унга мурожаат қилди Джерри,— сиз Шопенгауэрни унинг ўз она тилида ўқияпсизми?

Нотаниш одам қабариқ шишали кўзойнагини яна қўлига олиб, беш панжаси билан улкан, яқин орада тароқ тегмаган, ҳамма ёққа тарвақайлаб кетган сочларини силаб чиқди, кейин мулойим жилмайди-да, вазминлик билан:

— Уни ўз она тилида ўқисам, менга кўпроқ ёқади, кучлироқ завқ беради,— дедди.

— Ҳа, албатта,— рози бўлди Джерри.— Агар сиз инглиз тилидан бошқа яна бирон тилни билсангиз, демак, сиз жуда кам учрайдиган америкалик экансиз.

Нотаниш одам совуққина кулиб қўйди, совуққина бўлса ҳам, барибир кулиб қўйди.

— Мен иккинчи авлодга мансуб бўлган америкалик

немисман. Менинг ота-онам бу ерга бундан роса қирқ тўрт йил муқаддам Германиядан кўчиб келишган. Мен эса Бостонда туғилганман.

Джеррининг математикага туғма майли йўқ, унга ҳавас қўймаган бўлса-да, ҳар қалай, бу масалани осонгина еча олди. Демак, унинг суҳбатдоши ташқи қиёфасидан қари чолга ўхшаб кўринса ҳам, аслида ҳали қирқ тўрт ёшга тўлмаган. Сочлари бутунлай оқариб кетган, кўз остлари салқиб ғалати халтачалар пайдо қилган. Нотаниш одамнинг қўлига қараб, уни шахта ёки фермада ҳеч қачон ишламаганини дарҳол билиб олиш мумкин эди.

— Талаффузингизга қараганда, сиз Нью-Йоркнинг туб фуқароси бўлмасангиз керак,— деди нотаниш одам.

— Ҳа, ҳақ гапни айтдингиз,— жавоб қилди Джерри.— Менинг Америкага келганимга атиги икки ой бўлди. Финляндиядан келдим.

— Оҳ, сиз ҳали Финляндиядан келганмисиз?— шўх хитоб қилди нотаниш одам.— Аҳолиси тўрт миллиондан ортиқ, олтмиш мингдан кўпроқ кўллари бор, пойтахти Хельсинки, республика президенти Паа-паа-пасси...

— Паасикиви,— ёрдамлашиб юборди Джерри.

— Мутлақо тўғри.

— Сиз Финляндияда бўлганмидингиз?— қизиқсиниб сўради Джерри ундан.

— Афсуски, бўлган эмасман. Лекин, мен географияни жуда яхши кўраман. Менинг номим Борис Минвеген.

— Меники — Джерри Финн.

— Финн. Шотландияда ҳаддан ташқари кенг тарқалган фамилия. Сиз билан танишганимдан бениҳоя хурсандман, мистер Финн. Ҳа, айтгандай, сизнинг касбингиз нима?

— Шу топда ишсизман...

— Мен ҳам. Яқин орада ўн ой бўладики, беиш санқиб юрибман. Ҳа, худди хотинимдан ажрашган кунимдан буён беишман. Сиз-чи, сиз уйланганмисиз? Кечирасиз, мен сизга бундай юрак сирларидан савол беряпман.

— Ҳа, майли, сўрай беринг, расмиятга бало борми, мистер Минвеген! Мен уйланганман, аммо хотиним билан алоҳида турамиз. Кечадан бери...

Джеррининг кунни кеча хотинидан ажралгани мистер Минвегенни сира ажаблантирмади, у Фақат маъқуллаб бош силкиди-да, ўз китобини варақлай бошлади. Шундан кейин у ўзига-ўзи айтаётгандай:

— Ҳамма айб менинг ўзимда эди,— деб қўйди.— Фақат менда айб. Мен хотинимни алдадим, унинг аҳволи руҳиясини яхши тушуниб етмадим. Умуман, менинг энг заиф томоним, одамларни яхши билмаслигим. Хотинларга бўлса мутлақо тушуна олмайман.

Мистер Минвеген қисқа пауза қилди. Шундан кейин ўйчан гапида давом этди:

— Мен уйланганимда, танишганимизга энди икки кун бўлган эди. Мен унинг учинчи эри эдим, ўзимнинг эса, биринчи уйланишим. Хотиним хийла гўзал аёл эди, тасвирий санъат билан, бир оз музика, иннайкейин, адабиёт, агар хотирамдан кўтарилмаган бўлса, яна балет билан қизиқар эди. Унинг аввалги эрлари бахтсиз ҳодиса юз бериб ҳалок бўлишган экан...

Джерри бир ирғиб тушиб, дарҳол сўради:

— Оти нима эди?

Мистер Минвеген Джеррига ҳайрат билан тикилди-да:

— Анни,— деб жавоб берди.

Джерри беихтиёр эркин нафас олиб, енгил тортди ва бир оз ноқулайлик сезган ҳолда:

— Мени аҳмоқона саволим учун кечиринг,— деди,— гапингизни бўлиб қўйдим.

— Ҳечқиси йўқ, сизни қарангу, хўш, шундай қилиб, мен ёмон психолог эканман. Хотинимнинг руҳига сира киролмадим. Кейинчалик, мисим чиқиб, уни алдаганим билиниб қолгач, хотиним мендан ажралишни талаб этди.

— Демак, сиз бошқа аёл билан танишган эдингиз?— шартта деди Джерри сипогарчилик қилиб ўтирмай.

— Йўқ, азизим! Мутлақо ундай эмас... Аслини олганда, буни алдамчилик деб атамаса ҳам бўлади. Ҳозирги замон учун у жуда арзмаган майда гап. Менинг жиноятим хийла жиддийроқ. Биз Анни билан танишганимизда, мен унга касбимни ғишт терувчи деб айтдим. Ўзингиз яхши биласиз, мистер Финн, ғишт терувчилар меҳнатига яхши ҳақ олишади. Анни мендан шубҳалана бошлади, чунки олиб келган ҳафталик иш ҳақим ғоят кам эди. Анни хусусий изқувар ёллаб, менинг изимга тушган, у дарҳол менинг нима иш қилишимни аниқлаб... қисқаси,

улар мени фош қилишди. Дарҳақиқат, мен меҳнати юқори баҳоланадиган ғишт терувчи бўлмаганимдан кейин, суд бизни дарҳол ажратиб қўйди. Ҳа, чиндан ҳам мен ёмон психолог эканман, одамларни билмас эканман.

Мистер Минвеген яна китобини варақлай бошлади.

— Кечирасиз, мистер Минвеген,— деди бир оздан кейин Джерри.— Мен сизнинг ҳақиқий касбингизни билмоқчи эдим.

Мистер Минвеген унга юрагини очиб, чин кўнгилдан деди:

— Мен университет профессориман.

— Қайси соҳа бўйича?— сўради Джерри сал довдираб қолиб.

— Психология. Лекин шунга қарамай мен, барибир, одамлар руҳини билмайман. Мени ахлоқсизликда айблаб, дарҳол хизматдан бўшатиб юборишди.

Орага яна узоқ сукут чўкди. Ниҳоят, жимликни Джерри бузди:

— Мен ҳам хотинимни айбламоқчи эмасман. Мен ҳам сизга ўхшаб одамларни яхши ажрата олмайман. Баъзи пайтда хотинимни ўзимча аллақандай кам учрайдиган бир тасодиф, деб ўйлардим. Мана энди разм солсам, сизнинг хотинингиз ҳам худди ўшанга ўхшаган экан. Ажабо, қизиқ.

— Бунинг ҳеч қандай ажабланадиган жойи йўқ,— софдиллик билан кулиб деди мистер Минвеген.— Бундай кам учрайдиган тасодифлар тўлиб ётибди. Турган гап, улардан узоқроқ юрган маъқул. Энг яхшиси, ғишт терувчи бўлиб ишга кириш лозим.

— Наҳот, сиз бошқа университетга ўқитувчи бўлиб киролмадингиз?— сўради Джерри.

— Гап бунда эмас. Маълумки, университетлар асосан хусусий кишиларнинг инъомларидан тушган маблағ ҳисобиға яшайди, демак, уларнинг олиҳиммат ҳомийлари билан алоқангиз йўқ экан, иш тамом, барча йўллар сиз учун берк. Бунинг устига елкангизда меникига ўхшаган сира ювиб бўлмайдиган доғ: қўпол алдамчилик юки бўлса, унда нима қила оласиз! Аммо мен бундан ранжиганим йўқ, беш ой муқаддам «хоб» бўлиб олдим ва шундан бери ранг-баранг ҳаёт кечириб юрибман.

Мистер Минвеген ўз ҳикоясини тўхтатиб, бошини кўча томонга бурди. Худди шу лаҳза хиёбон қаршисига радиоавтобус келиб тўхтади. Орадан бир неча дақиқа

ўтмай, бутун Гарлем Гарри Трумэн Қўшма Штатларнинг биринчи кулувчиси деб якдиллик билан сайланганини ва барча қирқ саккиз штат Миллий кулги қиролчасини сайлаш учун ўзларининг кўп сонли вакилларини юборганини билди. Радиоавтобуснинг диктори бу ахборотни қуйидаги тантанали чақириқ билан тугатди:

«Ҳар бир граждан Миллий кулги ҳафтаси даврида кулиши кераклиги ҳақидаги буюк бурчини унутмасин! Кулги ҳеч нарса эмас, лекин бунинг учун ҳақ тўлайдилар. Бизнинг жамоат арбобларимиз портретларига қаранг: уларнинг бари жилмаймоқда ёки кулмоқда. Нима учун? Шунинг учунки, улар ўз тишларини «Хлорофилл» тиш пастаси билан ювиб, маржондай ялтиратиб олганлар. Энди улар тишларини кўрсатишдан асло қўрқмайдилар. Жилмайинглар ва кулинглар! Бутун жаҳонга донг таратган «Хлорофилл» кулгиси билан кулинглар!..

Мистер Минвеген сиполик билан кулиб қўйди, аммо Джеррининг, ҳатто, жилмайишга ҳам мажоли келмади.

— Бу мамлакатда доимо нимадир ўтказилади,— деди ўйчанлик билан мистер Минвеген.— Баъзан, назарингда шундай туюладики, гўё одамлар ҳамиша ниманидир ўтказиш учунгина яшаётганга ўхшайдилар. Нима ўтказиш керак — бунинг аҳамияти йўқ. Ишқилиб, нимадир ўтказилса бўлгани! Ҳозирги пайтда бизнинг миллий ҳаётимизда турли хил ойликлар, ҳафталиклар ва тантанали кунлар ўтказиш жуда расм бўлиб кетди. Жумладан, хавфсизлик ва ўзини-ўзи муҳофаза қилиш ойлиги ўтказилади, ипак ҳафталиги, пахта ёки юнг ҳафталиклари, консервалар, автопокришкалар, нефть маҳсулотлари кунлари, шунингдек, Покистонга ёрдам, кир ювиш машиналари куни, ҳатто, «кўпроқ мороженое ва сир енглар» деган кунлар ҳам ўтказиладиган бўлиб кетди. Қисқа қилиб айтганда, ана шу ойликлар, ҳафталиклар ва кунларнинг бари турли хил воқеани, мол-буюмни ва атоқли машҳур шахсларнигина улуғлаш мақсадида ўтказилади. Шу туфайли одамлар ҳамма вақт ошиққанлари ошиққан. Аслида, шу югур-югур заминида маккор савдо-сотик механизми иш кўради: мумкин қадар кўпроқ савдо қилиш, одамлар елкасидаги қарз юкини борган сари оширишга тиришади. Қарз юки деярликнинг маъноси шуки, ҳамма мол-буюмни насияга олади. Бун-

дан ташқари мана шу кампаниялар даврида хайр-эҳсон йиғувчилар эшикма-эшик юриб, уларнинг ҳар бири бирон эзгу иш учун садақа йиғаётганини айтади.

Шу пайт улар хизирни йўқласа бўларди, ёрдам варақаси ушлаган негр қизча ҳамсуҳбатлар олдида пайдо бўлди. Ҳизча ёрдам варақасини аввал Джеррига узатди (чамаси, унинг устидаги костюми аллақачон йиртилиб, мазаси қочган мистер Минвеген костюмидан кўра дурустроқ эди), кейин жилмайиб туриб:

— Миллий кулги ҳафтаси муносабати билан маблағ йиғямиз, жаноб,— деди.

— Қимнинг фойдасига?— сўради Джерри.

— Бошпанасиз қолган негр болалари фойдасига.

— Оппоқ қиз, бирон нима ёрдам қилишдан ожизман.

Бу гапдан сўнг қизча ўзининг ёрдам варақасини скамейканинг нариги бошида ўтирган кишига ҳавола қилди. Мистер Минвеген эса унга танбеҳ берган оҳангда:

— Наҳотки, сизларнинг ўша комитетларингда сенга оқ одамлардан сўрама деб, айтишмаган бўлса?— деди.

— Ҳа, рост, айтишди, айтишган эди. Лекин мен сизларни Гарлемда яшайди, деб ўйлабман. Кечиринг, жаноб. Ўтиниб сўрайман, бу ҳақда ҳеч кимга айтманг, жаноб.

Скамейкада ўтирганларни ортиқ безовта қилмай қизча қоя ёнига, эҳтимол, бу йил охирги марта чарақлаб турган қуёшнинг илиқ, ёқимли шуъласида ҳузур қилиб ўтирган бир тўда қора танли эркак ва хотинлар олдига кетди. Джерри қизчани кўз қири билан кузатаркан, миясида сюрреалистик образлар пайдо бўла бошлади.

— Сиз жуда жиддий қиёфада ўтирибсиз, мистер Финн?— гап қотди ҳамсояси.— Агар манави Миллий кулги ҳафтасига тиш паста, ясама тиш ва спиртли ичимлик каби ҳар балони тиқиша бермаганда бу, умуман, чакана ўйлаб топилмаган қизиқ тадбир бўларди. Ҳа, айтмоқчи, каминанинг докторлик диссертацияси мавзуи ҳам кулги ва унинг келиб чиқиш сабаблари эди. Шу масалага бағишлаб мен ярим дюжина асарлар бостириб чиқардим.

— Улар жуда қизиқ бўлса керак,— гап қистирди Джерри.

Тўғри, бу сўзни у одоб юзасидан айтди. Аммо ўзининг самимий иқрорига кўра, вақти-вақти билан психологик хатога йўл қўювчи мистер Минвеген Джеррининг бу хитобини чин сўз, деб қабул қилди. Джерри одобли бўла-

ман, деб роса жазосини тортди. Психология профессори ўзининг чўнтак китоб — Шопенгауэр асарини скамейкага ёнига қўйиб, қўлларини қовуштирганича кўзини энг яқин қайрағоч учига тикиб, шошилмай, салмоқ билан лекция бошлади:

— Қимматли дўстим! Ўзингиз ҳеч шак-шубҳасиз яхши биласизки, бизнинг кулгимиз — худди сизнинг, менинг, ёки Нью-Йорк шаҳри мэрининг кулгиси сингари, шунингдек, атирсовунларда ва сигареталарда тасвирланган кино юлдузлар кулгиси. Каби ҳаммаси маълум бир руҳий фаолиятни ифодалайди. Кулги жуда муҳим биологик аҳамиятга эга. Мана шу сабабдан, инсон ўз руҳининг қай ҳолатда эканидан қатъий назар, кула олади: нафрат, рашк, очлик, ҳаяжон, хафагарчилик, ожизлик, муҳаббат, ҳатто, ўта умидсизлик ҳам кулги туғдириши мумкин. Энг самимий ва чин кулги — ўз-ўзидан маълум, ичиқоралик билан кулишдир. Бунга циркда, ҳаво гимнасти трапециядан учиб кетиб, бўйни остида қолган паллада осонгина ишониш мумкин. Одамлар ана шу пайтда кулишади. Қези келганда шунням айтиб ўтай, худди ана шундан сўнг машҳур цирк бизнинг конгрессимизнинг биринчи рақиб деган мақол пайдо бўлган эди.

Шундай қилиб, кулгининг биологик моҳияти, психикани ички ҳаяжондан ва тормозланиш ҳолатидан озод этиш билан узвий боғлиқдир. Ҳар бир нормал одам кулади ва у ана шу кулгисида ўзининг ички «мен»ини ошкор қилади, турган гап, шу каби тишини ҳам кўрсатади. Айниқса, тишлари бир текис, кемтиксиз, ҳар жиҳатдан тўкис бўлса, у бундан тап тортмайди. Кишиларни кулишларига қараб бир неча тонфага бўлиш мумкин. Мона Лиза типига кишилар, унга ўхшаб фақат лаблари билан куладилар. Бошқа бирлари кўзлари билан, юзлари, бурун мускуллари ва елкалари билан куладилар. Яна бир тонфа одам томоқ қоқиб, шундай куладики, қоринлари силкиниб, ичаклари узилай дейди, оёқлари беихтиёр ер тепади. Кулги психологияси одамни фош этиши, унинг яхши ва ёмон томонларини очиб бериши мумкин. Яхши психологлар, қани кул-чи, шу кулгинга қараб, сенинг кимлигингни айтиб бераман, дейишади.

Хўш, биз ниманинг устидан куламиз? Кулмоқ учун йстаган нарса сабаб бўлиши мумкин. Одам қаерда ва нима устидан кулаётгани билан ўзини-ўзи фош этади.

Пессимистлар ҳам кулади, уларнинг фикрича, ҳаёт фақат кулгили лотереядан иборат. Ҳозирги замоннинг турмуш услубига ҳар қандай вазиятда кула билиш одатини ҳам киритиш керак. Руҳоний қазо қилган одамнинг жанозасини ўқиётиб, турли латифалар айтади, эшитиб турганлар кулишади, албатта. Агар, қазо қилган одамнинг қариндош-уруғлари ёки дўстлари ўрта даражада ўзига тўқ одамлар бўлса улар шўх ёки scherzo куладилар. Борди-ю, ўрта даражадан сал юқорироқ бўлса, унда уларнинг кулгиси нозик ва таъсирли, жилмайганнамо хуриллашга, ёки *adagio con sentimento* га айланади.

Майда бахтсиз ҳодисалар кулги учун энг яхши сабаб бўлиб хизмат қилади. Агар бирон айб қилган негр йигитни кўплашиб симёғочга осиаётган бўлса, ёки кўчани кесиб ўтаётган аллақандай аёлнинг пайпоқ резинкаси бўшаб пайпоғи оёқларига ўралашиб қолса, сиз уни кўриб турган одамларнинг қандай кулгига ўч эканликларини яққол билиб олишингиз мумкин. Дарвоқе, менинг хотиним ҳам ана шундай одамлар тоифасига — «хи-хи-хи-хи» деб кулувчилар тоифасига мансуб эди. Бундай кулишни ҳозирги замон фани жадал ва равон хроматик кулги, ёки *passagio chromatico* деб атайди. Шовқинли кулги турини, жумладан, сенатор Маккарти ва миллионлаб америкали мактаб болалари кулгисини олсак, бу кулгида овоз жуда ёйиқ, баланд: «Ҳаҳ-ҳаҳ-ҳаҳ-ҳаҳ!» шаклида эшитилади. Бундай кулувчиларни биз олимлар ўз тилимизда қаттиқ хохолаб кулувчилар, ёки *foktissimo v'vacissimo*, деб атаймиз. Ичиқора одамлар бўлса, яъни бошқача қилиб айтганда, дунёдаги катта кўпчилик заҳарханда «ҳе-ҳе-ҳе» деб куладилар. Улар ўз қурбонлари устидан ёки бахтсизликка учраган объектдан, Линч судими ёки шунга ўхшаган бошқа бирон разолат жазо олаётганидан ошқора қувонадилар лаззат оладилар.

Мистер Минвеген қисқа пауза қилиб, чўнтагидан бир чимдим тамаки билан юпқа қоғоз олди. Ғоят моҳирлик билан папирос ясаб, тутатиб чека бошлади.

— Андишасизлигим учун кечирасиз,— ботинмайгина деди Джерри.— Менгаям сигарета ўраб беролмайсизми?

— Жоним билан, қимматли дўстим,— жавоб берди ҳозирги замон кулги фанининг пионери.

У чўнтагининг аллақайси бурчагини қоқиштириб, яна бир чимдим тамаки олди, бу сафар тамакига нон ушоқ, қил, ип бўлаклари, яна алланималар илашиб чиқди, у

ана шу қоришиқни кафтдек қоғозга солиб, эпчил бир ҳаракат билан силлиққина сигарета ўради.

— Сизни безовта қилсам мумкинми, мистер Финн? Марҳамат қилиб қоғоз ҳошиясини тилингиз билан ҳўллаб беринг. Мана бундоқ қилиб.

Джерри қоғоз ҳошиясини тили билан ҳўллаб бериб, тайёр сигарета олди. У аллақандай ширин таъмга эга бўлиб, шундайгина қашшоқлик ҳиди келиб турарди. Бу — оддий камбағал кишининг сигаретаси, камтарона қўлбола папирос эдики, унинг учун тайёр маҳсулот сифатида на солиқ, на реклама харажатлари тўлаш керак бўларди.

— Қалай, маъқулми?— сўради психолог.

— Аъло сигарета.

— Хушбўй исига нима дейсиз?

— Беқиёс...

Джерри яна бу сўзни одоб юзасидан айтди. Аслида сигаретадан хароба кулбанинг шундайгина зах иси келиб турарди. Джерри ўзини маза қилиб чекаётган одам қилиб кўрсатишга тиришарди.

— Агар хоҳласангиз, мен сизга иккинчи сигарета ўраб берай,— зўр самимият билан таклиф этди мистер Минвеген чўнтагидан бир даста кир босиб кетган тамаки ўрайдиган қоғоз оларкан.

— Раҳмат, шу биттасиям бўлади,— таклифни рад этди Джерри ва яқин одамани бор бисотидан маҳрум қилишни истамади.

— Сизни, эҳтимол, психология қизиқтирар?— гап қотди мистер Минвеген орадан сал вақт ўтгач.

— Ҳа, албатта, айниқса, сиз бевосита кузатув ишлари олиб борган соҳа,— жавоб қилди Джерри.

— Демак, кулги психологияси тўғрисида денг?

— Худди шундай, жаноб.

— Жуда соз! Ундай бўлса, мен сўзимда давом этман. Ҳозирги замон психологияси ҳаётнинг ташқи, фақат юзаки кўринишларинигина ўрганишга эътибор бериб келмоқда. Бу табиий ҳол, албатта, чунки, бутун ҳаётимизнинг ўзи юзаки! Энди, мен иш олиб бораётган соҳага ўтсак, у баъзан масалага тасодифан чуқурроқ киришиб кетади. Биласизми, кулгининг манбаи кўпинча жуда чуқурдан, ҳатто, баъзида, қориндан бошланади. Кулги психологияси кулувчиларни илмий равишда турли туркумларга ажратиб чиқади. Асосий группани ўзи-

нинг икки орадаги градация¹лари билан форте ва пиано кулувчилар ташкил қилади. Бундан ташқари биз яна престо, граве, легато, стаккато, маэстозо ва каприччиозо кулувчиларни кўрсатиб ўтамиз. Мен бу ерда фақат баъзи бир асосий категорияларни санаб ўтйпман, холос. Уларнинг ҳар бири бизнинг улуғ демократиямизнинг кулги турларидан тузилган улкан бирлашмаси — хорида ўзининг мустақил группасини ташкил этади. Бир одамнинг кўз ёшига сабаб бўлган нарса иккинчи одамни кулдириши мумкин. Боя айтиб ўтганимдек, кулгининг сабаби кишининг онг-идроки савиясини ҳам белгилаб беради. Баъзи одамлар фақат қўлтиқларини қитиқлаганинда кулишади, бошқалари қон билан қотилликни кўрганда куладилар. Америкаликлар немисларнинг ҳарбий асирлар лагерларида ўтирганларини кўрганда уларнинг уришқоқлиги устидан енгил ва самимий кулганлар. Аммо улар немисга қарши урушгани фронтга бориб қолса, кулгидан куч ва ирода, мардлик олиш ниятида ўзлари устларидан кула бошлайдилар.

Демак, ҳар бир одамнинг фақат ўзига хос кулгиси бўлади. Бу кулгини вазиятга мос келмаган пайтда яхшироқ сезиб олиш мумкин.

Дилкаш, очиқ кўнгил одам, табиий кулги билан, очиқ ва самимий кулади. Одамга эл бўлмайдиган писмиқлар эса яшириб, гўё ўз ичларида куладилар. Алоҳида группани ташкил қилувчи шундай одамлар ҳам борки, улар, ҳатто, ўзлари устларидан кулишниям биладилар, бунга журъат этадилар. Бундай тоифадаги одамларга кўпгина атоқли ёзувчилар, файласуфлар ва рассомлар киради. Уларнинг кулгилари жуда кўп нарсаларни очиб беради, улар умумжаҳон циркининг мангу кулдирувчиларидир. Фикримча, мистер Финн, сиз ҳам ана шу сўнгги тоифадаги одамлар қаторига кирасиз.

Бу кутилмаган гапдан Джерри бир ирғиб тушди.

— Қим билади дейсиз,— очиқ жавоб беришдан бўйин товлаб деди Джерри.— Гарчанд, шу топда менда кулиш учун қилча хоҳиш йўқ. Бугун кечаси менинг чамадоним билан бутун пулларимни ўғри уриб кетганини ҳали сизга айтганим йўқми?

Мистер Минвеген самимий кулиб юборди.

¹ Бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтишдаги изчиллик.

— Сиз жуда бахтиёр одам экансиз! Мана, ўн ойдан ошдики, менда ўғирлайдиган ҳеч вақо йўқ. Ҳа, айтмоқчи, сизнинг мутахассислигингиз нима?

— Уқитувчиман,— уятчанлик билан жавоб қилди Джерри.— Ва журналистман. Яна хиропрактик ёрдамчисиман.

Бу гапдан психолог жиддий қиёфага кирди. У Джеррини гишт терувчи ёки ҳеч бўлмаганда дурадгор бўлса керак, деб ўйлаб ўтирган эди. Мистер Минвеген ўз ҳамсуҳбатини кутаётган келажак тўғрисида ўйлаб кетди.

— Мистер Финн, сизда бошқа биронта мутахассислик йўқми?

— Афсуски йўқ,— маъюс жавоб берди Джерри.

— Эҳтимол, сиз бирорта чолғу асбобини чаларсиз?

— Бундай ҳунарим йўқ.

— Балки расм бўлган танцаларга устадирсиз, ҳуштак чалишни, боксни биласизми? Ёки футбол ўйнайсизми?

— Йўқ...

— Қўшиқ айтишни, цирк артистига ўхшаб қўлга таяниб юришни, қалбаки пул ясашни, оғзингизни очмай гапиришни ё бўлмаса сим дор устида ўйнашни биласизми?

— Йўқ, йўқ...

Мистер Минвеген маъюс бош чайқаб қўйди.

— Ундай бўлса, сизнинг олдингизда фақат икки имконият бор, холос. Бири шахтада ишлайсиз, ёки «хобо»га айланасиз. Борди-ю, шахтага тушиб ишлайдиган бўлсангиз, яна икки йўлга дуч келасиз: шахтага кирибоқ дарҳол ишсиз одамга айланиб қоласиз, ёки бахтсиз ҳодиса юз бериб, ҳалок бўласиз. Агар «хобо»га айлансангиз, олдингизда ўнлаб имкониятлар эшиги очилади.

Мистер Минвеген Джерридан жавоб кута бошлади. Аммо бизнинг қаҳрамонимиз ўзининг нурсиз нигоҳини аллақайёққа, узоқларга тикканича ўтирарди.

— Мен энди ҳеч нарсага ишонмайман,— ниҳоят узоқ сукутдан сўнг ғамгин деди у.

— Гапингизни қарангу!— хитоб қилди психолог.— Сиз ҳамма нарсага фақат танқид кўзи билан қарайдиган бўлиб қолгансиз. Лекин ҳамма ишонади, ҳар бир одам ишонади. Ҳатто, умидсиз одамлар ҳам ишонади.

Миллионлаб кишилар бир вақтлари глобусни кўрган бўлганликлари учунгина ернинг юмалоқлигига ишонадилар. Америка «хобо»си асосан доимий кезишга ишонади, чунки, йўл барибир қаёққадир олиб боради. Ҳар бир америкалик ўзининг албатта, миллионер бўлиб ўлишига ишонади, шунинг учун ҳам у ўйнаб-кулиб яшайди, жамоат ишларига қатнашади ва ўзининг гражданлик бурчини адо этади. Ҳар бир киши қандай бўлмасин, бирон нимага иштирок этиш ҳуқуқига эга. Тўғри, кўпчилик омма орасида шундай одамлар ҳам анчагина учрайдики, уларда фақат ўз жанозаларига иштирок этиш ҳуқуқигина қолган, холос. Лекин буларнинг бари, мендаги биз ишонч кучи билан яшаймиз, деган эътиқодни барибир ювиб кета олмайди.

Джерри хўрсинди. Унга ёлғиз эътиқоднинг ўзи камлик қиларди. Унга ишонч, озгина бўлса ҳам қатъий ишонч керак эди. У ҳамиша ўз орзуларига содиқ бўлиб қолишга тиришарди, лекин орзулари уни кўпинча алдаб кетарди. Мистер Минвеген унинг кўзига мисли кўрилмаган дарбадарлик истиқболларини, орзулари рўёбга чиқажагини жуда ёрқин тасвирлаб берди.

— Америка кўп соҳалар бўйича олдинда бораётган мамлакат,— деди психолог.— Сиз жаҳонда биздаги каби дарбадарлик яхши ташкил қилинган ўзга бир жойни кўрмайсиз. Америкалик «хобо»лар ҳамиша йўлда бўлганликлари учун улар ҳеч қачон бошпанасиз қолмайдилар. Бу қуруқ назария эмас, мистер Финн, менинг ўн ойлик тажрибам бор.

Қуёш скамейкада ўтирганлар устига ўзининг заррин нурларини сочарди. Тунги шабнам кўз илғамас бугга айланиб, ҳавога кўтариларди. Сал ўтмай, кун исиб кетиб лоҳас қила бошлади. Мистер Минвеген ўзининг психологга хос узун ингичка бармоқлари билан юз-кўзини тутиб кетган бир дунё соқол-мўйловини тарақлаб олди. Кейин:

— Эндиги энг оқилона иш бирон соя жойга ўтиш,— деб қўйди.— Айтгандай, бугун сиз нима иш қилмоқчисиз?

Джерри қайдам дегандай елка қисди.

— Миямга ҳеч қандай гап келмаяпти. Афтидан, бирон иш қидириб кўришим керак.

— Гарлемда имкониятлар ҳаддан ташқари чекланган. Сизнинг доимий турар жойингиз борми? Мен ту-

найдиган, мундай оёқни узатиб ётса бўладиган жойни кўзда тутяпман.

— Йўқ... ҳозирча йўқ...

— У тақдирда сизга кўмаклашим мумкин.

— Сиз жуда раҳмдил одам экансиз, мистер Минвеген.

— Йўғ-ей, жуда ошириб юбордингиз! Хоҳишингиз борми, яна битта сигарета ўраб берсам?

— Раҳмат, бажону дил.

— Бу хийла дуруст тамаки. Уни менга кеча ёзувчи берган эди. Фақат мана шу навни чекади ўзи. Марҳамат қилиб, ҳўллаб беринг! Мана, олинг! Мана гугурт.

— Жуда миннатдорман. У ёзувчи деганингиз ким?

— Менинг дўстим. Сиз шу бугуноқ у билан танишасиз. Қани, кетдикми?

— Беҳад мамнун бўлардим.

— Айтмоқчи, менинг номим — Бобо.

— А меники — Джерри.

— О'кэй, Джерри, сен бугун бирон нима еганмисан?

— Ҳа, албатта! Бу ёққа келаётиб, йўл устида «Джо қаҳвахонаси» га кирган эдим.

— Мен бўлсам ҳали туз тотганим йўқ. Агар қарши бўлмасанг, йўл устида биз «Оазис»га кириб ўтсак, нима дейсан?

— Жуда соз, менга ҳам маъқул бу гап.

Улар шошилмай, солмоқли қадам ташлаб Бешинчи авеню бўйлаб кетишди. Бир юз ўн олтинчи кўчага етганда Бобо ўртоғини аллақандай қўланса ҳид димоққа ураётган, қандайдир қора-қура айланма ва чалкаш ҳовлилардан олиб ўтди.

— Бу жойни «Оазис» деб атаймиз,— изоҳ берди Бобо.— Бу ерга фақат оқ танлиларни қўйишади. Уй эгаси қора танлиларни жинидан ҳам ёмон кўради.

«Оазис»да ўнга яқин темир бочкалар қатор турарди. Ҳар бирининг бўйи бир метрдан бўлиб, хонадонлар ўз сарқитлари, қолган овқатларини олиб чиқиб тўкарди. Бобо билан Джерри хийла кечикиб келишганга ўхшайдилар. Улардан олдинроқ келиб қўнган қушчалар — дайдилар аллақачон пичоққа илинадиган нарсаларни ўмариб кетишган эди. Қандайдир эпчил бир чол «Оазис»нинг бошқа мижозлари қолдирган тишга босгудай нарсаларни ўзининг матодан тикилган каттакон қопчиғига солиб олмоқда эди.

— Хэлло, хайрли тонг, Дипси!— қичқирди Бобо.— Сен Нью-Йоркка қачон келиб қолдинг?

Чол қилиб турган ишидан бир нафас тўхтаб:

— Кеча,— деб жавоб берди.— Бостондан машинада бепул келдим.

— Манави янги оғайнимизнинг номи Джерри,— қувонч билан деди Бобо.— У ҳозиргина Европадан келди.

Соқоллари оқариб кетган Дипси Джеррига қараб олди-да:

— Тўппа-тўғри Европаданми-а?..— деди.— Қаранглар, вой тавба-ей! Менам Европада туғилганман. Миланда.

Джерри чолнинг ҳаддан ташқари сийқаланиб, эскириб кетган, ҳатто аввал қандай рангда эканини билиб бўлмайдиган юпун кийим-бошига кўз ташлар экан, бош силкиди.

— Эшитишимча, Европада ҳозир жуда даҳшатли қашшоқлик юз бераётган эмиш,— деди Дипси.

— Ҳа, эҳтимол... урушдан кейин доимо нимадир етишмайди...

— Айтишларига қараганда, ҳозир ҳам у ерда миллионлаб одамлар очликдан ўлаётган эмиш.

— Балки, шундайдир. Мен эшитганим йўқ...

— Улишяпти, ўлишяпти— бу айни ҳақиқат. Мен газеталарни кузатиб бораман. У ёқдан омон-эсон қутулиб келган бўлсанг, роса омадинг бор одам экансан. Гарчанд, бизда ҳам ҳаёт ҳозир у қадар яхши эмас. Мана, ўнта бочкадан битта нонушталик ҳам егулик чиқмади. Биласанми, бунга сабаб нима, биз бошқа мамлакатларга ҳаддан ташқари кўп ёрдам берамиз.

Джерри илжайиб, жавоб қилди:

— Ҳа, албатта. Худди мана шу сабаб. Жудаям тўғри айтдингиз...

Дипси бочкадан сарғайиб кетган сельдерейни олиб, қопчигига солар экан, хўрсиниб қўйди:

— Бечора Европа...

Шундан кейин Бобо томон ўгирилиб:

— Душанба куни, худо хоҳласа Чикагога йўл оламан,— деди.

— Сен, у жой бу ердан кўра яхшироқ деб ўйлайсанми?— сўради Бобо.

— Ҳеч шак-шубҳасиз, у ерда, ахир, катта имкониятлар бор.

Дипси ўз қопчиғи оғзини бойлаб, бочка ёнидаги жойини Бобога бўшатиб берди.

— Балки, ҳали яна кўришиб қолармиз,— деди вақтичоғлик билан чол ва ҳовлидан чиқиб кетди.

Джерри устига ёпирилиб келган бир олам пашшадан қутулмоқчи бўлиб, беихтиёр ўзини орқага ташлади. Психология профессори ўз нонуштасини тугатгач, улар «Оазис»дан чиқиб, Радио Сити томон йўл олишди. Улар юриб борган сари кўчалар тоза қиёфага кирар, ҳаракат тобора жонланиб авж олар эди. Узоқдан оламдаги энг баланд, осмонўпар биноларнинг қуббалари кўринди. Джеррининг қулоғи остида ҳамон Гарлемнинг қора кулгиси жарангларди. Бехосдан Джеррининг юраги ўйнаб кетди, у хотинини соғинганини сезиб қолди. Қандай қилиб Джоаннинг кунни усиз ўтаётганикин? Қим унга эрталаблари нонушта тайёрлаб беряпти, ким унинг тўртинчи умуртқасини даволаб, ғамхўрлик қиляпти? Қим унинг қип-қизил гилос лабларини ўпиб, қалдирғочдай ёқимли вижир-вижирини эшитяпти? Нима қилгандаям у ғоят жозибали, гўзал аёл. У кун бўйи овқатсиз ва йил бўйи ҳеч қандай фикр-ўйсиз яшай оларди. Агар у фақат ўзи ўйлаган нарсасинигина гапирса, ҳамма вақт жим ўтиришга тўғри келарди.

Бобо ўртоғига Бешинчи авенюнинг диққатга сазовор жойларини кўрсата бошлади. Шаҳарнинг корчалонлари жойлашган марказ яқинлашиб келгани сари ҳаётнинг қиммати шунга мутаносиб равишда ошиб борарди. Ҳатто витриналардаги мол-буюм баҳоси ёзилган ёрлиқни кўрган йўловчилар, ҳаёт яшашга арзийди деб ўтар эдилар. Миллий кулги ҳафтаси баҳоларни осмонўпар иморатлар даражасига кўтариб қўйган эди. Ҳозирча тушаётган нарса фақат қалин чанг-тўзон булути эди, холос.

Джерри назарида тобора тоққа кўтарилиб бораётганга ўхшарди, ҳатто, унда тоғ касали белгиси пайдо бўлди. Бобо Джеррининг одамлар оқими орасида йўқолиб қолмаслиги, ёки машина босиб кетмаслиги учун қўлтиғидан тез-тез ушлаб, етаклаб олар эди. Катта шаҳарнинг қон томири ҳаяжонли ва безовта уриб турарди. Ҳамма шошилишдан қочишга шошилар эди. Доллар тинимсиз ишлар, газетачилар бўлса ҳар бир можарони ҳар томонидан пуфлаб семиртириш билан машғул эдилар.

Бешинчи авеню — рўёбга чиққан ва чилпарчин бўлган орзуларнинг тойғоқ, хатарли йўли, савдо ва рекламанинг ҳаво сўқмоғи, қора Гарлемга тушиб борувчи сирғанчиқ зинапоя эди...

Автомобиллар, автомобиллар, автомобиллар...

— Биз қаёққа кетяпмиз?— сўради Джерри аллақачоноқ шошилиш касалига мубтало бўлган ўртоғидан.— Оёғим оғрияпти. Грета Гарбонинг кўзларига ўхшаб ҳам ҳорғин, ҳам нам улар.

— Бўлмаса юр, бирор кинотеатрга кириб, пича ҳордиқ чиқарамиз,— таклиф қилди Бобо.

— Кинога киришга менда пул йўқ.

— Менда ҳам.

Улар ўз кроссларини яна давом эттирдилар. Бобонинг бесўнақай сочлари шамолда тўзғир, шимидаги ямоқлари темирчининг босқонидаги қопқоққа ўхшаб тинмай липпилар ва Джеррига маякнинг шўх шуъласидай кўз қисарди.

— Мен бундай тезликка бардош беролмайман,— деди қичқириб ғоят ҳолдан тойган Джерри.

Бобо қадамини секинлатиб, нафаси тиқилган ўртоғига қаради.

— Етиб олишимизга озгина қолди,— хотиржам деди у.— Яна кўпи билан икки сакрасак жойимизга ета-миз.

Бобо жуда басавлат бир кинотеатр олдида тўхтаб, илтифот билан уни таклиф этди:

— Қани марҳамат, кириб.

Эшик автомат усулда очилди, дўстлар ичкарига, кенг фойега киришди. Бу ерда деворлар тагига қулай ва юмшоқ креслолар қўйилган эди.

— Бир озгина шу ерда дам оламиз-да, кейин яна йўлда давом этамиз,— деди бепарво Бобо ва диванга ўзини ташлади.

Джерри ҳам унга тақлид қилиб, ялпайиб ўтириб олди, бир дақиқа кўзларини юмди. Назарида, у аллақандай чуқурликка ағдарилиб кетаётгандай туюлди. Шу пайт Бобо унинг биқинига енгилгина туртиб, вақтичоғлик билан:

— Қани, бир ялаб юбор!— деди.

Джеррининг юзига ҳаловатли жилмайиш ёйилди. У сигарета ҳошиясини тили билан ялаб, қувонч ичида:

— Қандай хушбўй-а!— деб қўйди.

УН ТЎРТИНЧИ БОБ

Джеррининг зиёлилар орасига тушиб қолгани ва унга шахсий ўрин ажратиб беришгани

Бундан бир неча йил муқаддам Хантер университетида адабиётшунослик профессори Уолтер Эрвин Пекк деган одам бўларди. Унинг энг заиф томони шу эдики, у шеърлар ёзарди, камбағал-қашшоқ ёзувчиларга ёрдам берарди. Пекк «Озимандиада» деган дoston ёзиб, босиб чиқарди. Унинг эвазига у ўн доллар мукофот ва «Америка Шелли»си лақабини олди. Уолтер Эрвин Пекк самовий юксакликка интилар эди, ammo ўзи сезмаган ҳолда секин-аста пастга тушиб кетди. Рюмка кетидан рюмка узилмади. Университет билим ўчоғи эди, у чанқоқларга ичишни ўргатарди. Америкалик Шелли ўз кафедрасидан айрилиб, фақат Бауэрида ўзига келди, шу ерда кўзи мошдай очилди. Эрвинни севган одамлари унга «Бауэрилик дайди» деб янги лақаб қўйишди.

Оламни калта юбка билан «ўғил болача» соч қирқтириш модаси забт этган йилларда Макссуэлл Боденхейм ўзининг бемаъни шеърлари ва фoш этувчи романлари билан адабий ҳаётда ҳукмрон ўринни эгаллаган эди. Унга катта адабий мукофот беришиб, Американинг Эмиль Золяси деб аташди. У ҳам таъриф қилиб бўлмас юксаклик сари, самовий олисликка интилди, лекин ўзини энг тубанда кўрди. Рюмка кетидан рюмка узилмади. У биллагига «мен кўрман» деган ёзувли сариқ латта боғлаб, Гринвич Вилэджд кўчаси ариқларида ҳаётнинг мангулиги тўғрисида мадҳиялар ўқиб, кўнгилчан одамлардан араққа садақа сўраб юрди. Боденхейм Гринвич Вилэджнинг санъаткорлик харобаларидан Бауэрнинг харобаларига кўчиб келди. Севган одамлари унга «Ёзувчи» деб ном қўйишди.

Овозсиз кинонинг ўзига хос устаси, атоқли артист Джон Фицджеральд мимикага гоят моҳир эди, юз мушакларининг кичик бир сезилар-сезилмас ҳаракати билан узундан-узоқ гапига қараганда кўпроқ маъно англата оларди. Йигирма бешинчи йилда унга: «Минг хил юзли одам» деган лақаб беришганди. У юксакликка, самовий олисликларга интилди, лекин қўққисдан пастга қулади. Унинг ожиз, сал хириллаган овози плёнкаларга яхши тушмайдиган бўлиб қолганди. Шун-

дан унинг қуйига юз тубан кетиши бошланди. Рюмка кетидан рюмка узилмади. У Голливуддан ўзининг қадрдон шахри Нью-Йоркка қайтиб келиб, Гринвич Вилэджднинг санъаткорлик харобаларида адашиб юрди. Кунларнинг бирида у ердан Бауэрига келиб қолди. Бауэрида Дайди ва Ёзувчи билан танишди. Севган одамлари унга «Илон» деган лақаб қўйишди.

Америкалик немис Борис Минвеген ўттиз беш ёшида К... университетининг психология профессори этиб тайинланди. Оппоқ кумушдай ҳурпайган сочлари учун: у «Кумуш бош» деган лақаб олди. Унинг заиф томони шу эдики, Минвеген конгрессменлар, сенаторлар, кино юлдузлар сингари жамоатчилик ҳаётидаги атоқли арбобларга тақлид қилишни яхши кўрарди. Унинг энг севган гапи «Ҳайвонлар ҳам кулади, чунки, одамларнинг ўзи доимо уларга кулиш имконини беради» деган жумлалар эди. Қирқ тўққизинчи йилда у катта эътиборга сазовор бўлди-ю, қора рўйхатга тушиб қолди. Орадан бир йил ўтиб, у психология журналида атоқли бир биолог билан мунозара қилувчи мақола бостириб чиқарди. Уша мақолада бундай сўзлар ҳам бор эди: «Биологларнинг «одам ва ундан паст табақада турувчи ҳайвонлар» деган таърифлари объектив фикр эмас. Чунки, инсоннинг ўзи ана шундай туркумларга ажратиб чиққан». Ана шу мақола учун унинг қўлига бўри патта бериб, қора рўйхатдан хизматдан қувиладиган одамлар рўйхатига тиркаб қўйишди. Ун ой муқаддам Минвеген ўз касбини юқори ҳақ тўланадиган фишт терувчи қилиб кўрсатиб, хотинини ёвузларча, шафқатсиз равишда алдади. Ана шу ножўя хатти-ҳаракати учун ёшларни тарбия қилишга номуносиб одам сифатида ўша соатнинг ўзидаёқ хизматдан бўшатиб юборишди. Шундай қилиб, у аста-секин, қадам-бақадам пастга қулай бошлади. Ароқ унинг Бауэри харобаларига келиб қолишида ҳеч қандай роль ўйнагани йўқ. Бу ерда у, тасодифан, икки қаватли фақирона ёғоч кулбанинг ертўласида Дайди, Ёзувчи ва Илон билан танишиб қолди. Улар унга бошпана беришди, оёғини узатиб ётиш имконини туғдиришди. Севган одамлари уни «Бобо» деган лақаб билан аташди.

* * *

41

Джек Лондон бир вақтлари Лондон Ист-Энд образини яратган эди. Борди-ю, у Нью-Йоркнинг Бауэриен-

да икки йилча яшаганида материал ахтариб, Лондонга бориб юрмасди.

Бауэри — оламдаги энг улкан харобалар макони!

Ботиб бораётган қуёшнинг сўнги нурлари сокин оқаётган Гарлем дарёси юзида аксланиб, ҳали жимир-жимир ўйнарди. Бирдан ҳаво совиб кетди. Жин кўчаларда ўтирган совуққа чидамсиз чоллар бошпана излашиб қолди. Болалар бўлса кўримсиз ҳовлилар ва соҳил бўйларида ҳамон ўзларининг беғам қий-чув тўполонларини давом эттирарди. Миллий кулги ҳафтасининг ожизгина тўлқини уятчанлик билан Бауэри соҳилига ҳам келиб уриларди. Дарёдан балчиқ, чиркин йўсин ва оқова сувларнинг бадбин ҳиди тараларди. Қайиқлар пристанида бир неча балиқ овловчилар ўтиришар, улар битта-яримта балиқ илиниб қолмасмикин, деб қармоқдан кўз узмасдилар. Аллақандай камбағал бир йигит тўнкариб қўйилган яшик устида жадал оқаётган дарёдан кўз узмай ўтирарди. У ҳар замон-ҳар замонда ён дафтарига эгилиб, ҳаётни ўз қўйин дафтарининг саҳифаларидан оқизишга тиришарди. Ёш йигит ҳақиқий воқеликдан алдамчи шеърят дунёсига бутун вужуди билан шўнғиб кетган эди.

Радиолаштирилган полиция машинаси тор кўчаларда изғиб, аҳолини қонунларни ҳурмат қилишга даъват этарди. Сўнг у Миллий кулги ҳафтасига ёрдам кўрсатувчи маҳаллий комитет бепул булочка ва сосиска улашаётган Ривер Авеню майдонига бурилди. Ана шу эзгу ишга кекса католик руҳонийси бошчилик қилар, тўртта ёшгина роҳиба — монах аёллар унга ёрдамлашар эди. Аллақандай даванги бир одам навбатда туришни истамай сосисканинг хушбўй ҳиди таралаётган қозон тепасига ҳаммани нари-бери итариб келди-да, руҳонийга:

— Ҳой, ошна. Менинг ишим зарурроқ. Хотиним ўлим тўшагида ётибди!— деб қичқирди.

Навбатда турганлар орасидан норози овозлар эшитилди.

— Сен бизнинг черковимизга қатнайсанми?— сўради руҳоний ҳил-ҳил пишган сосискани булочка орасига жойлар экан.

— Ҳозир йўқ, умуман, бир вақтлари қатнаганман. Хотиним, афтидан, ҳозир ҳам қатнайди.

— «Отче наш» дуосини биласанми?— суриштирди яна жонкуяр руҳоний.

Галварс кўпдан бери устара тегмаган иягини қашир экан:

— Эсимдан чиқариб қўйибман,— деди.— Аммо хотиним, шубҳасиз, уни билади.

Руҳоний ичига сосиска жойланган булочкани унга бермай ҳамон қўлида ушлаб туриб, оталарча насиҳатомиз деди:

— Агар менинг кетимдан «Отче наш» дуосини такрорласанг сенга ҳам, бетоб ётган хотинингга ҳам егулик бераман. Қани, менинг кетимдан такрорла: «Отче наш...»

Галварс довдираб, ўзини йўқотиб, руҳонийга қаради-да:

— Бу ҳалиги, ўзимизча «Бизнинг ота» деганими?— деб сўради.

— Ҳа, албатта...

— Яъни, менинг ва сенинг отанг? Демак, бизнинг умумий отамиз?

— Худди шундай. Бизнинг отамиз. •

Галварснинг юнг босиб кетган ияклари шўх силкинди. У ёнида навбатда турган ҳамсояларига бир қараб олгач, ийманиб, жилмайиб турган роҳибаларга кўз қисиб, охир-оқибат яна кўнгилчан руҳонийга назар ташлади-да, завқ билан қичқирди:

— Э жин ургур! Ундай бўлса, сен билан биз ака-ука эканмиз-ку!

У руҳоний қўлидаги булочкани юлиб олиб, шахдам қадам ташлаб дарё томон кетди. Дарё юзида ботиб бораётган қуёшнинг заррин нурлари аста-секин сўниб борарди.

Бауэри устига қора чодир сингари тун соя ташлади. Жин кўчаларда гандираклар, бу ҳақиқий дунёдан орзу-хаёллар оламига қочиб қутулмоқчи бўлган маст-аласт одамлар санқиб юришарди. Аллақаёқдан ёш боланинг қичқириб йиғлагани, хотин кишининг фарёди эшитилди. Камситилган оила бошлиғи уйда ўз обрўсини тиклашга тиришарди.

Узоқ осмонда Бродвей билан Радио Ситининг чироқлари порларди.

* * *

Ёзувчи зиёлилар жамоатчилиги Очкўз Поп деб ном берган печкага ўт ёқар экан, жамоатчилик дарҳол кў-

мир гамини ейиши кераклигини айтди. Бу гапни эшитиб Дайди ҳеч нима демади. Илон эса:

— Яхшиси, бошқа жойга кўчиш керак,— деб вишиллади.

Улар эгасиз қолган уйда яшар эдилар. Ҳатто, бу уй Бауэри планига киритилмаган эди ҳам. Унинг эгаси оддий оёқяланг одам эди, шу туфайли мерос ҳақида ҳеч ким баҳслашиб юрмаслиги аниқ эди. У саккиз йил муқаддам, бу ерга кўчиб келганга қадар, мағрур «фаришта» деган лақабга эга эди. Кейинроқ, унинг уйини бошқа оёқяланглар эгаллаб олди. Бу уйда истиқомат қилувчиларнинг бири келиб, бири кетар, улар қандала, суварак ва каламушлар билан қаҳрамонона курашар, ошхона билан уй қаршисидаги ҳожатхона деворларида ўзларидан ёдгорлик қолдириб кетишар эди.

Ертўла уй қурилган вақтданоқ оёқ кийимларни ремонт қилинадиган устахонага ажратиб берилганди. Лекин усталарнинг ишлаши учун ҳаддан ташқари совуқ бўлганидан ундан турар жой сифатида фойдалана бошладилар. Ўтган йили Илон мутлақо тасодифан унга дуч келиб қолди ва ўшандан бери собиқ профессорга, собиқ ёзувчига ва собиқ кино юлдузига у бошпана бўлиб хизмат қилмоқда. Бундан ярим йилча бурун зиёлилар жамоатчилигига Борис Минвеген келиб қўшилди. Унинг учун олдиндан мавжуд бўлган бўш яшиклар ёнига яна бир неча яшик қўйиб, унга жой қилиб берилди.

Бу хона «Ўрта америкаликнинг уйи» деб рангдор фотосуратлар билан журналларда берилувчи серҳашам уйларга ўхшамасди. У чўян печка билан иситилувчи Бауэридаги оддий уйлардан бири эди. Тутун чиқадиган темир карнайлар девор орасидан ўтказилган бўлиб, кимдир аллақаяқдан топиб келган ва шундайгина эшик ёнида турган, одатда пианино ташиладиган каттакон яшик буларга кўмир омбори хизматини ўтарди. Бу уйда яшовчилар на автомобилга, на холодильникка, на телевизорга, на электр дазмолга, на солиқ солинадиган даромадга эга эдилар! Улар Бешинчи авенюдаги магазинлардан насияга ёки бир неча муддатда тўлаб мол олиш имтиёзларига, шунингдек, ясама тилла тишларга эга эмас эдилар. Улар миллий даромадни оширмас, ишсизликни камайтирмас эдилар. Ўзларининг граждандлик ҳуқуқларидан бўлак улар яна битта узун столга,

бир неча чойшабга, табага, ҳар бири ўзининг шахсий фикри, қизиқиши ҳамда орзуларига эга эди.

Хона кўринишдан одам яшайдиган уйга ўхшарди. Дайди аллақайси ахлат яшигидан топиб келган қалин журнални варақлар, Ёзувчи печкага ўт қалар, Илон бўлса ўз бурчагида ўтириб, пайпоқ ямарди. Печкадан уй ичига аччиқ тутун билан қурум булут тараларди. Ҳақиқий воқеликдан қочиб қутулмоқчи бўлган уч инсон қалбининг ҳар бири ўз қобигига яширинишга тиришарди. Ниҳоят, жимликни Дайди бузди: у варақлаб ўтирган журналдан гапиришга арзыйдиган мавзу топган эди.

— Йигитлар, қаранглар-а, манави ерда ғалати статистика босилибди. Америкада ўтган йили ўн етти мингдан ортиқ гўзаллик қироличалари сайланибди. Хўш, шундай экан, томиримизда кўкиш қон оқмаяпти, деб ким бизни ишонтира олади?

Ёзувчи нафратли жилмайди. Илон яна вишиллади:

— Бу демак, дунёни хотин-қизлар бошқаряпти деган сўз. Хўш, бу ҳақда Ёзувчи нима дейди?

Ёзувчи печка ёнидан туриб, ғирчиллаган тўқима креслога келиб ўтирди. Тутундан ёшланган кўзларини артиб, сокин овозда жавоб қилди:

— Мен бунда ҳеч қандай ёмон нарсани кўраётганим йўқ. Шу гапнинг ўзи яққол кўрсатиб турибдики, одамлар гўзалликни ғоят соғинган, уни қўмсайди. Менинг биринчи хотиним ҳам гўзаллик қироличаси бўлган эди...

— Сен бунини шу маҳалгача биздан яшириб юрганнингни қара-я,— гап қистирди Дайди.

Илон юзини буриштиради, шу палла дўстлар нигоҳи эшикка қадалди. Джеррини бошлаб Бобо кириб келди. У ҳамроҳини муносиб равишда таништиради:

— Джерри ҳозиргина Европадан келди,— деди психолог кўлидаги қоғоз халтани стол устига қўяр экан. Унда бутун зиёлилар жамоатчилигига дахлдор муқаддас нарса бор эди.

Ёзувчи билан Дайди шу заҳоти қоғоз халтанинг мазмуни билан таниша бошлади. Илон бўлса турган жойидан қимир этмади. У Джеррига бошдан-оёқ шубҳали назар солиб чиқиб, киноя аралаш сўради:

— Сен ҳам бу ёққа келиб осмонўпар биноларга кўзининг пахтасини чиқариб қарайдиган, университетлар мажлис залларининг сердабдалигидан завқланадиган ўша стипендиатларданмисан?

— Джерри кўчиб келганлардан,— жавоб қилди Бобо.

— Тўппа-тўғри Бауэрига-я!— кулиб юборди Илон.

— Бутунлай тўппа-тўғри эмас,— сўз қўшди Джерри.

— Сен инглиз тилида баҳарнав гапирар экансан.

Қаерда ўргангансан?

— Мактабда. Англияда.

— Наҳотки, сен инглиз бўлсанг?

— Йўқ, мен финман...

— Ия, анавини қара! Мен Голливудда бир Марион Никсон деган фин аёлини билардим.

— Мен бир марта фин ёзувчиси билан танишган эдим,— деди Ёзувчи.— Мен у билан Янги Англияда учрашиб қолган эдим. Турган гап, қовоқхонада. Унинг оти Конрад Лехтимяки эди. У бу мамлакат тилини билмаганидан биз биргаликда ичишдан бўлак илож топмадик.

— Ичишдан мақсад нима?— сўради Бобо.

— Иккимизнинг бир хил даражада бўлишимиз учун яккаю ягона восита шу эди. Баъзи одамлар ўз бахтсиз оилавий ҳаётидан шикоят қилади, алаmidан ичишга одатланган бўлади. Бошқа бировлар эса бусиз ҳам ича беради. Инсон ҳамиша юқорироқ поғонага кўтарилишга ҳаракат қилади. Модомики, алкоголь сенга осмону фалакка чиқиш учун нарвон таклиф этар экан, нима учун ундан фойдаланмаслик керак?

Ёзувчи савол назари билан Бобога қаради ва ундан шивирлаб сўради:

— Бирон нима тушдим?

Бобо бош қимирлатди.

— Йўқ, омад келмади. Сенинг сариқ латтангни биллагимга бойлаб қанча юрмайин, одамлар барибир менга фақат жилмайиш садақа қилдилар, холос. Бу ҳафта гадоёларни кўчаларда кулги қилишмоқда.

Бобо чўнтагидан сариғ боғлағич олиб, уни Ёзувчига қайтариб берди. Ёзувчи индамай стол ёнига ўтириб, Бобо олиб келган нон билан дудланган селёдкини ея бошлади. Буларни психолог бир дўкондордан узоқ тушунтириш ва эвазига авторучкасини қолдириш шарти билан олиб келганди. Бошқалар ҳам маъюс ва ғамгин қиёфада стол теварагига ўтиришди. Илон ҳамон янги меҳмонга олайиб қарар экан, сўради:

— Қани айт-чи, янги ватанингда сен нима қилишни мўлжаллаяпсан?

— Ҳали ўзимам билмайман,— ювошлик билан жавоб қилди Джерри.— Бирон иш излаб топишим керак.

— Джеррининг касби кори ўқитувчилик,— гап қўшди Бобо.

— Ғоят афсус!— хитоб қилди Дайди.

Ёзувчи Джеррининг юзига синчиклаб қараб олар ва ташқи қиёфаси ҳали хийла тузук эканига ишонч ҳосил қилар экан:

— Бизнинг мамлакатимиз ўқитувчиларга жуда муҳтож,— деди.— Ҳозирги пайтда бир юз эллик минг янги ўқитувчи талаб қилинади. Мен аминманки, сенинг имкониятларинг катта.

Илон ўз фикрини аввал мимика, кейин сўз билан ифодалади:

— Ҳа, у мисли кўрилмаган улкан имкониятларга эга!

Джерри бир ирғиб тушди, юзида зўрма-зўраки ифода пайдо бўлди.

— Сен унинг сўзларидан хижолат чекма,— деди беғамлик билан Бобо Джеррининг елкасига қоқар экан.— Агар унинг тили ана шундай заҳарли бўлмаганда номи-ни Илон қўйишдан нима фойда чиқарди. Ҳозир у тўни-ни тескари кийиб олган, кўряпсанми, дастурхонда фақат дудланган селёдка турибди, Илон у-ни жинидан ҳам ёмон кўради. Озиқ-овқат унда жуда кучли ҳис-ҳаяжон уйғотади. Селёдка эса бунинг аксича жирканч, кўнгил айнитадиган ҳис қўзғатади...

— Об-бо, яна навбатдаги лекция бошланди-ку!— унинг сўзини бўлди Илон.— Бир озгина эстетика, бир озгина шеърят, яна бир чимдим психология— бари қўшилиб, кўзингга қашшоқлик ҳузур-ҳаловат, дўзах эса, жаннат бўлиб кўринади.

— Сен ҳақ гапни айтдинг, Джон,— деди Бобо.— Букри одамга ҳамма букри бўлиб кўринади. Аммо бахтимизга ҳамма одам ҳам букри эмас. Сенинг қаҳр-ғазабу қайғу-аламинг ўзингни тўла қимматли одамман деб билмаганингдан келиб чиқади. Мана, овозли кинони олиб кўрайлик, у сендан нонингни тортиб олди, шу туфайли унга нафрат билан қарайсан. Мана, ҳозир нонни бошқа одам столга келтириб қўйгани учун унга нафрат билан қараяпсан. Теварак-атрофингда ёлғиз қашшоқ-

ликни кўрасан, лекин барибир жон-жаҳдинг билан ундан қочиб қутулишга интиласан. Фикрлар ҳужумкор ва айни вақтда ҳимоя қилувчи механизмлардан ташкил топади. Лекин сен, барибир булардан қочиб қутулишинг мумкин эди.

— Қаёққа?

— Хаёл дунёсига. Ўзини етарли даражада қадр-қимматга эга эмас деб ўйловчи ҳар бир киши ўзига шундай янги олам ясаб оладики, у оламда қашшоқлик ажойиб ҳузур-ҳаловат, дўзах жаннат бўлиб кўринади.

— Сен ҳақсан, Бобо,— деди Ёзувчи.— Мен ҳам доимо даҳшатли воқеликдан ажойиб орзу-хаёллар олами минг марта афзал, деган фикрда эдим. Орзу қилишга ҳамманинг ҳаққи бор.

Илон сескантирадиган даражада совуқ хохолаб кулди.

— Тенглик ёлғизгина қабристонда — оламдан ўтганлар мамлакатада ёки шоирлар тили билан айтганда, йўқлик боғида мавжуд. Мен эллик олти ёшга кириб шу маҳалгача тириклар орасида ҳеч қандай тенгликни кўрмадим. Бунинг бари беҳуда сафсата!

Собиқ кино артисти сўзларини имо-ишора ва қўл ҳаракати билан тасдиқлади. Шундан кейин ўзининг синчков назарини Джеррига қадади, аммо у тек қолганча жим ўтирарди. Психолог ўзининг таҳлил ва тавсифини давом эттирди:

— Менга қара, Джон. Биз яхши биламизки, сен ҳаммадан аламзадасан ва ҳаммага аччиқ нафрат билан қарайсан. Тўғри, овозли кино сени ва сен каби Джон Джилбертни яхши таъминланган ҳаётдан жудо қилди. Турган гап, сен шундай бўлишинг ҳам керак. Чунки сен, типлар ҳақидаги назарияга мувофиқ қаҳру ғазаб йўналишига мансуб бўлган астеник типга кирасан. Менинг устозим Юнг сени дарҳол интроверсивлар типига, яъни мавжуд шарт-шароитдан ҳамиша норизо, доимо ҳамла ва ҳужумга тайёр турган типга киритган бўларди. Агар мен шу ҳафта ҳар бир америкалик кулиши керак, десам, сен шу заҳоти менга зид позицияга ўтиб, жамоат фикри ва пода сингари ҳаракат ҳисси тўғрисида нафрат билан гапира бошлайсан. Қани келинлар, бир тасаввур этиб кўрайлик. Дейлик, эртага Бинг Кросби ўлиб қолиб, бутун Америка бўйлаб миллий мотам куни эълон қилинса, сен шак-шубҳасиз, биринчи бўлиб шод-

хуррам қичқирасан: — Вой-бў, ана қаранглар, ниҳоят, Голливуднинг мушуги ўзининг жонга теккан миёвлашини бас қилди!

Дайди билан Ёзувчи пиқиллаб кулиб юборишди. Илон бўлса тишини тишига босди. Унинг кўзи атрофида минглаб майда ажинлар пайдо бўлиб, у қарши ҳужумга ўтишга уринди:

— Мен бир кун ҳам психология билан машғул бўлган эмасман. Китобдан қўрқаман, чунки, минглаб одам уни ўқиб, эсини йўқотиб юрибди. Менга маъқул бўлган ягона китоб — бу катта ҳузур-ҳаловат бағишловчи чек дафтарчаси эди. Минг афсуски, мана, ўн бир йил бўлади, уни қўлимга ушлаб кўрганим йўқ. Гарчанд мен китобдан унча ақл-фаросат орттирмаган бўлсам ҳам ҳар қалай, ишонч билан айтаманки, Миллий кулги ҳафтаси — бу мамлакатимиз савдо палатаси билан коммерция корхоналарининг моҳирона қилган реклама лўттибозлигидир. У камбағалларнинг чўнтақларини қоқлаб олиш ва бой-бадавлат корчалонларнинг банкдаги жорий ҳисобларини бойитишга мўлжалланган. Мен кулиш учун зиғирча ҳам сабаб кўрмаяпман. Борди-ю, қўшиқ айтиб юрган бирон ёш йигит нариги дунёга сафар қиладиган бўлса, бунинг учун кўз ёши қилиб юришнинг ҳам мутлақо ҳожати йўқ. Чунки орадан бир минут ўтмай, қўшиқ айтадиган, унинг ўрнини босадиган икки миллион ёш йигит унинг қабри устида ўйинга тушади. Сен мени аллақандай типлар тоифасига киритиш учун мутлақо беҳуда уриняпсан. Мен бор-йўғи шиша оғзини очадиган штопор ёрдамида ҳаётнинг оғир ва мураккаб вазиятидан чиқиб кетиш йўлини излаётган, шишага жон-жаҳди билан ёпишиб олган оддий бир ишсиз артистман. Сизларнинг учовингиз ҳам, — мен ҳали манави янги ўртоқни яхши билмайман, — кўрсизлар, қип-қизил кўр, умид қилиб бўлмайдиган кўр одамсизлар. Сизлар ўзларингни қандай камситилиб, таҳқир қилинаётганларингни сезмай, хаёл қучоғида, етти қават осмонда сузиб юрибсизлар. Сизлар лақма, Бауэрининг улуғ лақмаларисизлар! Уз қадр-қимматини заррача билмайдиган телбасизлар!

— Бас қил, Джон! — хитоб қилди Дайди. — Биз сен билан баҳслашишни истамаймиз. Сен ҳамма ёқда фақат душманни, нафрат қўзғатувчи жирканч ва манфур душманларнигина кўрасан. Шунини яхши билиб қўйки, душ-

манни ҳам сева билиш керак. Чунки улар сенинг заиф, томонларингни дўстларингга нисбатан виждонан ва ҳалоллик билан тўғри кўрсатиб берадилар.

Дайди ўтирган жойидан туриб, Ёзувчига маъноли назарда қараб қўйди.

— Биз Макссуэлл билан Радио Ситига бориб келамиз,— деди у қисқа қилиб.— Олдимизда узундан-узоқ тун, бизда бўлса тишга босгудай ҳеч вақо йўқ.

Ёзувчи Макссуэлл Боденхейм Чўнтагидан кўр одам бойлайдиган сарғиш боғлағичини олди. Дайди шу заҳоти уни билагига боғлаб қўйди. Шундан кейин Ёзувчи кўзига қора кўзойнагини тақиб, қўлига оққа бўялган таёгини олди-да, Дайдининг билагига суюнган хонадан чиқди. Улар орқасидан эшик ёпилганда Илон алам билан вишиллади:

— Бобо, айт-чи, наҳот мана шуни кўриб туриб кулиш мумкин бўлса? Ёзувчи билан собиқ адабиётшунос — профессор Радио Ситига садақа сўрагани кетиш-япти... Эҳ, жин чалсин!

— Сен шайтонингни бир четга қўйиб тур,— деди хотиржамлик билан Бобо.— Психология нуқтаи назардан қараганда, оунда айтарли ҳеч нима йўқ. Ёзувчи билан Дайдининг ҳар иккови ҳам фақат бир нарса билан қизиқади. Улар ичкиликнинг моҳияти ёки унинг оқибати тўғрисида эмас, алкоголь бир фурсат бахш этадиган ҳузур-ҳаловат дақиқаси тўғрисида ўйлашади.

— Ичкиликни жин чалсин, боплаб тушунтирдинг-ку!— хитоб қилди Илон.— Йўқ, оғайнилар, мен сизларга айтсам, гадой бўлганимдан кўра, ўғрилиқ қилганим яхши!

— Бир кун эмас, бир кун қўлга тушиб қоласан,— деди Бобо.— Орқангдан аллақачоноқ кузатиб юришибди.

Илон ҳеч нима жавоб қилмади. У шошилмайгина пальтосини ва илма-тешиқ бўлиб кетган эски шляпасини кийиб, эшик томон юрди.

— Мен бир танишимни кўриб келаман,— деди у ноаниқ оҳангда.— Ўша ошнама яқинда Синг-Сингдан бўшаб келибди...

Джерри билан Бобо ёлғиз қолишди. Хиропрактик хона ичига кўз солиб чиқиб, эти жимирлаб кетди.

— Джон Фицджеральд жуда нозик тип,— деди орадан бир оз вақт ўтгач Бобо.— Биринчи қарашда у ўлардай мижғов ва минғир-минғир одамга ўхшайди, лекин

аслида, дилида кири йўқ, кўнгилчан одам. Ўзига ишон-маслик оқибати уни ана шундай агрессив қилиб қўйган.

— Наҳотки у ўзига бирон иш топиш имконига эга бўлмаса?

— Ким билади дейсиз, у, мен фақат ўз мутахассислигим бўйича ишлашни хоҳлайман, дейди. Унинг фикрича, бошқа касба ишлаб доимий нон егандан кўра ҳар замонда бир эпизод роль ўйнаган афзал эмиш. У жисмоний меҳнат билан ақлий меҳнатнинг мақсад бирлигини, яъни ташқи муҳитга мослашмоқ кераклигини яхши тушуниб етмайди. Бироқ, у бундай типнинг яккаю ягона вакили эмас... Гринвич Вилэджднинг санъаткорлар харобасида ҳаётлари ана шундай зиддиятларга асосланган минглаб артистлар бор. Улар охир-оқибатда бирин-кетин Бауэрига кўчиб келиб, бу ерда ялангоёқ ва дайди—«хобо»ларга айланадилар. Инсон боласи аста-секин қуйига сирпаниб, тубанлашиб боради.

Джерри ўз суҳбатдошига ялт этиб қаради. Ҳа, чиндан ҳам инсон боласи аста-секин қуйига сирпаниб, тубанлашиб боради. Профессор Минвегеннинг ўзи ҳам аллақачон қуйига сирпаниб, тубанлашиб кетганини сезмасди. Лекин батамом фарқ бўлмоқ учун ҳали узун бир сирпанчиқ қадам, ҳа, атиги бир қадам қолган эди. Джеррининг Бруклинга қайтиб кетгиси келиб қолди. У дилида: «Борди-ю, эртагаёқ ўзимга бирон иш топиб олмасам, хотиним олдига қайтиб кетаман...»— деган қарорга келди.

Зинадан қадам товушлари эшитилди. Эшик оҳиста очилиб, хонага ўрта ёшлардаги, юзи уч бурчакка ўхшаган, пианино чалувчилар бармоғи сингари ингичка бармоқли бир жаноб кириб келди. У ўзининг кеч келгани учун узр сўради, кейин сира тугилмай силлиқ ва равон гапира кетди:

— Жаноблар, агар мен янглишмасам, сизлар бу уйда доимий яшайсизлар, шундайми? Менинг исмим Харис Қлейн. Сизлар, балки, мени танирсизлар? Мени бутун Бауэрининг аҳолиси яхши билади. Сизлар ҳам, назаримда, гап нимада эканини билиб турган бўлсаларинг керак, а, жаноблар, шундайми?

— Афсуски, биз билмаймиз,— деб жавоб берди Бобо.— Агар сиз бу ердан ўзингизга тунагани бошпана топишни ўйлаётган бўлсангиз, у тақдирда хато қиласиз...

— О, йўқ, жаноб, гап мутлақо бунда эмас. Менинг ўз уйим бор. Аммо сизнинг ёрдамингизга жуда муҳтожман, жаноблар, яъни бошқача қилиб айтганда, менга сизнинг овозингиз керак.

— Сиз бенуқсон тилда гапираётибсиз,— деди Бобо.— Лекин шунга қарамай, мён, барибир сизга нима керак-лигига тушунолмаман.

Жаноб улар олдига яқинроқ келди, унинг юзи очиқ кўнгиллик ва ёрқин оптимизм руҳидан ёришиб кетди.

— Яна бир карра кечирим сўрайман, жаноблар! Рости билан сизлар мени яхши биласизлар, деб ўйлабман. Ўзларингизга маълумки, барча жамоат лавозимлари бизда сайлов йўли билан қўйилади. Шу туфайли ҳам сайловларда умум овоз бериш муҳим ўрин тутди. Бизда, ахир, демократия бор, шундай эмасми, а, жаноблар? Агар сизлар радио эшитган бўлсангизлар — кечирасизлар, чамаси бу уйда ҳатто радионинг ўзи ҳам йўқ шекилли!— ёки газетадан ўқигансизлар, ё бўлмаса улкан сайловолди плакатларига кўзингиз тушгандир.— Сизлар менинг номимни учратган бўлишингиз керак. Чунки мен номзодман. Ҳа, шундай, жаноблар. Менинг виждоним соф, иззат-обрўйимга доғ тушган эмас, жамиятнинг равнақи йўлида қўлимдан нимаики келса, барини тўла адо этишга ваъда бераман. Шундай қилиб, сизлар сира иккиланмай ўз овозингизни менга бераверишингиз мумкин.

— Сиз сайланмоқ учун ўз номзодингизни конгрессга қўйяпсизми, ё сенатга?— қизиқиб сўради Бобо.

— Шу босқичда ҳозирча қўяётганим йўқ, жаноб. Эҳтимол, кейинроқ...

— Бўлмаса, ҳозир сиз қандай лавозимга талабгорсиз?

— О, жаноб, наҳотки, сиз чиндан ҳам гапнинг нимадалигини билмайсиз? Бауэри учинчи район халқ мактабида фаррош лавозими бўшади. Индинга ана шу ўрин учун сайлов ўтказилади. Мен шу ўринга демократик партиядан номзодман, жаноблар, рости билан шаънимга заррача доғ туширган эмасман. Мен бу ҳақда боя ҳам айтиш шарафига муяссар бўлган эдим. Агар сизлар мен учун овоз берсангизлар, мактаб атрофидаги барча участкада ҳамиша тозалikka қатъий риоя қилинишига, шунингдек, ўқувчи болаларнинг коридорларда чекишларига барҳам беришга ваъда қиламан. Респуб-

ликачилар партиясидан номзоди қўйилган Герберт С. Бромли менинг рақибим ҳисобланади. Мен ўз рақибим тўғрисида ёмон гапларни айтишни мутлақо истамайману, лекин фақат шунигина қистириб ўтай, мистер Бромли ўтмишда университетнинг собиқ профессори бўлишига қарамай ўзи ёмон ном чиқарган.

— Профессор Бромли дейсизми?— секин такрорлади Бобо.— Эсимда бор, мен бу номни илгари ҳам эшитганман.

— Албатта эшитгансиз. Бундан ярим йил муқаддам уни давлат метеорология институтидан қувиб чиқаришди. У пора олган эди. Жуда катта пора. Мана энди бўлса жамоат иши билан шуғулланмоқчи!

— Метеоролог қандай пора олиши мумкин?— ўз навбатида сўради Джерри.

Мистер Клейн қўлларини ёзиб, елка қисди-да:

— Порани ҳар қандай вазифада ҳам олиш мумкин,— деди.— Бу ахир, жуда оддий иш-ку. Аммо профессор Бромли бу ишда ҳаммадан ҳам ўтиб, соврунни олиб кетди. У май ойида икки маротаба ҳаддан ташқари қаттиқ сел ёғади, сув тошқини бўлади, бу жала-ёмғир сурункасига уч ҳафта тўхтамай ёғади, деб эълон қилди. Хўш, натижа нима бўлиб чиқди? Худди бунинг акси! Тўрт ҳафта Нью-Йоркда шундай иссиқ ҳаво бўлдики, асти сўраманг, осмонда бир парча булут кўринмади, шундай қурғоқчилик давом этдики, шаҳар маъмурлари сувдан фойдаланишни чеклаб қўйишга мажбур бўлишди. Шу сабабдан ҳам профессор Бромлини ишдан қувганларига, ҳамда жарима тўлашга ҳукм қилганларига асло ажабланмаслик керак.

Бобо бош чайқади.

— Мистер Клейн, ҳар қалай, мен нима учундир тушунолмаётиман. Нью-Йоркдаги иссиқ билан профессор Бромлининг пора олгани орасида қандай боғланиш бўлиши мумкин?

Мистер Клейн хайрихоҳлик билан жилмайди:

— Гап шунда-да, жаноблар, зонтик билан калиш ишлаб чиқарувчи фирмаларнинг омборлари тайёр молга тўлиб-тошиб ётган эди. Фирмалар профессор Бромлига мурожаат қилиб, ундан узоқ муддат ёғингарчилик бўлади, деб эълон қилишини сўрадилар. Профессор Бромли яқин кунларда фақат чарақлаган қуёшли кунлар бўлишини ўзи яхши билгани ҳолда, ёғингарчилик

бўлади, деб ёлғон айтди. Ишнинг кўзини билган корча-лонлар дарҳол бундан фойдаланиб, ярим кун мобайни-даёқ Нью-Йоркда зонтик, плашч ва калишларининг бир донасини ҳам қолдирмай сотиб бўлишди. Шундай қалбаки йўл тутиб, одамларни алдаб ўз буюмларини сотган фирма ва компаниялар унинг эвазига профессор Бромлига ўн минг доллар пора беришди. Қаранглар, жаноблар, ахир, ўн минг доллар нақд пул-а! Энди бўлса, ана шу бадахлоқ олим Бауэрининг учинчи районидаги халқ мактабида фаррош ўрнини эгаллаш учун ҳаракатга тушиб қолди. Бироқ у бунга эриша олмайди! Ҳеч қачон! Агар, албатта, Бауэрининг барча аҳолиси сайловларда фақат менга овоз берса!

Мистер Клейн бир дам тўхтаб, нафасини ростлади, кейин сўзига яқун ясади:

— Ҳурматли жаноблар! Ўзингизнинг овоз бериш ҳуқуқингиздан тўла фойдаланинглар. Демократия учун курашинг, овозингизни менга беринг! Шу билан бирга, бутун таниш-билишларингизга, ёру биродарларингизга Харрис Клейн — учинчи районнинг халқ мактабидаги фаррош ўрнига ягона ҳақиқий номзод, деб айтинг. Мана икки кичик варақа эса сизга, жаноблар, бу ерда менинг ишчанлик фазилатларим тўғрисида ёзилган. Бу варақаларни ўзим бостирдим. Уқиб чиқинглар, диққат билан ўрганинглар, мана шунда демократик партиянинг ғалаба қилиши учун ҳамма асосга эга экани сизга равшан бўлади. Ташаккур сизларга, жаноблар! Агарда биронта саволларингиз бўлса, барига жавоб қайтаришга ҳозирман.

Бобо саволимиз йўқ, маъносини билдириб бош силкиди.

— Мистер Клейн, бизда ҳеч қандай савол йўқ. Ҳа, тўхтаг, сизнинг асли касбингиз нима ўзи?

— Илгарими ё ҳозир?

— Умуман.

— Мен илгари коммивояжер эдим. Ҳозир бўлса уйланганман.

— Яхши, мисетр Клейн. Сизга бахт ва муваффақият тилаймиз.

— Минг раҳмат сизларга, жаноблар! Менга ишонаверинглар. Ташаккур, минг бор ташаккур сизларга...

Мистер Клейн орқасига тисарилиб, хонадан чиқиб кетаркан, эшик тагига етганда:

— Шундай қилиб, индингача хайр, жажоблар!— деди.— Майли, ҳамма нарсани овоз беришингиз ҳал қилсин!

Эшик ёпилганда, Бобо елкасидан тоғ ағдарилгандай енгил тортди.

— Яхши ҳамки уйда Илон йўқ эди. «Демократия» деган сўзни эшитди дегунча жини кўзийди.

* * *

Нью-Йоркнинг беғам бағрига жойлашган Бауэри тун оғушида мудрар эди. Тор йўлка-ю, гадой топмас пастқам кўчаларда оғир, салмоқли қадам ташлаб, юзлари ғамгин бир неча шўх Магдалиналар тентираб юрарди. Аллақабдан, узоқдан от дуқури эшитилди. Бу ўтиб кетган отлиқ полиция отряди. Оғир нафас олиб, чўлоқланиб тун ўтиб боради.

Джеррининг уйқуси нстинч, беҳаловат бўлди. У психолог ёнида, шундайгина полга тўшалган тўшакда ётарди. Миясида минг бир хил узуқ-юлуқ, алағ-чалағ тушлар тўфони қутурарди. Ана шу хира тўс-тўполон орасида атиги бир нарса — Джоаннинг юзи яққол, марказий нуқта бўлиб кўринди. Унинг атрофидаги ҳамма нарса аллақандай туман пардасига ўралган эди. У ҳадеб уйғониб кетар, безовта сесканар, чўчиб тушар ва қандайдир тушуниб бўлмайдиган сўзларни айтиб қичқирар эди. Аммо Бобо жуда тинч ва хотиржам ухлади. Унинг қалб сокинлигини руҳий касалларда бўладиган чалкаш ва алағ-чалағ тушлар бузмас эди. У Бауэрининг хароба кулбасида ҳам ўзини бир вақтлардаги ҳузур-ҳаловатли, шоҳона серсавлат профессор уйидаги каби бахтли сезарди. Бобо ташқи муҳитга мослашиб, кўникиб кетган, ҳамма нарсада ҳам маълум даражада ёруғ ва қоронғи томонларни кўра биларди. Жумладан, агар полда ётсанг, каравотдан йиқилиб тушаман, деган хавотир бўлмайди, дерди. У ўн ой мобайнида бирон марта ечинмай, устига бирон нима ёпинмай, бошига аллақандай ёғи чиқиб кетган босма асарлар қўйиб, ётиб келмоқда эди. Шунга қарамай, у асабийлик билан ғазаб алангасининг жисмоний азобини тортмас, умуман, афтидги ҳеч қандай ноқулайлик сезмай, барига кўникиб, ўрганиб кетганди.

Эрталабга яқин Джерри билан Бобо қаттиқ қичқи-

риқдан уйғониб кетишди. Ёзувчи билан Дайди одатларича ҳамма ёқни роса айланишиб, «уй»ларига қайтиб келишган эди. Уларнинг омадлари келиб, аллақандай маст бир жаноб Ёзувчи садақа сўраб узатган шапкасига ўн доллар ташлаб кетибди. Дайди шу заҳоти «кўр» ўртоғини самога нарвон сотиб олгани қовоқхонага етаклабди. Улар кўнгилчан одам бўлганларидан уйда қолган ўртоқларига ҳам оғзи очилмаган бир шиша оби кавсар ола келишибди.

Джерри бундай каллаи саҳарлаб туриб, эрталабки бадан тарбия қилишга зиғирча бўлсин хоҳиши йўқ эди. Аммо зиёлилар жамоатчилигининг қонун-қоидаларига итоат қилмай иложи қанча. У ичди, ичди-ю, дарров маст бўлиб қолди. Маст бўлгач, бутун дарду аламларини унутди. Ёзувчи нимадир деди, лекин унинг тилини қарға чўқиганми, гўлдираганидан биронта сўзига тушуниб бўлмади. У яна ўзининг улуғворлигини, ҳис этиб, истеъдодининг чексиз таъсирига берилиб кетди. Дайдининг ўтиниб қилган илтимосини ерда қолдирмаслик учун чўнтагидан гижимланган, ёғи чиқиб кетган, аллақандай қинғир-қийшиқ ёзувлари билан тўлган бир даста қоғоз — оташин илҳоми самараларини олди.

— Тўғри, Макссуэлл! Ўз шеърларингдан биронтасини ўқиб бер! — таклифни қувватлади Бобо.

Ёзувчининг титроқ, кўпдан бери совун кўрмаган бармоқлари қоғозларни титкилай бошлади. Унинг қон-талаш кўзлари таниш сўзларни изларди.

— Мана, Генри Люснинг журналига тўғри келмаган кичик бир уй манзараси, — деди алам билан Ёзувчи. — Уларга бу бир оз қоронғироқ кўринибди...

Ҳаммалари жим бўлиб қолишди. Бауэрининг улуғ шоири, Американинг Эмиль Золяси Макссуэлл Боден-хейм гижимланган қоғозни ёзиб, миннатдор аудиторияга сўниб бораётган истеъдодининг энг сўнгги ижод меваларидан бирини ўқиб берди:

Кенг осмон олдида бу тоғлар кичик,
Одамзод кўзига ғоят улкан у.
Улуғвор тенгликнинг кенг майдонида
Учрашиб туради тоғ чўққилари.
Пастда дарё оқар сокин ва сокин,
Кети кўринмас у хира бир лента...
Мусаффо бўлай деб отилар йироқ.

Кезади олисда булут карвони,
Орзусидан бўлак барча нарчасин —
Йўқотган одамнинг сояси каби.

Езувчининг овози титраб кетди ва бирдан ҳўнграб йиғлаб юборди. У ўрнидан туриб, гандираклаганича печка ёнига келди-да, қўлидаги қоғозни гижимлаб, шеърини оловга ирғитди.

— Макссуэлл!— қичқирди Дайди.— Нега шеърларни ўтга ташлаяпсан?

Езувчи алам билан жилмайди:

— Улар миллионер Генри Люс журналичан кўра ўз хонамизни яхшироқ иситгани маъқул. Мен энди бир сатр ҳам шеър ёзмайман, бир сатр ҳам... Бобо, барака топкур, менга яна бир стакан қуйиб бер! Мен энди шоир сифатида... ўлдим.

Езувчи бир кўтаришда бутун стакани ичиб бўшатиб, ўзини доимо ғирчиллайдиган темир каравотига отди. Орадан бир минут ўтмай, у ухлаб қолди. Уйқусида оғзи очилиб, қаттиқ хуррак ота бошлади. Дайди Езувчи каравотининг бош томонига келиб, унинг сочларида ўрмалаб кетаётган суваракни ушлаб олиб, печкага ташлади.

Тонг ёриша бошлади. Дўстлар Илоннинг ўрни ҳалига қадар бўш эканини пайқаб қолишди. Дайди ташвишлана бошлади. Психолог эса, ҳар маҳалгидай, хотиржам, охири бежавотир чиқадиган изоҳ берди:

— Илоннинг таниш-билиш доираси гоъят кенг. Шошиладиган жойи йўқ.

Эрталаб дўстлар собиқ артист Джон Фицджеральднинг тунда қамоққа олинганини эшитдилар. У Қирқ учинчи кўчадаги озиқ-овқат магазинига қулфни бузиб кириб, ўғрилиқ қилмоқчи бўлиб турганида, жиноят устида қўлга олинбди. Кичкинагина газета хабарида, овозсиз кино давридаги машҳур «Минг хил қиёфали одам» кейинги йилларда муҳтожликда яшагани ва Бауэрининг хароба кулбаларида ёмон ном қозонгани эслатиб ўтилган эди. Бу янгиликдан орага оғир ва узоқ жимлик чўкди. Ниҳоят, Бобо бўғиқ ва дилхасталик билан:

— У ҳаддан ташқари мағрур эди,— деди.— У садақа сўрашни, ҳар қандай ишга қўл уришни хоҳламас эди.

— Унинг ўрнини энди Джерри эгаллаши мумкин,—

деди Езувчи кайф аралаш чаккаларини силар экан.— Одам ўзининг доимий ўрнига эга бўлгани яхши. Бу нарса кишида ижтимоий таъминот ва жамиятга муҳаббат туйғуларини кучайтиради.

Джерри ўртоқларига бундай ғамхўрлик ва ишонч учун миннатдорчилик билдирди. Кўнглида эса ўзича бундай давом этиши асло мумкин эмас, деган қарорга келди.

Кун чошгоҳга яқинлашиб қолганда Бобо билан Джерри бутун зиёлилар жамоатчилигига овқат топиш учун йўлга чиқишди. Джерри хиропрактика ёрдамида нонушта олиш имкони бўлган «Джо қаҳвахонаси»га боришни таклиф этди. Бу таклифга Бобо рози бўлмади:

— Жудаям йўли олис. Яхшиси юр, «Оазис»га борамиз. У ерда хоҳлаганча танлаш мумкин...

ЎН БЕШИНЧИ БОБ

Джерри билан Бобонинг Нью-Йоркдан чиқиб кетгани ва уларнинг сиёсий кураш ҳамда диний ислоҳот гирдобига тушиб қолгани

Октябрнинг охири, ғоялар курашининг қизғин палласи. Давлат бошлиқлари лавозимига сайловлар яқинлашиб келмоқда эди. Сабзавотчилар бозорларга яна чириган помидорлар олиб тушиб сотар, паррандачилар сасиб ётган палағда тухумларини битта қўймай пуллашарди.

Зиёлилар жамиятининг акцияли аъзолари миқдори уч кишигача қисқарди. Чунки Максвелл Боденхейм хотини уйига — санъаткорлар харобасига кўчиб кетди. У ерда аллақандай адабий вакил унинг ҳар бир шеъри учун уч қултумдан виски беришга ваъда қилган эди. Илон шу кетганича қайтиб келмади. Унга, олдиндан ўйлаб, қулф бузиб ўғрилиқка тушгани ва судни ҳурмат қилмагани учун олти йил каторга жазоси беришди. Суд маслаҳатчилари қатнашувида бўлиб ўтган суд яқдиллик билан уни ашаддий жиноятчи, ён-веригагиларни бебош ғоялар ва разил юз буриштиришлар билан хижолат қилишда айбдор, деб топди. Илон ҳукми эшатиб, мулойимлик билан деди:

— Жуда саз, жаноблар, собиқ артистларнинг бирон-

таси ҳам бундай нафақани олишга муяссар бўлавермайди!

Илоннинг янги истиқомат жойига кўчиб ўтгани Дайдида жуда ёмон таъсир қолдирди. У ҳамма одамлар ҳам бахтсиз бўлмагани учун ўзини кўпроқ бахтсиз, деб ҳис қиларди. Бобо ҳам бир неча кунгача попуғи пасайиб, руҳи тушиб юрди. Джеррига келсак, у қайғуриш учун бирон ўринли асос топмади. Унинг фикрича, жиноятчининг қамоқда, қурол-аслаҳа фабрикаларининг эгалари дипломатик постларда ўтириши мантиқан тўғри ва адолатли иш эди.

Джерри мунтазам равишда кунда бир марта ишчи кучи ёлловчи бюрога ва «Оазис»га қатнаб турди. Унга ишга жойлашиш хийла осонроқ ва қиш ойлари анча совуқроқ бўлган ўрта Фарбнинг шимолий штатларига жўнаб кетишга маслаҳат беришди. Кейинги ойларда Джеррининг ташқи қиёфаси сезиларли даражада ўзгарди: энди ҳеч ким ундан садақа сўрашга уринмасди. Ўзи озиб-тўзиб кетган, киртайиб қолган кўзлари, бўздай оқарган юзлари ишсиз одамнинг турқини яққол ифода-лаб турарди. Кўп марта у аччиқ умидсизликка тушиб, хотини олдига қайтиб кетишига сал қолди. Лекин ҳар сафар ҳам аллақандай кўринмас куч уни Манхэттендан Бруклинга кўчиб кетишдан ушлаб қоларди. Очиғини айтганда поездда кетиш учун унда ўн цент пул йўқ эди. Атрофини қуршаган муҳит ҳам жонига тегиб кетди: у худди тоғдан тушиб келаётган дарёга ўхшаб, қаёққадир тинимсиз югуради-ю, лекин ҳеч қачон илимайди. Дайди аллақачонлароқ алкоғоллар касалхонасига элтиб ташлайдиган бўлиб пишиб қолган ва руҳий инқироз бўсағасида турарди. Бобо эса ўзининг доимий лекциялари билан жонга тегарди.

Ноябрнинг бошларида уфқ ёриша бошлаб, сайлов-олди компанияси жамиятнинг барча табақаларини оёққа турғазди. «Хобо» давлатининг қироли бундан бир ҳафта бурун нариги дунёга сафар қилиб, мана энди унинг ўрнига шошилиш суратда янғисини сайламоқ зарур эди. Чикагодан келган хабарга қараганда, дайдилар қиролининг сайлови Чикагонинг аллақайси бир харобасида, декабрь ойининг ўрталарида ўтказиладиган бўпти. Детройт, Бостон, Нью-Йорк, Балтимор, Миннеаполис ва Канзас-Сити ўзларининг бошқа номзодлари борлигини айтиб, қатъий эътироз билдирдилар. Шу

сабабдан барча марказларнинг вакиллари Чикагога чақиртирилди. Бауэрининг «хобо»сидан вакил қилиб собиқ психология профессори Борис Минвеген сайланди. Шунингдек, унга янги қиролга тож кийдириб, тахтга ўтказиш маросимида иштирок этиш учун ҳам ваколат берилди. Бобо дарҳол сафарга тэйёргарлик кўра бошлади. У букинистлар дўконларига бориб, йўлда ўқиш учун ноёб китоблар сўраб олиш пайига тушди.

— Нима учун сен бу қадар эрта йўлга тушмоқчисан?— сўради ундан Джерри.— Ахир, сайловгача қарийб яна бир ярим ой бор-ку.

— Чикагога етиб олишни ҳисобга олмайсанми?

— Поезд бир кунда олиб бориб ташлайди.

Бобо меҳрибонлик билан жилмайди:

— Бизга ўхшаганларнинг поездда кетиши мақсадга мувофиқ эмас. Турган гап, иқтисодий нуқтаи назардан олиб айтяпман. Бундан ташқари «Хобо» ташкилоти бундай йўл босиш усулини мақбул кўрмаган бўларди. Агар қуён бўлиб кета олсанг, бошқа гап.

Джеррининг миясига ялт этиб ажойиб бир фикр келди. У ўзини Бобога сафардош бўлишга таклиф этди. Джеррининг тезроқ ўрта Фарбга етиб олгиси келиб қолди. Прерия¹га, ёзда бепоён жўхоризорлари шамолдан океандай мавжланадиган, қишда эса қор бўронлари қутурадиган, фермерлари гоҳ қурғоқчиликдан, гоҳ Миссисипи дарёсининг тошқинидан шикоят қиладиган ажойиботлар ўлкасига, одамлари табиатнинг сахий инъоми ва давлат дотациясидан баҳраманд яшаётган ўша юртга отланиб қолди. Чикагога етиб олса, у ердан Миссисипи соҳилларига атиги олти юз миля йўл қолади, холос.

Дайди бундай узоқ йўлнинг гўр азобидай қийинчиликларини айтиб, Джеррини йўлдан қайтармоқчи бўлди.

— Бир сафар мен Детройтга пиёда борган эдим. Саёҳат роса бир ярим йилга чўзилди,— деди собиқ адабиётшунослик профессори.— Бир марта йўлда ташналикдан ўлиб кетишимга сал қолди: шу десанг, уч кун мобайнида оғзимга бир томчи виски тегмаса-я! Мен саробларни кўрдим, очликка чидадим, охир-оқибатда яна Бауэрига қайтиб келиб, Нью-Йорк теварагидан бир қадам ҳам жилмасликка муқаддас онт ичдим.

¹ Шимолий Америкадаги кенг дала номи.

— Джерри ёруғ оламни кўриши керак,—сўз қўшди Бобо.— Агарда биз ҳозироқ йўлга тушсак, декабрнинг биринчи кунларида Чикагода бўламиз.

Шундай қилиб, олам фуқароси Джерри Финн профессор Борис Минвегеннинг сафар йўлдоши бўлди. У энди катта йўл талабасига айланди. Унда сафарга олинган озиқ-овқат қопчиги ўрнида фақат ўпкаси бор эди, холос. У катта умид билан оламдаги энг катта мактабга қадам қўйди, бу мактабнинг бепоён синфларида олти юз мингдан ортиқ ўқувчи — эртанги кун ташвиши ва доимо кезиш иштиёқи билан яшовчи кўчманчи-дайдилар ҳаёт билимини ўрганар эдилар.

Дайди ёлғиз қолмади, Бобо билан Джерри чиқиб кетишлари билан дарҳол икки янги одам келиб жойлашди. Улардан бири италиялик скрипкачи бўлиб, ҳозир нағма чаларди. Иккинчиси асл дайди, қип-қизил ялангоёқ эди, умри бино бўлиб бирон касбнинг бошини тутмаганди. Ҳар қалай, уларнинг ҳар иккиси ҳам ёзишни, ўқишни билишарди. Эндиликда ётоқхонада юз берган вазиятга кўра унинг сардори бўлиб қолган Дайдига улар яхши хизмат қилишга ваъда беришди. Биринчи кунийёқ печкага ёқиш учун эллик қадоқ кўмир, олти кўза пиво ва муддатга бўлиб тўлаш шарти билан насиёга телевизор сотиб олиб келишди. Бу шундай кутилмаган ва одатдан ташқари бир воқеа эдики, Дайди мастлик билан кўзидан дув-дув ёш тўкиб, йиғлаб юборди. Унга келажак ҳам жуда ёруғ, нурли бўлиб кўриниб кетди. Ёзувчининг, Бобонинг ва Джеррининг уйдан чиқиб кетгани ғоят соз бўлди. Чунки у олим жаноблар ҳеч балода йўқ эди, қўлларидан бирон иш келмасди: садақа сўрашга ҳаддан ташқари саводхон, ўғрилиқ қилишга ўтакетган ҳалол одамлар эди.

* * *

Агар Дайдининг бош бармоғи соғ, бақувват бўлса, у оёғини асраш, камроқ пиёда юриш имконига эришиши мумкин. Америкада бир жойдан иккинчи жойга боришнинг энг осон усули — йўл ёқасида туриб бош бармоқни кўтариш, бирон ўткинчи машина албатта сени керак жойга элтиб, ташлаб ўтади. Шу сабабдан ҳам кимнинг бош бармоғи омон бўлса, бас, йўлда қолиб кетмайди. Дарҳақиқат, бу усул Бобо билан Джеррига ҳам шун-

дай қўл келдики, улар уч кундаёқ Нью-Йорк штатидан Пенсильванияга етиб олдилар. Уларни йўл ёқасида тушириб қолдирган машина эгаси оқ йўл ва омад тилаб, жўнаб кетди.

Ноябрнинг заиф офтоби йўл ёқасидаги дарахт ва буталардан тунги қировни ялқовлик билан аста-секин эритиб юбормоқда эди. Сарғиш тусда товланган макка-жўхоризорлар худди мис каби ялтирарди. Йўл ёқасида паррандалар оламининг музика танқидчиси — қарғалар қағқағлаб, асфальт йўлдан машиналар тунда босиб ўтган беҳисоб ўлжаларни — жайра билан қуёнларни териб оларди.

Сайёҳлар ўзларини катта йўлга эмас, аллақандай иккинчи даражали йўлда тушириб кетганларини бу жойда биронта реклама йўқлигидан билиб қолишди. Улар ўзлари тунаган кичкинагина шаҳарчанинг аллақандай гаражидан ҳали тонг отмай йўлга чиқишган эди. Ҳозир эса қуёшнинг салгина кўтарилиб бораётганига қараганда, соат ўнларга яқинлашиб қолганди. Сайёҳлар ярим соат чамаси йўл юришгач, катта йўлга чиқиб олдилар. Унинг икки ёқасида пиво, соқол қириш учун паста, ўт олдирувчи свеча, уша ҳамда бензинни реклама қилувчи гигант эълон тахталари саф тортиб кетган эди. Дўстлар ўзларини ҳар қандай хатардан холи сезиб, ана шу кенг реклама хиёбони бўйлаб кетишди. Бу йўл аҳоли яшайдиган пунктнинг қоқ марказини кесиб ўтар экан. Савдо-сотиқ биноларидан бирининг пешанасида:

СИЗ ОСОН ПУЛ ТОПИШ ИУЛИНИ ИСТАЙСИЗМИ?

деган ёзув осиглиқ турарди.

Ўз-ўзидан маълумки, Джерри билан Бобо бунни жуда истарди, чунки уларнинг қоринлари оч бўлиб, нонушгани ва «Оазис»нинг кенггина темир бочкаларини қўмсаб, юраклари эзилмоқда эди. Ерқин умидларга тўлиб, руҳлари енгил тортиб, улар миёнагина бинога кириб боришди. Уйнинг деворлари сайловолди плакатлари билан бежаб ташланган эди. Иш столи ёнида сигара чекиб, ўрта ёшлардаги икки эркак ўтирарди. Овозларидан ийманган, хижолат чеккан оҳанг яққол сезилиб турган дайдилар саломига улар қуруққина жавоб қилишди.

— Сизларга нима керак?— чекиб ўтирганлардан бири қизиқиб сўради оёғини стол устига қўяр экан.

— Биз пул ишлашга тайёрмиз,— деди Бобо.

Савол берган эркак дарҳол қўлига қоғоз-қалам олиб, суриштира кетди:

— Номингиз?

— Борис Минвеген.

— Қасбингиз?

— Университет профессори.

Савол бераётган киши қаламни стол устига ташлаб, ўртоғи билан кўз уриштириб олди. Униси «майли» ишорасини билдириб бош ирғади. Шундан кейин у шу саволларини Джеррига ҳам берди-да, унинг жавобларини эшитиб бўлиб ўрнидан турди, сигарасини тишлаб, бирдан сўради:

— Иккалангиз ҳам бизнинг партиямизга аъзомисиз?

— Шак-шубҳасиз,— жавоб қилди Бобо сира тутилмай.

— Яхши. Ундай бўлса дарҳол иш бошлашларинг мумкин.

— Қандай иш ўзи?— қизиқиб суриштирди Бобо.

— Жуда оддий иш, лекин келажакка катта йўл очиб берадиган иш.

Сигарали киши деворга суяб қўйилган, ҳар икки томонига реклама ёзилган эълон тахтани олиб, эпчиллик билан уни Бобо устига кийдириб қўйди. Сўнгра қаноат ҳосил қилиб:

— Мана, соз!— деди.

Кейин Джеррига ҳам худди шундай икки томонига эълон ёзилган тахта ортди. Ҳар иккала ўртоқнинг кўкраги билан орқасини тиззага тушиб турган улкан эълонли картон тахта безади. Ана шу эълон тахталарга ёрқин ва ўқлоғдай келадиган ҳарфлар билан:

ОТТО РОТНИ ШЕРИФ ҚИЛИБ САЙЛАЙМИЗ!

деб ёзилган эди.

Бизнинг сайёҳларимиз эсларини йиғиб улгурмай, сигарали киши уларни итариб, чиқариб юборар экан, йўл устида муҳим кўрсатмалар берди.

— Ҳозир соат ўн бир. Агар сизлар шу заҳоти йўлга чиқсанглар соат бирга қолмай Янги Парижга етиб борасизлар. У ерда сизлар икки соат мобайнида марка-

зий кўчаларни айланиб юришингиз керак. Кейин, яна шу йўл билан орқага қайтасизлар. Бунга ҳаммаси бўлиб олти соат вақт сарф қиласизлар. Биз ҳар бир соат учун бир доллардан ҳақ тўлаймиз. Борди-ю, сиз шу оладиган мукофотни бизнинг партиямиз сайлов фондига ҳада қилсангиз, у тақдирда биз сизни кичик кўкрак значоги билан мукофотлаймиз.

— Ҳурматли жаноблар!— дея жавоб нутқи бошлади одоб билан Бобо.— Биз сизнинг фикрингизга тўла қўшилаемиз: бу чиндан ҳам жуда оддий ва келажакка ёрқин йўл очиб берадиган иш экан. Биз олим сифатида ана шу вазифанинг психологик томонларини ҳам эътиборга оламиз. Ҳозир гап, ҳаммага маълум бўлган рефлектор процесси устида кетяпти. Менинг собиқ ўқитувчим, бихевкоризмнинг асосчиси, профессор Джон Б. Уотсон барча эски кузатув усулларини иргитиб ташлади. Чунки биз онглилик мавжудлигини ҳолисанилло исбот қилиб беролмаймиз. Шундан келиб чиқиб, рўйирист айтишимиз мумкинки, демак, у психологик кузатувни объекти бўлиб хизмат қила олмайди. Иккинчидан, кузатишнинг усули сифатида интроспекциянинг мутлақо келажаги йўқ ва у доимо фақат субъектив тушунча билан тўла бўлганидан ижобий аҳамият касб этмайди. Шу туфайли ҳам, биз объектив равишда кузатиб борилган ҳаётий ҳодиса ва воқеаларни текширувга асос қилиб олишимиз лозим: жумладан, одамларнинг ўзларини қандай тутиши, ахлоқи, уларнинг ташқи кўриниши, қўл ҳаракатлари, онгли ва онгсиз рефлекслари, ифода ва иборалари...

— Жаноб, сизнинг нима тўғрисида гапираётганингизга сира тушунмаяпман!— хитоб қилди сигарали киши.

— Кечирим сўрайман,— енгил таъзим билан сўзида давом этди Бобо.— Мен, вазифамизнинг, ҳар қалай, психологик жиҳатидан фавқулодда катта аҳамиятга эга эканини ҳисобга олиб, айтмоқчи эдимки, бизга умуман баъзи бир қулайлик туғдирилса, яъни, бир ё икки доллардан берилса мақбул бўларди. Биз шу чақириқларни кўтариб борар эканмиз, амалий фаолиятимиз маълум даражада ташқи таъсир этиш рефлексларининг аста-секин бизга куч-қувват беришига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Жумладан, манави ажойиб эълонли тахта боғланган арқоң елкамни шилиб юборяпти. Шундай қилиб,

психологик кузатув доираси бир жиҳатдан физиологик функцияга айланади.

— Ҳали ҳам нима демоқчи бўлганингизга тушунмадим!— жаҳл билан деди сигарали киши.

Джерри ботинмайгина узр сўраб, ўзини таржимон сифатида холис хизмат қилишга тайёр эканини билдирди:

— Профессор Минвеген, ҳамонки ана шу плакатларни кўтариб бориб, кўтариб келарканмиз, бизга озгина хизмат ҳақи тегиши керак, демоқчи.

— Мутлақо тўғри,— тасдиқлади Бобо.— Мен ҳам худди шундай демоқни кўзда тутган эдим. Биз яна фақат плакатларни кўтариб юриш билангина чекланмай маҳаллий халойиққа янги шериф сайланиши нақадар муҳим эканини ҳар томонлама тушунтириб берамиз. Шундай қилиб, биз яна психология масаласига ўтсак...

— Йўқ, унга ўтишнинг ҳожати йўқ!— қичқирди амалдор ва чўнтагидан икки доллар олиб уни Бобога узатар экан:

— Мана энди, жаноблар,— дея қўшимча қилди ва сайёҳларни чиқариб юборди.— Тўғри Янги Парижга боринглар. Биз икки соатдан кейин телефон қоқиб борган-бормаганларингни суриштириб кўрамиз. Эсда тунинглар: «Отто Ротни шериф қилиб сайлаймиз!»

— Отто — Шериф бўлади!— бир овозда жавоб беришди Бобо билан Джерри ва шаҳарчанинг марказий кўчаси бўйлаб, биронта тамадди қилиб оладиган жой излаб кетишди.

Эгилмайдиган картондан ясалган эълон тахталар юргани, каттароқ қадам босгани халақит берарди.

— Биласанми, бу ишимиз сираям менга ёқмай турибди,— деди Джерри.

— Менгаям,— жавоб берди Бобо.— Лекин иложимиз қанча! Нима иш тўғри келса, гап тортмай, ҳеч биридан қайтмай, ёпиша беришимиз керак. Бундан ташқари, одам боласи ҳар балога кўникади. Турган гап, ана шу кўникадиган нарса конкрет мавжуд гап бўлиши керак. Мен ўқитувчилик қилиб юрган пайтларимда, бутунасига моторли ва эшитув компонентларга асосланмаган эдим, эҳ, жин чалгур!..

Атлақандай хароба кулба бурчагидан отилган чириган помидор Бобонинг тахтасига келиб тегиб, эълонни булғади-да, ҳамма ёққа сачради. Бобо юзидан сассиқ

помидор қуйқаларини артар экан, ҳайратдан кўзлари пир-пир учди, нимадир деб минғирлади:

— Сиёсий кураш ҳамиша мана шундай... Ҳа, айтмоқчи, мен нима тўғрисида гапираётган эдим? Эсладим, мутлақо тўғри: конкрет ўқитув аввало кўриш хотирасининг инобатга олинишини тақозо қилади. Шу каби...

Шу дам ҳар икки дўст шиддатли өтишма остида қолди. Ҳамма томондан улар бошига сасиган помидор билан палағда тухумлар ёғила бошлади. Бечора сайёҳлар ўзларини аллақандай озик-овқат магазинига уриб, жон сақламоқчи бўлишди. Магазин эгаси уларни ҳатто останага яқинлаштирмади. Шовқин-сурон кўтариб, сайёҳларни қувиб чиқарди:

— Мен республикачиларга тарафдор эмасман! Мен ўша муттаҳам Ротларингнинг думи ҳам эмасман!..

— Бизлар ҳам унинг думи эмасмиз...— дея изоҳ беришга ошиқди Бобо, аммо кичик шаҳарчанинг сиёсий онгли дўкончиси шошилич тўқилган ёлғон ва ҳийланайрангни ёмон кўрарди.

— Йўқолинлар бу ердан!— бўкириб берди у.— Ўша Янги Парижларингга туёқларингни шиқиллатиб қолинлар! Ротнинг тарафдорларини ўша ердан топасиз!

Сиёсат гирдобига тушиб қолган икки дайди икки қўлларини бурунга тиқиб, катта йўлга қуруқ қайтдилар ва жадал қадам ташлаб ғарбга қараб кетдилар. Шаҳарча анча орқада қолиб кетганидан кейин Джерри устидаги картон совутни олиб бир четга улоқтириб юборди.

— Менинг сиёсий фаолиятим шу билан тамом бўлди,— деди у.

Бобо иккиланиб, тараддуд ичида қолди.

— Бизларга, ахир, бунинг учун ҳақ тўлашди-ю...

— Барибир. Сен ҳам устингдаги Кучук инини ирғитвор!

Бобо ҳамон иккиланарди.

— Улар биздан пулни қайтариб беришни талаб этишлари мумкин.

— Биз икки долларга арзигулик хўп қийналдик.

— Бунинг бизга фақат фойдаси тегиши мумкин. Ке, келишиб олайлик: иккаламиз менинг совутимни галмагал кўтариб борамиз.

Джерри елкасини қисди. Сайёҳлар йўлда давом этдилар. Улар ёнидан ғизиллаб ўтган машиналардан одам-

лар Бобонинг плакатига қарашарди. Плакат бўёғи тухум саригидан ва помидорнинг қизил юқидан яна ҳам бойиб, ранги кўзни қамаштириб, таъсир кучи ўн баробар ошиб кетганди. Профессор Минвеген ҳатто, энг майда-чуйда нарсаларда ҳам содиқ қолишга ўрганган одамлар тоифасига кирарди. Шу сабабдан у сиёсат майдонида ҳеч қачон юқори поғонага кўтарила олмасди. У фақат мана шу ишга — соатига бир доллар олиб плакат кўтариб юришга ярарди.

Аста-секин ҳаво илиб борарди. Бундай ёқимли чарақлаган ва майин куз кунда телефон симларига қўниб турган чуғурчуқлар ҳам тинмай сайрарди. Атроф-теварақдаги манзарани ғоят улкан реклама тахталари бутунлай тўсиб қўйганди. Ҳар ер-ҳар ерда, йўл ёқасида туристлар диққат-эътиборига ҳавола қилинган ёзувлар кўзга ташланарди. Улкан кўрсаткичлар «тарихий жой»ни кўрсатиб турибди. «Жой»да бежирим стол ва скамейка турар, унинг ёнига мрамар хотира тахта ўрнатилган эди. Мрамар тахтага:

**БУ ЕРДА БИР МАРТА ПРЕЗИДЕНТ ТРУМЭННИНГ
ЖИЯНИ НОНУШТА ҚИЛГАН ЭДИ**

деб ёзиб қўйилганди.

Туристлар ҳам шу ерда тўхтаб, тамадди қилишарди. Улардан қолган консерва банкалари, қоғоз ва пиво шишалари шундайгина уюлиб ётарди. Баъзи жойларда туристлардан булардан кўра ҳам сезиларлироқ из қолганди — ўрмон ичидаги ёнғин қолдиқлари кўзга яққол ташланарди.

— Ҳозирча бизнинг ўз тарихимиз йўқ,— деб қўйди ўзича Бобо.— Уни яратишга тўғри келади. Бинг Кросби йўл-йўлакай бир кириб ўтган ҳар бир меҳмонхона, соҳилдаги чўмиладиган жой ёки майхона расмий равишда тарихий жой, деб эълон қилинади. Рудольф Валентино минган машина ўрта асримизни акс эттиради. Президент Линколннинг этиги — қадимий тарихимизни, Колумб фойдаланган қум соати — дастлабки палеолит даврини ифодалаб беради. Шундан маълум бўладики, бизнинг тарихимиз ҳам худди Европа тарихига ўхшаган жуда қадимий тарих. Мана кўряпсанми, буларнинг бари маълум даражада нисбий. Биз ҳозир, бир ҳафта ичида кекса дунё минг йил мобайнида қўйган тарихий хотира-

ларга қараганда кўпроқ ёдгорлик ўрнатиб улгураётимиз. Европаликлар Римдаги Форум, ўрта аср қасрлари, қадимий қўлёзмалар ва антик дунё ҳайкаллари билан фахрланадилар. Бизда ҳам ўзимизнинг ноёб тарихий кўзирларимиз бор: Форднинг биринчи автомашинаси, Аль Капоненинг ханжари, Уолт Диснейнинг илк суратлари, Глория Суонсоннинг биринчи кинофильмга тушаётганда боғлаган пайпоқ боғичи шулар жумласидандир. Ҳар бир ўсмир ҳам ўз тарихига эга. Тўғри, бу тарих гоят қисқа, бир марта орқага ўгирилсанг, ҳаммасини бир йўла кўз илғаб олади. Лекин шунга қарамай, тарих бу...

— Қорним очиб, кўнглим озиб кетяпти,— унинг сўзини бўлди Джерри.— Назаримда, сўнги марта оғзимизга овқат олганимиздан буён бутун бир тарихий давр ўтди.

— Рост айтдинг, бизнинг мускул механизмларимиз калорияга гоят муҳтож. Лекин бу гал очлик балоси бизни унчалик қийнамайди. Чўнтагимда ҳар бири бир долларли икки қоғоз пулимиз бор. Улар кишининг кўнглини тўқ тутиб, яхши кайфиятнинг назарий асоси бўлиб хизмат қилади, агар шундай деб айтиш жоиз бўлса, қадр-қимматимизнинг туб моҳиятини ташкил этади.

Джерри бу гапларни худди тўнғиз момақалди роққа қулоқ солгандай эшитди ва бирон нима деб жавоб бермади. Шу чоқ уларнинг кўзи олдида улкан реклама намоён бўлди:

ДУНЕДАГИ ЭНГ ЯХШИ ҚОТЛЕТЛАР

Кўриш аъзолари шу лаҳзанинг ўзидаёқ танадаги бутун таъм органларига шошилиш хабар етказди, сўлаклар оқиб, иштаҳа карнай чалиб юборди, оёқлар жадал юриб кетди. Джерри ҳамкорлик ҳис-туйғусини ҳам унутиб, Бобони ортда қолдириб, аллақачон олдинга йўрғалаб ўтиб кетганди. У бор-йўғи икки марта орқасига ўгирилиб қаради, холос. Бобо эълон тахталари елकани остида узоқдан худди католик епископининг тантанали ибодат вақтида киядиган кийимида келаётганга ўхшарди.

Ана шу улкан реклама остига аллаким эски автобус-

нинг кузовини ташлаб кетганди. У ҳозирги замон типидоги ресторан қилиб қайта жиҳозланиб, хўрандалар овқатни автобус ойналаридан олар эдилар. Унинг ичига кичик стол, идиш-товоқ ювадиган бачок, кўчма ошхона ва асли ўзи юнон бўлган ресторан эгаси қизи билан жойлашган эди. Улар синовчан назарда икки сайёҳдан кўз узмай қараб туришарди.

— Тўртта котлет ва кофе!— қичқириб деди Джерри.

Ресторан эгаси дарҳол ишга киришиб кетди, бу савдо корхонасининг фирма вивескаси хизматини ўтовчи — хўжайиннинг қизи автобуснинг очиқ ойнасидан бошини чиқариб, мижозлар билан гаплаша бошлади. Унинг кўзлари ғоят чиройли эди. Бу кўзлар тугилган кунидек унга ота-онасидан теккан совға бўлиб, кейинчалик улар модага мувофиқ кўзойнак рамкасига солинган эди. Қизча ҳозир ҳар минутда: «оҳ», «вой», «ҳаёт бирам яхшики», «турган-битгани романтика!» деб хитоб қилинадиган ёшда эди. У ғоят гўзал ва латофатли қиз эди. Бироқ Джеррининг фикрича, у жим ўтирганда бундан ўн чандон гўзалроқ бўларди.

— Сен қаёққа кетяпсан?— сўради у Джерридан ўзининг бир текис ясама тишларини кўрсатиб.

— Ғарбга...

— Ундоғ бўлса, машинанг қани?

— Ремонтда...

— Вой-бў! Ғарбга ҳали жудаям узоқ-ку! Менинг отим Ира. Сеникичи?

— Гарри Купер... Эрга тегмайсанми менга?

Қизнинг узун киприклари, худди жажжи супургидай кўзойнак шишаларини ич тарафдан жадал супуриб чиқди.

У дадасига яширин назар ташлаб олиб, шивирлади:

— Дадамни ташлаб кетолмайман. Унга ёрдам беришим керак. Бу аҳмоқона гап, албатта. Умуман, ишни жиним севмайди, ўлардай ёмон кўраман. Сен машинангни қачон олиб келасан?

— Эргага.

— Вой! Мен жон деб, бу ердан жўнаб кетардим-а! Менга қара, сенда пул ҳам кўпдир?

— Сира санаган эмасман.

Джерри бу ўйинни давом эттирмоқчи эди, лекин шу фурсат эълон тахталарининг оғирлигидан паровоздай ҳарсиллаб қолган Бобо улар ёнига етиб келди.

— Ҳой қизча! Бу ердан Янги Парижгача яна қанча йўл қолди?

— Мен билмайман. Ҳозир дадамдан сўраб, билиб бераман.

— Олти ярим миля,— жавоб берди юнон пазанда сочсиз бошларидан ёғли терларини сидириб ташларкан.

Паст бўй, бошида бир туки йўқ ресторан эгаси сайёҳларга ўзининг моҳирлик билан яратган санъат асарини узатди ва азиз-авлиёлар номига қасам ичиб, котлетга от гўшти ёки чўчқа жигарини солмаслигини таъкидлади. У мижозларининг овқат ейишларини томоша қилиб, бирпас улар ёнида турди. У ора-сира ҳамма ёғи доғ бўлиб кетган Бобонинг кийим-бошига кўз ташлаб оларди.

— Жаноблар, сизлар, чамаси, республикачилар бўлсангиз керак, а?

— Топдингиз,— деди Бобо.

— Бу ерда асосан демократлар яшайди. Аммо Янги Париж ҳаминша республикачиларнинг таянчи бўлиб келган.

— Ўзингиз демократмисиз?— ўз навбатида сўради ундан Джерри.

Ресторан эгаси қўлларини ёзиб, қувлик билан жавоб қайтарди:

— Мен бор-йўғи коммерсантман. Ҳамма билан ҳам яхши муносабатда бўлишни истайман. Мен учун демократ ҳам республикачи сингари мижоз, республикачи эса демократ каби хўранда.

Котлетлар жуда мазали эди, аммо унинг баҳосини эшитиб, Бобонинг капалаги учиб кетди. У ҳисоб-китоб ёзилган қоғозни қўлида айлантира-айлантира, охири зўр-базўр деди:

— Шундай бўлиши мумкинми, а? Уч доллар-а!

— Жаноблар,— жавоб қилди хўжайин.— Мен сизларга бунинг сабабини жон деб тушунтириб бераман. Биринчидан, мен фақат аъло навли, соф хом ашёдан фойдаланаман. Агар мен ҳам анави йўл ёқасидаги бошқа қовоқхоналарнинг эгалари каби муттаҳам савдогар бўлганимда қувлик қилиб, хўрандаларни алдаш йўлини топардим: яъни йўлдан машиналар босиб кетган қуён, бўрсиқ, суғур, ит ва қирғовул ўлигини йиғиб келиб, ҳаммасини котлетга ишлатардим. Шундай қилсам, мен ўз рақибларимдан кўра овқатни арзонроқ сотган бўлардим.

Бу даража тубанликка туша олмайман, ҳа, бундай паст-кашлик менинг қўлимдан келмайди. Иккинчидан, бу жой тарихий жой. Худди мана шу ерда Мэри Пикфорд машинаси ғилдирагининг дами чиқиб кетган эди. У уста келишини қарийб уч соатдан мўлроқ кутиб ўтирди. Бу воқеа бир минг тўққиз юз ўн тўққизинчи йилнинг учинчи сентябрь куни юз берган эди. Ва ниҳоят, учинчидан, мана шу ресторан қилиб қайта жиҳозланган автобуснинг ўзи ҳам тарихий автобус. Бутун жаҳонга машҳур гангстер Диллинггер худди мана шу автобусда ушлаб олинган эди. Шу барча асосларни жамласак ва эътиборга олсак, тўртта котлет, иккита кофенинг бор-йўғи уч доллар туриши кишининг кулгисини қистатади ва у сувтекин, албатта!

— Менда атиги икки доллар бор,— деди итоаткорлик билан Бобо.

— Гаррининг пули кўп,— сўз қистирди қизча.

— Қанақа Гарри?— сўради ундан дадаси.

— Дадажон, Гарри Куперни-да.

— Албатта, унда пул кўп бўлса керак, тахминимча,— деди Бобо.— Лекин, афсуски, бизда йўқ.

Қисқагина маслаҳат мажлисидан кейин улар умум бир тўхтамага келдилар. Бобо эълон тахтасининг олд томонига, сайлов шиори устига қовоқхона эгасининг камтарона афишасини ёпиштириб олишга рози бўлди. Унга: «Грегори Қаллимахоснинг котлетлари бутун оламга машҳур» деб ёзилганди. Бобонинг орқасидаги иккинчи сайлов шиори шу қадар помидордан булғаниб кетган эдики, ҳатто, унга нима деб ёзилганини ўқиб бўлмасди. Қаллимахоснинг тарихий автобусидан ўн чақиримча узоқлаб кетишгач, Бобо устидаги картон ғилофни ечиб, Джеррига кўтариб боришни таклиф қилди. Бироқ хиропрактик ўзини сиёсий курашга мутлақо аралашмаслигини айтди:

— Арқон бўйнимни шилиб юборди,— деди Бобо.— Бўйним оғрияпти. Маълумки, оғриқ назарий жиҳатдан ёмон кайфиятнинг асоси бўлгани сабабли, сени ёрдам бермаётганингдан гоят ғазабим қўзиб кетяпти. Ма, ҳеч бўлмаса беш минут кўтариб бор.

Джерри реклама совутини йўлни ўраб турган тўсин панжараси устига қўйиб, теварак-атрофга қаради, шундан кейин жонга теккан бу оғир юкни — ўзларига кераксиз даҳмазани пастга, унча чуқур бўлмаган жарлик-

ка улоқтириб юборди-да, Бобонинг қўлидан ушлаб, кўнгли енгил тортди ва:

— Бу муаммони Колумб ҳам худди ана шундай ҳал қилган бўларди,— деди.

Психологнинг юзлари ёришиб кетди, у деярли қичқириб:

— Джерри! Сен бебаҳо одамсан!— деди.— Сен мени эзаётган оғир изтиробдан халос этдинг. Очиғини айтсам, шу даҳмаза деб ит азобини едим. Бу дастлабки биологик реакция бўлмай, балки онгли равишда эришилган ва менинг ақлий ҳаётимнинг фаол тенденциясини сиқиб чиқарган жуда мураккаб эмоция билан яқиндан боғлиқ эди.

Джерри: «Унга нима жавоб берсамикан?» деб ўйлаб, жим қолди. Катта йўл олға чорларди. Ҳар замон-ҳар замонда улар бош бармоқларини кўтариб илтимос қилишар, аммо машиналар тўхтамай, ел қувиб ёнларидан ўтиб кетарди. Ниҳоят, эскигина бир кичик юк машинаси, тахминан Бобо билан бир ёшда бўлса керак, улар ёнига етганда тўхтади. Машинадан ўрта ёшли, жуссадор, кенг елка, юзини олтин изловчиларникига ўхшаш соқол қоплаган эркак тушди.

— Қаёққа кетяпсизлар?— сўради у дайдилардан.

— Янги Парижга, иложи бўлса ундан ҳам нарироққа. Башарти йўл-йўлакай ола кетишнинг имкони бўлса,— деди Бобо.

— У ёққа йўлим тушмайди,— жавоб берди йўловчи.— Қаёқдан келяпсизлар?

— Нью-Йоркдан.

Йўловчи, Бобо билан Джеррининг кийим-бошига бир назар ташлаб, қўлини қўйнига тикди-да, бирдан тўппончасини олди. Тишлари орасидан ғижиниб:

— Агар мени талашни хаёл қилаётган бўлсанглар, янглишасизлар, азизлар,— деди.

— Йўқ, жаноб, йў-ге, сизни қарангу,— жавоб берди қалтираб Бобо,— бизлар ҳалол, соф одамлармиз. Ҳеч кимга ёмонлик қилмаймиз. Агар малол келмаса, бизни ола кетинг, парвардигор сизни ўз паноҳида асрасин.

— Демак, сизнинг пулингиз йўқ?

— Бир мири ҳам, жаноб.

— Бўлмаса, бирон ҳунарингиз бордир?

— Бизлар профессорлармиз, жаноб.

У тўппончасини қўйнига солиб қўйиб:

— Бу ҳамма нарсага аниқлик киритди,— деди.— Қани, орқа ўриндиққа ўтиринглар. Мен сизларни Янги Парижга элтиб қўяман.

Машина ғижирлаб, тарақа-туруқ қилиб йўлга тушди. Орқа ўриндиққа қопланган матонинг сийқаланиб йиртилиб кетганидан паст-баланд пружиналари худди пўлат жуволдиздай чиқиб турар ва Джеррининг думбасига дам-бадам санчилиб, ҳадеб сакраб тушарди.

— Бугун Янги Парижда ажойиб кун,— деди машина ҳайдаб кетаётган йигит.

— Ҳа, албатта,— гапга қўшилди Бобо орадан бир минут ўтмай, ёрқин сайлов рекламаларини ва намоишчиларнинг жонли оқимини кўришга шайланиб.

— Янги Париж — яхши шаҳар,— давом этди сўзида машинанинг эгаси,— унинг аҳолиси жуда тақводор, художўй одамлар.

— Республикачилар бўлса керак-а, улар?

— Ҳа, албатта. Иннайкейин, худодан қўрқадиган батавфиқ одамлар. Шаҳарда ўн олтига черков бор.

— Аҳолисининг сони қанча?— сўради қизиқиб психологиянинг сайёр жонкуяри.

— Олти юзга яқин. Бундан ҳам кам бўлса керак. Биз ёлғонни сира ҳазм қила олмаймиз.

Орага бир минутли сукунат чўкди. Шундан кейин олдинги ўриндиқдан муҳим янгилик илова қилинди:

— Бугун теварак-атрофдаги барча фермерлар Янги Парижга йиғилишади. Бу биз учун фоят муҳим, шарафли кун.

— Яхшиямки, бугун ҳаво бундай очиқ ва сўлим,— сўзга аралашди Джерри.

— Об-ҳавонинг ҳеч қандай аҳамияти йўқ,— деди машина эгаси.— Фақат руҳда. Улмас Руҳда гап.

— Ҳа, бу шаксиз!— деди Бобо ва фермер қўйнига тиқиб қўйган тўппончадан қўрқишни ҳам унутди.— Руҳсиз ҳеч қандай мавжудотнинг яшаши мумкин эмас.

— Тўғри, мумкин эмас,— унинг сўзини тасдиқлади йигит, кейин, машина юришини секинлатиб сўзида давом этди:— Эшитишимча, ҳозир Нью-Йоркда одамлар гуноҳга ботиб ҳаёт кечирishaётган эмиш-а?

— Ҳа...

— У ерда худога мушукнинг думини назр қилишармиш.

— Шундай...

— Одамлар фақат иблисга хизмат қилишармиш.

— Эҳтимол...

— Демак, демократик ҳукуматнинг оёғи осмондан бўларкан-да! Мана, етиб келдик. Мен машинамни мана-ви ерга қўяман. Митинг шаҳарнинг марказида бўлади. Бу ердан қайрилиб, тўппа-тўғри жанубга қараб кета-верасизлар.

Джерри билан Бобо машинадан тушиб, келажак ҳаётини ёнғин хавфидан суғурта қилдирган гоёт жиддий қиёфали фермерга ташаккур ва миннатдорчилик билдирдилар.

Янги Париж намунали, мукаммал, кичик шаҳарча эди: унинг одамлари кўргандан кўра кўпроқ эшитган, тош босмайдиган векселларни ҳеч қачон олмайдиган, ўз фикрида қатъий турадиган, худодан қўрқишларини эркакларнинг соқоллари-ю, аёлларининг тиззадан баланд бўлмаган этаклари равшан кўрсатиб турган шаҳарча эди. Хотинлар пайпоғи XII асрда Францияда ихтиро этилган. Аммо Янги Парижда унинг борлигини бундан фақат ўттиз йил бурун билишган эди. Янги Париж яна тақводор одамлари ва яхши пишлоғи билан машҳур эди. Асли ўзлари голланд бўлган шаҳар аҳолиси черковга қарашли қавмнинг хайрия бозорларида сотиш учун ва бутун округ бўйлаб доимо айланиб юрувчи руҳоний падарларининг нонуштаси учун ажойиб пишлоқ тайёрлар эдилар. Шаҳарда ҳаммаси бўлиб тўртта майхона бор эди, улар диний байрам ва сайлов кунлари ишламас эди.

Бизнинг дайдиларимиз шаҳар марказига қараб кетишди. Улар бу ерда қабристондагидай жимликни кўриб таажжубландилар. На кўча намоишлари, на радиоавтомобиллар, на кока-кола сотувчилар бор эди. Эндигина кеч кира бошлаганига қарамай, оз сонли магазинларнинг ҳаммаси ёпиқ эди.

— Бу жойнинг ҳеч қаери Парижга ўхшамайди-ку?— деб қўйди Джерри.

— Худди шунинг учун ҳам унга Янги Париж деб ном қўйган бўлишлари керак,— жавоб берди Бобо.— Шаҳар аҳолиси, балки сайловчилар митингига кетгандир! Менимча, шундай! Ана қарагин-а!

Катта марказий майдонга ярим мингга яқин одам йиғилган эди. Улар орасида ёшлар ва катталар, серсоқоллар ва соқолсизлар, чиройли ва хунуқлар, забардаст

пахлавон ва жони омонат нимжонлар, бой-бадавлат ва қашшоқ-йўқсиллар, ҳалол ҳамда фақат юрист бўлиш учун туғилганлар, чаласавод ва саводсизлар, умуман, шу тақлид олақуроқ одамлар бор эди. Уларнинг муштарак сифат, эзгу фазилати батавфиқ ва художўйлиги эди. Уларнинг автомобиллари йигирманчи асрнинг биринчи йилларидан салом йўллар, жиддий қиёфалари эса оламда катехизис¹ мавжуд эканини эслатиб турарди.

Джерри билан Бобо уларга яқинроқ боришди. Аллақандай эркак уларга майдон марказида уюлиб ётган китобларни кўрсатиб:

— Уша ёққа олиб боринглар!— деди.

— Нимани олиб боришимиз керак?— сўради Бобо.

— Тавротнинг бузилган нашрини,— деди у йўғон овоз билан. Унинг соқоллари силкиниб кетди.

Фалакнинг ҳар қандай кутилмаган ўйинларига ўрганиб кетган дайдилар майдоннинг ўртасига боришди. Бу ерга тинимсиз китоб олиб келишарди. Улар, ҳеч шубҳасиз, жаҳон адабиётининг бестселлерлари бўлса керак. Бой одамлар бир неча нусха, кунини зўрға кўраётган фақир-бечоралар бир ёки нари борса икки нусхадан олиб келарди. Дайдилар китоб уюми яқингинада таржима қилиниб, нашр этилган тавротнинг сўнгги нусхалари эканини фаҳмлаб олишди. Чамаси, тавротнинг бу янги нашри маҳаллий аҳоли қалбини чуқур яралаганга ўхшарди.

Китоб тоғининг баландлиги ўттиз олти футга етганда бир неча томондан унга бензин билан керосин сепиб чиқилди. Шундан сўнг халойиқдан сал орқага чекинишни илтимос қилишди.

— Бу ваҳшийлик-ку,— Бобо Джеррининг қулоғига шивирлади.— Агар бунга психологик нуқтаи назардан қаралса, бу кўнгилчанлик туфайли йўлдан озиш, ғайри табиий майл демакдир.

Шаҳарнинг ҳурматли кекса фуқароси, ўтган йилги сайловда берилган барча овознинг 88 фоизини олишга муяссар бўлган Питер Цвиккер юлдузли байроқ билан безатилган минбарга кўтарилди. Унинг қўлтиғида икки таврот бўлиб, бири 1794 йилда, иккинчиси 1952 йилда

¹ Христиан дини ақидалари савол-жавоб тарзида қисқача баён қилинган китоб.

босилган эди. Узоқ давом этган олқишлардан сўнг мистер Цвиккер сўз бошлади:

— Гражданлар! Мана, менинг қўлимда иккита таврот турибди. Мана, кўринглар! Улардан бири — муқалдас таврот, иккинчиси — Трумэн ҳукумати даврида бузиб нашр этилган шаккок нухса. Бу қалбаки китоб худди бошқа ахлоқсиз адабиётлар сингари мазах ва таҳқирлаш даражасида арзон-гаровга сотилмоқда. Ана шу бузиб нашр этилган нуханинг ноширлари сўз боши ёзиб, маккорлик билан биз Америка халқига тил жиҳатидан ҳозирги замон тилига монанд, ташқи безаги жиҳатидан бекаму кўст тавротни тақдим этишни олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз, дейишади. Мана, унинг ташқи кўринишини олиб кўрайлик, муқова реклама вақтида ваъда қилинган соф эчки териси бўлмай, балки ўшанга тақлид, ўшанга ўшаган кўринишга эга, холос. Биз бундай пасткашликка чидашимиз мумкин эди, чунки бу қаллобликда ҳеч қандай янгилик йўқ. Демократик партия ҳамиша ўз терисини шундай алмаштириб келади. Ҳозир гап текст устида боряпти! Бу — муқалдас ёзувнинг тили эмас, бу — бирон тил тоифасига кирмайдиган ҳозирги замон америка тилининг ўзгинаси! Бизга ҳеч қандай янги тилнинг кераги йўқ! Шу сабабдан, қимматли ҳамшаҳарлар, ҳозирги замон янги тили ўтда ёниб, кули кўкка соврилгани яхши! Қавмимизнинг пастори ишонч билан қайд қиладики, тавротнинг ана шу янги таржимаси инсониятни тўппа-тўғри дўзахга олиб боради.

Мистер Цвиккер сўзидан тўхташга мажбур бўлди, чунки унинг фикри кутилмаганда умумхалойиқ фикрига айланиб, оломоннинг шов-шувида ўз аксини, ҳаётий кучини топди. Газеталарнинг суратчи мухбирлари минбар атрофини ўраб олишди. Сўнгги ахборот магнитофонлари очкўзлик билан жамоат фикрини тўпларди. Мистер Цвиккер сўзида давом этди:

— Қимматли тингловчилар, биз чин боисини аниқламай туриб, ҳеч кимни қоралай олмаймиз. Шунга кўра мен сизларга ҳар икки китобни солиштириб кўришни таклиф этаман. Қани, яхшилаб қулоқ солинглар! Аввалига ҳақиқий тавротдан бир шингил ўқиб бераман. Кейин, шу жойнинг ўзини бузиб нашр этилган иккинчи китобдан ўқиб, нақадар қўпол хатога йўл қўйилганини намойиш қиламан. Қани, қулоқ беринглар! Мана, ол-

димда Куёв мажозий услуб бирла гўзалликни кўкларга кўтариб мақтаган жой. Сулаймон қўшиғи. Бу аслида манавиндай ўқилади:

«...Шафоат ато эт, маҳрами ёрим, шафоат ато эт; кабутар нигоҳинг маъсум, лоли каломингдек; зулфинг бнайниҳи Галаада бағрини макон этган физол. Данлони бакоминг бамисли гусл амал этмиш подаи гўсфанд му-совийдирким, алар нуқсу қусурдин форигдир...»

Мистер Цвиккер китобни ёпиб, иккинчисини очди.

— Дўстларим, сизлар, асл валийлар сўзини, чинакам муқаддас ёзувни эшитдингиз. Биз бундан чекинишимиз, воз кечишимиз мумкинми? Мана энди уни бузиб нашр этганлар нима деб ёзганни эшитинглар;

«...Нигоҳ айла менга севгилим! Қандай гўзал, лато-фатлисан! Кўзларинг оҳу кўзларидай порлаб турибди. Ипакдай юмшоқ соч толимларинг Галаа тоғи ён бағри-да эркин яйраб юрган қўзичоқларнинг майин юнглирига қиёс қилгудай. Инжу каби саф тортган оппоқ тишларинг янги кўз очган мусаффо ва маъсум қўзичоқни эс-латади. Улар орасида биронта кемтик ёки қусур йўқ...»

Мистер Цвиккер китобни тақ этиб ёпиб, овозини баландлаб сўзида давом этди:

— Шу ҳам етар, деб ўйлайман! Трумэн ҳукумати худойи таолонинг муқаддас сўзларини қай даражада қўпол равишда бузганини ҳаммангиз ўз қулоғингиз билан эшитдингиз. Яна, азиз-авлиёмиз Биби Марям тўғрисида сўз борганда бу шаккоқлар «хотин» деган сўзни қўллаганларини айтсам тавротнинг қўпол бузилганига ҳеч шубҳа қолмайди, уни исботлаб ўтиришга ортиқча далил ҳам керак эмас! Лекин шунга қарамай, тасодифан бирон хатога йўл қўймаслик учун Янги Парижнинг ва унинг теварак-атрофида яшовчи аҳолидан сўрамоқчиман, қани айтинглар-чи, ичингизда бирон киши борми, шу маразни дарҳол ўтга ташлашга ризо бўлмасин!

Оломон жим турарди. «Ваҳшийлик», деб шивирлади Бобо. Унинг овози Джерри қулоғидан нари ўтмади. Мистер Цвиккер оломонга кўз солиб чиқиб, боягидан ҳам қаттиқроқ қичқириб хитоб қилди:

— Агар кимки иблисга хизмат қилишни хоҳласа «мен!» деб айтсин ва ўртага чиқсин!

Бундай дейишни истовчилар бўлмади. Мистер Цвиккер овозини бундан ҳам баландроқ кўтаришга тиришди:

— Кимки қодир эгамга унинг ўз тилида хизмат қилишни хоҳласа: «Ўтга ташлансин!» деб хитоб қилсин! Ярим минг оғиз кучлари борича:

— Ўтга ташлансин!— деб ҳамма ёқни ларзага солди.

Мистер Цвиккер салмоқли қадам билан минбардан тушиб келди-да, чўнтагидан зажигалкасини олиб, китоб уюмига ўт қўйиб юборди. Керосин ва бензин сепилган китоб уюми шу заҳоти лов этиб ёнди-да, улкан узун аланга тилини чиқариб гуриллаб кетди. Шаҳар аҳли орқаларига чекина бошлади, олдинги қаторда турганлар кейинги қаторни орқага суриб, давра беҳад қутураётган даҳшатли ёнғин тафти ва алангасидан тобора кенгая борди.

Шу фурсатда минбарга ҳаяжон ичида бир ёш йигит югуриб чиқиб, қизишиб, ўзини кутубхоналарни текшириш бўйича Миллий комитетнинг вакили деб таништирди. У қўлидаги қоғоздан қўидаги нутқни ўқиб берди:

— Текшириш бўйича Комитетнинг вакили сифатида, ҳурматли шаҳрингиз аҳолисига биратўла бошқа яроқсиз адабиётларни ҳам ўтга ташлашни таклиф этаман. Француз, немис, италян ва рус тилларидан таржима қилинган барча китобларни бир дақиқа кечиктирмай ўтга ташлаш керак. Бизнинг соғлом ва соф маданиятимиз ҳар хил Моравияларга, Анатолий Франсларга, де Мопассанларга, Лев Толстойларга, Гейне ва шунга ўхшаган халқни бузиб, йўлдан оздирувчи қаламкашларга зор эмас. Йўқолсин таржима адабиёти! Уйларимизнинг ва мамлакатимизнинг кутубхоналарини шундай китоблардан тозалаймиз! Бу ишимиз — қарийб йигирма йилдан бери ахлоқсизлик тегирмонига сув қўйиб келатган демократлар ҳукуматига бизнинг энг яхши норозилик намойишимиз бўлади!

Йигит қўлидаги қоғозини чўнтагига тиқиб, минбардан тушди. Шаҳар аҳли бирин-кетин тарқала бошлади. Баъзилар ўзларининг китоб жавонларини текшириб кўргани, бошқалари Фрэнк майхонаси ёки «Уч қирол» қовоқхонасига йўл олдилар. Уйларида китоб жавонлари бўлмаган ёки чўнтаклари мир қуруқ фуқаро бир қултум виски билан ўзларини алдаб, жамоат йўли билан уюштирилган текин томошадан лаззатланиш билан чекландилар. Шу сўнгги тоифадаги одамлар орасида олам фуқароси Джерри Финн билан психология профессори Борис Минвеген ҳам бор эди. Сал ўтмай, бۇ ерда демо-

кратлар ва либералларнинг ҳам борлиги маълум бўлиб қолди. Қимдир ўз фикрини овоз чиқариб айтишга журъат этди:

— Тарих яна такрорланмоқда. Янги Париж ўрта асрга қайтмоқда.

Қим гапираётганини кўргани ҳамма ўша томонга ўгирилди. Гапираётган одам новчадан келган, ташқи кўринишидан ёши ўттиздан кўра йигирмага яқинроқ бўлган, юз-кўзи оқариб кетган йигит бўлиб чиқди. Бобо унинг ёнига келиб, худди таниш одамдек унга деди:

— Бундай хатти-ҳаракатни психологик амалга оширувчи куч одамнинг ишқибозлиги ва одатига боғлиқдир. Инсондаги фикрлаш жараёни иррационал — ақл бовар қилмас, яъни беқиёс ва онгсиз факторлар таъсири остида шаклланади.

— Мен сизнинг нуқтаи назарингиз адолатли эканига ишонаман,— деди йигит.— Менинг фамилиям Вейнберг. Доктор Эрнест Вейнберг.

— Мен профессор Борис Минвегенман. Сиз билан танишганимдан бехад хурсандман, доктор.

— Фамилиянгизга қараганда, афтидан, сиз немис бўлсангиз керак, а?

— Айни ҳақиқатни айтдингиз. Менинг ота-онам Америкага Гамбургдан кўчиб келишган.

— Менинг ота-онам эса Берлиндан келишган. Уша пайтда мен атиги олти ойлик чақалоқ эканман. Рухсат этинг, бир шиша пиво билан меҳмон қилай?

— Жоним билан, доктор.

Бобо ўзининг янги танишига Джеррини таништирди:

— Профессор Финн, тиллар бўйича ўқитувчи ва хиропрактик.

— Шотландиялик бўлсалар керак?— сўради доктор Вейнберг ундан.

— Йўқ, Финляндияданман,— жавоб қилди Джерри.

— Жуда соз. Энди қаёққа йўл оляпсизлар, жаноблар?

— Фарбга,— деди Бобо.

— Машинангиз қани?

— Бизга аталган машинани ҳали завод ишлаб бергани йўқ,— жилмайди Бобо.

— Яхши, ундай бўлса, рухсат этинглар, мен сизларни ола кетай. Мен асли ўзим Детройтда тураман, бу

ерга қариндош-уруғларни кўргани келган эдим. Қани, кетдикми?

— Детройтгами?— сўради Джерри.

— Йўқ, қовоқхонага. Ғарб томонга бир неча миля йўл юрсак, Пайк Лэйк деган бир қишлоқ келади, ана ўша ерда хотиржам суҳбатлашмоқ учун ҳамма қулайлик бор.

Уларнинг учовлари машинанинг олдинги ўриндигига ўтириб, Янги Париждан чиқиб кетишди.

— Сизлар Ғарбга нимада ва қандай етиб олишни мўлжаллаб турибсизлар?

— Оёқ ва бош бармоғимиз воситаси билан,— жавоб берди Бобо.

Машина эгаси илжайиб кўйди:

— Бундан чиқди, сизлар студентлар билан рақобат қилар экансизлар-да?

— Фақатгина саёҳат бобида.

Мистер Вейнберг ёнбошдаги торгина йўлга бурилди. Бу кўчанинг ҳам ҳар икки бетидаги реклама тахталари оламда тенги йўқ пивони мақтарди. Доктор айтган қулай жой «Кичик Германия» деб аталар экан. Бу овчилар уйига ўхшаган йўл ёқасидаги ресторан аллақандай америкалик немисга қарашли эди. Бобо доктор Вейнбергнинг психолог экани, у Детройтдаги автомобиль заводига қарашли завод ҳунар мактабида амалий психологиядан дарс беришини эшитиб, шу заҳоти материялар ҳақида гап бошлаб қолдики, Джеррини мудроқ босиб кетди. У ярмаркага кириб қолган гадой сўнгари жаврақи чиқиб қолди. Бешинчи кружка пиво ичиб бўлингач, у яна мудрай бошлади, унинг бу ҳолати ҳамтовоқ ўртоқларига психологиянинг тубсиз ўпқонига тушиб кетишга қилча халал бермади. Джерри уйғонганда дўстлари ҳам уйғонишди. Қуёш аллақачон ўз чирогини ўчирган, эси жойида фуқаро ором олгани уй-уйларига тарқалган эди. Бобонинг расман кўрсатган қаршилигига қарамай, доктор Вейнберг барча харажатни тўлаб, янги танишларига оқ йўл тилади-да, бир дамда ғойиб бўлди.

— Ҳўш, энди нима қиламиз?— ожиз оҳангда сўради Джерри.

Бобо елкасини қисди.

— Узим ҳам ҳайронман. Ҳар ҳолда бояги йигит, яхши одам экан. У билан ўқувчиларнинг ақлий жиҳат-

дан етилишини туркумларга ажратишда Гаусса кўрсатгичини эътиборга олиш ғоят муҳим экани тўғрисида фикрларимиз бир жойдан чиқиб қолди.

— Борис!— жаҳли чиққан ва мудроқ босган Джерри унга ўшқириб берди.— Гаусса кўрсатгичи бизни бу ердан ҳеч ёққа олиб кетмайди, ахир.

— Қандоғ бемаъни гап! Наҳотки сен чиндан ҳам ақлий қобилиятнинг аниқланиши ҳозирги замон амалий психологиясида муҳим ёрдамчи восита эканини рад этсанг? Сенинг тасдиқлашингча, яъни...

— Менинг тасдиқлашимча, сен ақлдан озибсан!— унинг сўзини бўлди Джерри.

Бобо кўзойнагини кўтариб, тўзиб, ҳурпайиб кетган сочларини чангаллаб, ғамгин бош чайқади.

— Джерри, сен қип-қизил мастсан.

— Сендан кўра ҳушёрман. Борди-ю, агар сен Гаусса кўрсатгичига амал қилиб, бугун қаерда тунашимизни кўрсатиб берганингда, олим эканингга ишонса бўларди.

Бобо жиддий қиёфага кирди. У садақа сўрашдан бўлак нарсани билмасди. Утирған жойидан туриб, «Кичик Германия»нинг бақалоқ эгаси билан музокара олиб бориш мақсадида унинг ёнига кетди. Орадан бир минут ўтгач, қайтиб келди ва хотиржам деди:

— Ошиғимиз олчи. Омадимиз келганини қараки, хўжайиннинг гаражида бир кеча тунаш учун қулай жой бор экан. Аммо ухлашдан олдин, ялларни ювишимиз, синиб қолган бир жуфт стулни тузатишимиз керак. Қисқа қилиб айтганда, вазифа ниҳоятда фойдали ва айни маҳалда психологик жиҳатдан ғоят қизиқарли...

УН ОЛТИНЧИ БОБ

Джерри билан Бобонинг бўрондан жон сақлаб қолгани ва ўқитувчилик қила бошлагани

Ноябрь ойининг ўрталарида бизнинг сайёҳларимиз аста-секин, лекин зўр жонбозлик кўрсатиб ўз оёқлари билан Огайо штати йўлларининг харитасини чизиб чиқдилар. Дорга ҳукм қилинган одамдай уларнинг омадлари келиб, уст-бошлари қанча эскиб, мазаси қочгани сари бош бармоқларининг фойдаси шунча кам тега бошлади. Улар кейинги бир ярим ҳафта мобайнида

атиги бир маротаба каравотда, аллақандай нажот Армиясининг тунаш уйида ухлашга муваффақ бўлдилар. Мана улар Пэйнсвилль шаҳрига етай деб қолишди. Шамол пича дамани олиб, куч тўплаб, энди тўппа-тўғри Канададан эсмоқда эди. Қимсасиз, бир туслагги яйдоқ текислик юпқа қор пардасини юзига ёлиб, ястанганча ётибди. Машиналар сайёҳларнинг кўкариб кетган юзларига тикандек санчилувчи қор уюрмаларини сачратиб, пишқирганча ёнларидан ўтиб кетарди. Джерри ўзининг жигар тусига кирган қўлларини тинимсиз ишқалар экан, ёнида турган ўртоғига юраги ачишиб қараб қўярди. Унинг улкан, ҳурпайган сочларини шамол тўзгитиб, худди хода учига илнган бир боғ пичанга ўхшарди. Бобо кейинги икки кун ичида таажжубланарли даражада мулойим ва камсухан бўлиб қолди. У шамоллаб, қаттиқ тумовга чалинган, кўзлари қип-қизариб, тинмай ёш оқарди. Бурнининг учи, лаблари чақа бўлиб кетганди. У одамнинг энг кучли овоз чиқарадиган жойи қаншари билан бурун катаклари орасига жойлашган бўлади, деб қайта-қайта такрорларди. Улар жуда секин юришар, чамаси, бир соатда бир дюйм ҳам йўл босмас эдилар. Йўлнинг хийла масофага чўзилиб кетган ўрмон участкасида улар Толедога кетаётган бир дайдига дуч келиб қолдилар. У ўрта ёшлардаги, юзлари қип-қизил, бақувватгина эркак эди. Янги таниш ўзининг «хобо»га айланганига ўттиз йил бўлганини, бу борада анча тажриба орттирганини ва кўп нарсани билишини гапириб берар экан, ҳар бир жумласини:

— Қийинчиликлар менга чўт эмас,— деб тугатарди.

У ўзининг янги ҳамсафар ўртоқларига бир мутахассис сифатида фойдали маслаҳатлар берди:

— Пэйнсвилль — жуда бемаза жой. Аҳолиси атиги ўн тўрт мингта. У ерда узоқ туриб қолишнинг ҳожати йўқ. Сизлар Кливлендга етиб олишга ҳарақат қилинглр. У ерда ҳеч қандай қийинчиликларга дуч келмайсиз.

У оғзига чайналадиган тамаки солар экан, ҳеч қандай муҳтожлиги йўқ одам қиёфасига кирди...

— Менга қара, қўшни,— унга мурожаат қилди Бобо.— Сенда биронта ортиқча чақа топилмайдими?

— Мен пулга уйланган эмасман,— мағрур жавоб берди у.— Чайнайдиган тамакига ҳушинглр қалай?..

— Раҳмат. Истеъмол қилмайман.

— Балки, ошнангиз истеъмол қилар?

— Раҳмат, мен ҳам истеъмол қилмайман,— деди Джерри.

— Меҳмон қиладиган бошқа ҳеч вақойим йўқ.

Нотаниш эркак яна йўлга тушаркан, Қливлендга етиб олишни тавсия этди:

—У ерда узоқроқ қолиб кетиш мумкин — қойилмаком қишлоқ!

Джерри билан Бобо Пэйнсвиллга йўл олишди. Ёнларидан физиллаб ўтиб кетаётган автомобиллар улар кўтарган бош бармоқларига эътибор ҳам қилмас эдилар. Ноиллож йўлни пиёда давом эттиришга тўғри келди.

Шамол тобора зўраярди. У гоҳ олдиндан, гоҳ орқадан ташланиб, кийим-бошни йиртар, қуруқ қор қутуриб, жон ҳолатда осмонга сапчир, қуюн тинмай жавлон урар, бирдан улкан симёғочдай ҳавога санчилар эди. Гоҳ у, гоҳ бу ерда баландлиги буғудай келадиган қор тепалар пайдо бўлиб, йўлни тўсиб қўярди.

Бобонинг мазаси қочиб, ҳолдан тоя бошлади. У оғир нафас олар, дам-бадам йиқилар, ўрнидан туриб гандираклар яна йўлга тушарди. Бесар бўрон унинг улкан жун коптокка ўхшаб қолган сочларига тинмай қор келтириб урарди.

— Биз дуч келган бирон ерга кириб бекинишимиз керак,— деди умидсизлик билан ночор аҳволга тушиб қолган Бобо. У бурнини карнай қилиб қоқиб, қор тепа устига ўтирди.— Менинг масалам ҳал энди.

— Пэйнсвиллга етишимизга ўн миля қолди,— деди Джерри.

— Гапингни сираям эшитаётганим йўқ. Яқинроқ келиб гапир!

— Ўрнингдан тур. Шошилиш керак.

— Мен озгина дамимни ростлаб олмоқчиман.

— Қор остида қолиб кетамиз бу ерда. Қани тур! Тезроқ йўлга тушайлик!

Джерри ҳамроҳининг туришига ёрдамлашиб юборди. Бўрон борган сари қутуларди. Ер билан осмон бирлашиб кетди. Гўё йўл ёқасидаги зовур билан хандақлар осмонга тик туриб қолганга ўхшарди. Борлиқ қоронғилашиб, ҳамма нарса ўзининг одатдаги шаклини йўқотди.

Бобонинг кўзларида жонсарак, ҳаяжонли ўт пайдо бўлди. У Джеррига нисбатан жисмоний жиҳатдан хийла

ожиз одам эди, шу туфайли у беихтиёр ҳадеб ўртоғининг билагига ёпишарди. Кутилмаганда улар йўлнинг қоқ ўртасига ташлаб кетилган автомобилга ўзларини уриб олай дедилар. Машинанинг ярми қор тагида қолиб кетганди. Ундан кейин иккинчи, кетидан учинчи, кейин тўртинчи машина кўринди. Қисқаса, улар йўлда турна қатор саф тортганди. Машина эгалари афтидан, уларни қутураётган табиат қучоғига топшириб, ўзлари яқин орадан бирон бошпана излаб кетганга ўхшайдилар.

— Пича дам олайлик,— таклиф қилди Бобо.

— Яхсиси, тўхтамаслик керак.

— Мен ортиқ юролмайман.

— Ўзингни тут. Менга ўхшаб бўш келма-да!

Бобо қор тагида ётган машина ёнига ўтириб, музлаб қолган кўзойнагини арта бошлади.

— Ўзимни тутишимнинг фойдаси йўқ,— деди ҳорғинлик билан Бобо.— Психология нуқтаи назаридан қаралса, бундан ҳеч нарса чиқмайди. Бу ёлғиз абстракциянинг ўзи.

— Абстракциями, абстракция эмасми, билмадим, лекин тўхтаб қола олмаймиз. Тўхтатсак, шу ер бизнинг қабримиз бўлади. Қани тур, чаққонроқ йўлга тушиш керак!

— Йўқ, тўхта. Сен менинг гапимга тушунмаганга ўхшайсан. Биз ирода фаолияти деб ном берган ва тажрибага асосланган ирода тушунчасида, мен, маълум даражада негиз йўқ, деб тасдиқламоқчи эмасман. Ҳозир гап бунинг устида бораётгани йўқ. Балки ҳаётий иродага ҳеч қандай алоқаси бўлмаган муайян рефлексив ҳаракат тўғрисида боряпти. Қадам босиш—рефлексив ҳаракатнинг унча ҳам катта бўлмаган серияси бўлиб, у одамнинг иродасидан ташқари, автоматик равишда майдонга келади...

Джерри иккала кафтини оғзига келтириб карнай қилиб, баланд овозда қичқирди:

— Бас қил дейман! Йўлга тушиш керак.

— Эшитмадим, нима дейсан?

Джерри тиззасигача қорга ботиб, Бобонинг олдига яқинроқ келди ва овози борича бақирди:

— Сен жинни бўлиб қолибсан! Миянг борми ўзи? Наҳотки, қорда музлаб қолаётганимизни кўрмаётган бўлсанг?

У Бобонинг қўлтиғидан ушлаб, зўрлаб ўрнидан тургазди.

— Мен ҳам сендан кам чарчаганим йўқ,— муросага келган оҳангда деди Джерри.— Лекин шунга қарамай, биз, барибир йўлга тушишимиз керак.

— Чарчаганимиз хусусида баҳслашиб ўтиришга ҳожат йўқ...

Ниҳоят улар йўлга тушдилар. Орадан сал ўтиб, қорга кўмилиб ётган машиналар карвони орқада қолиб кетди. Қоронғилик қўйнида милт этган хира нур кўзга чалинди.

— Уй кўринди!— хитоб қилди Джерри.

— Балки биронта автомобиль станциясидир?

— Йўқ, ресторан бўлса керак.

— Ҳали узоқми?..

— Олдигинамизда. Нима бало, ўзинг кўрмаяпсанми? Ана, чап томонга қара.

Қалин қор пардаси орасидан «Олтин тарелка» деган ресторан вивескаси кўринди. Яна бир неча қадамдан кейин, улар ресторан эшиги тагига етиб олишди. Эшик тепасида неон чироқларидан ясалган ҳарфлар: «Пиволар, винолар, котлетлар» порлаб турарди.

— Роса омадимиз келди,— деди Бобо.

— Мана, энди тўйиб-тўйиб еймиз, ичамиз.

— Пул йўқ-ку,— хўрсинди Бобо.

— Ҳақини психология йўли билан тўлаймиз...

Шамолнинг навбатдаги хуружи ресторан эшигини очиб юбориб, сайёҳларни ичкарига, димоқни қитиқловчи мазали ҳид ва ёқимли илиқ тўлқин сузиб юрган кичик залга олиб кириб қўйди. Автомат граммофон кириб келганларни расм бўлиб кетган Эдди Фишернинг «Жонгинам, жонгинам, жонгинам» ашуласи билан қарши олди. Буфет пештахтаси ёнида куйманишаётган, асли келиб чиқишлари италиялик эр-хотин сайёҳларни азиз меҳмондай илиқ кутиб олишди. Вазият эркин ва бамайлихотир ёзилиб ўтиришга, дилкашлик ва вақтичоғлик қилишга чорларди. Бу қулай, оддий ва камтарона ресторанинг мижозлари ҳеч қачон ўзганинг пальтосини уриб кетмас, ўз шляпаларини бировнинг шляпасига алиштириб қўймас эдилар. Улар бир дамгина ўтириб, бир чашка қаҳва ичишга, беш центга граммофон музыкасини эшитиб лаззатлангани киришарди. Бироқ шу топда улар ҳеч ёққа ошиқмаётган эдилар. Ташқарида қутураётган бўрон уларнинг ҳаммасини бир жойга йиғиб, орадан бир минут ҳам ўтмай, ҳаммасини аҳил

бир оиллага айлангириб қўйган эди. Ҳар бир киши иккинчи киши тўғрисидаги асосий маълумотларни: оилавий аҳволи, дунёқараши, автомашинасининг маркасини билар эди.

— Сизнинг машинангизнинг маркази қанақа?— сўради Бободан «Олтин тарелка»нинг хўжайини.

— Қадиллак,— шошилиб жавоб қилди Джерри. У психолог қизишиб кетиб жисмоний ҳаракатнинг аҳамияти билан фойдаси тўғрисида яна лекция бошлаб юбормаса гўрга эди, деб хавотир оларди.

— Ў-ҳў, жуда яхши марка,— деди хўжайин.

— Ҳам энг қиммати,— қўшиб қўйди Джерри.

— Жудаям қиммати. Бизга ўхшаганлар бундай машина ҳақида ҳатто орзу ҳам қила олмайди. Менинг машинам — форд. Хўш, жаноблар нима овқат ейсизлар?

— Портвейн,— деди Бобо.— У одамни иситади. Лекин... Бир минут тўхтаганга.— Бобо пештахта устига энгашиб, оғзини хўжайин қулоғига яқинроқ олиб бориб шиврлади:

— Биз жон деб бирон нима еган бўлардигу, лекин тасодифан ҳозир пулсиз қолиб турибмиз.

— Наҳотки, сираям бўлмаса?— суриштирди хўжайин.

— Бир чақа ҳам йўқ.

— Сизда-чи?— хўжайин Джеррига мурожаат қилди.

— Менда ҳам шундай: бир чақам бўлса, ҳаром бўлсин. Мен чек дафтарчамни машинада унутиб қолдирибман.

— Ишқилиб, машинангизнинг эшиклари яхши беркитилганмиди?

— Албатта. Лекин машинам калитини қорга тушириб, йўқотиб қўйдим.

Хўжайин хотини билан қисқагина маслаҳат мажлиси қилиб олгач, меҳмонлар ҳузурига қайтиб келди. Бошини қимирлатар экан:

— Насияга овқат беролмаймиз,— деди.— Ғоят афсусланаман.

Джеррининг кайфи қочиб, қовоғи уюлди. Бобо бўлса рестораннынг илиқ ҳавоси ва ёқимли ҳидидан-лаззатланиб, маст бўлиб ўтирарди. Сал ўтмай, у бурчакдаги аллақандай столга ўтиб, бўрондан қочиб, жон сақлаётган йўловчилар билан таниша бошлади. Джерри буфет пештахтасининг нариги бошига бориб, хўжайин-

нинг хотинига ўтли нигоҳ ташлаб, кечки овқат ундириш илинжида хушомад қила бошлади.

— Қаранг, Компотти хоним, бугун ҳаво қандай ёмон-а?

— О, ўлардай бемаза. Радио бугун Огайо штатида ҳаракат тўхтатилади, деб хабар қилди.

— Компотти хоним, ресторанингиз жуда ҳам ажойиб экан.

— Аллақачон ремонт қилиш керак эди. Қаёқда дейсиз, биз чолу кампир бунинг уддасидан чиқармидик!

— О, Компотти хоним, қарилик тўғрисида ҳамма гапирса ҳам, сиз гапирманг! Сиз худди ёш қизалоқларга ўхшаб юрар экансиз.

— Ҳа, эҳтимол... Лекин оёқларимнинг мазаси йўқ.

— Ростданми? Ундай бўлса, врачга мурожаат қилишингиз керак.

— Ўйлашимча, фойдаси йўқ.

— Мен аминманки, фойдаси бўлади. Оёқдаги оғриқ орқа суюкларга боғлиқ бўлиши мумкин. Умуртқаларнинг нотўғри ҳолати марказий нерв системасини чеклаб, сиқиб қўяди.

— Яна белим ҳам оғрийди.

— Ана кўрдингизми, мен дарров билдим. Компотти хоним, қаёқдан билдинг, деб сўрасангиз айтишим мумкин, юришингизга қараб билдим. Сизда, афтидан, авваллари энгил хондрома бўлган бўлиши керак, вақт ўтиши билан у саркомага — ёмон шишга айланган. Суюкда ўтириб қолувчи остео-саркомани жуда тез билиб олиш мумкин. Сиз, сира кечиктирмай, албатта, врачга мурожаат қилишингиз зарур.

Меҳмонхонанинг тўла гавдали, барваста бекаси меҳмоннинг ажойиб-ғаройиб сўзларини хавотир ва саросима ичида эшитиб турди-да, охири:

— Афандим, сиз балки доктордирсиз?— деб сўради.

— Ҳа, шундай, Компотти хоним. Мен бел оғриқларини даволовчи мутахассисман.

Компотти хоним шиддат билан саф тортиб турган шишалар ёнига бориб, қадаҳга май тўлатди ва жилмаяр экан, илтифот билан сўради:

— Янглишмасам, сиз портвейн сўровдингиз шеклилли?

— Шундай, Компотти хоним. Сизда, яна эҳтимол, туморес медулле спиналис касали бўлиши ҳам мумкин.

— Йўқ... мен бунга ўхшаган бирон касалим бўлмаса керак, деб ўйлайман. Доктор, ҳозир сиз номини атаган ўша нарса ҳам касалликми?

— Ҳа, албатта. Уни кўпинча қуёнчиқ касали деб ҳам ўйлашади. Оғриқ сезилган жой, одатда ғурра билан шишлар асабнинг қайси ерини эзиб турганига боғлиқ бўлади. Қомпотти хоним, сиз ўзингизни, албатта, текширтириб кўринг.

— Ҳа, шундай қилишим керак... Эҳтимол... жуда соз бўларди. Рухсат этинг, яна бир қадаҳ қуйиб берай.

— Марҳамат, ташаккур сизга.

Джерри ўртоғи ўтирган томонга кўз ташлаб, кўнгли жойига тушди. Бобо аллақандай кекса бир жаноб билан пиво ичиб ўтирар, болалар жинояткорлигининг психологик ва ижтимоий келиб чиқиш сабаблари тўғрисида гапириб берар эди. Ташқари ғоят қоронғилашиб кетди. Соат эндигина бешдан чорак ошганига қарамай, сураткашлар ўз негативларини бемалол кўчада ишлаб олсалар бўларди.

Қомпотти хоним Джеррини ҳузур қилиб портвейн ичаётган вазиятда қолдириб, ўзи эри олдига чопди. Нима тўғрисидадир у билан пичирлаша бошлади. Орадан бир минут ўтмай, сирли шивирлаш баланд суҳбатга айланди.

— Сен илтимос қил,— деди Қомпотти хоним.

— Йўқ, нега энди мен, яхшиси ўзинг илтимос қил,— жавоб қилди унга жаноб Қомпотти.

— Мен илтимос қилолмайман. Менга ноқулай, уяламан.

— Илтимос қил, вассалом. Мендан кўра, сен яхшироқ тушунтира оласан.

— Йўқ, аввал сен айтишинг керак...

— Ёш болага ўхшама, Аделина. Бу, ахир, табиий гап-ку.

— Шундайку-я, лекин... Йўқ, ўзинг у билан гаплашинг керак.

— Мен гаплашмайман...

Жаноб Қомпоттининг хотини унга талабчан назарда тикилар экан, ҳар бир сўзига алоҳида ургу бериб:

— Артуро! Менинг нима деганимни эшитдингми?— деди.— Ҳозироқ бориб у билан сўзлашасан, гап тамом.

— О' кэй, Аделина,— эр итоаткорлик билан қўлла-

рини пешбандига артар экан, шошилмайгина Джерри ёнига келди.

— Қаранг-а, машинангизнинг калити йўқолгани кўп чакки бўпти-да,— деди жаноб Компотти.

— Меними?— шошиб қолди Джерри. Унинг ёлғони ҳамиша шошилинич ва узоққа бормаидиган бўларди. Бобо дўстининг мана шу зўраки ёлғонини «психологик қисқа замикание» деб атаган эди.

— Ҳа, сиз ахир, машина калитини қорга тушириб йўқотдингиз-да.

— Дарҳақиқат. Буни қаранг-а! Мен бўлсам, аллақачон унутиб юборибман.

— Бир ҳисобда, эшикларни маҳкам беркитганингиз хўп яхши бўлган экан.

— Эшикларни?

— Ҳа, жаноб, машинангиз эшикларини.

— Мутлақо тўғри. Яхши ҳамки, маҳкам ёпган эканман.

Джерри қадаҳни тезда бўшатиб, кўзойнагини тирнш-қоқлик билан арта бошлади.

— Доктор, машинангиз хўп ажойибдан экан,— сўзида давом этди «Олтин тарелка» хўжайини.

— Ҳа... жуда башанги.

— Бундай машиналарни фақат докторлик даромадларигагина сотиб олиш мумкин...

— Албатта... мутлақо шундай...

— Доктор, сиз оладиган ҳақ жуда юқорими?

— Ҳар хил... Баъзида ундай, баъзида бундай...

Суҳбат бир дақиқа бўлинди. Жаноб Компотти жавондан шиша олиб, Джеррининг қадаҳини тўлатди.

— Доктор, марҳамат қилинг.

— Ташаккур сизга! Виноларингиз ғоят ажойиб экан.

— Булар француз винолари. Калифорния — бутун бошқа бир олам, уларда бундаги шукуҳ йўқ.

— Ҳа, албатта.

Ресторан хўжайини атроф-теваракка қараб олгач, шивирлашга ўтди:

— Доктор, сизда менинг озгина ишим бор эди.

Джерри чўчиб тушди.

— Ростдан-а?

— Йўқ, аниқроғи менинг эмас, хотинимни. Тўғри-сини айтганда, хотиним сиздан сўраб кўришни илтимос қилди... Очигини айтсам, сизнинг вақтингиз бўлса,

доктор, ноқулай бўлмаса, умуман, агар йўқ демасангиз... иннайкейин, албатта, кўрганингизга жуда қиммат олмасангиз...

Гап нима хусусида бораётганига энди тушунган Джерри назарида котлетнинг бир бўлагини чайнаётгандай бўлди.

— Шундай, жаноб Компотти,— хотиржам сўз бошлади Джерри.— Хотинингизнинг қадам босишига разм солиб, мен, эҳтимол, белларида бирон оғриқ бўлса керак, деб тахмин қилдим. Аммо гап шундаки, менинг қўлимда Нью-Йоркдан бўлак бирон ерда врачлик қилишга расмий рухсатномам йўқ. Бу тасодифий ҳолнинг ғоят жиддий ва муҳим эканини эътиборга олган ҳолда, мен ўз қондамдан бир оз чекинишга журъат этаман. Турган гап, кўрганим учун ҳақ ололмайман. Агар сиз жуда хоҳласангиз, албатта бошқа бирон йўдини қилиш мумкин. Дейлик, менга ва менинг ўртоғимга бирон энгил овқат таклиф этасиз. Ёки шунга ўхшаган бир йўли топилар.

— О' кей, доктор, о' кей!— дея хитоб қилди жаноб Компотти.— Хўш, демак, сиз ҳозироқ кўраверасизми?

— Бажону дил, мен беморларга ҳамиша ёрдам кўрсатишга ҳозирман,— совуқ тантанали оҳангда деди Джерри.

Халқ нақлидаги: кимки қайси мамлакатда туриб шу эл тилида садақа сўраса у ҳеч қачон оч қолмайди, деган ҳикмат яна ўзини оқлади. Профессор Финн бир текис қадам ташлаб, иккинчи қаватга, жаноб Компоттининг яхшилаб жиҳозланган уйига чиқиб борди. Бу ерда у беканинг умуртқаларини текшириб кўришга киришди. Компотти хоним шу қадар семиз ва териси нозик эдики, унинг орқаси Ренесанс даврининг суратларини эслатарди. Жаноб Компотти пастга, мижозлари олдига тушиб кетишга журъат этмай, хотини ёнида қолди ва даволашнинг қандай боришини кузата бошлади.

— Манави ерда экан!— ниҳоят хитоб қилди профессор Финн қидирувчининг чинакам бахтини ҳис этиб.— Агар пастдан саналса иллат тўртинчи умуртқада экан. Оғрияптими?

— О, оғрияпти... Жуда оғрияпти...

— Майли, ҳечқиси йўқ, озгина чида, Аделина,— маъқуллаган оҳангда деди эр.— Докторга кўрсат, деб сенга неча марта айтган эдим!..

— Манави жой-чи?— сўради хиропрактик.

— Вой, ҳа!.. Бу ер ҳам...

— Майли, Аделина,— такрорлади эр.

Ҳар бир умуртқани текшириб чиққан Джерри бир текис ҳаракат билан беморнинг орқасини уқалай бошлади. Жаноб Компоттининг қўллари муштга тугилди, у оҳиста италянча сўкиниб қўйди. Бемор қийноққа мардонавор чидаб берди. Ана шу қийноқ орасида у Джеррига ўзининг врач ҳамда доялар ёрдамисиз тўртта соғлом бола туққанини, ёшлигида оғирлиги икки юз қадоққача бўлган ун солинган қопларни бемалол ташиганини, шу турган уйлари учун қизил, ёпишқоқ тупроқни ковлаб пойдевор ўйганини ҳикоя қилиб берди. Компотти хонимнинг ушбу қиссаси Джеррига касалнинг турини аниқлашда катта ёрдам кўрсатди.

— Компотти хоним, ана шу гапларингиздан ҳамма нарса равшан бўлиб турибди. Бир вақтлари белингиз чиққан. Ана шундан кейин умуртқаларингизда кемирчакли шишлар пайдо бўлган.

— Менимча,— деди бемор,— бу касални мен анча олдинроқ, циркда орттирган бўлсам керак.

— Сиз циркда ҳам ишлаганмидингиз?

— Тўрт йил. Лекин орадан кўп йиллар ўтиб кетди.

— Рақсга тушармидингиз?

— Йўқ, кураш ва турли оғирликлар билан шуғулланардим. Ушандан бери кўп вақт ўтиб кетди.

Жаноб Компотти буларга орқасини ўгириб, қиқирлаб кулди:

— Аделина — раққоса...

Джерри беморнинг қўллари мускулига ва ёғ босган орқасига қараб, бу жажжи рестораннынги жиловни кимнинг қўлида эканига яхши тушунди. Анча ёшга бориб қолган сувора аёлнинг белини яна бир неча бор уқалаб чиққач, Джерри беморга биринчи навбатда даволаш асбоблари: грелка билан бильярд шари топиб олишни маслаҳат кўрди. Компотти хоним ўзини бениҳоя бахтиёр сездди. Чунки ҳар иккала даволаш асбоби ҳам уйда мавжуд эди. Джерри пешанасидаги терларни артар экан, одоб сақлаб беморга орқасини ўгирди. Компотти хоним эса ўзини шундай енгил сездиди, ҳатто оҳиста қўшиқ айтиб, кийина бошлади.

— Энди навбат Артурога,— деди у.— Мен пастга тушиб кетдим.

Эр ташвишга тушиб қолди:

— Менинг ҳеч қандай касалим йўқ...

— Доктор сендан кўра яхшироқ билади,— деди қатъий хотин ва чиқиб кетар экан, қўшиб қўйди:— Мен ўзимни худди онадан янги туғилгандай сезяпман, ҳа, рости билан худди янги туғилгандай...

— Хўш, жаноб Компотти, қани, кўйлагингизни ечиб, манави ерга ётинг,— деди Джерри «Олтин тарелка»нинг хўжайини билан ёлғиз қолишганда.

Мистер Компотти билинар-билиномас титраб доктор кўрсатмасини адо этди. Джерри мистер Компоттининг қоқ суяк орқасини яхшилаб кўриб чиқиб, ундан бирон камчилик ёки қусур топмади. У ресторан хўжайини ҳеч қачон ўз белини, шунингдек, орқасида қанча суяги бўлса шунча суяги бўлган бошини сира-сира оғир иш билан уринтирмаганига ишонч ҳосил қилди. Чиндан ҳам мистер Компоттининг боши жуда ривож топган, ривожлангандайям асосан суяк негизи йириклашишига эришган эди.

— Залга тушишдан олдин, келинг, шу ерда биттадан отиб оламиз,— таклиф қилди хўжайин.— Шу билан қандай ҳақ тўлаш масаласини ҳам бир ёқли қиламиз, доктор.

— Икки кишига кечки овқат берилса бас,— деди камтаринлик билан Джерри.

У тунаш хусусида ҳам гап очган эди, аммо хўжайин ҳал қилувчи овозга эга эмаслигига шама қилди.

— Бизда ҳар қанча жой керак бўлса топилади, фақат Аделина розилик берса бас.

Бироқ мистер Компотти бу масала билан Аделинага мурожаат қилиб улгурмади. Бундай майда ишни профессор Минвеген аллақачон ҳал қилиб қўйган эди. Джерри залга тушиб келганда Бобонинг димоғи чоғ, хурсанд эди. Меҳмонларнинг бир қисми ресторандан чиқиб кетган, буфетнинг узун пештахтаси ёнида икки ёш — аллақандай жувон билан кўзлари дадил ва чаққон боқувчи коммивояжер ўтирарди. Улар энг яқин автостанцияга ўз машиналарини тортиб олиб борадиган шатакчи машина чақиртиришган эди, ҳозир шуни кутишарди. Бобо ҳали ҳам ўша ўрта ёшли жаноб билан гуриллаб ёнаётган камин¹ ёнида ўтирарди. Психолог шу топда бутун қийинчиликларни унутиб улгурган

¹ Олди очиқ, ўчоқсимон печь.

эди. Унинг юзларида шамоллаганлик аломати — қизиллик ўйнар, салмоқли кўзойнак шишалари орқасидан худди ёниб турган икки чўғ сингари кўзлари порларди, қўллари эса гўё шиддатли гап оқимини бошқараётгандай ҳаракат қиларди. Джеррини кўрган заҳоти кўтаринкилик билан деди:

— Биз сени қачондан бери кутиб ўтирибмиз. Рухсат эт, сени мистер Глен Тэккер билан таништирай. Мистер Тэккер маҳаллий ОСВ мактаби правлениесининг раиси. Мен унга ўзимизнинг ҳамкорлик қилишимиз мумкинлиги тўғрисида ваъда бериб қўйдим.

Джерри мистер Тэккер қўлини қисиб, столга келиб ўтирди.

Мистер Тэккер аллақачонлароқ олтишни уриб қўйган, аммо бардам ва тетик, қўй кўз, сочларига оқ оралаган одам эди. Жағлари тўла олтин эди, у ҳар сафар кулганида уларнинг ҳақиқий баҳоси дарҳол ялт этиб кетарди. Бир неча минут ичидаёқ унинг ўрта даражадаги ўзига тўқ одам экани, икки боланинг отасилиги, ёзиш ва ўқишни билиши аён бўлди. Пэйнсвиллдаги миёна балиқ қармоқлари ишлаб чиқарувчи фабрика ва Пайн Лэйкдаги олти хонали уй мистер Тэккернинг хусусий мулки экан.

— Пайн Лэйкнинг ўзи қаерда?— сўради Джерри.

— Худди Пайн Лэйкнинг қоқ марказида,— жавоб қилди мистер Тэккер.— Ёз ойларида бу ер ғоят гўзал ва баҳаво бўлади, бундан ташқари бу ерда жуда кўп тарихий ёдгорликлар бор.

Мистер Компотти бир неча котлет билан маргарин ёғида қовурилган бир товоқ картошка олиб келди. Мистер Тэккер шу заҳоти овқат пулини тўламоқчи бўлиб, ёнини ковлаган эди, мистер Компотти:

— Доктор тўлаганлар,— деди.— Қани, марҳамат қилинг, доктор. Мен сизга илгари ҳам айтгандирман, биз котлетларга от гўшти ёки ичак-чавоқ солмаймиз.

Хиропрактик ўзининг қалам ҳақи ярмини психологга бўлиб бериб, зўр ҳафсала билан овқат ейишга киришди. Енгил кечки овқат бир нафасда пок-покиза туширилди.

— Мен сизни яқингинада Европадан келган деб эшитиб қолдим,— деди мистер Тэккер Джеррининг иштаҳасига қойил қолиб.

— Августда келдим, жаноб.

— Жуда омадингиз юришган экан, ўшандай қашшоқлик қучоғидан қутулиб келган бўлсангиз.

Джерри индамади. Мистер Тэккер сўзини давом эттирди.

— Менинг катта ўғлим уруш пайтида Европадаги фронтлардан бирида бўлган эди. У немисларни асир олиб, майор унвонига эришди.

— Катта унвон,— иқрор бўлди Джерри.

— Ҳа, ўғлим яхши солдат эди ўзи. У илгарилари отиш машқлари қилмаган ва бундай машғулотларга қатнашмаганига қарамай, кам деганда беш мингта немисни қириб ташлади. Шу туфайли у ярим йилга қолмай майор бўлди.

— Ҳа, жуда тез ўсибди,— тасдиқлади унинг сўзини Джерри.

— Шундай. Ҳозир ўша ўғлим Жанубий Америкада элчи бўлиб хизмат қилади, катта пул ишлайди. У дунёдаги элчиларнинг ичида энг кенжаси, ёзда йигирма уч ёшга тўлди. Сигарета чекасизми?

— Раҳмат!

— Европада тузукроқ табак ҳам топилмаса керак-а?

— Йўқ...

— Бизда нимаки истасангиз, ҳаммасидан бор.

— Уқитувчилардан ташқари,— сўз қўшди Бобо.

— Яқинда Европадан олиб келинади, улар ҳам тез орада кўпайиб қолади. ОСВ яна уч юз кишига заказ юборди. Ҳадемай, улар ҳам келиб қолишади.

— Бу ОСВ деганингиз нимаси?— сўради Джерри.

Мистер Тэккер ўзининг тилла тишларини кўрсатиб илжайди-да:

— Наҳотки Европада ОСВнинг нима эканини билишмаса?— деди.— Бу — эркин тарбия Жамияти дегани. У Америка континентининг ҳамма ерида ўзининг ўқув юртларига эга. Пайн Лэйкда ҳам ОСВнинг ўқув юрти бор, мен унинг раҳбари, яъни бошқача қилиб айтганда, президентиман.

— Мистер Тэккер бизга вақтинча ишлаб тургани жой таклиф этипти,— деди Бобо.

— Уқитувчиликками?— сўради Джерри.

— Худди шундай, мистер Финн,— қувонч билан тасдиқлади қора кўзли президент.— Рухсат этинг, гап нимада эканини тушунтириб берай. Бизнинг мактабимизда ўттиз ўқувчи — йигирма уч ўғил ва еттита қиз

ўқийди. Улар ўн икки ёшдан ўн етти ёшгача. Мактаб хизматчиларининг сонига келсак, икки ўқитувчи, доимий тартибни назорат қилиб боровчи нозир ва қоровулдан иборат. Ҳозирги пайтда мактабдаги вазият бундай: нозир ўтган ҳафта биздан ишдан бўшаб, полицияга хизматга кирди. Ўқитувчилардан бири куни кеча мактаб билан хайрлашиб, Миннесотта шахтасида ишламоқда. Яна биттаси бир ҳафтадан кейин бўшамоқчи. Турган гап, бизга янги ўқитувчилар юборишади. Аммо улар кам деганда бир ҳафтадан кейин келишлари керак. Шундай қилиб, ҳозир бизга вақтинча ишлаш учун шошилиш равишда иккита ўқитувчи талаб этилади. Профессор Минвегендан, сизларни ҳозир вақтинча бўш эканлигингизни эшитиб бизларда ишлаб туришни илтимос қилдим. Хўш, бу ҳақда сиз нима дейсиз, мистер Финн?

Джерри бир дақиқа ўй суриб қолди, айти маҳалда Бобонинг кўпчиб кетган юзига қарашга тиришди.

— Биз ўқитувчилик қилиш билан бирга нозир вазифасини ҳам бажаришимиз керакми?— сўради у.

— Йўқ, албатта, ОСВнинг ўқув юртлирида тартиб-интизом яхши йўлга қўйилган. Бизнинг мактабда ахлоқ масаласи ўтган йилга нисбатан анча юқори савияга кўтарилди. Ўтган йили уч қизимиз йиккиқат бўлиб қолди, ўн бир бола ҳаддан ортиқ наркотик истеъмол қилиб, касалхонага жойлашга тўғри келганди. Бу йил кузда фақат икки марта тартибни бузиш ҳоллари юз берди, холос. Ҳар иккаласида ҳам иш полициянинг аралашувисиз битди. Мактаб правлиенисининг яна бир ҳафтадан кейин янги ўқитувчилар келганда ўқувчилар ахлоқи бундан ҳам яхши бўлиб кетишига ишончи комил. Албатта, шундай бўлади, деб ҳисоблайди. Янги келаётган ўқитувчиларнинг бири — университетнинг собиқ бокс ўқитувчиси, иккинчиси — оғир тош кўтарувчи машҳур полвон-спортчи. Ўқувчилар одатда кучли ўқитувчиларни ҳурмат қилади.

— ОСВ давлат ташкилотими?— сўради Джерри.

Бобо Джеррини оёғи билан туртиб, кўзи билан имошора қилди.

— Давлат ташкилоти!— мистер Тэккернинг капалаги учиб кетди.— Наҳотки социализмни жиним севмаслигини пайқаманган бўлсангиз? ОСВ — барча бошқа муҳим ва аҳамиятли маданий ташкилотлар сингари

алоҳида кишилардан йиғиладиган ва шу каби хусусий тўпланган хайр-эҳсон ҳисобига яшайди ва иш кўради.

Мистер Тэккер ўзининг ана шу маданий-сиёсий обзорини тугатиб, ўқитувчи жаноблардан жавоб кута бошлади. Джерри унча ҳам зўр қизиқиш кўрсатмади. Лекин бунинг аксича, бу ўқув юрти Бобода катта қизиқиш уйғотди. Уни қизиқтирган нарса, ўқитувчиларга ҳар куни бериладиган ўн доллар ҳақдан ташқари, яхшигина жиҳозланган квартира, мавжуд кир ювадиган машина ва телевизор эди. Холодильникнинг ҳожати йўқ, деб ҳисоблашди. Чунки правление бирон ўқитувчининг қачон бўлмасин холодильникка қўядиган ошиб-тошиб ётган нарсаси борлигини кўрмаган экан.

— Биз, ахир, ишлаб кўришимиз мумкин,— деди профессор Минвеген.— Агарда биз интроспекцияни психологик метод сифатида қабул қиладиган бўлсак, бу тажрибадан биз ҳеч нима йўқотмаймиз.

— Мутлақо тўғри,— хитоб қилди мистер Тэккер, кўнглида интроспекция ҳам худди стереоскопик кинонинг ўзи бўлса керак, деб ўйлаб.— Бизда ҳар қандай кўргазмали ўқув қуролидан бемалол фойдаланиш мумкин. Бутун харажатни, ҳеч сўзсиз, правление тўлайди.

— Бошқа фанларни ўқитишда ҳам психологиядан яхши фойдаланса бўлади,— сўзида давом этди Бобо.— Жумладан, социология...

— Ҳеч қандай социализм!— унинг сўзини шарт бўлди президент.— Ўқувчиларга нима ёқса, фақат шуни ўқитиш керак.

Джеррининг кўрсатган қаршилигига қарамай, икки орада шартнома тузилди. Шартномага кўра, хиропрактик билан психолог ОСВнинг Пайн Лэйкдаги ахлоқ тобора гуркираб ўсаётган, уларга жиҳозланган уй ва бошқа бир талай қулайликлар берадиган мактабига вақтинча ўқитувчи қилиб тайинланди.

Шартномани нишонлаш мақсадида мистер Тэккер уч кружка пиво буюрди. Ана шундан кейин дўстларимиз бошида пайдо бўлган қоронғилик ташқарида ҳукм сураётган қоронғилик билан уйғунлашиб кетди. Телефон жиринглаб автостанциядан «Олтин тарелка»га балик қармоқлари фабрикаси эгасининг машинаси қор тепа остидан чиқарилгани, автостанцияга олиб келиниб бензин қуйилгани ва йўлга тахт қилиб қўйилгани-

ни хабар қилишди. Жаноблар жўнашга отланар экан, мистер Компотти Джеррига унинг машинаси калитини топиб беришни таклиф қилиб қолди.

— Э, ундан умид йўқ энди,— деди Джерри.

— Хоҳласангиз станцияга телефон қоқай?— деди мистер Компотти,— улар машинангизни шу ерга олиб келиб беришади.

— Майли, овора бўлмаг...

— Ҳар ҳолда, нимадир қилиш керак, шундай қим-матбаҳо машина...

— Ҳечқиси йўқ, мистер Компотти,— дея кибр-ҳаво билан жавоб берди Джерри.— Яхшиси, эртагача ку-тайлик.

Бека ҳам Джерри ёнига келиб, ўзини жуда яхши сезаётганини, назарида кам деганда йигирма ёш яшариб кетганини айтди.

— Менинг бундай бўлишига мутлақо ишончим комил, Компотти хоним. Мана кўрдингизми, ҳамма нарса ана шу умуртқага боғлиқ.

Хоним яна нима тўғридадир сўрамоққа жазм қилди-ю, лекин ийманиб айтолмади. Охири юрагини ютиб шивирлаб сўради:

— Доктор, менга рецепт ёзиб беролмайсизми?

— Нима қиласиз? Зарур кўрсатмани бердим-ку, сизга теннис коптоги ёки бильярд шари билан грелка керак, холос.

— Ҳа, шундай, шундай, албатта... Лекин менда бошқа бир бузилиш бор. Қорнимда ҳаддан ташқари ҳаво йиғилиб димиқиб кетаман, бу ахир, ҳалиги... ўзингиз ҳам яхши биласиз, доктор, бу нарсани қандай хунук эканини. Айниқса, кечалари...

— Менга қара, сен ҳар балони гапира бермасангчи,— тўнғиллаб берди мистер Компотти.

— Бу мен учун эмас-ку,— жавоб берди хотин.— Ҳар сафар ўзинг шикоят қиласан.

Профессор Финн хиропрактиканинг нуқтаи назарида оғишмай, мустаҳкам турарди.

— Мен сизга ҳеч қандай дори тавсия этмайман,— жавоб берди у.— Мен аминманки, агарда сиз теннис коптоги ёрдамида белингизни мунтазам равишда массаж қилиб ва мен айтган ҳаракатнинг барини оғишмай бажо эъсангиз, ўша қусур ҳам орадан икки кун ўтмай бутунлай йўқолиб кетади...

— Бизда фақат бильярд шари бор,— унинг сўзини бўлди хотин.

— Иккаласининг ҳам таъсири ва ҳаракати бир.

— Кечирасиз, сўзингизни бўлмоқчиман,— гап қўшди орага қармоқ фабрикасининг эгаси.— Биз йўлга чиқишимиз керак. Аделина, яхши қолинг! Хайр, Артуро!

Мистер Компотти ва унинг хотини Джерри қўлини қаттиқ сиқишди, унга дунёдаги энг яхши муваффақиятлар, энг муҳими — машинаси калитини тезроқ топиб олишини тилашди. Тарбия ишининг икки жонкуярни билан мистер Тэккер «Олтин тарелка»дан чиқиб кетганларидан кейин мистер Компотти хотинига:

— Докторга ҳалиги ел чиқариш масаласида ҳеч нима демаслик керак эди...— деди

— Ундай бўлса, ўзингнинг доимий шикоятларингни бас қил!..

УН ЕТТИНЧИ БОБ

Джерри билан Бобонинг ҳазилни билмагани ва ҳозирги замон педагогик фаолиятнинг бошқа шарт-шароитларига тушунмай, ўқитувчилик ўрнидан айрилгани

Мистер Стив Нюгард асли ўзи Швецияда туғилган бўлиб, ҳали бола вақтидаёқ ота-оналари билан Америкага кўчиб келган эди. Ўқишни тугаллаб, ўзига бирон машғулот излаб юрган пайтида, нимаям бўлди-ю, ёзувчи бўлиб қолди. Аслини олганда у ҳар донаси икки доллардан турадиган, усиз ҳам аллақачон ёзилиб, нашр этилган тайёр романларни истаган миқдорда сотиб олса бўларди, лекин у бир йил умрини сарф қилиб роман ёзди. Мистер Нюгард америка тилини ва ўрта штатлар лаҳжасини жуда яхши биларди. Бироқ унинг ана шу истеъдодини ҳеч ким тан олмасди. Чунки, доллар тили ҳар бир одамга ундан кўра осонроқ ва тушунарлироқ эди. Стив Нюгард икки йилча ўзининг ана шу ранги ўчган илҳом парисининг кўнглини овлади, хаёл дарёсида сузди, оч қолди, шунда ҳам ёзишдан тўхтамади. Бирон янги асарини ёзиб тугатар экан, назарида, айтмоқчи бўлган гапини айтолмагандай ҳис қиларди ўзини. Бу борада ноширлар унинг фикрига тўла қўшилб, умрини бекор ўтказмай, бирон фойдали меҳнат

билан шуғулланишга қизғин маслаҳат беришарди. Уқитувчиларнинг ғоят даражада етишмаслиги уни педагогик фаолият билан шуғулланишга даъват этди ва у орадан сал вақт ўтмай, ОСВга хизматга кирди.

Ҳар бир одам ўзида, албатта, педагогик қобилият борлигига тўла ишонади. Ҳатто, ўқитувчилар ҳам. Уқитишнинг самараси тўғрисида ўқитувчилардан бўлак ҳеч кимнинг шубҳаси йўқ, албатта.

Мистер Нюгард кўкнори хаёлга берилиб сочининг катта бир қисмини йўқотди. Шу кеча унинг авзойи бузуқ, бошига умидсизлик булути соя ташлаган эди. Мана, бир ҳафтадан ошдики, у Пайн Лейк мактабида ўқитувчилик қилар ва ўзини ўзи ўлдиришни ўйларди. Бу ўй одатда ёшларда ғамгин ва қайғули фикрлар натижасида кўнглига келади, унинг эса ёши аллақачон қирққа яқинлашиб қолганди. Бу нарсани яна унинг ҳалигача бўйдоқ экани ёки ҳаётнинг ҳаддан ташқари нотўғри қурилгани оқибати деб ҳам бўлмасди. Йўқ! Бунинг сабаби унчалик чуқур эмас эди. Эркин тарбия системасининг ҳозирги замон болалари унинг охириги дарсида кичик ҳазилга йўл қўйган — ҳамма дарс пайтида ёппасига ухлаб қолганди.

Бу ерда ўқитувчиларнинг ягона имтиёзи, деярли барча қулайликлар мавжуд бўлган икки хонали квартира эди. Ҳожатхона ташқарида — ҳовлида эди. Уқитувчилар учун алоҳида, тахтадан ясалган будка бўлиб, ўқувчиларнинг ундан фойдаланиши ман этилганди. Бундай ҳуқуқсизлик ва камситиш, гарчанд эркин тарбиянинг асосий принципларига очиқдан-очиқ зид бўлишига қарамай, бу оддий ташкилий томон кўзда тутиб қилинган иш эди. Чунончи, ўқитувчилар ҳам ўқувчилар ҳам ундан тенг равишда, умумлашиб фойдаланганларида, ўқитувчилар ўзларининг кўп вақтларини йўқотган бўлардилар. Маълум бўлишича, улар ўз ўқувчиларининг девор матбуотида эълон қилинган ёзма ишларини узоқ ўтириб ўрганишар, энг муҳими, бундай ёзма ишни тақиқлашнинг сира иложи йўқ эди. Уқитувчилар вақтини тежаш мақсадида ана шу икки система кучга кирган эди.

Китобхон, эҳтимол, ушбу сатрларни ўқиб, буларнинг бари қоғоз билан сиёҳни беҳуда сарфлаш-ку, деб айтиши мумкин. Лекин кейинчалик унинг ўзи, бу жорий этилган икки система Стив Нюгарднинг ҳаётига сези-

ларли даражада таъсир кўрсатишига ва бу ўз навба-
тида қиссамиз оқимининг йўналишида маълум роль
ўйнашига қаттиқ ишонч ҳосил қилади.

Қор бўрони аввалгидан хийла бўшашган, аммо ша-
мол ҳамон зўр куч билан шимол тарафдан эсарди.
Қуюн қуруқ қорларни учириб келиб, деразаларга урар,
баъзан назарингда, аллаким дераза ойнасини кани-
фоль билан ишқалаётганга ўхшарди. Мактаб биноси-
нинг иккинчи қаватига жойлашган ўқитувчилар хона-
лари илиқ ва шинам эди. Мистер Нюгард телевизор
бир пиво заводининг аллақандай рекламасини эшит-
тира бошлаши билан ўчириб қўйиб, ётишга ҳозирлик
кўрарди. У иссиқ паҳмоқ пижама ва тунги шиппакда
қамоқхонага тушиб қолган одамдай хонанинг у бур-
чагидан бу бурчагига тинимсиз юрар, эртанги дарслари
планини ўйларди. Унинг виждонига ўтгиз ёш граж-
даннинг тақдирига жавобгарлик юки ортилган эди.
Мистер Нюгард каравотига ўтириб, ўз фикрларини
овозини чиқариб айта бошлади:

— Билганга иш яхши, билмаганга ўқитиш. Мен
бўлсам, афтидан, уни ҳам, буни ҳам эпполмайдиғанга
ўхшайман. Ўқувчилар ўз кўнгилларини очиш учун
мени эрмакка айлантириб олишди. Лекин бир ҳафтадан
кейин буларнинг бари барҳам ейди. Бу ердан кетишим
керак. Маош теккани заҳоти чиқиб кетаман, лекин
қаёққа? Қаёққа бўлса ҳам майли, ишқилиб, шу ердан
чиқиб кетсам бўлгани.

Чиқиб кетиш ҳақидаги гап унинг айна кўнглидаги
истакни эсига солди. У елкасига енгил халатини таш-
лаб, оёғига қўнжли, юмшоқ калишини кийди-да, қўл
фонарини олиб, ташқарига чиқди. Қутураётган шид-
датли қор уюрмаси унинг юзини чимчилаб, қўйнига,
кийимлари орасига кириб, чақиб олгандай бўлди. Ҳов-
лида нақ тиззага етай деган қуруқ қорни шамол тинмай
шопирар, у тўлқин отиб мавжланар, худди картошка
унидай оёқ остида ғирчилларди. Мистер Нюгард хала-
ти этакларини кўтариб олиб, шошилич қадам билан
ҳовлининг нариги бошидаги, ўқувчилар кириши маи
этилган, кўкиш ранг тахта бадрабхона томон кетди.
Эшик лўкидонининг ичкари томондан шиқ этиб ёпил-
гани мистер Нюгарднинг кўзлаган жойига эсон-омон
етиб олганидан дарак беради.

Мистер Нюгард кундузи ўз талабаларига қаттиқ

панд берган эди, ўз навбатида бу нарса улар қалбида шунга муносиб акс садо уйғотиб, эшик ичкаридан беркилиши билан, шу оннинг ўзида аллақандай ўспирин ўзини будкага отди, эшикнинг ташқари иллагини солиб қўйди. Шу дамда мактаб орқасидан қўлларига иккита узун тахта кўтарган бир тўп ўспирин югуриб чиқди. Ёшлар бадрабхона ичидаги маҳбуснинг қатъий эътироз ва койишига эътибор ҳам қилмай, тахталарни будканинг икки ёнига замбилнусха қилиб қоқишди. Салдан кейин ўн икки жуфт бақувват ёш билаклар уни даст кўтариб йўлга тушди. Мистер Нюгард худди ҳиндларнинг магараджалари каби тахтиравонда чайқалиб бормоқда эди.

— Аблаҳлар! Гангстерлар!— деган хитоб эшитилди будка ичидан.

Бироқ унга жавобан фақат қийқириқ эшитиларди, холос.

— Ҳаммангни отиб ташлайман! Бу аҳмоқона ўйинни бас қилинглар!— Нюгарднинг шундай деб бақирганига қарамай тахтиравон шиддатли лопиллаб зудлик билан олға олиб кетилмоқда эди.

Мистер Нюгарднинг сўзлари шамолга учиб кетарди. Ҳожатхонанинг ўтирадиган жойидаги ихчам қилиб кесилган тешикдан ичкарига бир дунё қор уюғ маси кириб кета бошлади. Асир тешикни унинг қопқоғи билан ёпиб қўйиб, эшикни гумбурлатиб ура кетди. У бутун аъзойи бадани совуқдан жунжикиб, ҳозирги замон ҳазилига тушунмай хуноб бўларди. Аянчли совуқдан ва таъриф этиб бўлмайдиган аламдан дир-дир титрар экан, у бутун бахтсизлиги ва фалокатларида айбни хотинига қўёлмайдиган эркакка ўхшаб тақдирига тан беришга мажбур бўлди.

Тахтиравон худди мудҳиш тўлқинлар оғушида сузаётгандай бетиним чайқаларди, мистер Нюгард эса, ўзини денгиз касалига мубтало бўлгандай ҳис эта бошлади. У қўлларини тиззалари орасига олиб гужанак ҳолда икки букилиб ўтирарди. Ердам сўраш, илтижо қилиш, раҳм-шафқатдан гап очиш ҳозир бефойда эди, чунки бундай илтимос шўх ҳаммолларни қайта баттар завқлантириб, хурсанд қилган бўларди.

Мистер Нюгард соат неча бўлганини, ўзининг қаерда эканини мутлақо билмасди. Денгиз касали унинг қорнини ғижимлаб, кўнглини оздириб юборди. Бехосдан

тахтиравон тарақ этиб ерга тегди-ю, тўхтаб қолди. Асирнинг қулоғига шамолнинг ғувиллаши ва болаларнинг шўх кулгиси чалинди. Орадан сал ўтмай, у узоқлашиб кетаётган қадам товушларини илғаб қолди: бе-раҳм баттоллар ўз ўқитувчиларини катта йўлга, кўприкнинг-қоқ ўртасига ташлаб кетишди. Бора-бора бўрон босилиб, мистер Нюгард аллақаерда, пастликда, дарёнинг майин шовуллашини бемалол эшитди. У тешик қопқоғини очиб, қўл фонари ёруғида кўз илғаган ҳамма томонни текширмоқчи бўлди, лекин шиддатли қор уюрмаси тешикни тезроқ ёпишни маслаҳат кўриб, унинг юз-кўзига сапчиди. Ҳориб-чарчаган, совуқдан аъзойи бадани муз бўлиб кетган жафокаш асир озодлик ҳақида ширин хаёл сураркан, яна жойига ўтирди. Кутилмаганда яқинлашиб келаётган автомобилнинг гулдираши ва сабрсизлик билан чалинган сигнал эшитилди. Мистер Нюгард қўлларини қовуштириб, кўзини юмди. Овоз борган сари зўрайиб, яқинлашиб келарди. Бирдан атрофдаги осойишталикни тормознинг чийиллаши бузиб юборди. Мистер Нюгард ўзининг ўлим дақиқасини кутаркан, совуқдан ёғоч бўлиб қотиб қолган қўллари билан юзини беркитди.

— Ҳой, ким у, йўқолинг кўприкдан?!— буйруқ оҳангида қичқирди мистер Тэккер.

Кичик будкадан ҳеч қандай садо чиқмади.

— Жаноблар, рухсат этинг, сизни озгина безовта қиламан,— деди мистер Тэккер ўз ҳамсафарлари томон ўгирилар экан.— Аллақандай муттаҳам кўприкни тўсиб ўтирибди.

Бобо билан Джерри машинадан тушиб, мистер Тэккер орқасидан кўприк томон юришди. Қармоқ фабрикасининг эгаси ҳамма ёғига қор ёпишган, кўприк ўртасига қўндириб кетилган бу ғалати ажойибот ёнига келиб таажжубдан қичқириб юборди.

— Ия, бу, ахир бизнинг мактабимизнинг ҳожатхонаси-ку! Уни мактабда яқингинада қурган эдик!

Унинг кўзи будканинг икки ёнига қоқилган узун тахталарга тушиб, бошини қимирлатди.

— Афтидан, бир нарса бўлганга ўхшайди.

— Эшикни очинглар!— ичкаридан ожиз, ғамгин, зорланган овоз зўрға эшитилди.

— Ким у?— сўради мистер Тэккер.

— Мен, Стив Нюгардман...

— Нима қилиб ўтирибсиз бу ерда?

Мистер Ньюгарднинг жавоб беришга ҳоли қолмаганди. Қармоқ фабрикасининг эгаси машинасидан калтагина лом билан ключ олиб келиб, асирни бадрабхонадан бўшатишга киришди:

— Болалари тушмагур-эй,— ўзича минғирлади у,— уни қандай қилиб бу ерга олиб келишди экан? Озмунча куч керакми бунга? Тагин денг, нақ бир чақирим жойдан кўтариб келишибди-я!.. Устига-устак бундай обҳавода яна...

Джерри билан Бобо бу манзарани жимгина томоша қилиб туришарди. Мистер Тэккер ахири эшикни очиб, қўл фонарини тўппа-тўғри мистер Ньюгард юзига тўғрилаб, кўзини олди. Совуқдан ва даҳшатдан тарашага айланиб қолган ўқитувчини машинага қўлда кўтариб боришди. Йўл тўсиб турган будкани кўприкдан бир четга суриб ташлаб, тўртовлон аллақандай ноаниқ, нотинч ҳис билан йўлга тушдилар.

Мақтабга етиб келиб, иккинчи қаватдаги ўқитувчилар уйига чиқиб боришгандагина мистер Ньюгард тилга кирди. У мактаблар правлениеси раисига ўқрайиб қарар экан, нафаси қисилиб, ғазаб билан деди:

— Ҳозироқ мени бўшатишингизни талаб қиламан. Мистер Тэккер, бунга энди асло чидаб бўлмайдди. Ҳа, бу қуюшқондан ташқари.

— Арзимаган гап бу,— эътироз билдирди мистер Тэккер.— Сиз ёшларни тушунишингиз керак. Бизнинг мактабларимизда бутун тарбиявий программа ўқувчиларнинг ташаббусларини ривожлантиришга асосланиб тузилган. Сизда, мистер Ньюгард, меъёр ҳисси етишмайди. Сиз ҳазилга тушунмабсиз.

Мистер Ньюгард янги ҳамкасабаларига нафратли назар ташлаб, Бободан сўради:

— Сизнинг тўппончангиз қандай калибри?

— Менда ҳеч қандай тўппонча йўқ...

— Қастетми, сўйил - ё таёқми, ҳеч нимангиз йўқми?

Бобо салбий бош чайқади.

— Сизлар ўзларингизга дарҳол бирон қурол топиб олишларинг керак,— деб давом этди сўзида жигарбағри хун бўлиб кетган ўқитувчи.— Бу мактабда фақат тиш-тирноғигача қуролланган азаматларгина шумтакаларга бас кела олади.

Мистер Тэккернинг бундан норози экани очиқ кўриниб турарди.

— Мистер Нюгард,— деди у жафокаш ўқитувчини тинчитишга тиришиб,— болаларнинг беозор ҳазилларидан сиз озгина азият чекканга ўхшайсиз. Лекин бундай баландпарвоз сўзлар билан янги ўқитувчиларнинг юрагини ёришга нима ҳожат. Ахир, нима қилсаям бола бола-да.

— Мен бўшатишингизни талаб қиламан,— деб жавоб берди бу гапга мистер Нюгард.— Эртагаёқ жўнаб кетаман.

— Бу ишни эртага бартараф қиламиз.

Мистер Тэккер эшик томон юрар экан, орқасига ўгирилиб янги ўқитувчиларга қаради:

— Гап мана шундай, жаноблар. Демак, бу хона — сизларнинг уйингиз. Аминманки, бу ер сизга ёқиб қолади. Эртага эрталаб кўришмоққа ва сизларни ўқувчиларга тақдим этмоққа муяссар бўламан. ОСВнинг фаолияти сизларни, албатта, қизиқтириб қолса керак, деган фикрдаман.

Ана шу назокатли сўзлардан кейин мистер Тэккер чиқиб кетди.

Ғамгин ва жонидан тўйган мистер Нюгард янги ҳамкасабалари даврасида қолишни истамасди. Уларнинг эскиб кетган кийим-боши, шамол ва офтобдан қорайган, кўпдан бери устара кўрмаган юзлари икковини ҳам шу топда дайдилар тирикчилик деб атовчи беқарор ҳаёт мактабини ўтаб келаётганларини равшан кўрсатиб турарди. Мистер Нюгард ухлагани ётди.

Эрталаб Джерри билан Бобо чиндан ҳам мистер Нюгарднинг жўнаб кетганининг шоҳиди бўлдилар. Стол устида янги келган ўқитувчиларга қисқа мазмундаги кўрсатма билан қуруққина хайрлашув сатрлари ёзилган бир парча мактуб ётарди. Сайёҳлар ўзлари оладиган ҳақнинг бир қисмини ташкил қилувчи уй ва унинг қулайликлари билан таниша бошладилар. Шкафларда улардан олдинги ўқитувчилардан қолган эски кийим, соқол қирадиган асбоб-ускуна ва китоблар сочилиб ётарди. Дўстлар ана шу барча мавжуд имкониятлардан фойдаланиб, ўзларининг ташқи қиёфаларини одамшаванда ҳолга келтириб олдилар. Буфетдан бир халта сухари, қанд ва кофе топишди. Ҳаёт яна уларга кулиб боқмоқда эди.

Ташқарида қор бўрони бутунлай тиниб, қудратли грейдерлар йўлларни қордан тозалай бошлади. Уқитувчилар уйи деразасидан икки бетига улкан реклама тахталари қоқиб ташланган катта тош йўл кўриниб турарди. Рекламалар пиво, соқол олиш учун совун, тиш пастаси ва ўт олдирувчи свечаларни кўкларга кўтариб мақтарди. Катта кўчадан мактабга бурилган йўл ёқасида автомашина ҳайдовчиларни дўстона огоҳлантирувчи: «Мактаб болаларидан эҳтиёт бўл!» деган ёзув бор эди. Шу сабабдан автомобиллар мактаб ёнига етганда тезлигини икки баробар ошириб, ўқдай учиб ўтиб кетарди.

Соат чорак кам саккизда ўқитувчилар ёнига мистер Тэккер келди. Правление раиси мистер Нюгарднинг йўқ бўлиб қолгани ҳақидаги хабарни эшитиб кулиб юборди:

— Жуда соз бўпти. Унинг ойлигини биз ўқувчиларнинг майда чўнтак харажатлари учун ўқувчилар касасига ўтказиб берамиз. Хўш, жаноблар, энди мактабимиз устави билан танишиб чиқинглар. Мана у!

У Джерри билан Бобога ғоят нафис қилиб босилган картонни узатди, унга қуйидаги сўзлар ёзилган эди:

ОСВ УҚИТУВЧИЛАРИГА УН НАСИХАТ:

1. Ҳамиша асосий мақсадни унутма.
2. Ўзингни тута бил.
3. Талабангни урма. Ўзингни ҳимоя қилган фурсат бундан мустасно.
4. Ўқувчингни тентак деб атама, чунки яхшилаб ўргата олмаган ўқитувчининг ўзи тентак.
5. Ҳеч қачон жавобгарликни ўқувчи зиммасига юклама.
6. Дарс вақтида ўқувчиларнинг бир-бирлари билан сўзлашиб ўтиришларини тақиқлама. Чунки гаплашишни билиш ҳам муваффақиятга йўл очиб беради.
7. Агар ҳаётинг тўғридан-тўғри хавф остида қолмаган бўлса, назоратчи билан қоровулни ёрдамга чақириб ўтирма.
8. Ўқувчиларга ёқмаган дарсни зўрлаб, мажбуран ўқитма.
9. Ўқувчилардаги ташаббусни ҳамиша ҳурмат қил.
10. ОСВ мактаби энг яхши ўқув юрти эканини ўқувчилар онгига етказ, шу руҳда тарбияла.

— Қизиқ!— хитоб қилди Бобо.— Психологик жиҳатдан бу гоят қизиқ.

Аммо Джерри индамай ўтирарди. Унинг фикрича, хиропрактика ҳар ҳолда бунга қараганда, баъзи бир, айрим нотўғри умуртқаларни эътиборга олмаганда, анча силлиқ йўл эди.

— Ҳа, айтмоқчи, кеча мутлақо хотирамдан кўтарилибди, бизнинг ўқитувчиларимиз мактаб энгил машинасидан фойдаланишлари мумкин,— сахийлик билан қўшиб қўйди мистер Тэккер.— Демак, сизларга машина керак бўлса қоровулдан калитини олишингиз мумкин.

Кейин соатига қараб:

— Энди пастга тушайлик,— деди.— Мен сизларни синфга олиб кириб, ўқувчиларга тақдим этаман.

Акс садо жараангловчи кенг синфдан шиддатли шовқин-сурон овозлари эшитиларди. Мистер Тэккер эшикни очди, ўқувчилар яна янги ўқитувчи келганини кўриб, таажжубдан жим бўлиб қолишди.

— Гап бундай, дўстларим,— сўз бошлади мистер Тэккер.— Олдин жой-жойларингга ўтиринглар, мен сизларни вақтинча ўқитувчиларингиз билан таништираман. Манави жаноб профессор Минвеген, у психология соҳасида жуда катта тажрибага эга...

Ўқувчилар қиқирлаб кула бошладилар. Мистер Тэккер давом қилди:

— Бу киши мистер Джерри Финн бўлади, яқинда Европадан келди, сизларга баендан, адабиёт тарихидан ва биологиядан дарс беради.

Ўттиз жуфт навқирон кўзлар олам фуқаросига тикилди. Бутун синф бўйлаб чиройли шивирлашган тўлқин сузиб ўтди: шивирлаш аста-секин шовуллашга, ундан гувиллашга, кейин расмана қаттиқ олағовурга айландики, мистер Тэккер Джерри билан Бобо ҳамроҳлигида шошилиш суратда ўзини ўқитувчилар хонасига урди. Қармоқ фабрикасининг эгаси ташвиш билан соатига қарар экан, ўзининг жуда шошиб турганини айтди ва ўқитувчиларга синф журнаliga қарашни маслаҳат кўрди:

— Ана ўшандан ҳамма нарсани равшан билиб оласизлар,— деди у қўлларини кенг ёзиб.— Мактабимизнинг эзгу анъаналари ёдингизда бўлсин: ҳар бир дарс коллектив бўлиб қўшиқ айтиш билан бошланади.

Мистер Тэккер эшик томон кетар экан, кечкурун келиб ўқитувчилар ҳолидан хабар олажагини айтди. Остонада яна бир лаҳза тўхтади-да, алланимани ўйлаб олди. Бирдан унинг юзи ёришиб кетди, кейин:

— Ҳа! Айтмоқчи,— деди.— Сизларга ҳозирча ўқувчилар ҳожатхонасидан фойдаланишга тўғри келади. Хайр, кўришгунча, жаноблар!

— Энди нима қиламиз?— аянчли оҳангда сўради Джерри мистер Тэккер хонадан чиқиб кетиши билан.

— Ишлай бошлаймиз!— деди зўр бериб акса ураркан Бобо.— Сен синфга бориб, ишга киришавер, мен унга манави синф журнали билан танишиб чиқаман.

Джерри костюмининг этагидан тортиб, ўзига оро бериб, ёлғондакам бардамлик билан синфга дадил кириб борди. Синф ичи шифтга қадар тамаки тутунига тўлиб кетганди.

— Дарс пайтида чекиш мумкин эмас,— деди қатъият билан у.— Яширин ҳам, очиқ ҳам. Ҳар бир ўқувчи мактаб устави талабларини сўзсиз бажарishi керак.

Орага оғир, хатарли жимлик чўкди. Джерри ўқувчиларга миллий гимни бошлашни таклиф этди. Лекин унинг на куйини, на сўзини ҳеч ким билмагани учун синф ўзи танлаган қўшиқни бошлаб юборди. Ҳамма хор бўлиб, машҳур Рубен Вильямснинг «Мен ибодатхона эшиги ёнида кўзларингни севиб қолдим» қўшиғини, ундан кейин, Джин Отрининг «Беғам ошиқ» тангосини ижро этди. Ашула аллақачон тамом бўлганига қарамай ўқувчилар узоқ вақт танго куйига монанд парталарда чайқалиб ўтиришди. Джерри тинчлик сақлашни сўраб, кўрсаткич билан стол устига урди. Лекин ўқувчилар у янги такт бошлаб берди, деб ўйлаб, яна бошқатдан «Беғам ошиқ»ни бошлаб юбордилар. Тўғри, бу сафар улар сустроқ айтишди. Шундай қилиб, дарс суств ва чўзиқ танго куйи садолари остида бошланди. Ундан кейин шивир-шивир авжга чиқди ва чайналадиган резинка очганда эшитиладиган қоғоз шалдираши ҳамма ёқни тутиб кетди. Уттиз жуфт жаф бир йўла американинг миллий спорти билан шуғуллана бошлади. Джерри жимлик чўкишини кутиб, синфга қараб турарди. Қайта олағовур босилиш ўрнига борган сари авжга чиқарди. Аллақандай ўспирин оёғини парта устига қўйиб, директор қиёфасига кириб, ялпайиб олди.

— Оёгингни партадан ол!— унга қараб қичқирди Джерри.

Успирин ўзини эшитмаганга солди.

— Оёгингни ол, деяпман!— боягидан қаттиқроқ қичқирди Джерри.

— Менга айтяпсизми?— таажжуб билан сўради у.

— Ҳа, сенга. Нима бало, оддий тарбия ҳам кўрмаганмисан дейман?

— Эркин мактабда ҳеч қандай тарбиянинг кераги йўқ.

— Сени қара-ю, гапга жудаям уста экансан-ку! Урнингдан тур. Отинг нима?

Успирин ўрнидан туриб, шошилмай партадан чиқди-да, қўлларини чўнтагига солиб, тек турди. У новчадан келган, сочлари қорамтир, юқори лаби устида илк мўйлов майсаси сабза урган чуваккина бола эди. Устида мактаб формаси — фермерлар киядиган кўк шим ва каттак кўйлак.

Джерри стол устида ётган схемадан боланинг фамилиясини топди, лекин уни ўқий оладиган ҳолатда бўлмагани учун саволини яна такрорлади:

— Отинг нима?

— Станислав Валентин Дренцевдодевицкевич,— жавоб берди йигитча.

— Ҳарфма-ҳарф айт.

Йигитча бир этак унли ва ундош товушларни шундай тезлик билан санаб ташладики, Джерри беихтиёр унинг талаффузига ҳурмат билан қарай бошлади.

— Яхши. Ўтир. Демак сен полякмисан?

— Йўқ, мен ҳақиқий америкаликман. Америкага келганимда олти ойлик чақалоқ эдим.

— Барибир поляксан. Ҳақиқий америкаликлар — индеецлар.

Синф норози гулдурраган тўлқин билан жавоб берди. Аллақандай маллавоё сўз сўраб, ҳадеб қўлини силки-тарди.

— Қани, марҳамат, нима демоқчисан?— сўради ундан Джерри.

— Мен профессорга фақат шуни айтмоқчи эдимки...

— Урнингдан тур гапираётганингда!— талаб қилди Джерри.

— Бизда ўриндан туриб гапириш шарт эмас,— жеркиб, терс жавоб берди бола.— Мен шуни айтмоқчиман-

ки, ҳамма америкаликлар — оқ танли, негрлар билан индеецлар бегона, ёт бизга.

— Буни сенга ким ўргатди?

— Буни ўзим ҳам биламан,— жавоб қилди бола.

— Отинг нима сенинг?

— Уэсли Кэтзервуд. Мен мана шу мамлакатда ту-гилганман, мени ҳеч ким тергай олмайди.

— Ҳали шундай де,— қуруққина деди Джерри.— Сен энди мактаб ўқувчисан, ўқитувчиларинг нима деса шуни бажаришинг керак.

Синф яна норози гулдираб жавоб қайтарди. Уэсли билан ёнма-ён ўтирган, сочларини водород пероксиди билан оппоқ рангга, киприкларини эса этик мойи билан қорага бўяган муштдаккина қиз сўз сўради. Синф жимиб қолди. Кичик Мэрилин ўзининг янги қўйдирган ясама тишларидан чайналадиган резинкани ажратиб оларкан, ёпишқоқ сақични узун ингичка ипдай чўзиб, сўз бошлади:

— Чамаси, профессор Уэслининг отаси Пэйнсвилл-даги энг катта универмагнинг эгаси эканини билмайдиганга ўхшайди, а?

— Ҳа, афсуски, буни мен билмас эдим,— ҳайрат билан жавоб берди ўқитувчи.— Тўғри, лекин бунинг мактаб ишига нима дахли бор?

— Уэслининг дадаси — ОСВ нинг таъсисчиларидан бири, ундан ташқари мактабга бошқалардан кўра кўпроқ ҳада қилади.

Уэсли Кэтзервуднинг юзида голиб одамнинг кибрли жилмайиши пайдо бўлди. У чўнтагидан бир ҳовуч чиройли қоғозга ўралган чайналадиган резинка олиб, уни бутун синфга сочиб ташлай бошлади. Кичик Мэрилин ҳафсала билан юзига упа-элик суртиб, худди Марлен Дитрихнинг ўзи бўлиб қолди: у ҳам худди Дитрих каби ҳорғин ва сузук кўз билан боқарди. Джерри Финн олишувнинг биринчи даврасини ютқизганини сезиб лабларини тишлади. У кўзойнагини тузатиб олиб, педагогик тактиканинг бошқа усулини қўллашга жазм қилди.

— Қимматли дўстлар! Жадвал бўйича ҳозир бизда адабиёт тарихи бўлиши керак.

— Аааээээоооххх— синфда яқдиллик билан эснаган, ҳбмуза тортган овозлар эшитилди.

— Синф журналига қараб, сизларга охириги дарсда ўқув фильми ёрдамида адабиётнинг моҳияти тўғриси-

да гапириб берилганини билдим. Қани энди, ичинглардан ким ана шу кенг маънодаги адабиётнинг ўзи нимадиги тўғрисида қисқача бўлса ҳам гапириб бера олади?

Ҳеч ким истак билдирмади. Бир оз вақт Джерри хотиржам кутиб турди-да, кейин синфга сал ён босишга аҳд қилиб:

— Инсоният руҳининг жамики ёзма ва босма ижоди умуман адабиёт деб аталади...— деб сўз бошлади.

— Қуруқ!— деди кимдир нозик хўрсиниб орқа партадан.

Джерри кўрсаткич билан стол четига уриб давом этди:

— Қани, энди, адабиётни бирмунча тор маънода олиб кўрайлик. Ҳозир биз унинг бадий адабиёт деб аталувчи қисмини таҳлил этамиз.

— Бўлмағур гап!— деди яна орқа партадан бояги овоз.

— Бичими эски-ку!— гап отди Станислав Дренцке...

— Келинглари, яхшиси кино кўрамиз!— таклиф қилди кимдир.

— Кино!— қичқирди бутун синф жўр овозда.— Кино кўрсатинг бизга!

— Стереоскопик кино бўлсин!— гап ташлади Уэсли Кэтзервуд.— Пулини менинг дадам тўлайди.

Джерри жимлик чўкишини кута бошлади. Охири бўлмай, у столни муштлаб, бақариб берди:

— Жим!!!

— Бизнинг гапиришга ҳаққимиз бор,— қичқирди биринчи партада ўтирган аллақандай баркаш юз, семиздан келган бола.

— Мен сизлардан жим ўтиришни талаб қиляпман,— такрорлади ўқитувчи.— Бу ер кинотеатр эмас, мактаб, ахир.

Джерри доска ёнига келиб, қўлига бўр олди-да, овозини баландлаб:

— Мудраб ўтириш ёки гап сотиш учун дунёда кинотеатр деган жой бор. Эркин Тарбия Жамияти мактабларида эса, сиз маърифат меваларидан баҳраманд бўласиз. Ёзув дафтарингиз билан ручкангизни олинглар! Ҳозир адабиётнинг турли кўринишлари ёки жанрлари тўғрисида гаплашамиз. Бадий адабиёт асосан уч муҳим жанрга эга: лирика, драма ва эпик асарлар.

Джерри синфга орқасини ўгириб, бўрни гирчиллатиб

ялтираб турган доскага ёза бошлади. У ҳали «лирика» сўзини ёзиб улгурмай, гарданига алланима келиб қаттиқ урилди. Уқитувчининг қўлидан бўр тушиб кетди, у гарданидаги помидор қуйқасини оҳиста артар экан, болалар томон ўгирилди.

— Ким отди?

Ўттиз жуфт келажакнинг умид мевалари худди гунг одамдай миқ этмади.

— Ким отди, деяпман?— такрорлади Джерри.

Жавоб бўлмади. Ёш бақувват жағлар шижоат билан чайналадиган резинкани у лунждан бу лунжга отиб, зўр бериб хамир қоргандай эзарди. Айбдор ана шу ажойиб ҳамкорлик соясида яширинганича қолди. Джерри яна орқасини ўгириб, полдан бўрни олди-ю, шу заҳоти синфга қаради. Болалар қўлларини қовуштириб, жимгина ўз жойларида ўтиришарди. Улар ўқитувчиларни тўсатдан, қўққисдан ушлаб олишга мўлжалланган бундай маккор ҳаракатларини аввалдан яхши билардилар. Джерри панд-насиҳатнинг кишини хотиржам қилувчи еттинчи моддасини эслади: «Агар ҳаётинг тўғридан-тўғри хавф остида қолмаган бўлса назоратчи билан қоровулни ёрдамга чақириб ўтирма». Дарҳақиқат, ҳозирча унга ҳеч қандай хавф-хатар таҳдид қилаётгани йўқ-ку!

Уқитувчилик касби ҳамиша бир оз беҳаловат, нотинч касб ҳисобланади. Чунки яхши маслаҳат бериш, уни қабул қилишдан кўра осонроқ. Джерри гўё ҳеч нима содир бўлмагандай дарсни давом эттиришга аҳд қилди.

— Шундай қилиб, энг чуқур эмоционал ва айни вақтда энг бевосита адабий жанр бу лирикадир. Хўш, қани давом этамиз!

У доскага «драма» сўзини ёзиш учун энди ўгирилган эди, биринчи ҳарфни ёзмаёқ ўзини йўқотиб қўйди. Бутун синф кенг кўламда ҳужумга ўтиб, палағда тухум билан чириган помидорлар граната каби ёрила бошлади. Джерри солиқ солдат эмасми, дарҳол қорни билан юлга ётиб олиб, доска орқасига — пана жойга сурғалиб ўтиб кетди. Оламга келмай туриб бижиб кетган жўжалар Джеррининг орқаси ва елкаларидан оқиб тушар, чидаб бўлмас, димоқни ёрувчи ҳид таратар эди. Отишма бир нафас тинди. Джерри худди ана шу қисқа муддатли танаффусдан фойдаланиб, вақтни ганимат

билди-да, ўрнидан турди-ю, синфдан урра қочди. Бобо синф журналини кўриб ўтирар экан, кутмаганда ҳарсиллаб-гурсиллаб ўқитувчилар хонасига Джерри отилиб кирди.

— Дарс тамом бўлдими?— хотиржам сўради психолог йўқламадан кўзини узмай.

— Ҳа,— зўрға нафас оларкан жавоб берди у.— Шу билан эркин тарбия мактабида менинг ўқитувчилик мартабам ҳам тамом бўлди. Мен ҳаддан ташқари эски бичимдаги одамман. Ҳозирги замон ёшларига дарс беришга мутлақо ярамайман.

Бобо синф дафтари эпиб ўрнидан турди. Уртонинг турқини кўриб ажабланди.

— Сенда психологик идрок, фаҳм-фаросат етишмайди. Сен, афтидан, руҳий процессни тўхтатиб қолиш мумкин эмаслигини билмайдиганга ўхшайсан. Э-э... Нима бало сасиб кетяпти?

Бобо ўзининг тумов димоғи билан ҳавони ҳидлар экан, Джерри кийим-бошидаги доғ-дуғларни энди кўрди.

— Менга қара, Джерри, нима бало қилиб қўйдинг?

— Ўқитдим,— қисқагина жавоб берди у.

— Ўқитдим?

— Ҳа, худди шундай. Адабиётга киришдан дарс ўтдим. Бунинг эвазига сасиган помидор, кўз очмай оламдан ўтган жўжалар билан сийлашди. Бобо, бу ердан кетганим маъқулга ўхшайди.

— Йўқ, Джерри. Мен мистер Тэккерга бир ҳафта ишлаб берамиз, деб ваъда бериб қўйганман. Сен ана шу янгича вазиятга кўникишинг ёки эски одатларингни бутунлай ташлашинг керак. Мен аминманки, сен тез орада жаҳдан тушасан, уни интроспектив равишда ўргана бошлаб, алам қилишдан асар ҳам қолмайди. Жумладан, экспериментал психология...

— Бас қил,— шарт гапни кесди Джерри.— Жинни бўп қопсан!

— Бу гапни илгари ҳам айтувдинг.

— Шу маҳалгача ишонмай келаётганмидинг? Мистер Нюгард жуда ҳақ гапни айтган экан: бу мактаб ўқувчилари билан фақат қўлингга тўппонча олиб, юзингга противогаз кийиб гаплашишинг мумкин. Синф йўқламасидан ҳам маълумки, бу ерда биронта ўқитув-

чи бир ҳафтадан ортиқ ишлаган эмас. Уларнинг нима сабабдан кетиб қолганлари менга энди равшан бўлди. Мен ҳам кетаман.

Бобо хўрсинди.

— Буларнинг барига сабаб, ўқитувчиларда психологик проблемаларни еча биладиган қобилиятнинг йўқлиги. Ҳамма бало шундаки, улар ўқишни, инсоний ўзаро муносабатларни чиниқтиришдан бошлаш зарурлигини тушунмайдилар. Мен Бостонда психология бўйича профессорлик қилганимда... сен гапимни эшитяпсанми?

— Йўқ. Мен юқорига чиқиб, костюмимни тозалайман. Ундан кейин қоровулдан машина калитини сўраб оламан.

— Ҳа-я, айтгандай, биз ўзимизнинг хизмат машинамиздан фойдаланишимиз, танаффус пайтида Пэйнсвиллга бориб келишимиз мумкин.— Жонланиб кетди Бобо.

Джерри бир сўз ҳам демай юқорига чиқиб кетди. Бобо елкасини қисди-да, бармоқлари билан ҳурпайган, тўзғиқ сочларини тароқлаб қўйди. У ўқитувчилик илҳоми қайнаб, ўзини қўярга жой тополмасди. Бобо дарсни «Психология ва этика» мавзуи билан бошламоқчи бўлиб, баъзи бир керакли материалларни ҳам шайлаб қўйди.

У самимий жилмайиб, палагда тухум, чириган помидор ҳиди ва куйган тамакининг аччиқ тутуни сузиб юрган синфга кириб борди. Уқувчилар унинг жилмайишига сипо кулги билан жавоб қайтаришди. Бобо шу пайт ўз талабалари билан яқинлашиш юз берганини сезди.

— Сизларга дарс пайтида чекиш рухсат этилганми?— боягидай самимий жилмайиб сўради Бобо.

— Рухсат этилган,— деди миттигина, кўринишдан нимжон, касалманд бола. Уқитувчилар столи устидаги синф схемасига мувофиқ унинг номи Дэвид Бентон бўлиши керак эди.

— Яхши,— деди Бобо.— Ундай бўлса, балки менга ҳам сигарета берарсизлар?

Синф бўйлаб шивир-шивир тўлқини сузиб ўтди. Уэсли Кэтзервуднинг ҳамсояси — жажжи қизча сумкасида сигарета олиб, Бобо олдига ташлади.

— Ташаккур сизга, ойим қиз!— хитоб қилди Бобо сигаретани тутатиб стулига ўтираркан.

Бобо сигаретасини чека туриб орқадаги партада ўтирган ўспирин билан қизчанинг ўпишаётганларини кўриб қолди.

— Дарс пайтида ўпишишга ҳам рухсат берилганми?— сўради ўқитувчи.

Ҳеч ким жавоб бермади.

— Агар психологик нуқтаи назаридан қаралса,— давом этди Бобо,— танаффус вақтларида ёки уйга қайтаётиб, йўлда ўпишиш хийла қулай. Бёрди-ю, ичларингда кимдир дарс пайтида ҳам ўпишишни истаса менга айтсин.

Синф худди черковнинг ризница¹си каби сукутга чўмди. Шундай қилиб, Бобо олишувнинг биринчи даврасида ғолиб чиқди.

— Қани энди ашула айтамиз!— таклиф қилди у ўрнидан тураркан.

Бобо қайси ашулани танлашни ўқувчиларнинг ўзига қўйиб берди. Болалар энг янги, ҳали оҳори тўкилмаган, роса модага кирган учта қўшиқни: «Хи-лили, хи-ло», «Ёлғиз сен, жонгинам менинг» ва «Кучлироқ ўп мени, Джон!» ашулаларини айтишди.

Синфдаги вазият шундай бемалол ва эркин бўлиб кетдики, ҳатто охириги партада ўтирган, синф схемасига мувофиқ оти Джон Блэкшиф деган ўспирин ёнидаги қорамтир сочли қизчани сўриб ўпа бошлади. Бобо дарс мавзусига кўчишдан олдин шу топда синфда ҳукм сураётган аҳволдан сўз бошлади.

— Қимматли дўстлар! Дунёда биронта ҳам одам йўқки, у бўсанинг аҳамиятини тушунмасин, унинг қадрига етмасин. Аввалига арзимаган гап, безарар бу одат кейинчалик кишини хароб қилиши мумкин. Ҳозирги замон романларида, бўса — кўпинча китобнинг асосий ўзаги, михи ҳисобланади. Унинг атрофида жуда кўп қўшимча ва иккинчи даражали воқеалар содир бўлади. Агар механик жиҳатдан қаралса, бўса босма асарга ўхшайди-ю, лекин ўзи оғизда ижро этилади. Шунингдек, уни икки сўриш органининг бирлашуви ёки қўшилуми деб аташ ҳам мумкин. Эҳтимол уларингда ўзингиз ҳам укаларингиз билан сингилларингизни очиқ-ойдин ўпишганларини кўп марта кўргандирсиз.

¹ Черков ёнида ризаларни ва черков асбоб-анжомларини сақлайдиган бино.

Аммо йигитларга кўпинча бўсани ўғирлашга, кекса одамларга эса, сотиб олишга тўғри келади. Биринчи бўса ҳаётда атиги бир маротаба бўлади, у ҳатто, аллақачон унутиб улгурилган сўнгги бўсадан кейин ҳам бир умр хотирада қолади. Бўса ёшгина қизчада ишонч тугдиради, эрга теккан жувонда умидворлик пайдо қилади, қари қиз ёки ёлғиз қолган кекса хотинда христиан муҳаббатини уйғотади.

Охирги партадан кўтарилган шивирлаш аста-секин бутун синфга ёйилди, босиқ гувиллашга айланди. Аллаким баланд овозда қичқирди:

— Ахир, бу гапда зиғирча ҳам янгилик йўқ-ку... Эски сафсата бунинг бари...

Бобо қўлидаги ёзувига қараб олди. «Психология ва этика» мавзуи, ҳар қалай, ҳозиргидан кўра кенгроқ ишлаб чиқишни талаб этарди. Шу сабабдан у юз берган вазиятга янгича бўёқ, бошқача сайқал бермоқчи бўлиб, бундай деди:

— Балтимор Сити колледжининг бактериология профессори Бриан бўса орқали юқадиган хавфли касаллар сабабини текшириб чиқиб, ўрта ҳисоб билан ҳар бир бўсада бир юз қирқ уч бактерия лабдан лабга ўтажagini аниқлади. Бу бактерияларнинг ўн бештасидан то етмиш иккитасигача касал ташувчи бактерия ҳисобланади. Уларнинг кўчиши, бевосита бўсаннинг қай даражада узоқ давом этишига ва ғоят эҳтиросли бўлишига боғлиқдир. Шундай қилиб, демак, сизнинг бўсангиз қанчалик узоқ ва қайноқ бўлса, сиз ўзингиз шунчалик мўл бактерия юқтирасиз...

— Ёлғон гап бу!— унинг сўзини бўлди фамилияси ғоят узун ва мураккаб, талаффуз этиш, ёзиш ва ҳарфларини териб чиқиш қийин бўлган Станислав Валентин.

— Йўқ, бу ҳақ гап,— таъкидлаб деди Бобо.— Профессор Бриан бактериялар навқирон мактаб болаларининг момикдай юмшоқ ва нозик лабларида кўпроқ умр кўриб, чолларнинг совуқ, қуриб-қақшаб ётган лабларидан тезроқ қочишларини илмий равишда асослаб чиқди. Чекувчилар ўпишганда касал юқтириш хавфи одатдагидан кўра уч марта камаяр экан. Буларни сизларга гапириб беришдан мақсад, бўсаннинг умуман бактериологик шубҳали акт эканини қайд қилиб ўтишдан иборатдир. Агар биз ушбу предметни психология

ва этика нуқтаи назаридан олиб қарайдиган бўлсак, у тақдирда...

Худди шу дақиқада биринчи помидор унинг кўкрагига келиб тегиб, парчаланди-да, ҳамма ёққа сачраб кетди. Ажабланган Бобо помидор қуйқаси сачраган кўзойнагини қўлига олиб арта бошлади.

Шу ерда биз китобхонга ўзининг қайноқ тасаввурини озгина ишга солишни ҳавола этамиз-да, бирмунча вақтга Бобони талабалари олдида юзма-юз қолдирамиз. Ўзимиз мактаб биносининг иккинчи қаватига чиқамиз. Бу ерда, ўқитувчилар уйида Джерри Финн мактаб қоровули мистер Редмэн билан бирга ҳузур қилиб кофе ичиб ўтирарди.

— Хўш, боя айтганимдек, жаноб профессор,— деди жанубга хос талаффуз билан қоровул,— машина ҳаммиша сизларнинг ихтиёрингизда. Менимча, у бир озгина туриб қолганидан совиб, музлаб ётган бўлсаям ажаб эмас, барибир, озгина итарилса, вой-бў, у шундай юриб кетадики, асти қўяверасиз.

— Яхши, мистер Редмэн. Мен профессор Минвеген билан Пэйнсвиллга бориб келсакмикин, деб турибман.

— Бўлмаса, машинани гараждан ҳовлига олиб чиқай. Ҳа, айтмоқчи, доктор, қалай, бизнинг жойларимиз сизга ёқдимиз?

— Жуда ажойиб жойлар! Яна кофе ичасизми?

— Йўқ, етар. Сизга маъқул тушган бўлса жуда яхши. Сиз Европада ҳам ўқитувчилик қилармидингиз?

— Ҳа. Финляндияда.

— Э, шунақами! Айтишларига қараганда, у жуда совуқ юрт эмиш. Ёзин-қишин ерда қор ва муз ётармиш. Ундай бўлса, одамлар қандай қилиб ҳаёт кечиришади?

— Бир амаллашишади-да...

— Мен ҳам шундай бўлса керак, деб тахмин қилувдим. Айтгандай, бу финлар мўғуллар деганими?

— Ҳа...

— Доктор, сиз бўлсангиз бутунлай одамга ўхшайсиз, яъни...

— Мистер Редмэн, сиз менга хушомад қиляпсиз.

— Сираям. Менинг ўзим асли тегасликман. Тегас— Қўшма Штатлардан кейин оламдаги энг катта мамлакат. Шу туфайли ҳам у ерда саводсизлар жуда кўп. Очигини айтганда, саводхонликнинг унча кераги ҳам йўқ. Ҳар қалай, ҳамма долларни санай олади.

Джерри аллақачон ўзини эркин тутиш қондасини ўзлаштириб олган эди. У стол ёнидан туриб, қазноқдан топиб олган кийимларни кия бошлади. Қоровул ҳеч ёққа шошилмас эди. Чамаси, у қор кураб овора бўлмаслик учун ҳавонинг илиб кетишини кутарди. Тўсатдан пастдан ваҳимали олағовур ва аллакимнинг ёрдамга чақирган қичқириғи эшитилди. Джерри бамайлихотир кофе ичиб ўтирган меҳмонига ташвишли назарда қараб оларкан, хавотир ичида сўради:

— Сиз ҳам эшитдингизми? Қимдир ёрдамга чақиряпти.

— Афтидан, кичик тўқнашув юз берганга ўхшайди. Эътибор беришнинг ҳожати йўқ.

— Шундайку-я, лекин аллаким ёрдамга чақиряпти. Тушиб хабар олиш керак эди.

Мистер Редмэн шошилмайгина ўрндан туриб, хийла ўй сураркан, сўзларини чўзиб, салмоқ билан деди:

— Мактаб уставига мувофиқ, мени расмий равишда ёрдамга чақиришмагунча жанжалга аралаша олмайман. Борди-ю, отишма бўлиб қолса, у бошқа гап. Лекин кейинги вақтларда бизда осойишталик ҳукм сурмоқда, мистер Финн, ҳозир тинчиб кетдик. Яқинда мактаб президенти бизда ахлоқ савияси тобора юксалиб бораётганини алоҳида қайд қилиб ўтди. Мана бир неча ҳафтаки, полициядан ёрдам сўраганимиз йўқ-да.

Бу орада олағовур баттар зўрайиб, даҳшатли шарақлаш ва гумбурлаш эшитилди.

Джерри ана шу тарақ-туруқ орасида Бобонинг ёрдамга чақириб бўкираётганини аниқ эшитди.

— Мистер Редмэн, биз шу топдаёқ пастга тушишимиз керак!— деди қатъият билан Джерри эшикни очаркан.

— О' кэй, доктор. Ёрдамга энди борсак бўлади.

Джерри ҳамон жағи толмай гапирётган, кенг елкали, забардаст тегасликни олдига солиб, жадал борарди.

— Сизларнинг ўша Финляндиянгизда мактаблар ҳам борми?— шошилиш кераклигини асло хаёлига келтирмай сўради мистер Редмэн.

— Икки-учта бор,— деди Джерри тезроқ юришга тиришиб.

— Бизнинг мамлакатда мактаб демаганинг тўлиб

Ўтибди.— Яхшилариям бор, қиммат турадиганлари ҳам...

Қоровул жумласининг охири синфдан эшитилган шиддатли гумбурлаш ва юракни эзувчи фарёд орасида кўмилиб кетди. Қоровул жомакор блузаси тугмаларини ечиб, камарига осилган узун стволли икки тўппончасини қўлига олди-да, эшикни ланг очди. Шундан кейин танк сингари жадал синфга кириб бориб, хотиржам деди:

— Қани, жой-жойларингга ўтиринглар!

У кенг синфга кўз ташлаб, ҳавони искади.

— Яна маригуана чекибсизлар. Ким рухсат берди?

— Профессор Минвеген рухсат берди,— жавоб қилди сочинини оққа бўяган, дарс бошланиши олдидан Бобога ичига наша солинган сигарета берган қизча.

Синф бутунлай тор-мор этилган, деярли барча парталар синдирилиб, дабдала қилинган, харита ва жадваллар пичоқда кесилиб, бурда-бурда қилиб қиймаланган, девор ва шифтлар сиёҳ билан чапиб ташланган эди. Тўнкарилиб қолган доска остида оёқ-қўли чамбарчас боғлаб ташланган, юз-кўзи, уст-боши помидор қуйқасидан таниб бўлмас даражада булғанган Бобо ётарди.

— Чолнинг оёқ-қўлини ечинглар,— ҳамон хотиржам синфга кўз ташлаб оҳиста деди қоровул.

Аллақандай сепкил юзли бола Бобо боғлаб ташланган арқонни кесиб, профессорга оғир доска тагидан чиқишга кўмаклашди. Психолог гандираклаб, зўрға ўрнидан турди-да, ўзини Джеррининг қучоғига отиб, ҳўнграб йиғлаб юборди:

— Мен психологик хатога йўл қўйдим... ҳалиги майл-интилишни... эътиборга... олмабман... Менинг имоним комил эдики, детерминистик¹ тенденция... аллақачонлароқ... зарур бўлган...

— Уни ташқарига олиб чиқиб шамоллатинг,— Джеррига мурожаат қилди қоровул.— Уйлашимча, у ҳам ана шу мараздан ўлардай чекканга ўхшайди.

Джерри дўстинини иккинчи қаватга олиб чиқиб кетди. Мистер Редмэн вазиятни аниқлагани синфда қолди. У

¹ Табиат ва жамиятдаги ҳамма ҳодисаларнинг, шу жумладан, киши иродаси ва хулқ-атворининг қонуниятларини ҳамда уларнинг бир-бирига сабаб бўлиши ҳақидаги таълимот.

нақ белкуракдай келадиган кафтлари орасида тўппончаларини қисганича бирмунча вақт жим турди, кўзини қисиб ҳаммага бир-бир синовчан назарда қараб чиқди, охири қуруққина қилиб:

— Булар учун ким тўлайди?— деб сўради.

Уқувчилар кичик-кичик гуруҳ ҳосил қилиб, қалашиб ётган синиқ парталар орасида жимгина туришарди. Мана, бадавлат савдогар ва ОСВ мактаблари таъсисчиларидан бирининг ўғли Уэсли Кэтзервуд икки қадам олдинга чиқиб, кўкрак чўнтагидан чек дафтарчасини олар экан, кеккайиб, димоғдорлик билан:

— Мистер Редмэн, қанча тўлаш керак?— деди.

Қоровул шошилмайгина синф ичига қараб, бир дам ўй суриб олгач:

— Бу сафар ўтган ҳафтага қараганда жиҳозлар кўпроқ синибди,— деди.— Ушанда буюмлар ремонтни ва синфни тозалаш икки минг долларга тушган эди.

Болакай Уэсли Кэтзервуд олтин паркер ручкасини қўлида ўйнаб, саволини яна такрорлади:

— Қисқароқ қилинг! Мистер Редмэн, қанча деяпман?

— Уч минг ёза қол... Ке, бўлмаса, биратўла уч ярим минг ёз.

Улкан универсал магазиннинг хўжайини, Техасдаги бир неча нефть қудуқлари эгасининг ўғли болакай Уэсли Кэтзервуд қоровулга чекни узатар экан:

— Мен мунга гўрт минг доллар деб ёздим, шу билан ўзингиз ҳам овозингизни ўчиринг!— деди.

— Менинг сўзим сўз,— ваъда берди мистер Редмэн ва сўзларини чўзиб, салмоқланиб давом этди:— Энди ҳамманглар уй-уйларингга тарқалинглар, мактабимиз бир неча кунга ёпилди деб айтинглар. Марказий отоплениенинг буғ қозони ёрилиб кетибди, денглар. Тушунарлими, болалар?

* * *

Стив Нюгард шошилинич жўнаб кетиб, гардероб хизматини ўтовчи қазноқда чамадонини унутиб қолдирганди. Унинг ичидаги буюмлар бизнинг дайдиларимизга уст-бошларини алмаштириб, башанг қилиб олиш имконини берди. Улар бахтсизликка шерик бўлган ўртоқлари кийим-бошини олиб, унинг чамадонига ўзларининг эскиларини солиб қўйишди. Докторлик дис-

сертациясининг асосий мавзуи кулги психологияси бўлган профессор Минвеген умидсизлик денгизига шўнғиб кетиб, бутунлай кулмайдиган бўлиб қолди. Чаккалари лорсиллаб оғрирди. Ўзи шу маҳалгача ичига кишининг эсини йўқотиб, гангитиб қўювчи маригуана солинган сигарета чекмаган эди. Унинг аламдийда ва руҳан эзилишига бутун вужудини ўртаб ётган ўз-ўзини айблаш ҳисси қўшилиб, дард устига чипқон бўлди.

— Мен психологик хатога йўл қўйдим,— дерди у нуқул.

— Менга қара, ҳадеб бир гапни чайнайвермай, янгироқ сабаб топ,— деди ҳамма нарса жонига тегиб кетган Джерри дўстининг тезроқ кийинишини сабрсизлик билан кузатаркан.— Яхшиси, очиқ айт, сенга ҳайвонларнинг психологияси етарли даражада таниш бўлмаса керак.

— Йўғ-эй, таниш. Мен ахир Бостон университетининг психология лабораториясида бир ярим йил ассистент бўлиб ишлаганман-ку. Ана ўша пайтда мен ҳайвонлар ҳаётининг турли шарт-шароитларига кўникашлари масаласини ўрганган эдим. Мана энди, кейинги содир бўлган воқеани эслар эканман, экспериментал методнинг имкониятлари ғоят чекланган эканини равшан кўриб турибман. Ҳар ҳолда, уларни миқдор жиҳатидан таҳлил қилишнинг иложи бўлмаган эди, ёлғиз жуда-жуда чекланган кўламда — тажриба йўли билан...

— Тезроқ бўлсанг-чи!— деб унинг сўзини бўлди Джерри.

— Қўлимдан келганича ҳаракат қиляпман. Ташналик қийнаяпти мени.

— Крандан сув ичиш мумкин эмас. У пивога ўхшаб кўнғир тусда ва ундан сийдик ҳиди келади. Қудуқни бўлса ўқувчилар булғаб ташлашган. Қоровул сувни анализ қилдиргани Кливлендга юборган экан, у ёқдан қисқа: «Сизнинг отингиз диабет касалига йўлиқибди» деган жавоб келибди.

Бобо хўрсинди:

— Шўринг қурғур мактаб... Сен қаҳва учун сувни қаёқдан олган эдинг?

— Қорни эритдим. Тайёрмисан?

— Ҳозир бўламан...

Бобо хонага кўнгли ғаш, авзойи бузиқ ҳолда нигоҳ ташлади.

— Бундай алфозда жўнаб қолиш одобдан эмас,— деди руҳи тушиб Бобо.— Мистер Тэккер бизга қандай ишонган эди-я!..

У ҳар эҳтимолга қарши озиқ-овқат шкафини очиб қаради. Сухари солинган халтани олар экан:

— Сенингча қалай, манави халтани йўлга олсак бўлармикин?— сўради у.

— Олавер!

— Демак, бу ўғирликка кирмайди, а?

— Йўқ, кирмайди. Меҳнатимиз эвазига олаётган ҳақ бу.

Джерри қанддонда қолган бир неча чақмоқ қандни ҳам ағдариб олиб, сухарили халтага соларкан:

— Бу маошимизга қўшимча ҳақ,— деди.

Психолог оғир хўрсиниб, донишмандларча деди:

— Ҳозир одамлар қилган гуноҳлари ҳақидан бўлак ҳамма турдаги ҳақни оширишни ва қўшимча ҳақ берилишини талаб қиладиган бўлиб қолганлар.

— Қани, кетдикми?

— Ҳозир...

Бобо гўё бир нимани излаётгандай, хонани синчиклаб қарашда давом этди. Бехосдан кўзи дераза рафида турган бир қути талька порошокка тушди. Уни дарҳол қўлига олди.

— Яна бирпас тўхта-чи. Мен ботинкамни ечиб, бармоқларим орасига талькдан сепиб олай.

— Унинг нима кераги бор?

— Юриш қулайроқ бўлади. Ахир, Пэйнсвиллга қадар сал кам саккиз миля юришимиз кераг-а!

Джерри эшик томон бир қадам ташлаб, тантанали оҳангда деди:

— Бу сафар биз пиёда эмас, машинада йўлга чиқамиз.

Маънавий сархушлик ҳамиша Бобода маънавий карахтлиқ уйғотарди. У рухсат этилмаган ва ўзи ўйлаб кўрмаган ишни қилишни хушламас эди.

— Йўқ, Джерри. Бу гап кетмайди. Бундай қилиш ашаддий ўғриликнинг худди ўзгинаси!

— Нега, ахир? Биз мактаб машинасидан фойдаланиш ҳуқуқига эгамиз-ку.

— Машинадан фойдаланиш ҳуқуқи уни ҳайдаб қочиб кетиш учун берилган эмас.

Джерри ўй суриб қолди. Ҳурматли китобхон қисса-

миз давомида Джерри Финнинг биронта арзигулик жиноят қилмаганини яхши билади. Аммо ҳозир, ҳа, ҳа, ҳозир ана шундай жиноятга қўл урмоққа тайёр турарди. Уни ҳақорат қилишди, лақиллатишди, шарманда-сини чиқаришди, бу нарса Джерри қалбининг чуқур бир бурчагида хўрланган иззат-нафси учун ўч олишга ўхшаган бир ҳис уйғотди. У ўқувчиларга умуммаданий бойликларини зўр мардонаворлик билан сингдиришга ҳаракат қилди. Бу келтирган фойдаси эвазига энди у маълум даражада ўзини улуш олишга ҳақли деб ҳисобларди. Мактаб машинасини миниб кетиш, унинг фикрича, худди ана шу улуш ўрнига ўта оларди. Джерри шериги юзига тик боқаркан, хотиржам деди:

— Дўстим, агар биз Пэйнсвиллга қадар машинада борсак, барибир, шунда ҳам кундузги меҳнатимиз ҳақини қоплолмайди. Бошқача қилиб айтганда, биз ҳамон оладиган ҳақимизни қисқарган, яъни уни бир қисминигина олиб, жабр тортган бўламыз.

— Ҳозир умуман, ҳамма ерда маошлар қисқаряпти, ёлғиз гуноҳлар учунгина тўланадиган ҳақ қисқармаган, — эътироз билдирди психолог.

— Бу доно фикрни сен ҳозиргина айтган эдинг.

— Чамамда, шунга ўхшаган нимадир дедим, лекин фақат бунинг аксини айтувдим. Илмий равишда асослаб беришим мумкинки, бир фикрни ифода этишнинг тахминан оламда беш минг хил усули бор.

— Бобо, сен генийсан!

— Одатда ўлган одамларнигина гений деб аташади.

— Қандай бахтки, сен тирик бўла туриб генийсан.

— Бир соат муқаддам мен чиндан ҳам генийлар кампаниясига қўшилишимга оз қолувди.

Джеррининг сабр косаси тўлди.

— Бу сафсатани, балки биз беҳуда давом эттираётгандирмиз?— зардаси қайнаб деди у.— Агар сенинг ана шу доимий бачканалигинг, ўтакетган майдакашлигинг бўлмаганда, мен сени ўн чандон ортиқ ҳурмат қилардим.

— Майли, мен бачкана, майдакаш бўла қолай, лекин у бизни жиноятдан сақлаб қолса бўлгани.

Джерри Бобо ёнига жудаям яқин келиб, юзини юзига олиб борди-да:

— Мен сени жиноят йўлига тортишни истамайман,— деди жиддий қиёфада,— бу нарса, барибир, сен

билан мени конгрессмен бўлишимизга ёрдам бермайди. Ишнинг биргина осон йўли бор, биз мактаб машинасини вақтинча қарзга олиб, унда Пэйнсвиллгача борамиз. У ерда бирон кишини топиб, машинани орқасига қайтариб юборамиз. Қани айт-чи, бунинг нимаси қонунга хилоф иш бўлади?

Бобо кумушсимон сочларини баттар тўзғитиб, жавоб қилди.

— Йўқ. Қонун фақат ўзига адвокат ёллаш имконига эга бўлган одамларнигина муҳофаза қилади. Сен билан биз бундай имкониятга эга эмасмиз.

— Бобо! Наҳот, сен бурнингдан нарини кўра олманган бўлсанг? Модомики, биз бирон қонунга хилоф иш қилмаётган эканмиз, бизга юристнинг нима кераги бор?

— Одамлар нега судга тушадилар? Миллионлаб киши худди ана шу қонунларни билмагани учунгина ўзини ҳибсда кўради. Жиноят қонуни бозори чаққон қолбасага ўхшайди: сен унинг нимадан ясалганини билганингдан кейингина жирканиб қарайсан.

Зинадан қадам товуши эшитилиб, шу онда эшик тақилламай очилди. Мистер Редмэн кириб, бошидан шляпасини ҳам олмай:

— Хўш, иш бундоғ,— деб гап бошлади,— мен мактаб аравасини итариб йўлга олиб чиқиб қўйдим. Энди сизлар биронта ўткинчи машинадан салгина итариб юборишни илтимос қиласизлару, унинг моторини юргизиб олиб, кетаверасизлар. Шундан кейин...

Мистер Редмэн бир дам сўздан тўхтаб, кейин яна давом этди:

— Бизга икки кун чамаси каникул қилиб олишга тўғри келади. Жаноблар, сизлар, мен нима демоқчи бўлаётганимга тушуниб турибсизлар, шундайми? Лекин бу ҳақда лом-мим демаслик маъқул. Агар истак бўлса, шаҳарда бир-икки кун ўйнаб қолишларинг ҳам мумкин. Бобо нимадир демоқчи бўлаётганини билдириб, йўтала бошлаган эди, Джерри ундан слдинроқ гапни илиб кетди.

— Жуда соз, мистер Редмэн. Ўзимиз ҳам ҳозиргина йўлга чиқмоқчи бўлиб турган эдик.

Фаррош машинанинг калитини Джеррига бериб, Бобога мурожаат қилди:

— Профессор, сизга ҳам икки кунгина дам олиш зиён қилмайди.

— Албатта,— жавоб берди Бобо.— Жуда соз бўлди...

— О' кэй, жаноблар! Яхши ўйнаб келинглар! Омадларингни берсин!

Фаррош хонада тахир пиво ҳиди таратиб чиқиб кетди. Бобо итоаткорлик билан:

— Бўпти бўлмаса, кетдик,— деди.— Бугун ҳавонинг яхшилигини айт...

У яна бир бор деразага қаради, унинг ёнига келди-да, қўлига талькали қутини олиб:

— Сенингча, манавини олишим мумкинми?— деб сўради.

— Албатта мумкин,— жавоб қилди Джерри.— Лекин, нима кераги бор сенга уни?

— Ҳар қалай, пиёда юришга тўғри келиб қолса...

Джерри хўрсинди. Бобо ботинмайгина қутичани чўнтагига солиб, сухарили халтани қўлтиғига қисгач, савол назарида Джеррига қаради. У бош ирғади. Улар гўё жиноят содир бўлган жойдан қочиб кетаётгандай, жадал уйдан чиқишди. Соф қалбли, беиш, бошпанасиз ва ҳатто ҳисоб-китобини олмаган икки ўқитувчи ана шундай йўлга чиқдилар. Улар ўз ўқувчиларини овутиш вазифасинигина ўтовчи ўқитувчиларнинг имтиёзли кенг табақасига мансуб эмас эдилар. Шунингдек, уларни колледжлар ва университетларнинг профессорлари билан ҳам тенглаштириб бўлмасди. Бу профессорлар ана шу олий ўқув юртларига ёш студентлик вақтида кириб шу бўйи бир умр унда қолиб кетадилар. Булар эса тасодифан, ҳа, мутлақо тасодифан, ҳаётнинг ўзи барпо этган, ҳеч қачон ҳокимиятга қўйилмайдиган улкан бир оппозицияга тушиб қолган эдилар.

Эркин тарбия жамияти хайр-эҳсонлар ҳисобига яшовчи хусусий бир ташкилот бўлиб, унинг фойдаси учун тўрт юздан ортиқ хотин-қизлар қўл-ҳунар тўғарақлари ва ёрдам жамиятлари ишлар эди. Хотин-қизларнинг қўл-ҳунар тўғарақлари қанча кўп ташкил қилингани сари эркакларга ўз пайпоқларини ямаш ва кўйлақларини ювиш шунча кўп тўғри келмоқда эди.

Бундан уч йил муқаддам маҳаллий фермерлардан бири мактабга автомобиль тақдим этган эди. Бу — 1915 йилда чиқарилган, ҳаммага таниш форд маркали машина эди. Джеррини ҳамшиша қадимий ёдгорликлар қизиқтирарди. Аммо Бобо лимузинга шубҳали тикилиб,

унинг эшигини очиб ичига қаради. Олдинги ўриндиқ эски қоп ва газеталар билан ямалиб, амал-тақал қилиб ўтиришга мослашган эди. Ҳар бало уйиб ташланган орқа ўриндиқда занглаб кетган белкурак, темир лом, бир қучоқ сим (йўлда ремонт қилинса керак бўлади) ётарди. Бобо бошини қимирлатди:

— Ҳа, кўринишининг унча мазаси йўқ. Хўш, ким рулга ўтиради?

— Менда машина ҳайдаш ҳуқуқини берадиган рухсатнома йўқ,— деди Джерри.

Улар фаррош катта йўл ёқасига чиқариб қўйган машинага тушдилар. Энди мотор юргизилса бас, жўнаш мумкин. Бобо стартерни босди. Аммо алмисоқдан қолган машинадан садо чиқмади. Улар йўлга чиқиб, бутун умидларини яна ўзларининг бош бармоқларига тикдилар. Бироқ, ўткинчи машиналарнинг осор-атиқага ҳушлари йўқ эди, улар эскигина мактаб форди ёнидан мағрур учиб ўтиб кетардилар. Бечора форд эса жиндаккина рағбатлантирувчи турткига муҳтож эди.

Ниҳоят, аллақандай янги бир енгил машина йўлда қолиб кетган сайёҳларга беғараз ёрдам кўрсатиш ниятида тўхтади. Ҳозирги замоннинг бу мўъжиза машинасида тўрт одам ўтирарди. Рулни бошқариб келаётган жентельменнинг кўзлари мулойим, овози йўғон, лаби устида ипдай мўйловчаси бор эди. У дўстларимизнинг ўқитувчилар эканини эшитган замон уларнинг машиналари юрмаётганини ва озгина силжитишга муҳтожлигини пайқаб олди.

— Машинага чиқиб ўтиринглар, мен тез юриб келиб, уни итариб юргизвораман,— деди у ўз машинаси ойнасини кўтариб қўяркан.

Бобо рулга ўтириб, шайланиб турди. Джерри унинг ёнига жойлашди.

— Бахтимизга яхши ҳамки бояги талькани ёнингга солиб олган экансан,— деди Джерри.— Ҳар эҳтимолга қарши-да.

— Тароқдаги сочдан бошдагиси қимматроқ,— жавоб қилди Бобо.

Автомобиль қурилишининг ҳурматли ветерани шарақлаб, тарақа-туруқ қилиб турган жойидан қўзғалди. Бобо газ берди, сцеплениени босди, тезлик коробкасининг қийшиқ ричагини у ёқ-бу ёққа айлантирди...

— Сцепление ишдан чиққанга ўхшайди,— деб қўйди у худди қойил қиладигандай.

— Энг муҳими, бизнинг шу топда олға қараб кетаётганимиз,— деди Джерри.

— Передача коробкеси ҳам бузуққа ўхшайди.

— Ке, кўнглингга яқин олаверма. Балки мактаб машинасини ОСВнинг кенжа фаришталари ишдан чиқаргандир?

— Ҳозирги пайтда фаришталар фақат осмондагина бўлади.

Бобонинг сўзларини гичирлаш, жаранглаш, гумбурлаш босиб кетди. Шўринг қурғур кекса форд чок-чокидан сўкилиб, тўкилиб тушай дерди. У умри бино бўлиб ана шундай даҳшатли пойгани сира кўрмаган эди. Илгарилари — ўзи янги туғилган олтин ёшлиги йилларида ҳам, сут заводига бидон ва якшанбалик мактабга хўжайиннинг болаларини ташиб юрганда ҳам бундай шиддаткорликка асло дуч келмаган эди.

— Мотор ишляптими?— сўраб қолди Бобо.

— Нима сўраётганингни эшитмаяпман.

— Қулоқ солиб кўр-чи, моторимизнинг овози чиқяптими?

— Билиб бўлмапти... мунча тез ҳайдамасанг савилни!..

— Мен ҳеч нарса қилаётганим йўқ: мен ҳайдамаяпман, мени ҳайдаб кетишяпти...

Шу алфозда икки миля йўл босилди. Бирдан тезлик пасайиб, дўстона ёрдам бераётган машина тўхтади.

— Хўш, қалай, мотор ишлаб кетдими?— сўради кичик мўйловли кўнгилчан одам.

— Йўқ,— жавоб қилди Бобо.— Мотор жудаям совиб кетганга ўхшайди. Сиз яна озгина ҳозиргидай машинамизни ҳайдашиб беролмайсизми?

У истеҳзоли жилмайиб, ҳеч нима демади. Лекин ўзи, ҳар қалай, бутун ҳаётларини болалар тарбиясига бағишлаган, бир озгина одамга ўхшаб яшаш учун қўшимча даромад топиш ниятида ўзларини аямай, бундай мушкул сафарларга чиқишга мажбур бўлган ана шу икки одамга беихтиёр ҳурмат ҳисси сезмоқда эди. Меҳршафқат деган инсоний туйғу ана шу кўнгилчан одамда яна бир ёрдам бериш истагини уйғотди. Уқитувчиларнинг кексайиб қолган жийрон оти ҳорғин кишнаб, яна югуриб кетди. Аммо соф дил ўқитувчилар бундай завқ-

ли тезлик нашъасини узоқ сура олмадилар. Ноқулай ўриндиқ секин-аста жойидан кўчиб, сирғаниб ҳадеб «юриб» кета бошлади. Қудратли тарақ-туруқ оламни бузиб, қулоқларни битирай дерди. Пэйнвилль ҳам яқинлашиб қолди. Ҳаракат анча жонланиб, улкан реклама тахталари цивилизациядан дарак бериб, кўзни қамаштира бошлади. Яна бир-икки миля юрилиб, улар шаҳарга кириб бордилар. Машинанинг юриши секинлашиб, орқа ўриндиққа уйиб ташланган бир қучоқ занглаган сим ўзининг ғирчиллаган жаранг-журунги ўйинидан тўхтади. Беғараз ёрдам қилаётган кўнгилчан одам тегишли илтифотни кўрсатиб бўлганига қаноат ҳосил қилиб, ўқитувчилар машинаси қатига баробар келганда ён ойнани туширди-да:

— Бакларингда бензин борми?— деб қичқирди.

Бобо шу топда кулгига дахли бўлмаган масхарабозга ўхшарди.

— Менимча, бўлиши керак, жаноб. Ҳамма нарса жойида...

— Машинани йўл ёқасига олиб чиқиб тўхтатинг.

Джерри тормозни босди, аммо яшариб кетган қария тўхташни хаёлига ҳам келтирмай, олға чопишда давом этди.

— Тормоз ҳам ишламайди,— шивирлади Бобо дўстининг қулоғига.

Ахир оқибат инерция кучи заифлашиб, машина тўхтади. Эркин тарбия системаси мактабининг соф дил педагоглари машинадан тушиб, уюшиб қолган оёқлари чигалини ёзиш, беҳаловат ўриндиқдан кўкариб кетган орқаларини силаш, бир нафас тоза ҳавода нафас олиш имконига эришдилар. Ҳимматли кўмакдош машина, жило берилиб сайқалланган ёнбошини ялтиратиб форд қаршисига келиб тўхтади. Тўрт нотаниш одам бу тарихий ҳаракат воситаси — қадимий мўъжизани кўргани машиналаридан чиқишди. Бу мўъжиза худди штопорга ўхшарди. Унинг ташқи қиёфасиёқ маълум даражада кишининг кайфини чоғ қилиб, лабларда кулгу уйғотарди.

— Афтидан, моторингиз бузуққа ўхшайди,— деди бояги мулойим боқувчи хушмўйлов эркак.

Унинг кичик мўйловчаси ҳозир ҳам аввалги ҳолатида қолган, аммо қараши энди ўткир ва шубҳали эди.

— Жаноблар, сизлар қаёққа кетаётибсизлар?— йўғон овозда сўради у.

- Ғарбга,— жавоб берди Бобо.
- Балки сизларда бензин йўқдир?
- Ҳозир кўрамиз...

Бобо сим билан боғлаб ташланган капотни очар экан, энди ўзини ким бўлиб кўринишига эътибор қилмасди. Унинг қўллари қалтирар, бурни учиди турган кўзойнагини ҳадеб тузатиб олар эди. Ниҳоят, Бобо капотни очишга муваффақ бўлди. Очди-ю, бутун камчилик дарҳол билинди: машинада моторнинг ўзи йўқ эди. Мўйловли киши бирдан Бобонинг ёқасидан олди:

— А, демак, сен мени лақиллатмоқчи бўлган экансан-да! Қани айт, мақсадинг нима эди, мен сен билан бошқача гаплашиб қўяман!..

У психологнинг ёқасини қўйиб юбориб, титраб турган иягига чунон мушт туширдик, Бобо гандираклаб бориб, мактаб машинасига суяниб қолмоқчи эди, йўғон овозли эркак чап қўли билан уни ушлаб қолиб, йиқилишига қўймай, ўнг қўли билан яна мушт солди. Джерри дўстига кўмаклашгани ўзини отди. Бироқ болғача йўқлигидан у ожиз эди. Джерри психологнинг нуруний юзини ҳимоя қиламан деб, жағига, айни вақтда кўкрагига шундай шиддатли зарб едик, унга бардош беролмай ағдарилиб тушди, бир неча фурсат ҳушсиз ётди.

Қуёш қорларни эритар ва моторидан ажралган, паचाқлаб ташланган эски машина устига ўзининг ёқимли нуруни сочар эди. Уша куни эрталаб ўқувчилар машинанинг моторини суғуриб олиб, қудуққа ташлаб юборган эдилар. Унинг қиммати ҳам Уэсли Кэтзервуд мактаб фаррошига ёзиб берган тўрт минг долларли чек ичига кирар эди.

УН САҚКЗИНЧИ БОБ

Джеррининг бир хотин қўлига тушгани ва Бобонинг ўз бахтига ёки психологияга умид боғлашига қўйиб бергани...

Эсни оғдириб, доводиратиб қўйган зарбдан кейин ўзларига келган дайдилар машинага чиқиб, кесак бўлиб қолган ияқларини ишқалаб силай бошладилар. Улар худди давлат комиссиясига ўхшаб анчагача бир қарорга келолмадилар. Дайдилар хаёл оламига шўнғиб кетиб, ҳавойи қасрлар қурдилар, сира амалга ошмайдиган ва ўзларининг шу топдаги мавқеларига асло тўғри

келмайдиган режалар туздилар. Шундан сўнг худди пьесалардаги каби, ҳар ким нимага интилиши, ўзининг мақсади тўғрисида ўйлаши кераклиги маълум бўлиб қолди. Бобо Чикагога, «хобо»лар қиролининг тож кийдириш маросимига кетаётган эди. Джеррининг эса бораётган жойи ва бу сафардан асл мақсади ҳали аниқ эмас, мажхулликнинг қуюқ тумани орасида яшириниб ётар эди. Джерри ўзининг латофатли хотинчаси билан ҳеч ниманинг ташвишини қилмай, насия ва қарзлар ҳисобига туппа-тузук яшай бериши мумкин эканига қарамай, ўрта Фарбга бирон иш қидириб йўлга чиққан эди. У ана шундай чуқур умидсизлик бошланган ва юраги сиқилиб, қизиғи йўқ, сийқа дақиқаларга тушиб қолган маҳалида хотинини соғинарди, аввало эркак бўлгани учун ҳам уни яхши кўрарди. Джоан фақат хотин бўлгани учун тушунибгина қолмай, уни севиш ҳам керак эди.

Шу сабабдан Джерри орқага қайтишни ўйлаб қолди. Лекин Бобо бу қадамни мутлақо тентаклик ва но-жўя деб топди. У гапга тўн кийгизиб, шахталар макони бўлган Миннесота билан Мичиганнинг беқиёс-бепоён водийларини, ана шу шахталардан бирида Джерри хиропрактика ёрдамида ўзининг ажойиб келажагига эриша олишини роса таърифлаб берди.

— Ҳар бир кончининг белида бирон лат еган жой бўлади,— деди Бобо.— Улар ер остидан темир билан мис қазиб олишади. Сен бўлсанг уларнинг умуртқаларидан доллар қазиб олишинг керак.

— Менда Исаак Риверснинг клиникасидан бўлак жойда хиропрактика билан шуғулланиш учун расмий рухсатнома йўқ-ку,— жавоб берди бу таклифга Джерри.

— Ундай бўлса, ўқитувчи бўлиб ишга кирасан-да, хиропрактика билан йўл-йўлакай шуғулланаверасан. Америка халқининг кўпчилиги худди ана шундай қўшимча даромад ҳисобига яшайди. Сухари егинг борми?

— Йўқ, раҳмат. Егим келмай турибди.

— Қанд-чи?

— Ҳушим йўқ. Қанднинг фойдаси фақат тишни ишдан чиқаради.

Бобо ўзи кўтариб келаётган қопчиқдаги ноз-неъмат билан нафсини қондириб, йўлга пухта тайёргарлик кўра бошлади. У ботинкасини ечиб, бармоқлари орасига тальк порошоги сепди, ботинкасини яна қайта кийиб,

кечга қадар кам деганда йигирма миля йўл босишга ваъда берди.

Улар эски машинани ташлаб, йўл ёқасида яна бош бармоқларини ишга солар эканлар, ҳеч қандай виждон азоби сезмадилар. Уларнинг жавобгарлик ҳисси, беғараз ёрдам кўрсатиб алданган одамнинг дайдилар билан одатдаги америка тили — мушт ёрдамида гаплаша бошлаган ондаёқ изсиз йўқолган эди. Улар мактаб машинасини миниб жўнаш ва уни дуч келган жойга ташлаб кетиш унча ҳам катта жиноят эмаслигини яхши билишарди. Бинобарин, яхшилик, эзгу иш, Арасту таъбирича, ҳамиша икки ёвузлик ўртасига жойлашган бўладики, шунга қараб, улар ҳам ўзларини гуноҳсиз ва саховатли одамлар, деб ҳис этмоқлари мумкин эди.

Дайдилар ўз тажрибаларига суяниб, ўткинчи машинага миниб олиш шаҳарга кириб келаётгандан кўра ундан чиқиб кетаётганда осонроқ эканини яхши билардилар. Шундай бўлса ҳам улар омадларини бир синаб кўрмоқчи бўлдилар. Ниҳоят, уларга бахт кулиб боқди. Тўғри, бу бахт фақат оғиз қийшайтириброқ боқди. Аллақандай яхши кийинган бир жувон сарғиш енгил машинада ёлғиз келарди, у ўзига ҳамроҳ олишни истаб, машинасини тўхтатди. Хоним ёнбош ойнани тушириб, йўл ёқасида турган икки эркакка қаради-да:

— Қаёққа кетяпсизлар?— деб сўради.

— Ғарбга, ҳурматли хоним,— жавоб берди Джерри ва очиқ ойна ёнига келиб энгашди.— Машинамизнинг мотори бузилиб қолди, уни ремонтга ташлаб келишга тўғри келди.

Бобо очиқ ойнадан ичкарига қарашга тирешди, аммо ташаббусни ўз қўлига олган Джерри ичкарини тўсиб олганди. У Бобонинг кўрсатмасига амал қилиб, янги ролга кирди. Модомики, ҳаётнинг ўзи бошдан-оёқ артист ўйинидан иборат экан, демак, у ҳам ўзининг ана шу ролидан тўла-тўқис фойдаланиши мумкин.

— Яхши қиз, сиз бизга пича ёрдам кўрсатолмайсизми? Биз бечора бир қашшоқ артистлармиз, сизнинг олижаноб кўмагингизга фақат ташаккуримиз билангина ҳақ тўлаймиз.

Жувон Джеррининг кўзига тик боқиб, жилмайди. Бу оддий ва сохта жилмайишга ўхшамас эди. Жувон ҳали хийла дўмбоққина бўлиб, ёши йигирма беш ёки

элликларда, юзига пардоз тортган, қорачадан келган хотин эди.

— Қандай артистсиз?— сўради у.

— Ашулачиман. Исмим Тино Росси...

— Джерри!— хитоб қилди ўртоғи орқасида турган Бобо.

— Ҳа, ўртоғимнинг оти Джерри,— сира тап тортмай давом этди Джерри.— Джерри Ковак. Контробас чалади. Назаримда, уни сиз танисангиз керак?

— Йўқ, билмайман,— жавоб қилди жувон Бобога кўз қирини ташлашга тиришиб.

Бироқ Джерри гавдаси билан ўртоғининг юзини тўсиб олди. Бундай қилишига сабаб, Бобонинг артистлик қобилияти йўқлигини, уни шу топда янги ролга кира олмаслигини Джерри яхши биларди. Бобонинг ўзи эса билибми, ё билмайми, фақат ягона бир ролни — ишсиз қолган психология профессори ролини яхши бажармоқда эди. Бир сафар у ҳаётида бошқа ролни — юқори ҳақ олувчи ғишт терувчи ролини ўйнамоқчи бўлди-ю, лекин тез орада у артистдан томошабинга айланиб қолди.

— Мен фақат биттангизни олиб кетишим мумкин,— деди жувон.

— Биттамизни?

— Ҳа, фақат бир кишини. Эҳтимол, сизни.

— Лекин икковимиз ҳам ғарбга кетаётган эдик. Биз бирга эдик...

— Барибир, мен фақат битта йўловчи оламан.

Джерри ойнадан четланиб, савол назарида Бобога қаради.

— Хўш, қайси бирингиз кетадиган бўлдингиз?— сўради жувон. Унинг саволида совуқ ифода эшитилди.

— Иккимиз ҳам кетмаймиз,— деди Джерри.— Бирга кетмоқчимиз.

— О' кэй,— қуруққина деди жувон ва машинаси ойнасини кўтарар экан, қўшиб қўйди:— Сизларга айтдим-ку, фақат битта эркакни олишим мумкин.

— Бўлмаса, сен кета қол,— деди Бобо ўртоғига.— Менинг бир ўзим қолсам, машинанинг олиши осонроқ бўлади. Чикагода учрашамиз.

— Унинг қайси ерида?

Бобо чўнтагидан ёғи чиқиб кетган конверт олиб, унга жадал кўз югуртириб чиқди-да, кейин Джеррига кўрсатди.

— Нажот Армиясининг қидириш бюросига кириб, мени суриштириб топасан. Мана адрес. Мен Чикагога кечи билан икки ҳафта ичида етиб оламан.

Джеррининг кўзлари маънос боқарди, унга йўлда турган-битгани ортиқча юк бўлган ўз ҳамроҳидан ажралиш оғир ботмоқда эди. Жувон бетоқат оҳангда сўради:

— Қани, қайси бирингиз кетасиз?— бу савол кескин янгради.

— Мен,— деди Джерри ва ўртоғи билан қуюқ хайрлашди, машинага чиқиб жувон ёнига ўтирди.

Машина йўлга тушди. Психолог ғамгин қўл силки-тиб йўл ёқасида қолди. Салдан кейин қўлтиғида сухари халта, оёғининг бармоқлари орасига тальк сепилган Бобо шахдам қадам ташлаб олға қараб кетди. Аллақачон бошланган қиш офтоби юзларни ёқимли силар, кечаси ёққан қор кўзни қамаштириб ялтирарди. Бобо сухари кемириб, ўзининг ингичка, йўлбоп психология ҳассасига таяниб, текис қадам отиб борарди. Ҳар замонда ўзига-ўзи мингирларди:

— Бу хотин зоти жуда ғалати бўлади, рости билан ҳам ғалати. Баъзилари ўз хатти-ҳаракати билан мақсадига эришади, бошқалари йиғлайди, йиғлаб туриб мақсадига эришади, лекин барибир, доимо ўз айтганига эришади...

Юқорида биз профессор Минвеген психолог эди, деб кўп марта қайд қилиб ўтган эдик. Эҳтимол, худди шу сабабга кўра у одамларни ажрата олмасди. Джерри Финн психолог эмас-у, лекин у ҳам одамларни яхши билмасди. Унда хотинларни мафтун этувчи нимадир бор эди. Айниқса, ўрта ва ундан каттароқ ёшдаги хотинлар неча марталаб ўзлари забт этилганларидан кейин уни забт этар эдилар.

— Менинг номим Ирен Болдин,— деди жувон, улар Пэйнсвиллни босиб ўтиб, Кливлендга борувчи катта йўлга чиқиб олганларида.

— Меники — Джерри... э, кечирасиз, мен сизга ўртоғимнинг оти Джерри деб айтмоқчи эдим. Менинг отим...

— Тино Росси,— кўмаклашиб юборди жувон.— Мен қаердадир сизнинг отингизни эшитганман.

— Радио орқалидир.

— Эҳтимол.

Джерри унинг юзига разм солди. Жувон қўғирчоққа ўхшар ва хийла гўзал аёл эди.

— Машинангиз жуда серсавлат экан,— деди Джерри орага тушган кўнгилсиз сукутни бузиб.

— Озгина эскиган. Утган йилги модел-да.

— Яна, ўзингиз машинани яхши ҳайдар экансиз.

Жувон жилмайиб, ҳамсуҳбатига ялт этиб қараб қўйди.

— Мистер Росси, бирон қўшиқ айтиб бермайсизми менга?

Джерри чўчиб тушди. У ўзининг артистлик қилаётганини аллақачон унутиб қўйган эди.

— Бугун овозимнинг мазаси йўқроқ,— минғирлади у.

— Унда, хиргойи қила қолинг! Мен хиргойи қилганини яхши кўраман.

— Менинг врачим ашула айтишни тақиқлаб қўювди.

Жувон машина юришини секинлатиб, йўл ёқасига олиб чиқиб тўхтатди.

— Бўлмаса, нима қилиб берасиз?— назокат билан сўради у. Джеррининг кўз олди қоронғилашиб кетди. Бу албатта, кучсиз кўзойнак таққани оқибати ёки меъёридан ортиқроқ ичиб юборгани учун эмас, балки Ирен Болдиннинг димоқни ёрувчи атир ҳиди ва қўллари гўё бехосдан хиропрактикнинг шамолдан ёрилиб, дағаллашган қўлига тегиб кетганидан содир бўлди. Жувон ҳамроҳига сигарета таклиф этаркан:

— Бу ердан Кливлендга яна йигирма минутлик йўл қолди,— деди.— Агар, хоҳласангиз, сизни олиб бориб қўяман.

— Жон дердим, Болдин хоним, фақат сизга малол келмаса.

— Бугун ҳеч ёққа шошилаётганим йўқ.

— Кливлендда турасизми ўзингиз?

— Йўқ, Пэйнсвиллда.

— Пэйнсвиллда? Биз аллақачонлароқ ундан ўтиб кетдик-ку!

Ирен Болдин юзида Мона Лизанинг сирли жилмайиши пайдо бўлди.

— Менинг озгина бўш вақтим бор. Эрим савдо иши билан Нью-Йоркка кетган. Мистер Росси, илтимос қи-

ламан, бирон ашула айтиб беринг. Хиргойи қилсангиз ҳам майли!

Джерри йўталиб, кекирдагини қашлади ва бошини чайқади.

— Рост гап, бугун томоғим сал оғриб турибди...

Қуёш машинанинг олд ойнасига тушиб, уларнинг юзини қиздира бошлади. Кайфиятлари ҳам бир қадар ноаниқ вазиятда эди. Джерри ўзини ҳеч қандай воқеа бўлмаётган, биров уйига қулф тешигидан қараётган одамдай ноқулай сезмоқда эди. У сигаретани кулдонга қўяркан оҳиста деди:

— Болдин хоним, сизни озгина овора қилиб қўйганим учун беҳад афсусдаман, сиз энг олий иззат-икромга ва муҳаббатга муносиб аёлсиз.

Жувонга меҳмондўст Амур ана шу ашулачи сўзи ва овози билан гапираётгандай туюлди. У имо-ишорали, шама қилиб айтилган гапни ажратиб олишни яхши биларди. Ирен шўрлик шу топда ашулачининг қандай муҳаббат тўғрисида гапираётганини билиб турганга ўхшади: у кўзга кўринмайдиган кичик тешикчага ўхшаш енгил ва муқим муҳаббат тўғрисида гапирмоқда эди.

— Мистер Росс...

— Росси, — тузатди Джерри.

— Мутлақо тўғри. Қани, ҳарфма-ҳарф айтинг.

— Эр-о-эс-эс-и. Росси.

— Мистер Росси, агар истасангиз, сизни Қливлендга элтиб қўйишим мумкин.

— Овора бўлманг, сиз учун жуда тескари йўл...

— Ҳеч-да. Менинг озгина бўш вақтим бор. Мен битта ҳам хотин-қизлар жамиятига аъзо эмасман.

Болдин хоним моторни юргизиб, улар яна йўлга тушдилар. Узоқ фурсат ҳеч ким лом-мим демади. Моторнинг сокин гувиллаши кишига хуш ёқарди. Кулдондан эса кадило¹дан чиқаётгандай сезилар-сезилмас тун кўтарилиб, таралмоқда эди. Джерри жувоннинг машинани беҳосдан ёнбошдаги тор кўчага бурганини кўриб қолди. Бу кўчада на реклама тахталари, на бўшаб ётган пиво шишалари, на яқин орада бирон тиккайган уй кўринарди! Болдин хоним машинани яланғоч эманзор ёқасида тўхтатди.

¹ Черковда ибодат вақтида бухўр тутатадиган идиш.

— Мана энди озгина гап сотиб ҳордиқ оламиз,— деди у худди эски қадрдонлардай.— Бу йўл қиш ойлари сокин ва хотиржам бўлади. Мана кўряпсизми, қор тозалайдиган машинадан кейин бу ердан ҳали ҳеч ким ўтмаган.

Джерри қандайдир аҳамиятсиз, лекин очигини айтганда, бирмунча дадил жавоб қилиб, хавотир ичида унинг нима дейишини кута бошлади.

— Сиз, афтидан ўртоғингизни йўлга ташлаб келганимдан хафага ўхшайсиз?— деди у гўё кечирим сўраётгандай.

— Йўқ, асло, Болдин хоним.

— Мени Ирен деб атай беринг. Уни ташлаб келишга мажбур эдим. Ҳамма гап шундаки, биз Пэйнсвиллдан ўтишимиз керак эди. Бу ерда менинг танишларим кўп. Машинада иккимиз ўтирганимизни кўрганлар мени бирорта дўсти билан ўтиб кетяпти, деб тахмин қилади. Борди-ю, икки эркак орасида кўришса, мени меъёрни билмасликда айблашлари мумкин.

Джерри меъёрни билмасликнинг бу гапга нима дахли борлигига тушунмади. Жувон унинг қотиб қолган тасаввурини уйғотишга уриниб кўрди. У ашулачининг билакларидан маҳкам ушлаб, унинг кўзларига тикилар экан, шама қилиб ўтирмай дангал деди:

— Мен артистларни жуда яхши кўраман. Нима учун мени ўпмаяпсиз?

Джерри хотини тўғрисида ўйлаб қолди, унинг бемаъни сафсаталари, сира адо бўлмовчи ҳикоялари эсига тушиб кетди-ю, ўзича минғирлади:

— Болдин хоним...

— Ирен деявер!

— Ирен хоним... мен уйланганман...

— Менинг ҳам эрим бор. Тўртинчи эрим бу. Агар у менга етарли миқдорда нафақа тўлашга розилик берса, мен шу заҳоти ундан ажраламан. Лекин у ўлардай хасис, қурумсоқ. Қани кел, ўпишайлик!

Аллақандай номаълум сабабга кўра Джеррининг бўсаси суст, эҳтироссиз чиқди. Эркакларга сираям хос бўлмаган бундай ландовурлик (одатда ахлоқ тушунчаси билан черков буни ибрат олса арзийдиган эзгу ва олижаноб фазилат деб қарайди) Болдин хоним ҳис-туйғусини чуқур ҳақорат этди.

— Сен хотинлар билан ҳаминша шундай уятчанми-

сан?— эркалаган овозда сўради у. Унинг юзида бир-бирига зид бўлган кулгили ифода намоён бўлди: у шу топда эндигина ўн етти баҳорни кўрган иффатли ўқувчи қизга ҳам, аллақачон олтмишдан ошиб кетган кўшмачига ҳам ўхшарди.

— Йўқ...— салмоқланиб, тили чайналиб, жавоб берди Джерри,— ҳамини эмас...

— Ҳа, албатта, сен балки, хотинлар билан тез-тез алоқада бўлиб турсанг керакки...

Болдин хоним ўзининг жумласи охирини ашулачи тўлатади, деб кутган эди, аммо у ҳақиқий одамга ўхшаб анқов чиқиб қолди, миясини ишлатмади. Ундаги бундай лапашанглик, хотини Джоаннинг ҳаддан ташқари эпчил ва уддабурунлиги натижасида пайдо бўлганди. Джерри ҳозиргача ҳам ўша қисқа фурсатли никоҳ меросидан: фаолиятсизлик, сусткашлик ва ланжлик балосидан қутулолмай келарди. Иккинчи бўса ҳам ўлардай суст, жонсиз чиққач, Болдин хоним сигарета тутатиб, хотиржам ва совуққонлик билан:

— Машинанинг олд ойнаси қиров бойлаб қолди. Чиқиб шуни артиб қўйиш сизга малол келмайдими?— деди.

У ашулачига бир парча замша¹ берди ва зажиганиени ёқди. Джерри машинадан чиқиши билан жувон эшикни ёпиб, очиқ ойнадан:

— Кливлендга тахминан олти чақирим қолди,— деди.

Машина жўнаб кетди. Олам фуқароси Джерри Финн эса йўлда қоққан қоziқдай қаққайиб қолаверди...

* * *

Қуёш аллақачонлароқ чироғини ўчириб, ожиз ярим ой борлиқни ёритишга қодир эмасди.

Кливлендда қийинчиликлар ҳақида тасаввурга ҳам эга эмас эдилар. Шаҳарнинг қоқ ўртасида неон чироқлар пар-пар ёниб кўзни олар, хароба кулбаларда эса орзулар қаноти куйиб кул бўларди. Ресторан ва майхоналарда одамлар вақтларини қандай ўтказишни билмай, зерикиб ўтиришарди, қашшоқлар эса тун бўйи турли хил ҳашаротларни ўлдиришга вақтлари етмай, эрталабгача ухламай чиқардилар.

¹ Буғу терисидан ишланган юмшоқ чарм.

Нью-Йорк Централ Систем темир йўл вокзали рўба-
рўсида йўловчилар поездга чиқиш олдидан бир стакан
вино ёки бирон шиша пиво ичиш учун кириб ўтадиган
«Тони майхонаси» бор эди. Унинг эгаси — савдо-сотиқ
ишининг пири, бундан саккиз йил муқаддам Чикаго
шаҳрида ўз ўтмишидан бутунлай юз ўгирган француз
хоним эди. У қисқа фурсат ичида, агарда хотин киши
оммавий фаолият билан шуғуллана бошласа, бу омма-
вий фаолият кутилмаганда кенг оммалашиб кетиши
мумкин эканини амалда кўрсатди. Унинг кичик майхо-
наси тез-тез газета саҳифаларига тушиб турарди. Хо-
ним ўз мижозларининг ёшини ҳамма вақт ҳам суришти-
риб ўтирмасди. Шу туфайли балоғатга етмаган ёшларга
спиртли ичимликлар сотгани учун тез-тез штрафлар
тўларди. Майхона ўз бекаси ёшлигида севиб қолган
йигит хотирасини абадийлаштириб, унинг номи билан
аталарди. Хоним майхонага Тони номини қўйиш билан
муҳаббатнинг сабр-қаноатли эканини, сидқидилдан се-
вишнинг гўзаллигини ва маълум даражада савдо иши-
даги ўз истеъдодини намоён қилган эди.

Мижозларнинг бири келиб, бири кетар, фақат, улар-
дан баъзиларигина маст бўлгунча ичиб, шу ерда қолиб
кетишарди. Бироқ бугун одатдаги тартиб-қоидадан сал
чекиниш юз берди. Майхонанинг доимий мижози, ҳар
ҳафтада кам деганда икки марта жўнаб кетиш олдидан
кириб, бир стакандан шерри майи ичувчи мистер Мар-
тин Лурье бу гал ҳеч ёққа ошиқмас эди. У буфетнинг
пештахтаси олдида узоқ фурсат пинакка кетиб ўтирди-
да, кейин майхонанинг энг бурчагидаги кичик столга
кўчди. У ўрта ёшли, автомобиль страхование жамия-
тининг инспектори, табиати нозик одам эди. Юз-кўзи
ҳам суғурта агентига мансуб, бўйни ингичка, худди
кувдан чиқиб турган ўгир дастасига ўхшарди. Оғзини
бамисоли тугманинг тешиги дейсиз. Ўзи башанг, яхши
кийинади, ичиш масаласида, агар ўрни келиб қолса,
асло бўш келмайди. Ҳозир унинг кайфи бузуқ эди. Хо-
ним ҳам ҳали унинг хафалиги сабабини суриштириб
улгурмай, фақат лаблари билангина кулиб, суғурта
агентининг қадаҳини кетма-кет тўлдириб бе-
рарди.

Мистер Мартин Лурье шаробга кўз ёшларини оқи-
зиб ўтирар экан, ҳар сафар майхона эшиги очилганда
ёки автомат граммофон пластинка алмаштирганда бо-

шини кўтариб қараб қўярди. Унинг кўзи хонимдан бир қултум вино илтимос қилаётган нотаниш одамга тушиб қолди. Нотаниш одамнинг ташқи қиёфасига қараб, унинг жамиятда тутган ўрнини аниқлаб олиш хийла маҳол эди. Бир қарашда, у америкалик ялангоёққа, яна бир қарашда онласи катта-ю, даромади кичик мактаб ўқитувчисига ўхшарди. Нотаниш одам нозик ифода-далар билан яхши тилда гапирмоқда эди. Баъзи-баъзида унинг талаффузидан Британ ороллари-нинг салқин шамоли эсиб қоларди. Хоним нотаниш одамни бепул меҳмон қилишдан бош тортганда, мистер Лурье олиҳиммат бўлишга бел боғлади. Бундай диёнатли қадамдан ғам-андуҳ бемажол қилиб қўйган оёқларига кучмадор киргандай бўлди. У нотаниш одамни ўз столига таклиф этиб, номини ҳарфма-ҳарф айтиб чиқди. Узининг қисқача таржимаи ҳолини, онласи тўғрисидаги маълумотларни айтиб бергач, аламли кўз ёшларини ортиқ тўкмади.

Нотаниш одам бу маълумотларни миннатдорчилик билан тинглаб, ўзи ҳақидаги энг муҳим нарсаларни очиқ сўзлаб берди. Турган гап, у баъзи фактларни салгина бўяб, баъзиларини сал андавалаб ўтди. Чунки, у тўғри гап инсон юрагига кириб исинганича узоқ вақт совуқда қолиб кетишини биларди. Ана шу сусткаш ҳақиқат оёғига этигини кийиб бўлгунича ўктамун чакқон, шум ёлғон яланг оёқ, югуриб-елиб, бирпасда ўз ишини битириб келади.

— Менинг номим Финн,— деди нотаниш одам.— Эф-и-эн-эн — Финн. Джерри Финн. Медицина профессори. Менинг тасодифан пулсиз қолганим сизни таажжубга солаётган бўлса керак, а?

Мистер Лурье чиндан ҳам таажжубланмоқда эди. Чунки у профессорнинг бундай тасодифан пулсиз қолиши хусусидаги батафсил ва ҳаяжонли ҳисобни дарҳол эшитишга муяссар бўлган эди. Профессор Финн Нью-Йоркдан ўзининг хусусий машинасида йўлга чиқибди. У Чикагога, врачларнинг навбатдаги съездига кетаётган экан. Очигини айтганда, барибир бу беҳуда ташвиш, бундай конгрессларда ҳеч қачон ҳеч нимани ҳал қилиб бўлмайди. Қилган ишлари фақат шуки, кўричакнинг чувалчангга ўхшаган ўсиғи, одамнинг узоқ ўтмишда хом гўшт еб, дарахтларда яшаган давридан мерос, унинг нишонаси эканини аниқлаб берди, холос.

Гап шу, ҳурматли жаноб! Демак, Чикагога етиб олиш керак эди. Йўлда одам қулоғи эшитмаган даҳшатли бўрон бошланиб қолди. Профессорнинг бежирим катталак машинаси атиги бир неча чақирим йўл босмай, симёғочга бориб урилди. Қаерда дейсизми? Оҳ, жаноб! Энди у жойнинг қаердалигини эслаш жуда маҳол. Хотирада қолган нарса фақат бу воқеани Пэйнсвилль билан Кливленд орасида содир бўлгани. Автомобилни ремонтга жўнатиб, профессор пиёда биронта меҳмонхона, қўноқ жой ёки ресторан излай бошлайди. Шу пайт уни қароқчилар талайди. Умуман, кунда бўлиб турадиган воқеа. Ахир, ўзингиз ҳам билсангиз керак. Ёлғиз ўтган йилнинг ўзида Америкада икки миллион олти юз минг босқинчилик, талаш ҳодисалари юз берди. Бу ҳали гапнинг ҳаммаси эмас! Босқинчилар ўз қурбонларини ўласи қилиб уриб, йўлнинг қоқ ўртасига ташлаб кетишади. Аммо профессор жисмоний бақувват одам-да, собиқ спортсмен, узоқ масофага юриш бўйича мукофотлар эгаси, табиатнинг беомон қонунларини зигирча писанд қилмай пиёда, тушунярсизми, жаноб, пиёда йўлга тушди! Тунга қолмай Кливлендга етиб олай деб, ҳеч қаерда тўхтамай, ўн беш милядан ортиқ масофани пиёда босиб ўтади.

— Мана энди олдингизда ўтирибман,— деб ўз ҳикоясини тамом қилди Джерри. Унинг ҳикоясида ўзини реклама қилиш фикри мутлақо сезилмади. У ҳамсуҳбатидан жавоб кутарди.

Кутганидай ҳамсуҳбати ҳам дарҳол жавоб қилди. Мистер Лурье бир нафасга ўзининг ғам-андуҳларини унутиб, ошиқич ундан сўради:

— Машинангиз қайси компанияда страхование қилинган эди?

Профессор Финнга бош қашишга ҳам вақт қолмади, у шу заҳоти:

— ЦАСОВЗАЧПда,— деб жавоб берди.

— Қаерда, қаерда?

— ЦАСОВЗАЧПда.

— Бундай жамият борлигини биринчи эшитишим. Унинг тўла, расмий номи нима? Идорани қисқартмай тўла айтилишини кўзда тутяпман.

— Хусусий практика билан шуғулланувчи врачларнинг марказий автомобиль-суғурта жамияти.

Мистер Лурье бошини чайқади.

— Рост, мен бундай жамиятни сира эшитган эмасман.

— Қизиқ гап! ЦАСОВЗАЧП — бу ахир дунёдаги энг катта ва энг машхур суғурта жамияти-ку!

— Йўқ, у дунёдаги энг катта ва энг машхури эмас. Қани, ҳозир кўрамыз.

Мистер Лурье чўнтагидан қизил муқовали кичик китобча олди. Бу автомобилларни суғурта қилиш бўйича агентнинг календари бўлиб, у ҳар бир календарга муносиб равишда замон билан ҳамқадам ва ҳамнафас эди.

— Менинг китобимда бундай жамият йўқ,— деди мистер Лурье.

Джерри кўзини қисиб, навбатдаги ёлғонни ўртага ташлади:

— Мистер Лурье, сизнинг календарингиз нечанчи йилники?

— Утган йилники. Лекин унга янги қўшимча ҳам илова қилинган.

— Сўнгги илова қачон қўшилган унга?

— Ҳозир айтаман. Уч ой муқаддам. Шундан бери янги жамият тузилгани йўқ.

Джерри юзида ғолиб одамнинг жилмайиши порлаб кетди. Унинг қичқириб юборишига оз қолди.

— Ҳамма гап шунда-да, мистер Лурье! ЦАСОВЗАЧП атиги бир ҳафта бурун ташкил этилди. Ҳа, айтмоқчи, мистер Лурье, агар сир бўлмаса ўзингизнинг нима иш қилишингизни, касбингизни билсам бўладими?

— Марҳамат. Мен Америка автомобиль бирлашмасининг вакили ва икки автомобиль суғурта жамиятининг районлараро инспекториман.

Джеррининг кўзлари пир-пир учди, у гап мавзуини тезроқ бошқа ёққа буришга шошилди. У ўз тажрибасидан яхши биладики, ёлғондан қутулмоқ учун ўзгага ёлғон гапириш имконини бериш керак. Бобо билан улфат бўлиб юриб, унда бировлар гапини тинглаш истеъдоди ғоят кенг ривож топган эди. Ҳозир ҳам кичкина бир қувлик уни яна тингловчига айланишига кўмак берди. Ғам-ғусса қаддини букиб қўйган суғурта агенти бир нафасда ҳиссиётга берилиб, бадани вино таъсиридан хийла қизиб, қуйидаги воқеани гапириб берди:

— Назаримда, боя ҳам айтувдим, мен асли Толе-

дода туғилганман. Гапнинг сирасини айтганда, менинг қаерда туғилганимнинг ҳеч қандай аҳамияти йўқ. Ота-онам ҳам худди бошқа ота-оналарга ўхшаган эди, ўзим бўлсам барча сезгир одамлар сингари кўнгли юмшоқ, нозик табиат одамман. Ҳар ҳолда, бир ойда икки марта черковга бир доллардан садақа қиламан, ҳар рожество¹да нажот Армияси фойдасига эски кийим-бош хайр қиламан. Боя айтиб ўтганимдек, хотиним ва ўн тўрт ёшли битта ўғлим бор. Жуда чиройли бола ўзи. Аммо менга у бир томчиём ўхшамайди, лекин афтидан, унинг отаси бўлсам керак. Ҳа, шундай... ўз ўғлимнинг отасиман... Мана энди, ўша ўғлимдан, ягона суюкли фарзандимдан, Робертдан ажралиб турибман...

— Қандай дарддан набуд бўлди у?— эҳтиёткорлик билан сўради Джерри.

— Нобуд бўлди? Йўқ, у ўлгани йўқ, қочиб кетди. Бугун тушда уйдан қочиб кетди. Ҳамма айб ўзимда. Биласизми, гап бундоғ бўлди. Кеча кечқурун икки кунлик сафардан уйга қайтиб келдим. Хотинимни ўпиб, ухлагани ётдим. Ўғлим мен билан гаплашмоқчи эканини айтди. Мен унга: «Эрталаб гаплашармиз» дедим. Эрталаб қаҳва ичиб туриб, газеталарни кўздан кечириётган эдим, ўғлим ботинмайгина: «Дада, сенда озгина ишим бор эди», деб қолди. Мен унга газета оша кўз ташлаб сўрадим: «Сен юз-қўлингни ювдингми? Менга қара, эҳтиёт бўл, кўйлагингга қиём томади», шундай деб, газета ўқишда давом этдим. Бирдан, кутилмаганда қаҳвани дастурхонга тўкиб юбордим. Турган гап, бу менинг айбим, аммо ўғлим юзидаги жилмайишни кўриб, ғазабим қўзиб кетди. Унга: «Роберт, наҳотки, онанг сенга дастурхон тепасида озгина бўлсин ўзингни тута билишни ўргатмаган бўлса? Қани, оёқ остида ўрмалашмай, мактабингга жўна!» дедим. Шунда Роберт ўтирган жойидан ирғиб туриб, онаси билан кўз уриштирди-да, алланима тўғрисида гаплашиб олди, кейин яна бир марта менга яқинлашмоқчи бўлди. У менга: «Дада, ростдан ҳам сен билан гаплашиб олмоқчи эдим...» деди. Бу гапдан баттар жаҳлим чиқиб, койиб бердим: «Наҳотки, сен дадангни хотиржам ўтириб, бир чашка қаҳва ичишига қўймасанг? Қандай ишинг

¹ Христианларда Исо туғилган кун муносабати билан бўладиган диний байрам.

борлигини мен яхши биламан: маълум гап, яна пул бер деб аврайсан. Ёки ёмон баҳо олдингми? Балки ўқитувчилардан бизни чақиртирган қоғоз олиб келгандирсан? Ё футбол командасига ёзилмоқчимисан?»

Роберт дафтар-китобини йиғиштирар экан: «Бошқа болаларнинг дадалари бунақа эмас», деди. Мен газетани улоқтириб, унга қараб бақирдим: «Бунақа эмас? Сен даданга гап қайтаргани қандай ҳаддинг сиғди, бу нима қилиқ?!»

Хотиним орага тушиб, алланима деб изоҳ бермоқчи бўлди, лекин у ҳеч нима тушунтириб беролмади. «Қани айт, ярамас бола, нима керак сенга?» дедим мен ўғлимга. Роберт ботинкасидан кўзини олмай, синфида ўқийдиган аллақандай қизчага уйланмоқчи эканини айтди. Уйланмоқчи экан! Менинг ўғлим уйланмоқчи! Ун тўрт ёшда-я! Мен унинг юзига тарсаки тортиб юбордим, у лабини тишлаганича мактабига чопиб кетди.

Мистер Лурье яна ҳўнграб юборди, унинг кўз ёшлари виносига оқиб туша бошлади. Орадан бир дақиқа ўтмай дудуқланиб, давом этди:

— Кечқурун Роберт мактабидан қайтиб келмади. У одам юбориб, бизни ташлаб қочиб кетишга қарор қилганини билдирди. Шунда хотиним, ҳар куни ухлаш олдидан ўқийдиган китобим жойида, ётоқхонамда йўқлигини сезиб қолди. Бу китоб бутун оламга машҳур доктор Хинсейнинг «Эрсираган хотин» деган китоби эди. Орадан бир минут ўтмай, хотиним яна ёнимга келиб, ўзини йўқотган ҳолда жим туриб қолди. Яна бир янгиликни менга қандай айтишни билмасди: маълум бўлишича, ўғлим машинамизни ҳам ҳайдаб кетибди! Бу мен учун энг оғир зарба бўлди. Сиз, жаноб профессор, оталик ҳис-туйғуларига тушуниб турган бўлсангиз керак, албатта. Ҳаётимда ҳамма нарса аралаш-қуралаш бўлиб кетди. Бугун кечқурун мен Чикагога жўнашим керак эди, ҳатто, билет ҳам олиб қўйганман. Поезд бир соатдан кейин жўнайди. Лекин ўғлимнинг тақдири бир ёқли бўлмагунча мен қаёққа кетишим мумкин! Эҳ, қандай толеи паст одамман, бахтсизларнинг бахтсизи! Уғлимнинг қочиб кетгани менга кам деганда беш минг доллар зиён етказди. Эртага Чикагода яхши бир бизнес қилмоқчи эдим. Узингиз ўйлаб кўринг-а, жаноб профессор: беш минг доллар деган жонивор ҳазил гапми — шилқ этиб қўлдан сирғалиб чиқди кетди! Мен

шўрпешана бахтсиз бўлмай, ким бахтсиз бўлсин?! Болаларимиз бизга фақат қайғу-алам келтиришади...

— Ҳа, бу жуда оғир йўқотиш,— тасдиқлади Джерри суғурта агентининг оталик ҳис-туйғуси доллар билан чамбарчас боғланиб кетганини эшитиб.

— Энди поезд билетингиз ҳам фойдаланилмай қолар экан-да?— Йўл-йўлакай сўради «психиатр».

— Албатта. Лекин бу анави мен йўқотган беш минг олдида денгиздан томчи!

Джерри «хобо» мактабини, харобалар сабоғини бекор ўтамаган эди. У жуда зийрак, эътиборли ўқувчи эди. Қисқагина ҳаракатдан кейин суғурта агенти деярли зўрлаб Джеррига ўз билетини, ёнига беш доллар қўшиб яна визит карточкаси — фамилияси, иш жойи, адреси ёзилган қоғозчани тутқазди. Табиий гап, профессорнинг ёнида шу топда бунга ўхшаш визит карточкаси йўқ эди, чунки қароқчилар унинг бор-будини шилиб кетишган эди. У соф виждонли одам сифатида суғурта агентининг қўйин дафтарига ўзининг номини, кўнглига биринчи бўлиб келган йўқ ердаги адресни ёзиб берди, унга Чикагодан дарҳол каттагина пул учун чек, хотинига телеграф уйга элтиб берадиган гулдаста юборажагини айтди. Профессор Финн булардан бўлак ҳам кўп нарсалар ваъда қилди. У ичган ўн стакан шерри майи уни жуда сахий ва ғоят обрўли одамга айлантириб қўйган эди. Энди Нью-Йоркнинг барча зебо-башанг хонимлари фақат унда даволанишади, сенаторлар унинг энг яқин ошналари...

Тўладан келган хоним — майхонанинг эгаси энди Джеррига қараб жилмаяр, аллақандай ўз касбига хос илтифотли сўзлар, француз, америкача нордон латифалар айтар ва ҳамма одамлар фақатгина битта маъно тушунадиган имо-ишорали қочириқлар қилар эди.

Мистер Лурье аллақачон врачлар бешинчи даража мастлик деб атовчи даражага етиб қолганди: у тинмай йиғлар экан, охири ухлаб қолди. Профессор Финн майхонадан иззат-обрўсини сақлаб, сал енгил гандираклаб чиқиб кетди. Орадан яна ўн минут ўтиб, у вагоннинг юмшоқ ўриндигига қулайроқ жойлашиб олди.

Икки соатдан кейин мистер Лурье хотинининг ғамхўр ва эркалаган овозидан уйғонди:

— Мартин, азизим, жонгинам, юр уйга кетамиз! Ҳамма нарса жойида. Роберт севган қизи билан ури-

шиб қолиб, ҳозиргина уйга қайтиб келди... У энди ҳеч қачон уйланмайман, деди...

УН ТУҚҚИЗИНЧИ БОБ

Ҳожатхона қулфининг бузилиб қолиб Джерри Финнга
иззат-обрў ва шон-шуҳрат қозонишга кўмак бергани

Поезд Чикагога тонготар паллада етиб келди. Джерри бир неча соат мобайнида қаттиқ ухлаб, бирталай қизиқ нарсаларни кўролмай қолди. У ана шу тонготардаги манзарага қаради-ю, худди эски этикдан балиқ мойи ичишни таклиф этишгандек эти жимирлашиб кетди. Бу ғоят кўнгилсиз манзара эди: ҳамма ёқда харобалар, чордеворлар, кўз илғаган бутун теварак атрофда бузуқ-ёриқ пастқам кулбалар қалашиб ётарди. Умрида бирон марта оқланмаган бечораҳол уйлар худди кўр одамдай бир-бирларига суюниб турарди. Бу жой — жамиятнинг ташландиқ қўйқалари ва «хобо»лар орзу қилган, уларнинг ҳар бири ватан учун ўз ўртоғи ҳаётини қурбон қилишга тайёр турган одамлар макони эди.

Сайёҳлар ана шу манзарани кўриб тўйиб томоша қилсин деб поезд юришини секинлатди. Қадимий Африка жунглиларининг ерли аҳоли авлоди тор ва қий-шиқ жин кўчаларда нонуштага бирон тишга босгудай нарса излаб, изғиб юришарди. Кафтдек ҳовлиларда, йўлак ва даҳлизларда қора танли одамларнинг оёқ яланг ва кўзларининг оқи порлаб турган уруғлари биж-биж қайнарди.

Йўловчилар бирин-кетин эшик томон юришди. Поезд юришини тобора секинлатиб, Ла Сааль вокзалида тўхтади. Джерри ўзининг шляпаси, ОСВнинг ўқитувчилар уйдан олган пальтоси, шунингдек, мистер Лурье инъом қилган беш доллар билан галстуги йўқолганини пайқаб қолди. Энг қизиғи шуки, галстукни тўппа-тўғри унинг бўйнидан ечиб олишган эди. Джерри буюмлар йўқолганини проводникка айтди. У бўлса Джеррига тасалли бериб, Чикагода ҳозир ҳаво иссиқлигини, шу туфайли бу ерда пальто билан шляпага унча эҳтиёж йўқлигини маълум қилди. Пальто билан шляпа бўлмағач, галстук учун сира қайғурмаса ҳам

бўлади. Йўқолган беш доллар масаласига келсак, про-
водникнинг фикрича, айниқса, ҳозир, инфляция бутун
рақамларни хаддан ташқари шишириб турган бир пайт-
да, у ҳақда, ҳатто, оғиз очиб ўтиришга ам арзи-
майди.

Джерри вагонда ҳаммадан кейин қолиб, юк полкалари
билан ўриндиқ остларини қаради. Лекин йўқотган нар-
саларидан ном-нишон топмади. Ўриндиқлардан биттаси-
нинг остида унутиб қолдирилган «Папкори» деган бир
қути маккажўхори парраги билан «Чикаго трибюн» газе-
таси ётарди, холос. У йўқотган буюмлари товонига унинг
ҳар иккаласини ҳам олиб, вагондан чиқди ва Ла Сааль
вокзалини тўлдирган оломон орасига сингиб кетди. Ку-
тиш залларидаги скамейкаларда негрлар кўзларини
юмиб, оғизларини катта очиб ётардилар. Уборщицалар
скамейкалар остини супуриб чиққанлари ҳамона вокзал-
даги тартиб-қондани кузатиб юрган полициячилар ухлаб
ётганларни уйғота бошлади. Джерри сочлари оқара бош-
лаган бир негр ёнига бориб ўтирди. У сўлғин, кекса бир
одам бўлиб, бундай узоқ умр кўришининг сири — сассиқ-
саримсоқда эди. Бу сирни у пинҳон тутмас эди. Унга
жиндак бўлсин яқинлашган ҳар қандай одам ўзини зўр-
ға оёқда тутиб қоларди. Сассиқсаримсоқнинг димоқни
ёрувчи ҳиди Джеррига гуп этиб урилиб, унинг кўнглини
ағдариб юборди. Джерри «Чикаго трибюн» газетасини
ёзиб, қўшниси олдини тўсди-да, эълонларга кўз югурти-
ра бошлади.

Негр хуррак ота бошлади. Бу унинг у ётган скамейка-
га ҳеч ким яқин келмасин деб қўллаётган мудофаа қуро-
ли эди. Унинг хурраги нодир, сира тенги йўқ оҳанг
чиқарар эдики, бундан фақат унинг ёлғиз ўзи ҳузур қил-
моқда эди. Джерри ўрнидан туриб, «Чикаго трибюн»ни
скамейкада қолдириб шаҳар айлангани кетди. Ҳамма
нарса унга беҳуда ва кераксиздай туюлди. Шу фурсатда
ўз ҳаётининг бемаънилигига, тушуниб бўлмайдиган да-
ражада беўхшов ва мантиқсиз эканига ҳеч қандай изоҳ
тополмай хуноб бўлди. Джерри худди катехизис сўзла-
рини ёдлаб олаётгандай тинмай: «Мен қаёққа кетяпман
ва нима учун?» деб сўрар, узоқларга, осмонўпар би-
ноларнинг қуббаларига тикиларкан, қорни очлигини
сезди.

Икки соатга яқин шаҳарда санқиб юриб, вокзалнинг
кутиш залига қайтиб келди. Кекса негр аллақачон

уйғониб, Джерри ташлаб кетган газетани ўқиб ўтирарди. Чамаси, у ҳозиргина сассиқсаримсоқни яна роса туширган бўлса керак, унга бир тош жойдан яқинлашиб бўлмасди. Ҳатто, энг ашаддий ҳид ҳам шу дамда чол оғзидан таралаётган терт исига бас келмасди.

Кутиш зали ҳамма вақтдагидай тиқилинч, тўс-тўполон. Одам демаганинг минди-минди. Афтидан, ҳали ҳеч ким ойга учиб кетмаганга ўхшайди. Джерри нари бориб, бери келиб юрди. Кейин азбаройи бекорчиликдан бадрафхона томон кетди. Ун минут чамаси навбат кутиб тургач, ниҳоят кичкинагина ҳужра унинг маҳрига тушди. Ҳужранинг оппоқ деворларида истаган ўрта даражали америкалик одам уйидагидан кўра кўпроқ суратлар бор эди. Бу суратларнинг бари шарму ҳаёсиз, машҳур «Мэйми Стоувер» китобини ҳам орқада қолдириб кетадиган суратлар эди. Доктор Хинсей, агарда ўз агентларини икки кунга жамоат ҳожатхоналарини кўргани юборганида, у эркакларнинг жинсий хулқ-атворини текшириш ва ўрганишда бениҳоя нодир материалларга эга бўларди.

Джерри ҳужрадан тезроқ чиқиб кетишга ошиқиб, эшик тутқичидан тортган эди, қулф бузилиб эшик очилмади. Джерри эшикни муштлаб, одамларни ёрдамга чақириб кўрди. Бироқ нима учундир кичик ҳужрадан эшитилаётган момақалдиуроқдай гумбурлашга ҳеч ким қилча эътибор қилмасди. Одамлар туғилган кунлариданоқ, олағовур, шовқин-суронга шундай ўрганиб, кўникиб кетган эдиларки, агар бехосдан жимлик чўкиб қолсагина ҳамма бесаранжом бўлиб, ташвишга тушиб қолади.

Джерри Финн тутқун бўлиб қолди. Шифтда кичкинагина туйнук бўлиб, ундан фақат мушук чиқиб кета оларди. У яна эшикни ура бошлади. Джерри тезроқ озод бўлишни, ҳужрадан соф ҳавога, одамлар олдига чиқишни истарди. Аммо нажот ҳадеганда келмасди. Джерри қамоқхонада ўтирганга ўхшарди, бу ерда ҳеч ким унга квартира ҳақини ошираман деб таҳдид қилмас, мангу дўзах азоби билан қўрқитмас эди. Умидсизлик унинг миясини банд этиб, энди оёқ-қўлини ҳам боғлади, тобора ҳолини хароб эта бошлади. У ўзини-ўзи ўлдиришга ҳам тайёр эди, лекин бу қадамдан ушлаб турган нарса жонига ўзи қасд қилиши ва ўзи бунга қўл уриши кераклиги эди. Джерри никоҳидаги хотини Джоанни эслади. Нафақа тўлаш учун ажойиб синов вазифасини ўтовчи бу

қонуний никоҳ уни Джоан билан ҳалига қадар маҳкам боғлаб турарди. Самовий соддаликнинг олижаноб, муқаддас камолоти бўлган Джоан охир-оқибатда эридан ажралиш, ундан кейин муҳаббатнинг қатъий ва қонуний баҳоси бўлиши нафақа олиш учун ҳамон Джеррининг қайтиб келишини кутиб ётган бўлиши керак.

Умидсизлик ўз орқасидан ожизликни етаклаб келди. Джерри унтаз-ҳалоҳона чаноғи қопқоғи устига ўтириб, ўтмишини ўйлаб кетди. Унинг ўй-хаёллари ёт юртга олиб келиб, қафасдан қўйиб юборилган бир гала кабутарлар сингари ўтмиш йиллари устидан бирин-кетин учиб ўта бошлади. Джерри кўзи олдида болалиги намоён бўлиб, меҳрибон онасининг мулоғим қўшиғи қулоғи остида жаранглаб кетди. Болалиқ хотираларига берилиб кетган Джерри чўнтагидан таъғини олди, девордаги рулон қоғоздан бир парча йўлчи иб, ана шу иккаласидан кичик, антиқа бир музика асбоби ясади. Бу асбоб — қадимий Нубия чўпонларининг найига ўхшаб нозик, титроқ, содда ва ғамгин овоз чиқарарди.

Ўзининг озод бўлишини кутиб, Джерри Финн ана шу янги асбобда Чикагонинг Ла Сааль театрида ҳали ҳеч ким, ҳеч қачон чалмаган фин халқ мушиқларини аста-секин чала бошлади. Ҳар ҳолда, бундай тароқда ҳали ҳеч ким чалмаган эди...

Замон ва даврдан ортда қолишни билмаган мистер Говард Эткесонни китобхонга таништириб ўтиришга ҳеч қандай зарурат бўлмаса керак! Уни ҳар бир одам билади, борди-ю билмаса, билиши керак — у граммофон пластинкалари ишлаб чиқарувчи жаҳондаги энг йирик компаниянинг бадий директори, омманинг дидини жуда яхши биладиган одам. Расм бўлиб, кенг ёйилиб кетган қўшиқларнинг минглаб ижрочилари унинг номини зикр қилганларида, оғизларидан бол томади, уни бошларига кўтариб, мақтайдилар. Агар мистер Эткесон бўлмаганда, улар ана шундай модага кирган қўшиқчи-ижрочилар бўлиб етишмас эдилар. Мистер Эткесон — маълум ва машҳур, олиҳиммат, сермурувват одам; у доимо бировдан бир нима олиб, уни иккинчи одамга маъқул қилади, айни вақтда ўзини ҳам унутмайди. Воситачилиги учун дурустгина улушни ҳамёнга уради. У адвокатнинг бебаҳо принципига, коммерсантнинг мантиқига амал қилади, қўлларини майин ва юмшоқ, юзи баркашдай, овози чўпон найидек ингичка бўлиб, бу овоз, қачон қараманг, фа-

қат бурун орқали ташқарига отилиб чиқишга интилади.

Ана шу тафсилотсиз ҳам кўпгина одамлар мистер Эткесонни яхши танийдилар. Мана ҳозир ҳам у қўлида жигар ранг портфель, Ла Сааль вокзалига келмоқда. У янги граммофон юлдузлари излаб Голливудга кетяпти. Синатра, Отри, Лита Роза, Ле Бакстер, Эдди Фишер, Билли Смит ва бошқа кўпгина ашулачилар ўзларига улкан бойлик орттирдилар ва ўз вақтида артистлик фаолиятларини тарк этиб, давранан чиқиб кетдилар.

Мистер Эткесон вокзалнинг пешайвонига кириб келганида дастхат олиш ишқибозларидан яшириниш учун шляпасини нақ кўзларигача бостириб кийиб олди. Бирдан у тўхтаб қолиб, қулоқ солди. Аллақаяёқдан, номаълум томондан номаълум музика садоси эшитиларди. Мистер Эткесон қулоқларига ишонмай, бошини сарак-сарак қилди. У олдинга бир неча қадам ташлаб ўтиб, яна турган жойига қайтди. Музика давом этарди. У жозибали, айна маҳалда ғамгин бўлиб, омманинг дидига қуйиб қўйгандай мос келтирилган кўринади. Мистер Эткесон ёнверига қараб олаётган бирон йўловчи ички чўнтагида кичик радиоприёмник олиб ўтаётган бўлса керак, деб ўйлади. Йўқ! Тахмини тўғри чиқмади. Музика пастдан, унинг оёғи тагидан эшитиларди. Мистер Эткесон ертўла деворларидаги сал қия очик турган дераза кўзларидан ичкарига қаради. Шундан сўнг гўё ечилиб кетган ботинкаси ипини боғлаётгандай энгашиб, деразалардан бири орқали ичкарига қаради. Унинг қулоғи оламдаги энг нозик куйни, бурни эса димоғни ёрувчи аммиак исини илғади. У деразадан нари кетаркан, ўзига ўзи деди:

— Флейтами? Йўқ! Бурғимикин? Йўғ-ей! Саксофон бўлса керак? Ухшамайди! Бўлмаса, нима бу?

У югурганча кутиш залига борди, бу ердан эркаклар ҳожатхонасига ўтди. Музика садоси тинди. Мистер Эткесон бу воқеа давомини ўйлар экан, кутиш залига қайтиб полициячидан ёрдам беришини сўради. Улар эркаклар ҳожатхонасига кириб келишганда энг четдаги, ташқарига чиқадиган девор тагидаги ҳужрачадан ёқимли музика садоси эшитилди.

— Ушатда!— хитоб қилди мистер Эткесон қўли билан кичик концерт залини кўрсатиб.

Ҳужрача ёнига яқин келиб, у эшикни оҳиста тақиллатди. Музика шу заҳоти бўлиниб қолди.

— Кимсан?— бўкирди шошилиб етиб келган полициячи.

— Мен,— ҳорғин ва ботинмайгина айтилган жумла эшитилди ичкаридан.— Қулф бузилиб, қамалиб қолдим, чиқолмай ўтирибман.

— Нима учун у ерга музиканг билан кириб ўтирибсан?— суриштирди полициячи.

Ҳужрачадан жавоб бўлмади. Унинг ўрнига полициячига мистер Эткесон:

— Бундай аҳмоқона саволлар берманг!— деди.— Сиз, ахир, яхши билишингиз керак, бу жой қабрга ўхшаган нараса. Вақти соати етгандан кейин ҳеч нарсага қарамайди одам. Яхсиси, эшикни очиб беринг!

Полициячи қулфни тортиб кўрди, эшик очилай демасди.

— Эшикни синдиришга тўғри келади,— деди ҳокимият вакили ва лом излаб кетди.

Бироқ у бу дағал қуролни излаб топишга улгурмади. Полициячи кутиш залида ўзининг эски таниши Отмичка Дик (Очағон Дик) лақабли машҳур Дик Гомерни учратиб қолди.

— Қани, мен билан юр, бир эшикни очиб берасан!— деди унга полициячи.

— Ҳозир ёнимда асбобим йўқ,— жавоб берди ўз ишининг устаси Дик.— Қандай эшик экан ўзи?

— Ҳожатхонанинг эшиги. Энг оддий автомат эшик.

Шартли озодликка қўйиб юборилган қулф бузар бир нафас хаёл суриб турди-да:

— Бўлмаса бир энлик сим ёки хотинларнинг сочига қадайдиган шпилька, ҳеч бўлмаса бирон мих топиб беринг,— деди.

Ҳокимият вакили бундай топшириқдан сал норози бўлса-да, ҳар қалай, бир негр аёлидан унинг шпилькасини олишга эришди. Уни шу заҳоти мистер Гомер қўлига тутқазди.

— Қани, эшикни кўрсат!— буюрди мистер Гомер.

Полициячи қулф ишларининг моҳир устасини эркаклар ҳожатхонасига бошлаб келди. Бу ерда уларни кутиб турган мистер Эткесон ёпиқ эшик орқали мистер Джерри Финн билан қизғин суҳбатлашмоқда эди. Бу суҳбат шундай чуқур илдиз отган эдики, мистер Эткесон ўз портфелидан шартнома варақаларини олиб шу дамнинг ўзидаёқ уни тўлдиришга киришмоқчи бўлиб тур-

ганди. Лекин уларнинг бу ширин суҳбати бир нафасга, ҳа, атиги бир нафас ҳам гапми бир дақиқага бўлинди, холос. Бу Дик Гомернинг сочга қадайдиган шпилька билан биринчи маротаба эшик очиши эмас эди. Ақл бовар қилмайдиган моҳирлик билан у шпилькани у ёқ-бу ёққа эгди-да, калит ўрнига солди-ю, эшик ланг очилиб кетди. Ҳайрат ва ҳаяжонда қотиб қолган маҳбус қимир этмай, унитаз қопқоғи устида ўтирар, ўз халоскорларига киприк қоқмай тикилиб турарди.

— Қандай асбобда чалаётган эдингиз?—қизиқишдан юраги ёрилай деган мистер Эткесон шошилинич сўради.

— Қани, кўрсат ошна. Бўл дейман сенга, тезроқ кўрсат, ўша чалаётган асбобингни!—бўкирди полициячи.

— Менда ҳеч қандай асбоб йўқ,—деди соддалик билан Джерри.

— Ўзингни жинниликка солма!—қиққирди полициячи Джеррини бу ажойиб музикахонадан судраб чиқараркан.—Барибир, сени иқроор бўлишга мажбур этамиз.

Дик Гомер заҳархандалик билан жилмайиб қўйди. У Чикаго полициясини жуда яхши биларди. Джерри ночор назарда мистер Эткесонга тикилди.

— Нима учун дағдаға қилипсизлар менга?—сўради у титроқ овозда.

— Жамоат жойида маданий бетартиблик қилганингиз учун,—жавоб қайтарди полициячи ва Джеррининг енгидан ушламоқчи бўлган эди, орага мистер Эткесон тушди.

— Сиз аралашманг,—деди у полициячига.

— Ҳали шунақами!..—минғирлади барваста, жуссадор тартиб-қоида жонкуяри.

— Ҳа, энди сиз ўз ишингизга кетавering.

— Бир доллар беришингизга тўғри келади,—сўз қистирди қулф очиш устаси.

Мистер Эткесон чўнтагига қўл солиб, илиниб чиққан бир ҳовуч майда пулни унга узатди. Шундан кейин ўзининг баркашдек юмалоқ юзига ёрқин жилмайиш олиб, Джеррига мурожаат қилди:

— Сиз мени ниҳоятда қизиқтириб қўйдингиз, ҳа, ҳа, жуда қизиқтириб қўйдингиз...

Полициячи Джеррига яна таҳдид қила бошлаган эди, мистер Эткесоннинг жаҳли чиқиб кетди. У орқасига бир неча қадам чекиниб, кейин чопа келиб, полициячини

музика хонасига итариб киритиб, эшикни шақ этиб ёпиб қўйди. Сўнгра Джеррига қаради:

— Қани юринг, биз сиз билан яхши бизнес қилишимиз мумкин.

Кичик ҳужрачадан болахонадор сўкиш, сўнгра зўр бериб эшикни итариш эшитилди. Бироқ қулф яна ёпилиб қолиб, ҳеч қандай итариш, туртиш, силташ, муштлаш билан эшикни очиб бўлмади. Мистер Эткесон билан Джерри баҳаво бинодан дарҳол чиқиб кетишди. Улар чиқиб кетишар экан, қулоқларига полициячи билан Дик Гомернинг суҳбати чалинди.

— Мен ҳали уларга кўрсатиб қўяман!— ғазабдан қайнаб-тошиб бўкирарди полициячи.— Эшикни оч, Дик!

— Нима билан?

— Шпилька билан-да.

— Мен уни аллақачон ташлаб юборган эдим.

— Бўлмаса янгисини топ! Тезроқ бўла қолсанг-чи! Менинг навбатчилик вақтим ҳозир тамом бўлади.

Очагон Дик шу топда ўзининг эски зулмқашидан бирон нима ундиришга қулай имконият туғилганини яхши билиб турарди.

— Қанча тўлайсан?

— Бир чақа ҳам. Эшикни оч дейман, нақ кишанлаб қўяман.

— Яхши. Ундай бўлса кишан ура қол.

— Тўхта, бир доллар бераман!— қичқирди полициячи шу фурсатда ўзининг иложсизлигини сезиб.

— Жуфт бўлса, майли.

— Муттаҳам, товламачи! Қараб тур ҳали, сени бир боплаб савалатмасамми!

— Ол райт! Бўлмаса савалата қол. Мен кетдим.

— Йўқ, йўқ... Кетма! Икки доллар бераман.

— Масала равшан,— деди қулф очишнинг устаси чўнтагидан кичик очқич олиб, эшикни очар экан.

* * *

Джерри яп-янги кадиллак машинасининг олдинги ўриндиғида мистер Эткесон билан ёнма-ён ўтираркан, ўзини яна буюк имкониятлар мамлакатида эканига қаттиқ ишонч ҳосил қилди.

— Мен Голливудга бормоқчи бўлиб турган эдим,— деди мистер Эткесон,— лекин эртага борсам, биров қўлимдан ушлаб қолармиди! Шундай, мистер Финн, боя

айтганимдек, сизнинг музикангиз мени қизиқтириб қолди. Агар, борди-ю, уни муваффақиятли лентага ёзиб ола билсак, унда сизга ҳеч қачон хор бўлиб хиропрактика ёки педагогика билан шуғулланиб ўтиришга тўғри келмайди.

Джерри ўзининг қисқача таржимаи ҳолини мистер Эткесонга рўй-рост гапириб берди. Улар энди граммофон музикалари Халқаро бирлашмасининг студияси томон кетмоқда эдилар.

Улар Шимоллий Мичиган авенюга кириб боришганда машиналар тўпланиб қолган тирбандга дуч келдилар. Тезлик соатига ўн беш миляга тушиб қолди. Мистер Эткесон ўз ҳамроҳига парникда етиштирилган бодрингдай келадиган сигара тутди ва бўлиб ўтган, иштирокчилари ҳали ҳам ҳаёт қизиқ бир воқеани гапириб берди:

— Алабамада пахта етиштирадиган бир ферма бор. Унда Мириам Нэккербоккер деган ёшгина қиз ишларди. Ўзи жуда ёқимтой эди. Алабаманинг ўғит ишлаб чиқарадиган бир заводи бундан уч йил муқаддам гўзаллик конкурси ўтказди. Нимаям бўлди-ю, ана шу Мириам Джозефина Нэккербоккер конкурсда ғолиб чиқди. Тезак хоним дарҳол Голливуднинг эътиборини ўзига тортди. Унинг учун махсус «Фермернинг жозибали қизи» деган сценарий ёзилди. Фильм жуда катта шов-шувга сабаб бўлди. Бетти Бонди хоним (бу Нэккербоккернинг артистлик тахаллуси эди) кутилмаганда ўзининг табассуми билан донг таратди, шуҳратига шуҳрат қўшилди. Сиз, балки унинг суратларини тамаки буюмларда ва пиво рекламаларида кўрган бўлсангиз керак? Чиндан ҳам унинг табассуми беқиёс, жозибали эди. Шу сабабдан ҳам кинопродюссерлар унинг табассумини юз минг долларга страхование қилдирдилар. Ҳар қандай одам ҳам суратга тушаётганда, албатта кулиши эътиборга олинса, турган гап, бу ғоят катта бойлик. Гап мана шундоғ, хўш, ундан кейин-чи? Ундан кейин Бетти Бонди учун: «Жаҳондаги энг жозибали табассум» деган махсус киносценарий ёзилди. Худди мана шу ерда сира кутилмаган ҳодиса рўй берди: Бонди хоним тўсатдан бутунлай кулмай қўйди. Кинопродюссерлар, фильм директорлари, мухбирлар, страхование жамиятининг вакиллари ва реклама ходимлари уввало уриндилар, ўзларини минг ёққа урдилар, ҳатто, Бонди хонимни қитиқлаб кўрдилар, барибир уни илжайтира олмадилар. Аксинча, у зўр бериб кўз ёши

тўқар, ғам-ғусса ичида қайғулар ва кўриниши ҳам одамнинг раҳмини келтирарди. Шундан сўнг врач чақиришди. Врач Бонди хонимга одатда бериладиган саволлардан бир нечасини берди.

— Нима учун кулмайдиган бўлиб қолдингиз? Бонди хоним, ахир, табассумингиз миллионлаб доллар туршини биласизми?

Бонди хоним стол устига ишора қилди. Стол устида унинг муҳлис ва муҳибларидан келган бир тўда мактублар-оташин, эҳтиросли, кўкларга кўтариб мақтаган, тел-балик билан ёзилган хатлар ётарди.

— Ахир куйда беш юз ва ундан ортиқ мактублар олиб турганимдан кейин, қандай қилиб кулишим мумкин?— деди ғамгин Бонди хоним.

— Сиз бундан бениҳоя хурсанд бўлишингиз керак,— доктор унга тасалли беришга урина бошлади.

Бонди хоним ҳасратли бош ирғаб, ҳўнграб йиғлаб юборди.

— Мен хурсанд бўлолмайман,— деди у.— Чунки мен ўқишни ҳам, ёзишни ҳам билмайман...

Граммфон музыкаси Халқаро бирлашмасининг студияси улкан фирма биносининг ўн олтинчи қаватига жойлашган эди. Мистер Эткесон Джеррини ғоят серҳашам қилиб жиҳозланган кабинетига бошлаб кирди. Кабинет деразасидан камбар поёндоздай осмонўпар бинонинг ёнбоши, ойнасиз ва рангпар девор кўзга ташланарди. Мистер Эткесон ғоят ғайратча... доимо ҳаракатдаги киши бўлиб, одамлар билан долларни ишга солиш йўлини яхши биларди. У икки техникни чақириб, уларга қисқагина кўрсатма берди-да, кейин Джерри томон ўгирилди.

— Қани, бир синаб кўрайлик-чи, сизнинг овозингиз лентага қандай тушар экан. Сиз нотани ҳам биласизми?

— Биладан... умумий тарзда...

— Яхши. Мен сизга боя йўлда келаётганимда айтган эдим, оммабоп, енгил мазмундаги қўшиқларни айтиш учун катта овозга эга бўлиш шарт эмас, овоз бир октавадан сал ортиқроқ бўлса бас. Шунинг ўзи кифоя. Қуйнинг софлиги бир оз бузилиши мумкин, чунки шу аснода янги ритм туғилади. Ҳозир бизга, мистер Финн, янгилик, ҳа, янги нарса керак. Хўш, бир ҳаракат қилинг, ўзингизнинг нимага қодир эканингизни кўрсатинг.

Мистер Эткесон ўзининг топилмасини техниклар қў-

лига топшириб, дам олгани диванга ўтди. У, номи ҳеч шак-шубҳасиз жаҳон музыкаси тарихига кириб қолувчи ҳозирги замон музыка ёзувининг оташин ва довюрак Колумби эди. Аллақандай Тосканини, Вальтер ёки Стоковскийлар, турган гап, эътироз билдиришлари мумкин, бу борада улар бутунлай бошқа фикрда бўлишлари эҳтимол, лекин бунинг ҳеч қандай аҳамияти йўқ, чунки уларнинг фикрлари ҳеч қачон жамоат фикри, кўпчиликнинг фикри бўла олмайди: демократия учун улар бутунлай хавф-хатарсиз.

Лентага ёзиш бошланганини билдириб, девордаги сигнал лавҳачанинг қизил чироғи ёнди. Мистер Эткесон динамикни бураб, бутун вужуди билан қулоққа айланди. Янги пайдо бўлган қўшиқчи биринчи навбатда «Тугилган кунимдан буён ҳасрат чекаман» деган фин халқ қўшиғини, ундан кейин фортепьяно жўрлигида «Ўрмон орақасида» ашуласини айтди.

Мистер Эткесоннинг бутун аъзойи баданига титроқ кирди. Унинг юраги худди пул босиб чиқарадиган машина каби ура бошлади. У кескин ҳаракат билан телефон трубкасини олиб, студияга кўнғироқ қилди.

— Жуда ҳам соз, фақат ритми сал ўзгардинг. Сиз бу қўшиқларни сокин вальс шаклида айтдингиз, бизга ҳозир фокстрот билан румба керак.

У телефон трубкасини жойига қўйиб, яна хотиржам, ором олаётган қиёфага кирди. Тароқда куй чалаётган музикачи ўз келаганини ижод қилмоқда эди. Бу сафар Джерри фортепьяно жўрлигида: «Тезроқ қоч, менинг кийикчам» ва «Қим менинг ҳаммомимга ўт ёқиб беради?» деган фин халқ куйларини ижро этди.

Мистер Эткесон ўрнидан ирғиб туриб, юмшоқ қўлларини бир-бирига ишқалади. Унинг ичидаги гапи ташига тепди:

— Бир парчагина туалет қоғози билан оддий бир тароқда миллионлар яшириниб ётганини ким хаёлига келтирибди дейсиз!..

Техник ҳамроҳлигида кабинетга қайтиб келган Джерри худди гижжа сурадиган дори ичган одамга ўхшарди. Мистер Эткесон ўз тажрибасидан яхши билардики, бундай қўшиқчилар билан шартнома тузмай туриб, уларни мақташ керак эмас. Шу туфайли у ўзининг янги кашф этган нодир қўшиқчисини хийла вазминлик ва сипогарчилик билан табриклайди.

— Мистер Финн, сиздан бирон иш чиқадиганга ўхшайди.

Овоз ёзиб олувчи техник фармойиш ва кўрсатма кутиб, эшик ёнида турарди. У мистер Эткесонга зарур бўлган маълумотларни тўлдириш учун варақа узатди. Мистер Эткесон унга кўз югуртириб чиққач, Джерридан ижро этган қўшиқлари номини, уларнинг авторлари кимлигини сўради. Бу қўшиқлар асосан фин халқининг умум мулки эканини эшитиб, мамнун жилмайди:

— Жуда соз! Биз уларнинг тезлигини бир оз ўзгартиб, бошқача қиламиз, уларнинг авторлари машҳур Боб Пеглер бўлади. Ёки сизнинг эътирозингиз борми, мистер Финн?

Джерри телбаларча бош чайқади, чунки у ўзининг келажаги тўғрисида ўйларди. Шундан сўнг мистер Эткесон техникка мурожаат қилди.

— Боб Пеглерга телефон қоқиб айтинг, у ана шу куйлар билан дарров танишиб чиқсин ва уларга ўзининг авторлик ҳуқуқини расмийлаштириб, рўйхатдан ўтказсин. Ҳа, яна бир гап, куйларнинг номини нима қиламиз? «Туғилган кунимдан буён ҳасрат чекаман» — шундай ном бўлтимми? Борди-ю, у осийча куй бўлганда бошқа гап эди, Америкада ҳар бир одам туғилган кунидан бошлаб шодхуррам бўлади. Мен у ашула номини «Муҳаббатнинг мангу соғинчи» деб аташни таклиф қиламан. Музикасини Боб Пеглер ёзган, ижро этади Джерри Финн.

Мистер Эткесон Джеррининг фикрини, унинг нима дейишини кута бошлади. Аммо бизнинг қаҳрамонимиз ҳамон ўзининг келажагини ўйлаб, фақат маъқул ишорасини билдириб бош чайқаб қўйди. «Ўрмон орқасида» ашуласини «Сени кутаман севикли ёрим, сокин тунда, кел кўзи хуморим» деб ўзгартиришди. «Тезроқ қоч, менинг кийикчам» — ёруғ оламга «Эҳтиросли севги» номи билан ёйиладиган бўлди. Қадимий «Ким менинг ҳаммомимга ўт ёқиб беради» деган халқ куйи Боб Пеглернинг ҳозирги замон ўйноқ кадрили «Ковбойнинг бепарво севгиси»га айланди.

Джеррининг юраги орқасига тортиб кетди, лекин Боб Пеглернинг Брамс билан Бетховеннинг ажойиб асарларини шўх ва енгил джаз музикаларига айлантириб юборганини эслаб, индамади. Шундай қилиб, янги гуноҳ эски анъана асосига қурилиб, иш бирпасда хамирдан қил суғургандай силлиқ битди.

Техник яна ниманидир кутиб, чиқиб кетмай турарди. У варақани бармоқлари орасида айлантириб, деярли шивирлаб:

— Неча нусха яшаш керак?— деб сўради.

Мистер Эткесон жавоб бермади. У техник қўлидан варақани олиб, ҳар бир куй ёнига камтарона рақамлар— уч юз минг нусхадан, деб ёзиб чиқди.

Техник орқасига тисарилиб кабинетдан чиқиб кетди. Джерри ўзининг валинеъмати билан ёлғиз қолди. Мистер Эткесон столга ўтиб, ҳаддан ташқари чаққонлик билан бир минг долларга чек ёзиб, уни олам фуқаросига узатди. Джеррининг кўзи чекдаги рақамга тушиб, лаблари титрай бошлади:

— Йўқ, йўғ-ей, мистер Эткесон... мен буни ололмайман...

Валинеъмат чекни қайтариб олиб, янгисини ёза бошлади. Джеррининг кўзи чекдаги рақамда эди: бояги бир минг ўрнига икки минг деган ёзув пайдо бўлди. У ортиқ эътироз билдирмади. Джерри боши айланиб кетганини сезиб, кўзларини юмди. Мистер Эткесон хийла таажжубга тушиб, унга изоҳ берди.

— Мистер Финн, бу ҳали кичик бай пули, яъни хамир учидан патир,— давом этди у.— Агар ҳамма ишимиз ўнгидан келиб, мен ўйлагандай юришиб кетса, сиз бундан анча йирик қалам ҳақи оласиз.

Джерри чекни пайпаслаб кўраркан, ҳовлима-ҳовли юриб концерт берувчи, «Оазис»да қорин тўйғазиб кун кўрувчи, Нью-Йоркнинг санъаткорлар харобаларидаги номи маълум бўлмай қолувчи юзлаб виртуозлар— ўз санъатининг моҳир усталари, чин санъаткорларни эслади. Уларни ҳеч ким, ҳеч қачон кашф қилмайди. Қайта улар ҳам бирон вокзалнинг ҳожатхонасида музика чалиб, бахтларини синаб кўришса бўларди. Скрипкада эмас, тароқда...

— Мана энди, мистер Финн,— деди қисқагина паузадан кейин музика санъатининг ҳали одам оёғи етмаган бўз ерини биринчи бўлиб очган кашфиётчи.— Сиз устбошингизни яхшилаб тартибга солиб олинг. Менинг секретарим бу ишда сизга кўмаклашади. «Голландия» меҳмонхонасида туришни тавсия этаман. Ишга индиндан чиқинг.

Мистер Эткесон ўз секретарини чақириб, қисқа, аммо аниқ кўрсатма берди. Ёш секретарь қиз қуйиб қўйгандай

Мэрилин Монронинг худди ўзгинаси эди. Унинг кўзлари чорловчи ифодага эга бўлиб, нозик ва ширали лаблари топпон тузини эслатарди. У стенография билан жазб этиш ҳунарини биларди. Унинг башанг кийиниши камдан-кам айтиладиган қадаҳ кўтаришга ўхшарди: бор нарсани таъкидлаб кўрсатиш учун етарли даражада калта эди...

Мистер Эткесон тароқда чалиш мўъжизакорини секретарь ихтиёрига топшириб, ўзи рекламалар мудирини чақиртирди. Янги маҳсулотни дарҳол реклама қилиш керак эди. Фрэнк Синатра билан Эдди Фишер энди бир чеккага чиқиб туришлари керак эди, чунки уларнинг пластинкалари Европа бозорларида етарли даражада кенг тарқалган ва яхши даромад берди. Эртаги кундан бошлаб янги ном — дунёда ягона, беқиёс музика виртуози, ҳозирги замоннинг янги Паганиниси ДЖЕРРИ ФИННИНГ номи тиллардан тушмайди!

* * *

Америкача бахт кулганда, бу кулгидан доллар ёғиларди. Ҳозирги замон музикасининг мўъжизакор устаси, унинг янги сўзи бўлган олам фуқароси Джерри Финн ҳам ана шу хуш ёқадиган янгиликни кутилмаганда билиб қолди. Уч ҳафта ичида унинг пластинкалари олти миллион нусхадан ортиқ миқдорда сотилди. Джерри Финн ижро этган, куйини Боб Пеглер қайта ишлаган машҳур қари қизлар ҳақидаги қадимий фин халқ қўшиғи биринчи кунданоқ бестселлерлар қаторига кирди. Ҳар бир одам сарлавҳасида «Муҳаббат» сўзи бўлмаган ажойиб музикали адабий асарни эшитишни истарди. Бу асар — мўъжизакор ашулачи Джерри Финнинг энг зўр, шоҳ ашуласи — «Тўртинчи умуртқа» деб аталарди.

Энди Джерри Финнинг исми ҳар бир саводхон ва саводсиз фуқаронинг тилидан тушмасди, қулоғида унинг овози жарангларди. Жаҳондаги энг йирик тароқ заводи «Джерри» маркали тароқ ишлаб чиқара бошлади. Улкан қоғоз комбинатлари рулон-рулон «Джерри» деган туалет қоғозлари билан бутун бозорларни тўлдириб ташлади. Ана шу шон-шухрат ва ҳурматдан ташқари фирмалар Джеррига пул учун чеклар ва ўз маҳсулотларидан намуналар юбориб туришди. Кунларнинг бирида Джерри ана шу совғаларни — беш мингдан ортиқ тароқ билан шу миқдордаги туалет қоғозини кўтара савдо қилувчи

базаларга сотиб юборди. Ҳисоблаб кўрилганда, шунча тароқ музика чалиш учун ва қоғоз керакли жойда ишлатиш учун каттакон бир давлатнинг аҳолисига қарийб бир йилдан мўл вақтга етар экан.

Шон-шуҳрат билан бирга лаънати донгдорлик, машҳурлик иллоти ҳам келди. Джерри ўзини маҳбусдай ҳис этарди, чунки граммофон музикаси Халқаро бирлашмаси Джеррининг ўзи билан рақобат қилувчи бошқа бирои компанияга ёки радиога, телевидениега, ё бўлмаса киностудияга ўтиб кетишидан қўрқиб, унинг ҳузурига махсус соқчилар қўйган эди. Мистер Эткесон маошини тўлаб турган икки хусусий изқувар Джерридан бир қадам орқада қолмай, соя каби эргашиб юарди. Газеталарнинг мухбирлари ва сураткашлар унинг олдига, меҳмонхонанинг энг серҳашам ва дабдабали номерига фақат мистер Эткесоннинг махсус рухсатномаси билангина киритиларди. Орадан икки ойча ўтиб, қитъа етарли даражада Джерри Финн пластинкалари билан тўлдириб юборилгач, унга ихтиёрий равишда юришга, радио орқали ва хайр-эҳсон ниятида уюштирилган концертларда ашула айтишга ижозат беришди.

Февраль кунларининг бирида Джерри Бобо тўғрисида суриштириб билгани қидирув бюросига кирди. Аммо у ердан қуруқ қайтишга тўғри келди. Психологдан ҳеч қандай ном-нишон топиб бўлмади. Орадан анча вақт ўтиб, Джерри «хобо»лар тождорини сайлаш Нью-Йоркда ўтказилганини эшитиб қолди. Бауэрининг харобаларида «хобо»лар қироличаси ҳам сайланиб, унинг сура-ти «Нью-Йорк таймс» газетасининг сиёсий янгиликлар саҳифасида босилиб чиқди.

Джерри озодликка чиқиб, бутун кучи билан озодликдан қоча бошлади. У учратган ҳар бир одам туалет қоғозига ўралган тароқни лабига ишқалар, «Тўртинчи умуртқа» миллий эпидемияга — кенг таралган юқумли касалга айланиб кетганди. У энди йо-йо касали ва чай-наладиган резинкадан ҳам хавфлироқ кўринарди. Ҳозир уйларда, черковларда, ресторанларда, касалхоналарда, транспортнинг ҳамма турларида, жамоат ҳожатхоналарида — ҳамма ерда фақат «Тўртинчи умуртқа»ни чалишарди. Халойиқнинг энг севиб қолган куйи Джерри учун жирканч, нафрат қўзғатувчи нарсага айланиб кетди. У аста-секин, тароқни лабига олиб боришни бутунлай тарк этди.

Кейинги түрт ой мобайнида у уч юз мингдан ортиқ доллар ишлаб олди. Шунга қарамай, у ўзини бахтли деб билмасди. У ором олишни, бирон «Тўртинчи умуртқа» эшитилмайдиган жойга қочиб кетишни истарди. Джерри мистер Эткесоннинг маслаҳатига кўра пулларини уч ишончли банкка топширди. Ҳар учала банк ҳам дунёдаги энг йирик ва энг ишончли банклар эди.

Бир куни мистер Эткесон унга «Джерри Финн пластинкаларига қизиқиш кундан-кунга камайиб бораётгани»ни айтганда, Джерри ўзича, эпидемия ҳам тўлқинга ўхшаб ҳаракат қилар экан, деган қарорга келди. Бу гапларнинг бари Джеррига қилинаётган нозик бир шама бўлиб, уни мистер Финн агар хоҳласа Чикагодан жўнаб кетиши ва керак бўлганда яна қайтиб келиши мумкин, деган маънода тушуниши керак эди. Джерри ҳисобидаги барча авторлик, қалам ҳақини йиғиштириб олиб, йўлга отлана бошлади. Хаёллар уни Жанубий Америкага ва Вест-Индия оролларига чорларди. Бироқ у аввал психолог Минвегенни, хиропрактик Риверсни, қолаверса, кейинги ойларда юздан ортиқ мактуб ёзган хотинини кўрмоқчи эди. Джерри Джоан хатларининг биронтасини ҳам очиб ўқимади. У хатлар мазмунини тахминан биларди: Джоан ҳам, эҳтимол, туалет қоғозига ўралган «Джерри» маркали тароқда музика чалишни машқ қила бошлаган бўлса ажаб эмас.

ИГИРМАНЧИ БОБ

Охирги боб, олам фуқароси Джерри Финнинг жаҳонгашталикини тугаллаб, сафарга чиққан жойига қайтгани ёки от айланиб қозигини топгани

«Уолдорф-Астория» меҳмонхонаси харажат қилиб улгурганига қараганда кириму даромади анча мўл бўлган одам учун ғоят қулай ва бопта меҳмонхона эди. Артист Джерри Финн ўзининг сайлаб олган ана шу соҳасида зўр муваффақият қозонмоқда эди. У самолётда Нью-Йоркка учиб келиб, ҳозирча «Уолдорф-Астория» меҳмонхонасига жойлашди. Бу воқеа бир минг тўққиз юз эллик учинчи йилнинг биринчи апрель куни, бутун Америка сенатор Маккарти ташкил қилган биринчи апрель—ҳазил кунини ўтказаетган пайтда юз берди.

Тасодифни қарангки, ҳар иккала ҳазилкаш ҳам — сенатор билан тароқда чалиш виртуози меҳмонхонанинг битта қаватидаги икки номерга жойлашдилар. Шундай қилиб, дастхат ишқибозлари, агар шундай дейиш жоиз бўлса — бир кесак билан икки қарғани уриш имконига эга бўлдилар.

Джерри портъега телефон қилиб, ўзини хуфия яшамоқчи, тинч-осойишталик қучоғида ором олмоқчи эканини таъкидлади.

— Жуда кечикиб огоҳлантиряпсиз, мистер Финн,— деб жавоб берди портъе.— Радио ўзининг сўнгги ахборот эшиттиришида, сизни бизнинг меҳмонхонамизда яшаётганингизни хабар қилди. Бунинг устига газетачилар билан сураткаш мухбирлар аллақачон...

— Уларга, келди-ю, шу заҳоти кетиб қолди, деб айтинг,— унинг сўзини бўлди Джерри.— Мен тахминан икки кунча ҳеч ким билан учрашишни истамайман.

— Шундайку-я, бироқ мистер Финн, ҳар қалай, очиқчасига иш кўра берганингиз маъқул бўларди. Сиз яна ниманидир яширмоқчи бўлсангиз, тўппа-тўғри сенатор Маккарти қўлига тушиб, сўроқ бериб ўтиришингиз мумкин. Ўзингиз ҳам яхши биласизки, ҳалиги...

Джерри гап давомини эшитмай, телефон трубкасини жойига илиб қўйди. Унинг қовоқ-тумшуғи осилди. Соат эндигина ўн бўлишига қарамай, қуёш аллақачон баландлаб қолганди. Джерри деразани очган эди, хонага чанг-тўзон билан бир неча пашша кириб кетди. Бугун баҳор бошланган, баҳоларнинг янги ошган куни эди. Манхэттеннинг савдо қон томири — Бешинчи авеню харидорларга баҳолари биринчи апрель ҳазилига дахли бўлмаган мода янгиликларини таклиф этарди. Гарлем-Ривер соҳилида бемалол оёқ узатиб, яшаб келган оёқяланглар ўзларига янги уй-жой излаб топиш ташвишига тушиб қолдилар. Чунки улар шу дамгача қайиқларни тўнкариб олиб яшаб келган эдилар. Ҳозир ана шу қайиқлар сувга туширилди. Чиндан ҳам ҳаводан баҳор нафаси келиб турарди. Лекин шунга қарамай, Джерри деразани ёпиб, диванга чўзилди. Унинг ташқаридан келаётган баҳор тароналарини эшитишга қилча ҳуши йўқ эди. Ҳамма ёқда, ҳамма «Тўртинчи умуртқа»ни чалар ва ашуласини айтарди...

Муваффақият орзулар қанотини синдирди. Джерри тубанликдан кўтарилиб, чўққида ўзига келди. Муваф-

фақият сири ҳамма вақтдагидай сирлигича қолиб кетмоқда эди, жуда камдан-кам одамга бундай муваффақият қозонишга тўғри келарди. Джеррининг муваффақият сири эса дарҳол ошкор бўлиб кетди. Унинг қўлини совуқ сувга урмай, осонгина катта бойлик орттиргани ҳар бир одамга маълум эди.

Ҳеч нима сир бўлиб қолмайди. Ҳатто, жуда оз миқдордаги Джеррининг уч банкка қўйган пул чеки ҳам аллақачон ҳаммага маълум эди. Чошгоҳга яқин унинг ҳузурига ўзларининг ҳаётларидаги энг муҳим вазифа Джеррининг пулларига ғамхўрлик қилиш деб билган, шинам кийинган икки жаноб кириб келди. Улардан бири тахминан Джерри билан тенгдош, мамонтдай баҳайбат, қарашлари тик, юзлари қип-қизил бўлиб, номи Рот эди. Иккинчисининг оти Риттер экан. Улар зўр тиришқоқлик билан номларини ҳарфма-ҳарф айтиб, бошларидан шляпаларини олиб, одамни ишонтирадиган, фақат банк ходимларигагина хос бўлган тилда гап бошладилар. «Доллар» сўзи ҳам улар оғзидан ғоят жозибали ва жаранглаб эшитилди. Мистер Рот асосий маърузачи бўлиб, мистер Риттер ҳамкасабаси сўзини маъқуллаб, керакли жойда унга қўшимча қилиб турди.

— Мистер Финн,— дея тантанали оҳангда сўз бошлади мистер Рот.— Менинг чикаголик дўстим Говард Эткесон — сиз уни жуда яхши танисангиз керак?

— Ҳа, албатта. Мен уни жуда яхши биламан.

— ...маълум қилдики, сўз ўзингизнинг хийла йирик пулларингизни уч ердаги банкларга: Миллий савдо банки, Биринчи миллий банк ва ўрта Штатларнинг Янги савдо банкларига қўйибсиз. Тўғрими гапим, мистер Финн?

— Тўғри, аммо, лекин...

— Рухсат этинг, мистер Финн, мен сизга барини батафсил тушунтириб берай! Мен ҳозиргина номларини бирма-бир санаб ўтган банклар, ҳеч шубҳасиз, чуқур ишончга молик бўлган асл молиявий ташкилотлардир. Мен уларнинг молиявий аҳволини ўзимнинг ҳамёнимдек яхши биламан. Ҳозир мен масаланинг энг муҳим нуқтасига, яъни сизни овора қилиб ўтиришга журъат этган асосий мақсадга ўтаман. Ҳамма гап шундаки, бу банклар қўйилган омонат пул учун йилига атиги бир ярим процентдан фойда тўлайдилар. Шундайми, мистер Финн?

— Худди шундай, лекин...

— Кечирасиз, рухсатингиз билан мен давом этаман, мистер Финн. Мен ва мистер Риттер ўша банклардан қолишмайдиган, янада баобрўроқ молиявий ташкилотнинг вакилларимиз: бизнинг, молиячиларнинг Миллий банки майда-чуйда омонат пулларни қабул қилиб ўтирмайди. Банкимиз қондасига кўра омонатчи кам деганда икки юз эллик минг доллар кўйиши керак. Энди биз тўлайдиган фойдани айтай — йилига икки ярим процентни нақд санаб олаверасиз. Эътибор қилинг-а, ҳар минг доллар учун бошқа банкларга нисбатан биздан ўн доллар ортиқроқ фойда оласиз. Яна шуни ҳам айтиб қўяй, қўйилган бутун омонат инфляция хавфидан кафилга олинади, шундай қилиб, омонатчи учун ҳеч қандай хавф-хатар таҳдид қилмайди.

Джерри алламаҳалгача довдираб ўтирди. У бундай аниқ ва фойдали гапларни илгари сираям эшитмаган эди. Джерри ўзида, бутун юрак қўрини, муҳаббат ва илтифотларини долларга бахшида этган ана шу молиячиларга нисбатан аллақандай ҳурмат-эътибор ҳисси сезди.

— Бу таклиф билан сиз қандай манфаатни кўзда тутасиз, мистер Ро... Ро...

— Эр-о-тэ. Рот, мистер Финн.

— Ҳа, жаноблар, сизларнинг бундан мақсадингиз нима?

— Сизга ёрдам бериш, мистер Финн. Биз пулларингизни ишончли жойда сақланишини, бошқа банклардагига нисбатан кўпроқ фойда туғишини истаймиз. Турган гап, бизлар филантроплар эмасмиз. Мутлақо ундай эмасмиз, мистер Финн. Биз ўз омонатчиларининг манфаатлари йўлида ҳаракат қилувчи ва шу каби айни вақтда ўз манфаатини кўзлаб иш тутувчи молиячилармиз. Менинг дўстим Говард Эткесон бугун эрталаб телефон қоқди — сиз уни жуда яхши биласиз. Эткесон мендан сизга ёрдам беришимни қаттиқ илтимос қилди.

— «Мистер Финн яқинда Европадан келган,— деди у.— Мамлакатимиз тартиб-қондалари билан ҳали яхши таниш эмас. Унга пул ишларини саранжом қилишда ёрдам беринглар». Мистер Эткесон шундай деди.

— Ҳа, у худди шундай деб айтди,— унинг сўзини тасдиқлади мистер Риттер, биринчи маротаба қаттиқ қисиб олган лабларини очаркан.

Мистер Рот яна сўзида давом этди:

— Шундай қилиб, мистер Финн, биз сизга ўз пулларингизни молиячиларнинг Миллий банкига қўйишни тавсия этамиз. Сиз дарҳол чек ҳисоби очишингиз мумкин. Ўзингиз бир ўйлаб кўринг-а, бутун бойлигингиз бир жойда бўлса қандай яхши ва қулай! Энг муҳими, улар мутлақо хавф-хатардан холи. Сизга яна бир маслаҳат шуки, банк дафтарчангизни шартли бўлишини унутманг.

— Бу нима дегани?— сўради Джерри.

— Буми, мистер Финн, бу демак, сизнинг чек дафтарчангиз билан фақат махсус, яширин паролингизни билган одамгина пул олиши мумкин, дегани. Бошқача қилиб айтганда, шахсан ўзингиз ёки сиз ишонган ва ваколат берган шахсгина пул олиш ҳуқуқига эга. Борди-ю, ҳатто, сиз чек дафтарчангизни йўқотиб қўйган тақдирда ҳам ҳеч қандай зиён-заҳмат кўрмайсиз. Чунки сизнинг яширин паролингизни, барибир ҳеч ким билмаганидан кейин ундан фойдалана олмайди, пулингиз омон тураверади.

Пул одамни гапиртириб юбориш ва уни сўздан тўхта-тиш қобилиятига эга. Пул қанчалик осон йўл билан топилса, шунчалик баланд овозда қичқириб гапиради. Қимки, ўз ихтиёрида жуда катта бойликка эга бўлса, фақат ўша одам кибр-ҳаво билан оламда энг муҳим нарсая ёлғиз пул эмас, деб айтиши мумкин.

Ярим соатлик ғоят ишчан ва сермазмун тушунтиришлардан кейин Джерри Финн ўз пулларини янги жойга, номи унда ишонч, айна маҳалда кўнглининг бир бурчагида жирканч уйғотган банкка қўйишга рози бўлди. У молиячилар орқасидан пастга тушиб борар экан, умрида биринчи марта ўзига кўрсатилган чин иззат-икромни равшан сизди. Мистер Ротнинг саккиз ўринли кадиллак машинаси рулида ливрея¹ кийган шофер ўтирарди. У биринчи галда Джерридан дастхат беришини илтимос қилди. Машина йўлга тушди, шофер «Тўртинчи умуртқа»ни бошлади.

* * *

Джерри меҳмонхонага соат тўртларга яқин қайтиб келди; унинг чўнтагида кичик банк дафтари ва чек даф-

¹ Буржуа мамлакатларида хизматкорларга кийгизиладиган уқали махсус кийим.

тарчаси ётарди. Мистер Рот, ёлғиз фермерлар билан контрабандистларгина пулларини ёнларида олиб юришадди, ҳақиқий жентельмен фақат чек дафтарчасида сақлайди, деб уқтирган эди. Мана энди у ажойиб музыкали воқеа туфайли беҳосдан бойиб кетди ва молиячилар Миллий банкининг фахрли омонатчиси, энг ҳурматли мижози бўлиб қолди...

Джерри меҳмонхонанинг ресторанида енгил-елпи оқатланиб, такси чақирди-да, Бауэрига қараб кетди. У қарийб беш ой кўрмаган эски ошнаси Бобо билан учрашмоқчи эди. Бауэрида навбаҳорнинг энг қизғин палласи бўлиб, болалар оёқ яланг югуришиб юришарди. Йўлкаларда ўзаро суҳбатлашиб эркаклар ва хотинлар ўтиришарди. Джерри улар билан кўришиб ўтди, лекин уларнинг кўпчилиги жавоб қилмади. Улар нотаниш одамнинг башанг уст-бошига шубҳали назарда қараб қўйишарди. Кўчирилмас мулк билан савдо қилувчи савдогарлар ва гангстерларгина ана шундай башанг кийинишлари мумкин эди.

Рибер авеню майдонида аллақандай янги диний мазҳаб митинг ўтказмоқда эди. Йиғилган халойиқ ўртасида ўнлаб автомобиллар турарди. Джерри оломонни айланиб ўтиб, ўзининг собиқ уйига кириб борди. Бу ерда истиқомат қилувчилар яна ўзгарибди. Ҳар бало қалаб ташланган ертўлада икки қария ўтиришарди. Остонада пайдо бўлган Джеррини кўриб, улар ташвиш ичида бир-бировларига қараб олишди.

— Сизлар профессор Минвегенни биласизларми? — сўради Джерри.

Қариялар «йўқ» маъносини билдириб бош чайқашди.

— Уни Бобо деб ҳам аташади,— қўшиб қўйди Джерри.— Мен унинг дўстиман. Менинг номим Джерри. Утган йили кузда шу уйда яшаган эдим.

«Бечора Бобо»,— хўрсиниб кўнглидан ўтказди Джерри ва столга ўтириб, ёнидан чек дафтарчасини олди. У икки юз долларга чек ёзиб, пешанаси қашқага узатди.

— Манавини Бобога бериб қўй ва мендан салом айт.

Джерри чиқиб кетаётиб, яна остонада тўхтади. Бир нафас хаёл суриб тургач, деди:

— Бобога айтинглар, эртага менга телефон қилсин. Мен «Уолдорф-Астория» меҳмонхонасидаман...

— «Уоллдорф»да...— ҳайрат билан деди қашқа.— У ерда менинг ўз одамим бор. Лифтда ишлайди, укам.

Хароба кулбада турувчилар бир-бирлари билан ким кўп нарсани билиш борасида мусоҳаба қилиб кетдилар. Уларнинг тасавури шаталоқ отиб кетиб, гапирлаётган барча нарсалари ҳаддан ташқари бўрттириб юборилмоқда эди. Мусоҳаба аста-секин даҳанаки жангга айланди. Қўлида еттита бармоғи бор қария — меҳмонхона ошхонасида картошкани соф вискида пишириб, булочкалар учун хамирни ликёрга қоришларини айтиб, астойдил ишонтиришга тиришар ва бу гапларни ишончли одамдан эшитганини қайта-қайта таъкидларди. Пешанаси қашқа эса, бу гапларни чўпчак деб ҳисоблаб, ўзининг лифтчи укасидан аниғини сўраб билишга ваъда қилди. Улар бир-бирларининг ёқаларидан олишганда, Джерри иккала-сига биттадан сигара берди-да, қариялардан ҳозир профессор Пекк билан Максвелл Боденхеймнинг қаёқда эканини сўради. У ҳам, бу ҳам йўқ экан. Ажойиб, сўлим тонгларнинг бирида профессор Уолтер Эрвин Пеккнинг бошидан ўқ еган мурдаси одамсиз бир жин кўча ичидан топиб олинди. Шоир Боденхейм эса алкоғоллар даво-ланадиган аллақандай шифохонага тушиб қолибди.

— Бобо ҳам ичишнинг роса машқини олган,— деди пешанаси қашқа.— Яқинда у ҳам ўша жойга тушиб қолса керак. У шу даражада миясини еб қўйганки, эртдан кечгача йнсон руҳи тўғрисида гапиргани гапирган...

Джерри ертўла аҳлини сигара чекаётган ҳолда қолдириб, ўзи кўчага чиқиб кетди. Қуёш улкан тош деворлар орқасига чўкиб, полициянинг радиоавтомобили навбатдаги кезиб келишга чиққан эди. Бауэрига баҳорги тунининг қаноти эндигина соя солган бир лаҳзада Радио Ситида миллионлаб неон чироқлари лов-лов ёниб кетди.

Джерри икки кунча тинч ва хотиржам яшади. У ҳаётдаги мавжуд қулайликлардан фойдаланиб, ҳузур-ҳаловат кўрди. Қиладиган иши фақат чек ёзиш бўлди. У ҳеч маҳал шундай ҳузур қилиб ёзмаган эди. Бу дамлар унинг бутун адабий фаолиятидаги энг ажойиб ижодий минутлар эди. Шундан кейин роҳатбахш хотиржамлик аста-секин ташвиш ва нотинчликка айлана бошлади. Бир кун эрта билан номерга Бруклинли Говард хоним отилиб кирди-да:

— Доктор, энди сиз Лауранинг боласини олишингиз мумкин,— деб илтифот кўрсатди.— Эҳ, мистер Финн! Ку-

чук боланинг қандай катта бўлиб кетганини бир кўрсангиз эди! Қулоқларини айтмайсизми?! Доктор, агар сиз эртагаёқ кучук болани олиб кетгани келсангиз, мен сизга дарҳол Бруклин Спаньель-клубга киришингиз учун тавсиянома ёзиб бераман. Доктор, борди-ю, биз кучук болага Герберт деган ном қўйсак, сиз бунга нима дейсиз? Чунки у эркак кучук.

Джерри унинг барча таклифларига рози бўлди ва орадан икки кун ўтмай, Гербертни олиб кетгани боришга ваъда қилди. Эшик Говард хоним орқасидан ҳали ёпилиб улгурмай, Америка музика-ҳаваскорлари Иттифоқининг олти кишидан иборат делегацияси номерга кириб келди. Улар, Иттифоқ артисти Джерри Финнинг ўзининг фахрий аъзоси этиб сайланганини хабар қилишди. Шу билан бирга делегация ўзининг янги фахрий аъзосига баландпарвоз табрикнома топширди. Унда фахрий аъзонинг Янги дунё музика санъатини ривожлантириш йўлида ҳормай-толмай фидокорона меҳнат қилаётгани, бутун куч-билимини аямай шу севимли ишга бағишлагани ва бу ўзининг яхши самараларини бераётгани учун қизғин миннатдорчилик изҳор этилган эди. Джерри бундай кутилмаган ва улкан ҳурмат-эҳтиромдан кўнгли эриб, Иттифоқ фойдасига баҳорги маблағ тўплаш компанияси даврида «Джерри» деган тароқнинг энг сўнгги навидан беш юз дона ва бир тонна туалет қоғози инъом этишга ваъда қилди.

Делегация чиқиб кетгани ҳамано Джерри номерига қаровчи меҳмонхона ходимини чақириб, ҳузурига бошқа ҳеч кимни қўймасликни буюрди.

Джерри ваннахонага кириб, энди соқолини қирмоқчи бўлиб турган эди, бирдан коридор томондан қичқариқ ва тарақ-туруқ эшитилди. У эшик ёнига келиб, қулоқ солди. Кимдир эшик нарёғида курашаётганга ва юмдалашаётганга ўхшади. Бирдан тарақлаган овоздан кейин эшик ланг очилиб кетди. Коридорнинг қирмизи гилами устида бу курашнинг ғолибаси — Джоан Финн хоним ётарди.

— Қандай уятсиз, беномус бола экан бу! — хитоб қилди у. — Мени киритмайман, деб туриб олса-я!

Джоан ўрнидан туриб, хонага кирди ва эшикни ёпиб олди. Джерри қўрқиб кетмади-ю, озгина хижолат бўлиб, довдираб қолди. Аллақандай кўринмас куч унга далда берди. У шу топда хотинидан кўра далда муҳим аҳа-

миятга эга бўлган гладиаторга ўхшарди. Чунки у барибир, на унисига эга эди, на бунисига.

— Джерри,— деди Джоан унинг бўйнидан қучоқлаб олар экаң.— Нима учун менинг мактубларимга жавоб қайтармадинг?

— Улгуролмадим...

— Вой худо-ей, қандай ёқимтойсан-а! Мен сени ҳали ҳам севишим мумкин эди.

Джоан эрини ўпиб, бўйнидан қўлларини олди. Кейин хўрсиниб деди:

— Аммо, лекин энди кеч. Ҳа, вақт ўтди. Сен, ҳатто, менга ўтиришним таклиф қилмаяпсан-а?

— Марҳамат қил, қани ўтир! Чекасанми?

— Албатта.

Джерри хотинига сигарета бериб, гугурт тутди. Кейин ёнига ўтирди. У ўзини гуноҳкор одамдек сезарди. Унинг вазифаси фақат саволга жавоб бериш бўлди. Ўзининг сўрашга ҳадди сиғмасди. Джоан илгарига нисбатан хийла тетик, яна ҳам назокатли ва жуда очилиб кетган эди. Устидаги тўқ кўкиш нейлон кўйлаги, чамаси, биринчи марта кийиб келинганга ўхшайди. Чунки унинг этагидаги магазин ёрлиги ҳали олиб ташланмаган, бошидаги шляпаси билан оёғидаги туфлиси ҳам янги эди. Насияга мол сотиш системаси модадан ортда қолмай, хотин-қизларни баҳор либосига буркаган эди.

Джоан зебо, малоҳатли аёл эди. У қочоқ эрни жонга тегувчи таъна билан эговлаб ўтирмади. Йўқ! Унинг ҳақиқий хушбичим оғзи ишчан қўнғироқчага ўхшаб бир нафас тиним билмасди. Джерри жимгина эшитиб ўтиришнинг роса машқини олгани учун лом-мим деб эътироз билдирмади. Оромбахш музыкага ўхшаган шиддатли сўзлар оқими валерянка дорисидай ёки бола бешиги устидаги алладай унга таъсир кўрсатмоқда эди.

— Мени ортиқ севмаслигингни ўзим ҳам яхши билман. Агар севганингда мени сира ташлаб кетмаган бўлардинг. О, Джерри, азизим! Ҳаёт қандай гўзал. Чиройли бўлиб туғилиш хотин киши учун қандай бахт эканини билсанг эди! Аввалига мен, ўзимнинг нафис ва нозик суратларимни қўшни уйнинг ертўласида кўриб, ғоят умидсизликка тушдим. Мен уларнинг қандай қилиб бу ерга келиб қолганини билмай гаранг эдим. Кейин, сени ғалати ва тўсатдан ғойиб бўлиб қолганингга ўзини ўзи ўлдирган, деган хаёлга бордим. О, мени зор-зор йиғлаб,

кўзларимдан қонли ёш оққанини кўрсанг эди! Ҳа, рости билан йиғладим. Шундан кейин Чарли қўлга тушиб қолди. Мутлақо арзимаган нарса учун-а! Баъзида одамлар ўзи ана шундай пасткаш, бачкана бўлишади! Қизиқ, агарда одамда пул бўлмаса — у албатта қамоққа тушиб қолади. Чарлини уч йилга ҳукм қилишди. Мен, бу ҳордиқ унинг учун фойдали бўлади, деб ишонаман. Кеча уни кўргани бордим, кайфи чоғ, руҳи тетик. Унинг келгусига тузиб қўйган режалари ҳам чакки эмас. Қамоқдан бўшагани заҳоти давлат хизматига кирмоқчи. Давлат департаментига Чарльзга ўхшаган бир қанча соҳада яхши тажрибага эга бўлган одамлар жуда керак. Турган гап, Чарльз бундан бошқа ҳам кўп имкониятларга эга. Жумладан, у журналист ёки офицер бўлиши, жуда бўлмаса, жосусликка ишга кириши мумкин... Джерри, қани айтчи, сен мени ҳали ҳам севасанми? Биласанми, севиш — ҳамиша мода.

Джерри ҳеч нима деб жавоб бермади. Джоан бир оз ўйлаб олиб:

— Йўқ, севмайсан,— деди.— Бироқ мен сени айбламоқчи эмасман. Ахир, эркак киши бир умр атиги битта хотинни севиши мумкин эмас-да. Гарчанд у аёл гўзаллик соҳибаси, оқила ва истеъдод эгаси бўлса ҳам. Мана энди сен бутун олам фахрланаётган буюк артистсан. Европада сендан ҳеч нима чиқмасди. Чунки у ерда ҳеч балога тушунишмайди. Сенинг омадинг келди. Мен бундан беҳад хурсандман. Азизим Джерри, мен ҳам қўлимни қовуштириб ўтирганим йўқ. Сен мени ташлаб кетганингдан кейин икки кун ўтиб, бир киши билан танишиб олдим. У ғоят саводхон одам: кам деганда олти миллион доллари бор. Номи Мильтон Доро, Дэ-о-эр-о. Мильтон икки қиморхонага, серҳашам бар—майхонага, яна анчамунча шунга ўхшаган нарсаларга эга. Унинг пули бор, хотини билан ажрашган. Январь ойида биз у билан Флоридада уч ҳафта дам олдик. Қандай ажойиб вақт эди у! Турган гап, Мильтоннинг ёши сендан кўра каттароқ, лекин ўзи ҳали жуда тетик, қирчиллама йигит дейсан. О, худойим-ей, сен унинг мускулларини кўрсанг эди! У мени телбаларча севади, Флоридада мени деб ўн мартача мушглашса бўладими?! Джерри, азизим, бутун эркаклар мени деб ақлдан озиб, телба бўлиб юришса — менинг иложим қанча? Улар мени зўрлик билан эгаллашмоқчи эди. Аммо Мильтон йўл бермади. Агар эркак

киши рашк қиладиган бўлса, демак, у ўз маҳбубасини севади. Хотинлар бўлса ҳамма вақт рашк қилишади. Ҳаммаси, мендан мустасно, албатта. Мен кўзга яқинман, шу туфайли ҳеч қачон рашк қилиб ўтирмайман. Эркаклар менинг кўзларимни ва истеъдодимни яхши кўриб қолишади. Мильтон нуқул икки гапнинг бирида, сен олижаноб қалб эгасисан, дейди. О, у баъзида шундай чиройли гаплар айтадики, эшитиб оғзинг очилиб қолади... Ҳа, айтмоқчи, Джерри, азизим, менинг белим мутлақо тузалиб кетди. Қани айт-чи, сен «Тўртинчи умуртқа» ни менга бағишлаб ёздингми?

— Ҳа, сенга бағишлаб.

— Мен ҳам шундайдир, деб ўйловдим! Аммо бунга Мильтонга айтгани ботинмадим, чунки, уям шу ашулангни бутун жон-танидан севади. Баъзи вақтда биз «Тўртинчи умуртқа»ни бирга, жўр бўлиб чаламиз. Умуман, биз жуда иноқмиз. Мильтоннинг ҳам музыкага қобилияти зўр. Ўзи илмли одам. У хоҳласа бутун оламни сотиб олиши мумкин. Джерринька, жонгинам, қани айт-чи, мени севадими?

Джерри тили учуда турган сўзни айтиб юборишдан ўзини зўрға тийиб қолди. Ниҳоят, у оҳиста ва жиддий оҳангда:

— Йўқ,— деди.

Джоаннинг кўзларида шўхлик ўти лов этиб ёниб, эрининг қўлидан маҳкам ушлади, шоднёналик билан қичқирди:

— Жуда соз, Джерри! Ундай бўлса, ҳозироқ мендан ажралишга розилик бер.

— Розилик бераман.

— О, Джерри! Сен қандай олижанобсан! Сен худованди каримнинг ўзидай саховатлисан! Сенинг бу томонларинг мени қойил қолдиради!

— Қанча пул талаб қилмоқчисан?— жиддий оҳангда сўради эр.

— Бир доллар ҳам. Кўриб турибсан-ку — Мильтонда пул кўп.

— Менда ҳам.*

— Мильтонда сеникидан кўра кўпроқ. Онт ичишим мумкин, унда хийла кўп. У ҳамма ерда фақат чойчақа учун ўн доллар беради, ўзи Шотланд вискисини ичади. Мильтон, агар эринг дарҳол никоҳни бекор қилишга рози бўлса, сенга шу заҳоти уйланаман, яқинда бўладиган

сайловда конгрессга номзодимни қўяман, деди. Мана кўрдингми, Джерри, жонгинам, конгрессменга сайлов-олди рекламаларини олиб боришда ёрдам бермоқ учун кўркам ва савлатли хотин керак. Мен ашула айтишни, рақсга тушишни биламан.

Джерри завқ билан хотинига қарар, у эса тибетликларнинг ибодат машинасига ўхшаб бир дам тинмасди. Джоан бирдан ўрнидан туриб, сочларини тузатди-да, Джеррига қараб:

— Биз энди пастга тушиб боришимиз керак,— деди.— Агар мен бу ерда узоқроқ ўтириб қолсам, Милтон, сени ҳали ҳам мени яхши кўради, деб ўйлаши мумкин. У ўлгидай рашкчи, мени қўриқлагани қўриқлаган. Унинг биринчи хотини, айтишларига қараганда, ўлардай бевафо-хиёнатчи бўлган экан. Бир сафар улар меҳмонга боришибди. Жуда баобрў одам уйига. Шу десанг, Милтон атиги зарурат жойига кириб чиққунча хотини хиёнат қилиб улгурибди. Гап мана шундай, азизим, қани бўл, тезроқ кийин, биз пастга тушишимиз керак. Милтон ўз адвокати билан бизни меҳмонхонанинг майхонасида кутиб ўтирибди.

Джерри галстугини боғлаб, пиджагини кийди-да, кейин лифтда ўн олтинчи қаватдан бўлажак Доро хоним ҳамроҳлигида пастга тушиб келди. Милтон Доро Джеррига синовчан назар ташлаб, ҳеч нимага шама қилиб ўтирмай, дангал гап бошлади:

— Хўш, қани ошна, қандай қарорга келдинг? Ҳозироқ никоҳни бекор қилишга розимисан?

— Мен сизларнинг ҳамма шартларингизга розиман,— деди Джерри жиддий оҳангда.— Қанча нафақа тўлашим керак?

Мистер Доро хохолаб кулиб юборди:

— Ашулачининг пули нима — денгиздан томчи, бизнесчининг қўли доимо баланд. Джоан сенинг қора чақаларингга зор эмас.

Шундан кейин мистер Доро ўзининг юристига мурожаат қилиб:

— Ишнинг бу ёғи сенга ҳавола,— деди.— Қани, ишга киришавер.

Бир битимга келингани муносабати билан ичилди. Сўнгра Джерри мистер Доро ва ўзининг собиқ хотинини табриклар, уларга узоқ умр ва шунга ўхшаган бир талай ажойиб истаклар билдириб, хайрлашди-да, ўз но-

мерига чиқиб кетди. Бу ерда уни норғул гавдали икки жентльмен кутиб ўтирарди. Улар ФБР значёкларини кўрсатиб, ўзларининг ким эканларини танитишди.

— Мистер Финн,— деди изқуварлардан бири.— Манави чекни сиз ёзганмисиз?

У Джеррининг профессор Минвегенга ёзиб берган чекни кўрсатди. Джерри сарғиш қоғозга қараб, ўзининг имзосини таниди:

— Ҳа, ҳеч шубҳасиз,— деди.

Шундан кейин изқувар унга яна бир даста чекларни кўрсатди.

— Булар ҳам сизникими?— сўради у.

Джерри ўзининг шу бир талай адабий илҳомлари мевасига кўз ташлаб, тасдиқлади:

— Буларнинг барини мен ёзганман. Нима, буларда бирон нуқсон борми?

— Ҳа. Бу чекларингизга пул тўланмайди.— Қуруққина деди изқувар.

— Бундай бўлиши мумкин эмас!— хитоб қилди Джерри.— Ахир, банкда менинг уч юз минг долларим бор. Хужжатларни кўрсатишим мумкин. Мана, ҳисоб дафтарчам.

Изқувар чиройли қилиб муқоваланган дафтарчани varaқлаб чиқиб, бош чайқади ва маъюс деди:

— Мистер Финн, сизга ҳамдардлик изҳор этишга рухсат беринг...

— Нимага? Мен гапингизга тушунолмаяман.

— Сиз қўпол товламачиликнинг қурбони бўлибсиз. Бундай қўлга тушганлар ёлғиз сиз эмас, аммо бошқаларга қараганда сизни каттароқ пулга туширишибди. Бундай банкнинг ўзи таги дунёда йўқ. Рухсат этинг, икки соат вақтингизни оламыз.

Юксакликка кўтарилиш тезу лекин ҳар қалай, секин-аста юз берган эди. Юқоридан пастга қулаш эса бир дақиқа ичида содир бўлди қолди. Бир неча томонлама сўроқ қилиш, протоколлар, имзолар чектириш, тантанали ваъдалар — буларнинг бари ғоят тез ва шиддатли суратда ўтди. Изқуварлар у билан бундан уч кун олдин пул қўйган банкка боришди. Эшиклар қулф эди. Улкан хизмат хонаси бўм-бўш. Янги молиявий ташкилот бу ёруғ оламда атиги уч соатгина умр кўрганди. У ана шу уч соатдан кейин мангу ёпилган эди. Кўринишидан иззат-икром уйғотувчи молиячилар ҳам, ғоят гўзал хизматчи

қизлар ҳам ана шу улкан бойликлар билан бедому дарак ғойиб бўлишган эди.

Сўроқдан кейин қўйиб юборилган Джерри ўз номерига қайтиб келиб, эркакларга хос кўз ёши тўкмай йиғлаб юборди. Унинг чўнтагида йигирма долларли бир донна қоғоз пул қолган эди, пастда, биринчи қаватда эса ҳали тўлаб улгурмаган меҳмонхона ҳақ-ҳисоби кутарди. Худди шу қўллаб-қувватлашга, тасаллига муҳтож бўлиб турган бир фурсатда солиқлар бошқармасидан у мактуб олди. Мактубда, нима сабабдан у даромадларини беркитиб келгани ва солиқ тўлаш қондасини бузгани сабаблари шошилинч маълум этиши талаб қилинарди. Джерри Чикагога телефон қилди, аксига олиб, мистер Эткесон тушки танаффусга чиқиб кетган экан. Джерри унинг секретарига қисқа мазмунда: «Бутун пулларимни йўқотдим. Меҳмонхона ҳақини тўлолганим йўқ. Солиқларниям тўлаган эмасман. Сизнинг ёрдамингизни кутаман», деган телефонограмма юборди.

Орадан икки соат ўтмай Джерри Чикагодан телеграмма олди:

ДЖЕРРИ ФИННГА ОТЕЛЬ УОЛДОРФ АСТОРИЯ НЬЮ-ЙОРК СИТИ

Афсуски жорий ҳисобингизда атиги 60 доллар бор экан. Шунга қарамай 200 доллар юборяпман. Сизнинг пластинкаларингизни ҳеч ким сотиб олмаяпти. 150 миллион одам ҳозир тароқ чалиб юрибди. Янги бирон асбоб топишга ҳаракат қилинг иннайкейин сал арзонроқ меҳмонхонага кўчиб ўтинг.

ЭТКЕСОН

Бизнинг эски танишимиз Исаак Риверс ёлғиз ўзи уйида телевизор кўриб ўтирарди. Кўзга кўринмас қотил ўз қурбонини қитиқлаб ва бўғиб ўлдиришини кўрсатувчи бу садистларнинг — бировларни азоблаб лаззатланувчиларнинг жиний драмасидан баданлар жимирлаб, танадаги ҳар бир мўй найзага айланар эди. Шунга кўра Исаак ҳадеб пивога зўр бермоқда эди. Эшиттириш ҳар замон-ҳар замонда тамаки маҳсулотларини реклама қилиш учун бўлиниб-бўлиниб турарди. Исаак бошқа дурустроқ программа излаб, Аль Капоненинг ғоят мароқ-

ли, афсонавий ҳаёти ҳақидаги ажойиботлар оламига шўнгиб кетди. Тез орада бу ҳам кўнглига тегиб, яна бошқа қизиқроқ томоша қидиришга киришди. Ниҳоят у телевизорни ўчириб, ўзини ўзи томоша қила бошлади. У жуда камдан-кам ўзини ўзи кузатиш билан банд бўларди, бундан ўзи ҳеч нима йўқотмаганига иқрор бўлди.

Баъзи одамлар яшайдилар ва ўқийдилар, бошқалари эса фақат яшаш билан чекланади. Исаак Риверс ҳам сўнги тоифадаги одамлар қаторига кирарди. Унинг ҳаёти асосан теп-текис, ҳар турли баланд-пастликлари бўлмаган равон йўлга ўхшарди. У бутун олам оптимистларники эканини кўриб тургани учун ўзи ҳам оптимист бўлишга интилди. Ҳеч нарсага қарамай шу мақсадга интилди.

Соат ўнларга яқинлашиб қолганди, Нью-Йоркнинг ётоқхонаси ўзининг тунги ҳаётига ҳозирлик кўрарди. Исаак бир нафас деразадан кўчага қаради. Кўчада кети узилмас одамлар оқими сузиб борарди. Кейин у оғзини катта очиб эснади-да, ўрнига толиққан ва хуморли кўз ташлаб, секин-аста ечина бошлади. Қутилмаганда ботинмайгина эшик тақиллатилгани эшитилди. Исаак: очсаммикин ё очмасаммикин, деб ўйлади. Бугун у турли-туман хайрли ишлар манфаати учун, чунончи, Ист-Риверс кўпригида сувга чўкиб кетаётганлар қутқазиб олинadиган нажот чамбари сотиб олгани, жанубий штатларда саводсизликни битириш ишига, Қорея урушида бўлган кино ва цирк артистларига пенсия фонди ташкил этишга ва ниҳоят, Покистондаги Америка колониясига бейсбол жихозлари сотиб олишга тўрт доллар инъом этган эди. Исаак ўзининг бутун гражданлик бурчини бугун тўла адо этган деб ҳис этди ва эшикни очмасликка қарор қилди. Аммо орадан сал ўтмай эшик яна тақиллади. Шу билан бир вақтда қўнғироқ жиринглади. Исаак эҳтиёт шарт, қўлига ярим доллар — ҳадя пули ҳозирлаб истамайгина эшик тагига келди. У эшикни аста очиб, ташқарига қаради. Остонада унинг қимматли ассистенти, бирпасда америкача шуҳрат чўққисига чиқиб олган Джерри Финн турарди. Янги оламнинг Паганиниси, музыкада янгилик ижодкори, умумхалқ ҳаракатининг ташаббусчиси, музикани севган аллақандай конгрессмен унга Америка фуқароси ҳуқуқини бериш учун ҳозирги амалдаги қонунларга махсус тузатиш киритишни таклиф этган, унинг ҳамкасабаси Джерри турарди. Ҳар иккала дўст

бир дақиқа ҳанг-манг бўлиб, босиб келаётган ҳис-туйғулардан эслари оғиб қолди. Ниҳоят, Джерри қучоғини кенг очиб турган ҳомийси бағрига отилди ва оҳиста:

— Исаак... Сен менга кафолат берган эдинг...— деди.

— Сен энди унга муҳтож эмассан,— деди хиропрактик ва музикачини қучоқлаб турган бағрини сал бўшатди:

— Қани юр, болакайим, оз-оз отайлик энди.

Джеррининг қовоқ-тумшуғи осилган, юз-кўзи оқариб кетганди. У руҳи тушган, дилхаста, лом-мим демасди. Исаак буларнинг бари ҳозирги учрашув туғдирган қувонч ва жудолик дард-аламининг оқибати, деб ўйлади.

— Сен мени аллақачон унутиб юборган бўлсанг керак, деб қўрққан эдим,— деди хиропрактик учрашувни нишонламоқчи бўлиб, ўзининг собиқ ёрдамчисига қадаҳ тўлдирад экан.— Хўш, оғайни, ана шунча муваффақият ва иззат-икромлардан кейин ҳаёт қандай кўриняпти?

Джерри юзига одатда худойихоналардаги каби зўраки илжайган ифода олиб, маъюс ва ғамгин сўради:

— Исаак, сенингча мендан чинакам хиропрактик чиқадими?

— Сенданми? Сендан, истаган касбдаги одам чиқадди. Сен жаҳондаги энг истъодли одамсан, бир вақтлари менга ҳамкасаба бўлганингдан бениҳоя фахрланаман.

— Раҳмат Исаак,— деди Джерри ҳаяжон ичида кўнгли бузилиб.— Ҳузурингга мени ишга олишингни сўраб келдим.

— Сен ахир, оламдаги энг ажойиб мартабага эришдинг-ку, тагин нима керак сенга?

Джерри нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди, лекин лаблари тош қотиб, фикри музлаб қолгандай бўлди. Унинг ташаббуси йўққа чиқди, бунини, ҳатто давлат комитетида муҳокама қилишга ҳожат бўлмади. Доктор Риверс ҳайрон эди. Кейин у Джеррининг бундай камсуханлигига унинг ҳаддан ташқари донгдорлиги сабаб бўлса керак, деб тахмин қилди. Ҳа, албатта, у ахир ғоят донгдор, тенгсиз шон-шуҳрат эгаси, энди у қора кўзойнак тақиб юриши керак.

— Сен бу гапни жиддий айтяпсанми? Ростини билан яна менинг ҳамкасабам бўлишни истайсанми?

— Истардим,— деди Джерри худди никоҳ пайтидаги куёвдай салмоқланиб.— Тароқда ҳар ким ҳам чалаверадди, аммо хиропрактика билан ҳар ким ҳам шуғуллана бермайди...

— Фақат мумтоз одамлар,— аниқлик киритди Исаак.— Бу ишга туғма қобилият, асл истеъдод керак. Ке, яна биттадан отайлик!

Улар ичишди, шундан кейин Исаак илҳоми жўшиб сўзини давом эттирди:

— Менга қара, биз яна аввалгига ўхшаш зўр реклама уюштирсак, сен нима дейсан? Энди сенинг номинг бутун оламга машҳур!..

— Мен ҳамма нарсага тайёрман. Ҳатто, бу йўлда кичик жиноят қилишдан ҳам қайтмайман,— жавоб берди «Тўртинчи умуртқа» автори.— Оломон завқ-ҳавасини музика садолари билан намойишлар кўпиртириб беради, шундан осон иш йўқ ўзи дунёда...

— Нима?— ғамгин ўйлар асири бўлиб ўтирган бебахт Джеррининг нима деяётганига тушунмай сўради Исаак.

— Шуҳрат зиғир ёғдай кўнглимга урди, чарчадим бу шов-шувлардан,— ҳамон хаёлга ботиб давом этди Джерри.— Мен ўзимни кафолатингга муносиб одам эканимни амалда кўрсатмоқчиман.

У гўё ўзини ўзи сочидан тортиб юқорига кўтармоқчи бўлгандай икки қўллаб бошини маҳкам ушлади, лекин фақат қадаҳини кўтариш билан чекланиб, уни лабларига олиб бориб, хўжайинга гапириш имконини берди. Исаак алланимани эслашга тиришарди. Ниҳоят, унинг чўчқа боласининг кўзларига ўхшаш кўзларида шўх аланга кўринди. Исаак қувончли янгиликни ҳикоя қила кетди.

— Ҳа, сал бўлмаса эсимдан чиқай дебди! Қизиқ воқеа! Утган ҳафта икки олифта эркак сенинг адресингни сўраб келувди. Мен адресингни қаёқдан билай?

— Изқуварлар бўлса керак-да,— сўради ранги қум ўчиб Джерри.

— Йўқ, йўқ! Финляндия элчихонасининг вакиллари экан, Вашингтондан келишибди.

Джерри сал ўзига келди. У жуда яхши билардики, халқаро ҳуқуқ эҳтиросли эгоцентрик орзулар армиясини ўз занжирлари билан мустаҳкам боғлаб туради. У қўрқиб кетмади ҳам. Чунки Джерри яхши биладдики, қўрқув душман орттиради. Душманларни эса, ўйлаб, эҳтиёткорлик билан танлаш керак. У хўжайинининг кўзига тик қараб, ундан:

— Улар қамоққа олгани ордер олиб келишдими?— деб сўради.

— Нималар деяпсан ўзинг?— иккинчи марта такрор-лади Исаак.— Гапингдан латта ҳиди келади-я! Улар сенинг адресингни билишмоқчи эди, деяпман-ку. Сенга аллақандай хушxabарни етказишмоқчи экан. Сен олий орден билан тақдирланибсан...

— Нима учун?

— Финляндия манфаатини кўзлаб олиб борган тартибот ишларинг, айниқса, чет элда фин музикасини кенг ёйганинг учун... Келган жаноблар шу мазмунда нимадир дейишган эди. Гап мана бундоғ, ошна...

Джерри кўзларини юмиб, чуқур хўрсинди. Аммо орадан икки соатча вақт ўтиб, у ўз шаънига муносиб қиёфада мистер Кроникопелоснинг ўйинчоқлар магазинига кириб борди-да, рефлексларни текшириб кўргани ўзига янги болғача сотиб олди. Инфляция эз бергани сабабли болғачанинг баҳоси ўттиз центга чиқиб кетган эди. Аммо баҳонинг ошгани музикачи—умуртқалар докторига ҳеч қандай ҳайратда қолдирадиган таъсир кўрсатмади. Чунки Джерри болғачани ола туриб, сотувчига:

— Мен учун насияга буюм оладиган ҳисоб очинг!— деди.

МУНДАРИЖА

<i>Биринчи боб.</i> Қиссамиз қаҳрамони Иеремие Суомалайненнинг қандай қилиб олам фуқаросига айлангани.	3
<i>Иккинчи боб.</i> Джерри Финнинг хиропрактикка ассистент бўлгани ва болгача сотиб олгани.	11
<i>Учинчи боб.</i> Джерри Финнинг хиропрактика билан танишгани, ўзининг машҳур нутқини сўзлагани.	26
<i>Тўртинчи боб.</i> Джеррининг хиропрактика билан шуғуллана бошлагани ва ўз болгачасини биринчи марта ишга солгани	37
<i>Бешинчи боб.</i> Джерри Финнинг оламга машҳур доктор Альберт Хинсейга агент тушгани ва йўлдан озиб, алдангани.	46
<i>Олтинчи боб.</i> Джерри Финнинг иккинчи мартаба болгачасини ишга солгани, лекин шунга қарамай, ўз сзодлик ва мустақиллигини йўқотгани.	61
<i>Еттинчи боб.</i> Джоан Финн ўзининг ғамгин қиссасини гапириб бергани ва эрига ҳаётини қимматроқ страхование этишни маслаҳат қилгани.	79
<i>Саккизинчи боб.</i> Ресторан метрдотели орасига чўчқа ёғи тикилган новвос биқин гўшти баҳосини асослаб бергани, китобфурушнинг дурдоналар билан брикет сотмоқчи бўлгани.	91
<i>Тўққизинчи боб.</i> Джерри Финнинг ўз ҳаётини юз минг долларга страхование қилдиргани ва шундан кейин ғамга тушиб қолгани.	110
<i>Унинчи боб.</i> Джоаннинг бели лат егани ва мутахассисга ёрдам сўраб мурожаат қилгани.	124
<i>Ун биринчи боб.</i> Ҳозирги замоннинг мислсиз оилавий можароси юз бергани ва Джерри Финнинг чамадонини олиб, чиқиб кетгани.	143
<i>Ун иккинчи боб.</i> Джерри Финнинг ишсиз қолгани ва унинг Ойга учмоқчи эканини айтгани, шунингдек Джоанни эрининг янги адресини билолмай хуноб бўлиб ўтиргани.	157
<i>Ун учинчи боб.</i> Ун учинчи бўлгани учун ҳам бахтсиз бу бобда Джеррининг кулги психологияси ҳақида лекция эшитгани ва бошпансиз дайдилар «хобо»сининг буюк қардошлигига аъзо бўлиб киргани.	171
<i>Ун тўртинчи боб.</i> Джеррининг зиёлилар орасига тушиб қолгани ва унга шахсий ўрин ажратиб беришгани.	197

<i>Ун бешинчи боб.</i> Джерри билан Бобонинг Нью-Йоркдан чиқиб кетгани ва уларнинг сиёсий кураш ҳамда диний ислохот гирдобига тушиб қолгани.	215
<i>Ун олтинчи боб.</i> Джерри билан Бобонинг бўрондан жон сақлаб қолгани ва ўқитувчилик қила бошлагани.	238
<i>Ун еттинчи боб.</i> Джерри билан Бобонинг ҳазилин билмагани ва ҳозирги замон педагогик фаолиятнинг бошқа шарт-шароитларига тушунмай ўқитувчилик ўрнидан айрилгани.	255
<i>Ун саккизинчи боб.</i> Джеррининг бир хотин қўлига тушгани ва Бобонинг ўз бахтига ёки психологияга умид боғлашига қўйиб бергани.	285
<i>Ун тўққизинчи боб.</i> Ҳожатхона қулфининг бузилиб қолиб, Джерри Финнга иззат-обрў ва шон-шуҳрат қозонишга кўмак бергани.	301
<i>Нигирманчи боб.</i> Охирги боб, олам фуқароси Джерри Финнинг жаҳонгашталикни тугаллаб, сафарга чиққан жойига қайтгани ёки от айланиб қозигини топгани.	316

На узбекском языке

МАРТТИ ЛАРНИ

**ЧЕТВЕРТЫЙ ПОЗВОНОК ИЛИ
МОШЕННИК ПОНЕВОЛЕ**

*Перевод с издания Издательства
иностранной литературы*

Москва. 1959